

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİNDE BELVİRAN KAZASI
KLASİK EĞİTİM KURUMLARI

Güler SİLAY
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

KONYA-2015

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Adı Soyadı: Güler SİLAY

Numarası: 098302041007

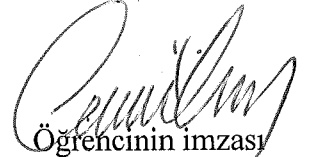
Öğrencinin

Ana Bilim / Bilim Dalı: İlköğretim Anabilim Dalı/Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Tezin Adı: Osmanlı Döneminde Belviran Kazası Klasik Eğitim Kurumları

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

Öğrencinin

Adı Soyadı: Güler SİLAY

Numarası: 098302041007

Ana Bilim / Bilim Dalı: İlköğretim Anabilim Dalı / Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

Tezin Adı: **OSMANLI DÖNEMİNDE BELVİRAN KAZASI KLASİK EĞİTİM KURUMLARI**

ÖZET

Bu çalışmada, eski çağlardan itibaren bir iskân sahası olarak dikkat çeken ve Osmanlı dönemi idari teşkilatı içinde yer alan Belviran Kazası'nda teşekkül eden dinî, sosyal ve kültürel nitelikli klasik eğitim kurumları tespit edilerek bunların fonksiyonları, faaliyetleri ve Türk eğitim tarihine katkıları hakkında çıkarımda bulunmak amaçlanmıştır. Bu aşamada Osmanlı dönemine ait arşiv belgeleri incelenerek gerekli yerlerde kullanılmıştır. Ayrıca XV. yüzyıl ile XVI. yüzyıllara ait Karaman Vilayeti vakıflarını ihtiva eden tahrir kayıtlarındaki belgelere de yer verilmiştir. Araştırma alanı hakkında Kâtip Çelebi'nin "Cihannüma" adlı eseri ile bölgenin kültürel unsurlarının değerlendirilmesinde önemli bilgiler içermesi nedeniyle Yusuf Küçükdağ'ın "Armutlu" adlı eserinden istifade edilmiştir. Söz konusu belgeler ışığında 70 cami ve mescit, iki mektep, beş medrese, 34 tekke ve zaviye tespit edilerek bunların inşa tarihleri ve banileri, tasavvuf dairesi içinde bölgede etkili olan tarikat cereyanları, vakfiyeleri, vakıflarına ait menkul ve gayrimenkullerden elde edilen gelirleri, tamir ve onarım süreçleri, kadroları ile bunların atama ve azillerinde takip edilen usul, görevde kaldıkları süre, ücretleri ve hizmetlerine ilişkin bilgilere ulaşılmıştır. Vakıf eseri olan bu müesseseler vasıtasıyla toplumsal eğitim merkezli birlik, beraberlik, huzur ve refahın esas alındığı ileri bir medeniyet seviyesine ulaşmak hedeflenmiştir. Elde edilen veriler kaza dâhilinde bulunan örgün ve yaygın eğitim-öğretim kurumları ile ilgili niceliksel ve niteliksel bilgilerin analizinde önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belviran Kazası, eğitim-öğretim, vakıf, cami, mescit, mektep, medrese, tekke, zaviye, tasavvuf, tarikat.

Öğrencinin

Adı Soyadı: Güler SİLAY

Numarası: 098302041007

Ana Bilim / Bilim Dalı: İlköğretim Anabilim Dalı/Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

Tezin İngilizce Adı: **CLASSICAL EDUCATIONAL INSTITUTES IN BELVIRAN
DISTRICT DURING OTTOMAN PERIOD**

SUMMARY

In this study, classical educational institutes were determined, which had religious, social and cultural attributes and were located in Belviran District, where had drawn attention as a residential area since ancient ages and was embodied in administrative organization of Ottoman Period, and making an inference about these institutes' functions, activities and contributions to Turkish education history was targeted. At this stage, archive documents belonging to Ottoman Period were scoped and they were utilized where necessary. Besides documents of cadastral records containing foundations in Karaman Province and corresponding to XV. century and XVI. century were also included. Katip Chelebi's work entitled "Cihannüma" and Yusuf Kucukdag's work entitled "Armutlu" -due to its containing remarkable information for evaluating region's cultural elements- were benefited regarding to the research area. In the light of aforementioned documents 70 mosques and small mosques, two maktabs, five madrasas, 34 tekkes and zawiya were ascertained and information about their erection dates and founders, tariqa tendencies influential in the region within the scope of sufism, endowments, incomes earned through movable and immovable properties of their foundations, repair and renewing processes, their staff and the procedure implemented to appoint, dismiss this staff, their duty terms, wages and services was reached. Achievement of a high civilization level predicating upon public education-centered unity, solidarity, peace and welfare was aimed by means of these institutions that were foundation works. Acquired data are of importance for analyzing quantitative and qualitative information related to formal and nonformal education-training institutes.

Key Words: Belviran District, education-training, foundation, mosque, small mosque, maktab, madrasa, tekke, zawiya, sufism, tariqa.

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin

Adı Soyadı: Güler SİLAY

Numarası: 098302041007

Ana Bilim / Bilim Dalı: İlköğretim Anabilim Dalı/Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

Tezin Adı: OSMANLI DÖNEMİNDE BELVİRAN KAZASI KLASİK EĞİTİM KURUMLARI

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Osmanlı Döneminde Belviran Kazası Klasik Eğitim Kurumları başlıklı bu çalışma 09/02/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı Soyadı

Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

Prof. Dr. H. Ahmet ÖZDEMİR

Yrd. Doç. Dr. Kerim SARIÇELİK

Danışman ve Üyeler

Danışman

Üye

Üye

İmza

ÖN SÖZ

Belli amaçlar doğrultusunda bir araya gelmiş insan toplulukları devletler için vazgeçilmez en temel unsurdur. Egemenliği altında bulunan insanların içte ve dışta güvenliğini temin etmek, adaleti sağlamak ise devlet olabilmenin gereklerindedir. Öte yandan halkın sosyal ve ekonomik alanda refah seviyesini yükseltmek, kültür, sağlık ve eğitim gibi alanlarda ihtiyaçlarının karşılanması da bir zorunluluktur. Bu safhadaki ihtiyaçların tesisinde devletin görevlerini hafifleten ve destekleyen en önemli vasıta vakıflardır. Dünya tarihinde birçok uygarlıkta olduğu gibi İslam medeniyetinin hüküm sürdüğü alanlarda toplumların değişik ihtiyaçlarının giderilmesinde çeşitli sorumluluklar üstlenen ve kurumlaşmış bir yardım anlayışını temsil eden vakıfların yeri oldukça önemlidir.

Türklerin Anadolu'yu yurt edinme aşamasında dinî ve sosyal kurumların yapımına önem verdikleri görülür. Nitekim yeni fethedilen bölgelerdeki yerleşim birimleri, inşa edilen cami, mescit, tekke ve zaviyeler etrafında gelişme göstermiştir. Konya ve çevresinde Türkiye Selçuklularının ardından Karamanoğulları tarafından sürdürülen bu gelenek, Osmanlılar döneminde başlangıçtan itibaren benimsenen ve devam ettirilen bir politika olmuş, toplumun hayat anlayışına uygun bir şekilde dönemin ihtiyaçları doğrultusunda kendi kültürü ile yoğrularak şekillendirilmiştir. Kent dokusunu oluşturan en önemli mimari elemanlardan biri olan bu kurumlar birer ibadethane olmalarının yanı sıra halk eğitiminin ilk basamağını teşkil eder. Camiler ve mescitlerde sürdürülen eğitim ilmî faaliyetlerin de bu çevrede gelişmesini sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren XVI. yüzyıl ortalarına kadar geniş bir coğrafyaya egemen olmuştur. Askerî ve siyasi alandaki zaferlerinin yansıması olan bu başarının altında yatan asıl nedeni ise kurulan vakıfların eğitim-öğretime verdiği destek ve önemde aramak gerekir. Yürütülen fetih hareketlerine her zaman bir eğitim politikası eşlik etmiştir. Zira fethedilen yerlerin İslam ahalisinin ihtiyaçlarına cevap verebilmek için söz konusu yerlere çok sayıda vakıf eseri inşa edilmiştir. Padişah başta olmak üzere hanedandan olan kişiler ile halktan ekonomik durumu iyi olanlar tarafından desteklenen bu faaliyet sayesinde fethedilen yerlere tekke, zaviye, cami, mescit, mektep, medrese ve benzeri eğitim kurumları inşa edilmiş; bunlar için vakıflar kurulmuştur. Bu sayede şehir ve kasabalar bayındır hale getirilmiş; imar faaliyetleri yerleşim birimlerinin mimari dokusunu geliştirip zenginleştirirken eğitim öğretim başta olmak üzere pek çok hizmetin en küçük yerleşim birimlerine varıncaya kadar girmesine vesile olmuştur. Yaptırılan cami, mescit, tekke, zaviye,

mektep ve medreselerdeki eğitim faaliyetleri vâkıfların vakfiyelerinde belirttikleri esaslara uygun olarak yürütülmüştür. Halka açık olarak sürdürülen bu hizmetler ilmin geniş halk kitleleri arasında yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Türk İslam şehirlerinin sosyal, ekonomik, kültürel anlamda gelişmesinde rol oynayan eğitim kurumlarının gerek inşa ve tamir gerekse burada çalışan personelin tayin, azil işleri ile ilgili bilgilerin bir kısmına bugün Ankara'daki Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde yer alan *Hurufat Defterleri*'nden topluca ulaşabilmektedir. Atamalarda oluşacak karışıklığı engellemek amacıyla belirli bir düzen çerçevesinde oluşturulan berat özetlerinin yer aldığı bu defterlerdeki kayıtlar XVII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın ilk yarısı arasındaki zaman dilimini kapsamaktadır. *Hurufat Defterleri* temel alınarak hazırlanan bu çalışmada Belviran Kazası'nda bulunan vakıf eserlerine dair Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi'ndeki diğer belgeler de tespit edilmiştir. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ve İstanbul Müftülüğü Evkaf Müfettişliği'nde bulunan Belviran Kazası'ndaki klasik eğitim kurumları ile ilgili değişik tasniflerdeki vakıf belgeleri de alınmıştır.

“*Osmanlı Döneminde Belviran Kazası Klasik Eğitim Kurumları*” adlı bu çalışma, ön söz, içindekiler ve girişten sonra dört bölüm, sonuç, bibliyografya ve eklerden meydana gelmektedir. İlk bölümde Belviran Kazası'ndaki kaza ve vakıf görevlileri hakkında bilgiler verilmiştir. Kaza ve vakıflarda çalışan görevliler, eğitim, din hizmetleri, temizlik ve aydınlatma, bakım ve onarımla ilgili çalışanlar alt başlıklar halinde incelenmiştir. İkinci bölümde Belviran Kazası'na bağlı köylerdeki ibadethaneler ele alınarak kurucuları veya buldukları yerin adıyla anılan cami ve mescitler, içinde buldukları köy veya mahalleler ile birlikte tanıtılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölüm, Belviran Kazası klasik eğitim kurumları hakkındadır. Bölgede tespit edilebilen mektep ve medreseler alt başlıklar şeklinde ele alınmıştır. Dördüncü bölümde kazada bulunan tasavvuf yapılarından tekke ve zaviyeler incelenmiş olup çalışmanın genel değerlendirmesi sonuç bölümünde yapılmıştır. Kaynaklar bibliyografyada belirtilerek konu ile ilgili belgeler ekler bölümünde sunulmuştur.

Çalışmam sırasında değerli birikimleri ile bana rehberlik eden, her konuda verdiği destek ve yapıcı önerileri ile beni yönlendiren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ'a, bu süreçte destekleri ile yanımda olan aileme, ihtiyacım olduğunda beni yalnız bırakmayan tüm arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Güler SİLAY

KISALTMALAR

A.MKT.UM	: Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât Evrakı
bk	: bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.EV	: Cevdet Evkaf
çev	: çeviren
DH.İD	: Dâhiliye Nezâreti İdare Evrakı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DN	: Dosya No
ed	: editör
EV.ZMT	: Evkaf Zimmet Halifeliği
GN	: Gömlek No
HAT	: Hattihümayun
haz	: hazırlayan
HRT	: Harita
İA	: İslâm Ansiklopedisi, MEB Yayını
İE.EV	: İbnülemin Vakıf
İ.M.EV.MÜF	: İstanbul Müftülüğü Evkaf Müfettişliği
KŞS	: Konya Şeriyye Sicilleri
ML.VRD.TMT.d	: Maliye Varidat Muhasebesi Temettutat Defterleri
s	: sayfa
S	: Sayı
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ŞD	: Şuray-1 Devlet Evrakı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
VAD	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Defteri
VD	: Vakıflar Dergisi
vr	: varak
yay	: yayınlayan

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
KISALTMALAR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
BELGELER-HARİTALAR LİSTESİ	X
GİRİŞ	1
I. BELVİRAN ADININ KAYNAĞI	1
II. KAZA TEŞKİLATI.....	4
II.I. Belviran Kazası'nın İdari Yapısı	5
II.II. Belviran Kazası'nın Merkezi.....	6
III. ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN ESASLAR ve VAKIFLARLA İLGİLİ ARŞİV KAYITLARI	7
III.I. ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN ESASLAR	7
III.I.I. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	7
III.I.II. Araştırmanın Yöntemi	7
III.II. VAKIFLARLA İLGİLİ ARŞİV KAYITLARI	8
III.III. EĞİTİM KURUMLARINA DAİR VAKIF ARŞİV KAYITLARI.....	8
III.III.I. Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi	8
III.III.II. Başbakanlık Osmanlı Arşivi	10
III.III.III. Konya Şeriye Sicilleri.....	11
III.III.IV. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi	12
III.III.V. Yayımlanmış Arşiv Kaynakları	12
BİRİNCİ BÖLÜM	15
BELVİRAN KAZASINDA EĞİTİME YÖNELİK VAKIF GÖREVLİLERİ	15
I.I. VAKIF EĞİTİM İLİŞKİSİ	15
I.II. KAZADA EĞİTİME YÖNELİK VAKIF YÖNETİCİLERİ ve GÖREVLİLERİ.....	17
I.II.I. Kadı.....	17
I.II.II. Naip	19
I.II.III. Müteveli	22
I.II.IV. Nazır.....	24
I.II.V. Kâtip	24
I.II.VI. Kayyım.....	25
I.II.VII. Cabi.....	25
I.III. DİN HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLAR	26
I.III.I. İmam	26
I.III.II. Hatip.....	28
I.III.III. Müezzin.....	29
I.IV. TEKKE ve ZAVİYE GÖREVLİLERİ	29
I.IV.I. Şeyh.....	29
I.IV.II. Zaviyedar	30

I.V. EĞİTİM GÖREVLİLERİ	31
I.V.I. Müderris.....	31
I.V.II. Muallim-i Sıbyan.....	32
I.VI. TEMİZLİK ve AYDINLATMA HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLAR.....	32
I.VI.I. Ferraş.....	32
I.VI.II. Çerağdar	33
I.VII. BAKIM ve ONARIM HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLAR.....	34
I.VII.I. Meremmetçi	34
İKİNCİ BÖLÜM	35
BELVİRAN KAZASI'NDA KLASİK EĞİTİM KURUMLARI: CAMİ ve MESCİTLER	35
II.I. CAMİ ve MESCİTLER.....	35
II.I.I. Cami.....	35
II.I.II. Mescit	37
II.I.III. Afşar Köyündeki Cami ve Mescitler	38
II.I.III.I. Afşar Köyü/Hacı Bekir/Ebu Bekir Camii.....	38
II.I.IV. Afşarviran Köyündeki Cami ve Mescitler.....	38
II.I.IV.I. Afşarviran Köyü Camii	38
II.I.V. Ak Köyündeki Cami ve Mescitler	39
II.I.V.I. Abdi Bey Camii.....	39
II.I.VI. Alibeyhüyüğü Köyündeki Cami ve Mescitler	39
II.I.VI.I. Hacı Ali/Hacı Kara Mescidi.....	39
II.I.VI.II. Alibeyhüyüğü Köyü/Mustafa oğlu Molla Salih Camii	40
II.I.VII. Apa Köyündeki Cami ve Mescitler.....	42
II.I.VII.I. Orta Mescit/Orta Cami	42
II.I.VII.II. Yukarı Mahalle Mescidi	43
II.I.VIII. Apasaraycık Köyündeki Cami ve Mescitler	43
II.I.VIII.I. Hacı Cafer Camii.....	43
II.I.IX. Armasun Köyündeki Cami ve Mescitler	44
II.I.IX.I. Mehmed el-Askerî Camii	44
II.I.IX.II. Sinan Seydi Camii	44
II.I.IX.III. Mahmud Çavuş Camii	45
II.I.X. Armudlu Köyündeki Cami ve Mescitler.....	45
II.I.X.I. Armudlu Köyü Mescidi.....	45
II.I.X.II. Hacı Ömer Ağa Camii.....	46
II.I.X.III. Muhsin Efendi Camii.....	47
II.I.XI. Armudsun Köyündeki Cami ve Mescitler	47
II.I.XI.I. Armudsun Köyü Camii	47
II.I.XII. Aşursaray Köyündeki Cami ve Mescitler	48
II.I.XII.I. Şeyh Maruf/İsmail Camii	48
II.I.XIII. Ayas Köyündeki Cami ve Mescitler	48

II.I.XIII.I. Ayas Köyü Mescidi/Camii	48
II.I.XIV. Bardas Köyündeki Cami ve Mescitler.....	49
II.I.XIV.I. Seyyid Mustafa Efendi/Hacı Mustafa Efendi Camii	49
II.I.XV. Beyağşar Köyündeki Cami ve Mescitler	51
II.I.XV.I. Beyağşar Köyü Camii	51
II.I.XVI. Bolat Köyündeki Cami ve Mescitler	51
II.I.XVI.I. Bolat Köyü Mescidi/Camii.....	51
II.I.XVII. Boyalı Köyündeki Cami ve Mescitler.....	52
II.I.XVII.I. Molla Hasan oğlu Hüseyin Ağa Mescidi/Camii	52
II.I.XVIII. Çandar/Candar Köyündeki Cami ve Mescitler	53
II.I.XVIII.I. Şeyh Mehmed Mescidi	53
II.I.XIX. Çukurkavak Köyündeki Cami ve Mescitler	53
II.I.XIX.I. Çukurkavak Köyü Mescidi/Camii.....	53
II.I.XX. Dineksaray Köyündeki Cami ve Mescitler	54
II.I.XX.I. Dineksaray Köyü Mescidi/Camii	54
II.I.XXI. Durayda Köyündeki Cami ve Mescitler	54
II.I.XXI.I. Durayda Köyü Camii	54
II.I.XXII. Dutludinek Köyündeki Cami ve Mescitler.....	56
II.I.XXII.I. Çeşme Mescidi.....	56
II.I.XXII.II. Eşref Hacı Mehmed/Hacı Mehmed/Arif Hacı Mehmed Camii	56
II.I.XXII.III. Akpınar Mescidi	59
II.I.XXII.IV. Ali Hoca Mescidi	59
II.I.XXIII. Ebülbahr Köyündeki Cami ve Mescitler.....	60
II.I.XXIII.I. Ebülbahr Köyü Camii	60
II.I.XXIV. Elmasun Köyündeki Cami ve Mescitler	60
II.I.XXIV.I. Elmasun Köyü/Hacı Hızır Camii	60
II.I.XXV. Erkalın Köyündeki Cami ve Mescitler	62
II.I.XXV.I. Erkalın Köyü Camii	62
II.I.XXV.II. Erkalın Köyü Mescidi/Camii	62
II.I.XXVI. Gödelesun Köyündeki Cami ve Mescitler	63
II.I.XXVI.I. Gödelesun Köyü Camii	63
II.I.XXVII. Hamzalar Köyündeki Cami ve Mescitler	64
II.I.XXVII.I. Hamzalar Köyü Camii	64
II.I.XXVIII. Karahacı Köyündeki Cami ve Mescitler	64
II.I.XXVIII.I. Hacı Hamza Camii.....	64
II.I.XIX. Karasınır Köyündeki Cami ve Mescitler	65
II.I.XIX.I. Hacı Mehmed/Hacı Kara Camii	65
II.I.XXX. Karataş Köyündeki Cami ve Mescitler	66
II.I.XXX.I. Seyyid Mustafa Efendi Camii.....	66
II.I.XXXI. Kayan Köyündeki Cami ve Mescitler	66

II.I.XXXI.I. Hacı Hasan Camii.....	66
II.I.XXXII. Kınık Köyündeki Cami ve Mescitler	66
II.I.XXXII.I. Kınık Köyü Mescidi.....	66
II.I.XXXII.II. Seyyid İbrahim Camii.....	67
II.I.XXXIII. Kocaş Köyündeki Cami ve Mescitler	67
II.I.XXXIII.I. Hacı Hamza/Mehmed Ağa Camii.....	67
II.I.XXXIV. Kozağaç Köyündeki Cami ve Mescitler	69
II.I.XXXIV.I. Şeyh Bayram Mescidi/Şeyh Bayram Camii	69
II.I.XXXIV.II. Kozağaç Köyü Mescidi/Camii	69
II.I.XXXV. Kurukavak Köyündeki Cami ve Mescitler.....	70
II.I.XXXV.I. Kurukavak Köyü Camii	70
II.I.XXXVI. Kuyucak Köyündeki Cami ve Mescitler.....	70
II.I.XXXVI.I. Ataullah Ağa Camii.....	70
II.I.XXXVI.II. Sarı Danişmend Camii	70
II.I.XXXVII. Kuzviran Köyündeki Cami ve Mescitler	71
II.I.XXXVII.I. Şeyh Hocenti Mescidi/Hocenti Çavuş Camii.....	71
II.I.XXXVII.II. Kuzviran Köyü Mescidi.....	73
II.I.XXXVII.III. Kuzviran Köyü Camii.....	73
II.I.XXXVIII. Kürt Köyündeki Cami ve Mescitler	74
II.I.XXXVIII.I. Kürt Köyü/Hacı Mustafaoğlu Paşa Camii	74
II.I.XXXIX. Mehmed Ali Köyündeki Cami ve Mescitler.....	75
II.I.XXXIX.I. Ataullahoğlu Veli Ağa Camii.....	75
II.I.XL. Mescidli Köyündeki Cami ve Mescitler.....	75
II.I.XL.I. Mescidli Köyü Mescidi/Camii	75
II.I.XLI. Saraycık Köyündeki Cami ve Mescitler	76
II.I.XLI.I. Saraycık Köyü Mescidi/Camii.....	76
II.I.XLII. Sarıoğlan Çiftliği Köyündeki Cami ve Mescitler	76
II.I.XLII.I. Sarıoğlan Çiftliği Köyü Cami.....	76
II.I.XLIII. Seniroğlanı Köyündeki Cami ve Mescitler	77
II.I.XLIII.I. Seniroğlanı Köyü Camii	77
II.I.XLIV. Sekud Köyündeki Cami ve Mescitler	77
II.I.XLIV.I. Sekud Köyü Mescidi.....	77
II.I.XLV. Sırgirli Köyündeki Cami ve Mescitler	77
II.I.XLV.I. Sırgirli Köyü Camii.....	77
II.I.XLVI. Susuzovacık Köyündeki Cami ve Mescitler	78
II.I.XLVI.I. Susuzovacık Köyü Mescidi	78
II.I.XLVII. Tahtalı Köyündeki Cami ve Mescitler.....	78
II.I.XLVII.I. Tahtalı Köyü Camii	78
II.I.XLVIII. Taşbaş Saraycığı Köyündeki Cami ve Mescitler.....	78
II.I.XLVIII.I. Taşbaş Saraycığı Köyü Cami	78

II.I.XLVIII.II. Hacı Numan Efendi Medresesi Camii	79
II.I.XLIX. Torla Köyündeki Cami ve Mescitler.....	79
II.I.XLIX.I. Hoca Ali Mahallesi Mescidi	79
II.I.XLIX.II. Yunus Fakih Camii.....	79
II.I.XLIX.III. Garibce Mescidi	82
II.I.L. Üzümlü Köyündeki Cami ve Mescitler.....	82
II.I.L.I. Üzümlü Köyü Mescidi.....	82
II.I.LI. Yelbeyi Köyündeki Cami ve Mescitler	83
II.I.LI.I. Abdurrahman Camii	83
II.I.LII. Yeniköy Köyündeki Cami ve Mescitler	83
II.I.LII.I. Mehmed kızı Fatma Hatun Camii	83
II.I.LIII. Belviran Kazası'nda Bulunduğu Köy Zikredilmeyen Cami ve Mescitler.....	84
II.I.LIII.I. Hocabey Mescidi	84
II.I.LIII.II. Kaymas Mahallesi Mescidi	84
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	85
BELVİRAN KAZASI KLASİK EĞİTİM KURUMLARI: MEKTEP ve MEDRESELER	85
III.I. MEKTEPLER.....	85
III.I.I. Gevheroğlu Sıbyan Mektebi	86
III.I.II. Yelbeyi Sıbyan Mektebi.....	86
III.II. MEDRESELER	87
III.II.I. Alibeyhüyüğü Medresesi.....	89
III.II.II. Ömer Seydioğlu Sinan Seydi Zaviyesi Medresesi	90
III.II.III. Şeyh Hocenti Zaviyesi Medresesi.....	90
III.II.IV. Taşbaşı Saraycığı Medresesi	91
III.II.V. Yunus Fakih Medresesi	91
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	92
BELVİRAN KAZASI KLASİK TÜRK HALK EĞİTİM KURUMLARI: TEKKE ve ZAVİYELER.....	92
IV.I. BELVİRAN KAZASI'NDA TASAVVUF, TEKKE ve ZAVİYELER.....	92
IV.I.I. Tasavvuf	93
IV.I.I.I. Yesevilik	95
IV.I.I.II. Mevlevilik	96
IV.I.I.III. Halvetilik	97
IV.I.II. Tekke ve Zaviyeler.....	99
IV.I.II.I. Abdülcebbar Zaviyesi	99
IV.I.II.II. Afşar Zaviyesi.....	100
IV.I.II.III. Akpınar Zaviyesi	100
IV.I.II.IV. Aşursaray/Şeyh Maruf Zaviyesi ve Türbesi	101
IV.I.II.V. Balı Divane Zaviyesi	103
IV.I.II.VI. Çavuş/İbrahim/İbrahim Çavuş/Ömer Çavuşoğlu İbrahim Zaviyesi	103
IV.I.II.VII. Efendi Seydi Zaviyesi	104

IV.I.II.VIII. Hacı İbrahim Zaviyesi	105
IV.I.II.IX. Hacı Yusuf/Hacı Yusuf Güceriş/Hacı Musa Zaviyesi.....	105
IV.I.II.X. İbrahim Paşa Zaviyesi	107
IV.I.II.XI. İbrahim Seydi Zaviyesi	108
IV.I.II.XII. Ömer Seydioğlu Sinan Seydi Zaviyesi	110
IV.I.II.XIII. Süle Ali Zaviyesi	111
IV.I.II.XIV. Şeyh Ahmed Zaviyesi	111
IV.I.II.XV. Şeyh Alâeddin Bey Zaviyesi	111
IV.I.II.XVI. Şeyh Bayram/Şeyh Bayram Veli Zaviyesi	112
IV.I.II.XVII. Şeyh Hamid Zaviyesi	114
IV.I.II.XVIII. Şeyh Hamdi Zaviyesi.....	115
IV.I.II.XIX. Şeyh Hocenti Zaviyesi	115
IV.I.II.XX. Şeyh Hocenti Zaviyesi.....	120
IV.I.II.XXI. Şeyh İlyas Zaviyesi	120
IV.I.II.XXII. Şeyh İlyas Tekkesi	120
IV.I.II.XXIII. Şeyh Ömer Zaviyesi	122
IV.I.II.XXIV. Şeyh Ömer Zaviyesi	122
IV.I.II.XXV. Şeyh Ömer Zaviyesi	122
IV.I.II.XXVI. Şeyh Şaban Zaviyesi	123
IV.I.II.XXVII. Şeyh Şekerim Zaviyesi.....	124
IV.I.II.XXVIII. Şekerim Zaviyesi	126
IV.I.II.XXIX. Şeyh Yakub Zaviyesi.....	126
IV.I.II.XXX. Şeyh Zebun Zaviyesi	128
IV.I.II.XXXI. Topuğu Balı/Buğra Baba/Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi	128
IV.I.II.XXXII. Yalınca Dede Zaviyesi	132
IV.I.II.XXXIII. Yusuf Fakih/Şeyh Yusuf Zaviyesi	132
IV.I.II.XXXIV. Yusuf oğlu Mehmed/Şeyh Mehmed/Şeyh Hacı Mehmed Efendi Zaviyesi	133
SONUÇ	136
BİBLİYOGRAFYA	139
EKLER	149

BELGELER-HARİTALAR LİSTESİ

Belge: 1 Hurufat Defterleri'nden bir örnek (VAD, no: 1133, vr. 86a.).....	149
Belge: 2 Şeyh Şekerim Zaviyesi'nin tevliyeti. (KŞS, no: 34, s. 289.)	150
Belge: 3 Abdülaziz oğlu Ali Ağa Vakfı Vakfiyesi (VAD, no: 595, s. 57, sıra: 57.)	151
Belge: 4 Mustafa oğlu Molla Salih Camii hatip ataması (VAD, no: 149, s. 298.).....	152
Belge: 5 Eşref Hacı Mehmed/Hacı Mehmed/Arif Hacı Mehmed Camii imam ataması (BOA, C.EV., dosya: 384, gömlek: 19470).....	153
Belge: 6 Saraycık Köyü Mescidi'nin camiye çevrilmesi (BOA, HAT., dosya: 01598, gömlek: 75.)...	154
Harita: 1 29 Zilhicce 1341/12 Ağustos 1923'te Belviran Nahiyesi'nin merkezi Sarıoğlan (BOA, HRT, gömlek: 01117).....	155

GİRİŞ

Eğitim-öğretim ile ilgili faaliyetler, içinde bulunulan dönemin şartlarına, toplumların sahip oldukları değer, imkân ve ihtiyaçlara göre değişkenlik gösterir. Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinin ardından dinsel bir nitelik kazanan bu etkinlikler Anadolu’da Selçuklulardan sonra Osmanlı Devleti’nde de sürdürülen bir kültür haline gelirken eğitim-öğretim için tercih edilen mekânlar da birbirine paralel bir gelişme göstermiştir. Günümüzde fonksiyonları mabet olarak bilinen, ancak aslında ilmî hayatta önemli işlevleri bulunan cami ve mescitler, İslam dünyasının ilk eğitim-öğretim yerleridir. Bu gelenek Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren benimsenen ve devam ettirilen bir uygulama olmuştur. Şehirleşmenin bir sonucu olarak Selçuklulardan itibaren görülmeye başlayan, Osmanlı eğitim-öğretiminde de önemli bir yer teşkil eden kurumlardan biri de sıbyan mektepleridir. Selçuklularda olduğu gibi genellikle bir caminin yanı, alt veya üst katları bu iş için tahsis edilmiştir. Ayrıca orta ve yükseköğretim derecesindeki medreseler ile Tefsir, Hadis, Fıkıh, Siyer, Türkçe, Arapça ve Farsça gibi birçok ilmin öğretildiği yerler olan tekke ve zaviyeler, Osmanlı eğitim tarihinde önemli bir unsur olarak yerlerini almışlardır.

Belviran Kazası, Osmanlı döneminde örgün ve yaygın öğretim kurumlarına sıklıkla tesadüf edilen yerlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi bakımından aşağıda öncelikle Belviran adının kaynağı ve kaza teşkilatı ile ilgili bilgiler verilecektir.

I. BELVİRAN ADININ KAYNAĞI

Belviran, “*bel*” ile “*viran*” kelimelerinden oluşan bileşik bir kelime olup bu nitelendirmenin ne zamandan itibaren yörenin adına yansıdığına dair bir kayıt mevcut değildir. Bu nedenle adının kaynağının tespitinde önemli ipuçları sunduğu gözlemlenen kelime, yapı ve anlam özellikleri bakımından aşağıda ayrı ayrı incelenecektir.

“*Bel*” kelimesi coğrafyada, dağ sırtlarında geçit veren çukur yer anlamında kullanılır. Dağ kenarları ve yamaçları ile boyun noktalarında kurulan kimi yerleşmeler adlandırılırken kuruldukları mekânın özelliklerinden etkilenildiği görülür¹. Belviran Kazası, oldukça engebeli ve pürüzlü bir arazi yapısının hâkim olduğu Orta Torosların kuzey eteklerinden itibaren

¹ Süha GÖNEY, *Büyük Menderes Bölgesi*, İstanbul 1975, s. 274-275.

yükseltinin nispeten alçaldığı kısmen dağlık bir coğrafyada kurulmuştur². Engebeli arazi, bölgenin kuzey-güney istikametindeki ulaşımı kısıtlayan önemli bir faktördür. Bu nedenle erken dönemlerden itibaren Akdeniz ve iç bölgeler arasında ulaşımın yönünü derin vadiler ve akarsu havzaları gibi doğal unsurlar tayin etmiştir. Yapılan araştırmalar, Belviran Kazası'nın içinde bulunduğu İsaoria'da çok sayıda antik yolun varlığını ortaya koymaktadır³. Bu durumda “bel” kelimesinin, coğrafi mekânın özelliklerinden hareket edilerek tarihin her döneminde çeşitli kavimlerce bölgelerarası ulaşımında doğal bir geçiş noktası olmasından dolayı yerleşim biriminin adına yansıdığını söylenebilir.

Belviran'ın isminin kaynağı ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise Farsça kökenli yıkık, harap anlamına gelen “viran” kelimesidir⁴. Yer adı belirlemede coğrafi konumun yanı sıra beşerî faktörlerin de etkili olduğu yukarıda belirtilmişti. Kimi yerleşim yerlerine ad olan viran, ören gibi kavramlar yer adlarında sıklıkla tesadüf edilen beşerî nitelendirmelerden biridir⁵. Araştırmalar Belviran'ın da dâhil olduğu coğrafyada, tarihin ilk dönemlerinden itibaren çok sayıda antik yerleşmelerin mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Zira bölgedeki ilkçağ, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait yerleşmelerin tespit edildiği höyükler ile⁶ ulaşım yolları etrafındaki antik yerleşmeler, bölgenin erken dönemlerden itibaren yoğun bir iskâna tabi tutulduğunun kanıtı niteliğindeki somut verilerdir⁷. Romalıların ardından Bizans döneminde birtakım iç ve dış etkenler nedeniyle giderek tenhalaşan ve harabe haline gelen Anadolu⁸ göçlerle gelen Türkmen boyları ve aşiretleri tarafından yeniden inşa ve iskân edilmiştir⁹. Türkler bir süre sonra Anadolu'da “Tanrının Hıristiyanları cezalandırmak amacıyla gönderdiği askerler” olmaktan çıkıp yeni toprakların hâkimi durumuna gelmişlerdir. Yerli Hıristiyanlara ait pek çok yerleşim birimi eski adları ile muhafaza edilirken bir kısmı telaffuz farkıyla varlığını korumaya devam etmiş, göçler sonucu kırsal alanlarda ortaya çıkmaya başlayan pek çok yerleşimde ise Türkçe adlar tercih edilmeye başlanmıştır¹⁰. Ayrıca viran, höyük gibi yer adlarına sıklıkla tesadüf ediliyor

² Şemseddin Sami, *Kamûsu'l-A'lâm*, II, İstanbul 1306, s. 1382.

³ Mustafa YILMAZ, *İsaoria: Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri*, Konya 2005, s. 51-53.

⁴ Ferit DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2010, s. 1341.

⁵ Tufan GÜNDÜZ, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri: Bozulmuş Türkmenleri: 1540-1640*, Bilge Yayınları, Ankara 1997, s. 138.

⁶ Hasan BAHAR, Özdemir KOÇAK, *Eskiçağ Konya Araştırmaları 2 (Neolitik Çağdan Roma Dönemi Sonuna Kadar)*, Konya 2004, s. 32.

⁷ YILMAZ, *aynı yer*.

⁸ GÜNDÜZ, *aynı eser*, s. 138-139.

⁹ Bahaeddin YEDİYILDIZ, “Türkiye’de Yer Adı Verme Usulleri”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1984, s. 27.

¹⁰ GÜNDÜZ, *aynı eser*, s. 60.

olması yörede eski yerleşim birimlerinin varlığının ispatı niteliğindedir. Bölgede Türkmen aşiretlerinin içinden ayrılan küçük gruplarca kurulan ve kendi boy adlarını taşıyan köylere sıklıkla tesadüf edilmektedir¹¹. Selçuklular döneminde Belviran adıyla Konya'ya bağlanan¹² bölgenin adında aradan geçen zaman içinde herhangi bir değişiklik olmamış; bu isim Osmanlı döneminde de muhafaza edilmiştir.

Belviran Kazası'nın bulunduğu bölgedeki arazi, coğrafi unsurlar bakımından birbirinden oldukça farklı özellik göstermektedir. Kozağaç'tan başlayarak Seydişehir'e kadar olan kesit halk dilinde ova, düzlük anlamına gelen “*Yazı Kolu*” olarak adlandırılır. Bozkır'ın doğusunda Yazı Kolu'nun aksine oldukça engebeli, taşlık ve kayalık bir arazi yapısı bölgeye hâkimdir. Bu kesitin adı ise “*Dağ Kolu*”dur. Faruk Sümer, dağ kolu olarak bilinen bu bölgenin resmî adının eski dönemlerden bu yana Belviran olduğuna dikkat çeker¹³. Nazmi, Bozkır Kazası'nın arazini üçe ayırıp dağlık kısmına “*Kazık Dere*”, ova kısmına “*Yazı Kolu*”, hem dağlık hem dağlık hem ovalık kısmına ise “*Belviran*” adının verildiğini belirtir¹⁴. Yusuf Küçükdağ, XX. yüzyılın başlarında Konya ovasının bitiminden itibaren başlayan bu engebeli arazinin adının Belviran olduğunu ifade eder¹⁵. Mehmet Akif Erdoğan ise Belviran isminin tamamen coğrafi yapı ile ilgili bir nitelendirme olduğunu ileri sürer¹⁶. Fatih dönemi (1444-1446, 1451-1481) ve II. Bayezid dönemi (1481-1512) tahrir kayıtlarında yöreden “*Ova-Belviran*” ve “*Dağ-Belviran*” olarak bahsedilmesi¹⁷, Kâtip Çelebi'nin Cihannüma adlı eserinde kazayı Pirlevganda, Silifke ve Aladağ arasında birkaç köyden ibaret dağlık ve meyvelik bir yer olarak tanımlaması¹⁸ bu nitelendirmelere delil teşkil etmesi bakımından ayrıca önem arz etmektedir. Bu durumda Belviran Kazası, Ova ve Dağ olmak üzere iki bölümden meydana gelmiştir.

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren başlatılan yer adlarının değiştirilmesi ile ilgili işlemler 1940'ta çıkarılan 8589 sayılı genelge ile resmîleşerek 1949'da yasallaştı. Bu doğrultuda 1957'de oluşturulan “*Ad Değiştirme İhtisas Kurulu*” çalışmalarını 1978 yılına kadar sürdürdü. Değiştirilen köy isimlerinden bir kısmını, yerleşim birimlerinin

¹¹ Cengiz ORHONLU, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987, s. 106.

¹² Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Armutlu*, Konya 1996, s. 26.

¹³ Faruk SÜMER, “Bozkır Tarihi Hakkında Bilgiler I”, (Kısaltma: *Bozkır Tarihi I*), *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 102 (1995), s. 10; aynı yazar, “Bozkır Tarihi Hakkında Bilgiler III”(Kısaltma: *Bozkır Tarihi III*), s. 17.

¹⁴ NAZMÎ, *Türkiye'nin Sıhî-i İctimâî Coğrafyası: Konya Vilâyeti*, Ankara 1922, s. 116.

¹⁵ KÜÇÜKDAĞ, *Armutlu*, s. 71.

¹⁶ Mehmet Akif ERDOĞRU, “Karaman Vilayetinin İdari Taksimatı”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (Kısaltma: *Karaman Vilayeti*), XII, İstanbul 1992, s. 429.

¹⁷ *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, (haz. Feridun Nâfiz Uzluk), Ankara 1958, s. 32-33; Fahri COŞKUN, “888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri”, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996, s. 70-71.

¹⁸ Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, (Tıpkı Basım), Ankara 2009, s. 617.

ismini yazı diline dönüştürmek amacıyla kelimenin taşıdığı anlamı herhangi bir kayba uğratmadan sadece bir-iki harf değişikliği ile yapılanlar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda bazı yer adlarında mevcut olan viranlar, ören kelimesi ile değiştirilmiştir. Bu değişikliğin bir bölümü ise yabancı isimleri Türkçeleştirme çalışmaları doğrultusunda gerçekleştirilmiştir¹⁹. Buradan hareketle Farsça kökenli olması nedeniyle viran ismini taşıyan yerleşim birimlerinin Türkçe kökenli ören ile değiştirildiğini söylemek mümkündür. 1968 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan değişiklikle Belviran ismi Belören'e dönüştürülmüştür²⁰. Günümüzde Sarioğlan Kasabası da Belören adını almıştır.

II. KAZA TEŞKİLATI

Kaza, ticari ve kültürel bakımdan çevrenin merkezi olmuş bir kasaba veya şehir ile böyle bir topluluk merkezini çevrelemiş köylerin teşkil ettiği kazai bir birliktir²¹. Etrafında konumlanmış köyler grubunun tabii merkezi mahiyetinde olan bir kasaba veya şehrin adli ve idari işlerini yürütmek üzere adı geçen çevre "kaza" adı ile bir merkez olarak kabul edilmiştir. Bazı yerleşim yerleri eskiden beri şehir veya kasaba halinde gelişmiş ve köylülere siyasi, iktisadi, kültürel ve sosyal merkezler olarak sahip oldukları kalabalık nüfusları itibarıyla birer kaza sayılmışlardır²². Osmanlı Devleti, kendisinden önceki İslam ve Türk devletlerinden geniş ölçüde yararlanmış olmakla birlikte zamanla kaza teşkilatında kendine özgü bir sistem meydana getirmiştir. Çıkarılan ferman ve kanunnamelerle zaman içinde çeşitli düzeltmeler ve düzenlemeler yapmıştır²³.

Osmanlı Devleti'nde fetihlerle birlikte sınırların giderek genişlemesi üzerine XV. yüzyılda sancak adı verilen tımar sistemine dayalı askerî nitelikteki idare birimleri oluşmuş; bundan ayrı olarak merkeze bağlı, sancak beyinden emir almayan, başında kadının bulunduğu kaza daireleri kurulmuştur. 1513 tarihinde Anadolu'da toplam 332 kaza bulunurken XVII. yüzyılda Rumeli'deki kaza sayısı 477'dir. Özellikle XVII. yüzyıldan itibaren tımar sisteminin önemini kaybetmesiyle birlikte kazalar birer idari birim olarak ön plana çıkmıştır²⁴. Bu şekilde kazalar hukuki ve idari bir birim olarak sancak beyinden tamamen bağımsız bir şekilde doğrudan merkeze bağlanmıştır. Bunun sonucunda kazalar diğer idari ve askerî teşekküllerden farklı bir özellik göstermeye başlayarak kaza kadılık bölgesi olarak şehir,

¹⁹ Harun TUNÇEL, "Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X/S. 2 (2000), s. 27-29.

²⁰ *Köylerimiz*, Ankara 1982, s. 88, 619.

²¹ Mehmet Ali ÜNAL, "Osmanlı Devleti'nde Merkezî Otorite ve Taşra Teşkilâtı", *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s. 118.

²² Mustafa AKDAĞ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi (1243-1453)*, I, Ankara 1979, s. 399-401.

²³ Mehmet İPŞİRLİ, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999, s. 263.

²⁴ Tuncer BAYKARA, "Kaza", *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 119-120.

kasaba ve onların etrafındaki köylerin oluşturduğu bir idari birlik niteliği kazanmıştır. Bazı sancaklarda ise kaza merkezi ile birlikte sancak sınırları içerisinde kalan kaza bölgeleri de yer almıştır²⁵.

Kazanın idari, hukuki ve askerî açıdan bir bütün teşkil edecek şekilde yeni bir teşkilatın içinde yer alması 1835 tarihinden sonra oluşmaya başlamıştır. Hukuki idareci olarak kadının sosyal fonksiyonu geriledikten sonra, coğrafyanın etkin olduğu yeni bir mali ve idari bütünlük ortaya çıkmıştır. Bu yeni teşkilat yetkili bir kaymakamın idaresinde oluşturularak önce sancağın daha sonra ise vilayetin en büyük alt birimi haline gelmiştir²⁶.

II.I. Belviran Kazası'nın İdari Yapısı

Erken dönemlerden itibaren çok sayıda medeniyetin egemenliği altında bulunan Belviran Kazası'nın bulunduğu coğrafyanın adı antik çağda İsaoria idi²⁷. Bölge, Romalılar döneminde meskûn alan olma özelliğini devam ettirmekle birlikte VI. ve VII. yüzyıl başlarında Bizans ve Sasani devletleri arasındaki mücadele ve akabinde Türkler tarafından yapılan fetih hareketleri sonucunda Anadolu'nun tahrip olmuş ve ıssızlaşmış yerlerinden biri haline geldi. XIII. yüzyılın ortalarına doğru Türkmen aşiretleri tarafından iskân edilmeye başlayan ve Anadolu Selçukluları zamanında Konya merkez olmak üzere 12 bölgeye ayrılan Aksaray, Alanya, Ermenek, Kayseri, Lârende, Niğde ve Ankara'yı içine alan bölgeye “*Yunan Vilayeti*” adı verildi. Selçuklular tarafından Belviran adıyla Konya'ya bağlanan bölge, idari konum bakımından önem arz etmekteydi²⁸.

Selçukluların ardından Karamanoğulları Belviran'a hâkim olmuş; bunun arkasından gelen Osmanlı döneminde, Fatih tarafından Konya Sancağı sınırları içinde kaza haline gelen Belviran²⁹, II. Bayezid döneminde Karaman Vilayeti sınırları içinde bulunan 15 kaza arasında yer almıştır³⁰. 1513 yılında ise Karaman Eyaleti'nde bulunan 25 kazadan biri olarak gösterilmiştir³¹.

Belviran, XVII. yüzyılda Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma* adlı eserinde Konya Sancağı sınırları içindeki 17 kaza arasında gösterilmektedir³². Bu sayı XVIII. yüzyılın ilk yarısında

²⁵ ÜNAL, *aynı makale*, s. 118-119.

²⁶ BAYKARA, *aynı madde*, s. 120.

²⁷ YILMAZ, *aynı eser*, s. 5.

²⁸ I. Alâeddin Keykubat zamanında (1220-1237) burada para basıldığı bilinmektedir. bk. KÜÇÜKDAĞ, *Armutlu*, s. 24, 120-124.

²⁹ KÜÇÜKDAĞ, *Armutlu*, s. 24, 121.

³⁰ Osman AKANDERE, “Konya Vilayeti Salnamelerine Göre 1864-1904 Yılları Arasında Konya Sancağının İdari Yapısı”, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, S. 1 (1998), s. 101.

³¹ ERDOĞRU, *Karaman Vilayeti*, s. 426-427.

³² Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, s. 615.

13'e inmiştir³³. 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesiyle Osmanlı Devleti vilayet, sancak, kaza ve köy olmak üzere dört birime ayrılmış; 1871'de yapılan düzenlemeyle bu birimlere nahiyeler de eklenerek Belviran aynı tarihte nahiye statüsü ile Bozkır Kazası'na bağlanmıştır (Harita: 1)³⁴.

II.II. Belviran Kazası'nın Merkezi

Osmanlı Devleti'nde bir yargı merkezi olarak kendisine bağlı köy ve kasabalardan oluşan kazalarda hizmetlerin aksamadan sistemli bir şekilde yürütülebilmesi için bu köy ve kasabalardan biri kadının oturduğu merkez olarak belirlenirdi. Belviran Kazası'nın merkezine dair şimdilik herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Zeki Oral, “*İzorya ve Pisidya'da Bir Seyahat*” adlı makalesinde kaza merkezi olarak Demirci köyünü zikretmektedir³⁵. Bu köyün hep kaza merkezi olarak kaldığına dair herhangi bir kayıt şimdilik tespit edilememiştir.

Belviran Nahiyesi'nin merkezi ise XX. başlarında belgelerde geçmektedir. Buna göre; Belviran'a tabi Elmasun köyünün ise 5 Kanun-i sâni 1327/18 Ocak 1912 tarihinde nahiye merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Köyün nahiyenin uzak bir noktasında bulunması, köy ahalisinin işlerin takibinde birtakım zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle nahiye merkezinin daha merkezi bir noktada bulunan Sarıoğlan'a nakli için mazbata gönderilmiştir. Mazbatada hükümet konağı için köy halkınca uygun bir yer tahsis edileceği bildirilmektedir. Hükümet tarafından böyle bir dairenin lüzumlu görülmesi halinde kirası veya inşaat masraflarının temin olup olunmadığının araştırılması ve tebliği Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiş ve bu hususta gerekli izin alınmıştır³⁶. 21 Cemaziyelevvel 1330/8 Mayıs 1912 tarihinde nahiye merkezinin Sarıoğlan'a naklinin uygun görülmediği haber verilmekle birlikte³⁷ 21 Muharrem 1331/31 Aralık 1912 ve 1 Muharrem 1132/30 Kasım 1913 tarihli belgelerden Sarıoğlan köyünün nahiye merkezi olarak belirlendiği anlaşılmaktadır³⁸. 29 Zilhicce 1341/12 Ağustos 1923 tarihli Bozkır Kazası'na ait bir haritada Sarıoğlan'ın nahiye merkezi olduğu açıkça görülmektedir³⁹.

³³Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Lâle Devri'nde Konya”, (SÜSBE Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s. 105-106.

³⁴SÜMER, *Bozkır Tarihi III*, s. 16; AKANDERE, *aynı makale*, s. 105.

³⁵M. Zeki ORAL, “İzorya ve Pisidya'da bir Seyahat”, *Anıt*, S. 20-21 (1957), s. 32.

³⁶BOA, *ŞD.*, dosya: 1770, gömlek: 6.

³⁷BOA, *DH.İD.*, dosya: 140-1, gömlek: 3.

³⁸BOA, *DH.İD.*, dosya: 86, gömlek: 34; dosya: 183-1, gömlek: 27.

³⁹BOA, *HRT.*, gömlek: 01117.

III. ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN ESASLAR ve VAKIFLARLA İLGİLİ ARŞİV KAYITLARI

III.I. ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN ESASLAR

III.I.I. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada, tarihin erken dönemlerinden itibaren çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan ve Osmanlı dönemi idari teşkilatı içinde önemli bir yere sahip olan Belviran Kazası'nda teşekkül eden dinî, sosyal ve kültürel klasik eğitim kurumlarının tespiti, işlev ve faaliyetleri ile Türk eğitim tarihi hakkında çıkarımda bulunmak amaçlanmaktadır. Klasik eğitim kurumları ile ilgili arşiv belgeleri incelenerek bunların kuruluş tarihi, banileri, vakfiyeleri, vakıf gelirleri, onarım süreçleri, eğitim-öğretim işlerine bakanlarla yönetici kadroları ve diğer çalışanlar; bunların atama ve azillerinde uygulanan prosedür, görev süreleri, ücretleri ve faaliyetlerine yönelik bilgilere ulaşılmıştır. Başlangıçta göçlerle Anadolu'ya gelen Türklerin iskân edilmesi ve teşkilatlanmasında önemli rol oynayan tekke ve zaviyeler; Osmanlı köy ve mahallelerinin etrafında şekillendiği cami ve mescitler; hemen her köy ve mahallede yer alan mektepler ve o zamanın birer yükseköğretim kurumu olan medreseler sayesinde ileri bir medeniyet seviyesine ulaşmanın yanı sıra örgün ve yaygın ilmi faaliyetler ile toplumsal eğitim esas alınarak birlik, beraberlik, huzur ve refahın sağlanmasının hedeflenmiştir. Bölgede yoğunluk kazanan vakıf eserlerin incelenmesiyle ulaşılan bilgiler kantitatif ve kalitatif verilerin analizinde önem arz etmektedir.

III.I.II. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma arşiv belgelerinin analizi, dönemin kaynakları, bazı Osmanlı kronikleri ve araştırma sahası hakkında yazılmış bilimsel eserlerin taranmasıyla hazırlanmıştır. Bu aşamada *Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi*'nde bulunan ve Belviran Kazası'nın klasik eğitim yapısı, buna bağlı olarak dinî ve sosyal yaşantısı ile ilgili önemli ipuçları veren berat özetlerinin yer aldığı *Hurufat Defterleri* esas alınmış olup ayrıca vakfiye, ferman, tevcih ve şahsiyet kayıtlarından da yararlanılmıştır. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, *İstanbul Müftülü Evkaf Müfettişliği Meşihat Arşivi*'ndeki kazaya ait vakıf belgeler ile *Konya Şeriye Sicilleri* incelenerek konu ile ilgili kısımlar gerekli yerlerde kullanılmıştır. İncelenen eğitim kurumlarının XVII. yüzyıldan önceki durumunun ortaya çıkarılması için Feridun Nafiz Uzluk tarafından yayıma hazırlanan "*Fatih Devri Karaman Eyaleti Fihristi*", Fahri Coşkun'un "*888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*" adlı yüksek lisans tezi, "*387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*" ve Seyit Ali Kahraman

tarafından hazırlanan on altıncı yüzyıl başlarında “*Karaman Vilâyeti Vakıfları*” adlı çalışmalardaki belgelere de yer verilmiştir.

Belviran Kazası'nın tarihî coğrafyasının analizinde dönemin temel kaynaklarından Kâtip Çelebi'nin “*Cihannüma*” adlı eserinden yararlanılmıştır. Araştırma alanı hakkında yapılmış kapsamlı bir çalışma bulunmamakla birlikte kazaya bağlı köylerin önemli bir kısmının günümüzde Bozkır İlçesi sınırları içinde bulunması, bölgenin tarihî, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının değerlendirilmesinde önemli bilgiler içermesi nedeniyle Yusuf Küçükdağ'ın “*Armutlu*” adlı eserinden de istifade edilmiştir.

III.II. VAKIFLARLA İLGİLİ ARŞİV KAYITLARI

Tarihî süreç içerisinde ortaya çıkan gelişim ve değişimlerin insanın çevresi ile olan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkilerine çok boyutluluk kazandırdığı bir gerçektir. Bu duruma paralel olarak artan faaliyetler, bireylere birtakım hakları kazandırırken bazı sorumlulukları da beraberinde getirmiştir. Yazının icadıyla hak ve sorumluluklar kayıt altına alınmaya başlanmış, gerektiğinde ispatlayabilme düşüncesi ile bu belgeler koruma altına alınmıştır. Belgelerin zamanla artması, düzensiz bir şekilde saklanması, ihtiyaç duyulan belgeye ulaşmada sorun yaşanmasına, hatta bazılarının kaybolmasına neden olmuştur. Kayıt altına alınan bilgilerin planlı bir şekilde muhafazası için zamanla arşivler ortaya çıkmıştır.

Günümüze kadar ulaşılmış çok sayıdaki belge, Osmanlı Devleti'nin arşive verdiği önemi göstermektedir. Dönemin devlet hiyerarşisi, olayları, toplumlar ve kişiler arası ilişkiler, gelenek, görenek, değerler gibi birçok konuda bilgiyi içeren belgeler objektif tarih yazıcılığı açısından birinci elden kaynaklardır. Osmanlı Devleti'nin sona ermesiyle birlikte bu arşivlerden bir kısmı İslam ülkeleri ve Balkanlarda kalırken, önemli bir kısmı Türkiye'de koruma altına alınmıştır. Bunlar tarih araştırmalarında vazgeçilmez kaynak konumundadır. Eğitim tarihine yönelik bu çalışmada kullanılan belgelerin saklandığı arşiv ve bunların kayıtlı bulunduğu tasnifler aşağıda tanıtılacaktır.

III.II.I. EĞİTİM KURUMLARINA DAİR VAKIF ARŞİV KAYITLARI

III.II.I.I. Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi⁴⁰

Selçuklulardan başlayarak Beylikler ve Osmanlı dönemine ait çok sayıda arşiv belgesinin muhafaza edildiği Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi, 26 Şubat 1936 tarihinde Ankara'da bulunan Vakıflar Genel Müdürlüğü binasına nakledilinceye kadar uzun

⁴⁰ Mevlüt ÇAM, “Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi”, *Ahlik Ansiklopedisi*, II, (ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin), Ankara 2014, s. 332-334.

bir süre İstanbul'da kalmıştır. Başlangıçta Dârüssaade Ağası, Haremeyn Vakıfları Müfettişi, Evkaf Muhasebecisi ve muhtelif makamlar tarafından tutulan defterlerden oluşurken 1242/1826 tarihinde Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulmasının ardından buraya bağlı merkez ve taşra teşkilatları tarafından tutulan defter ve kayıtlar da bunlara dâhil edilmiştir. Çok sayıda vakıf belgesinin bulunduğu zikredilen arşivde Belviran Kazası'na ait kayıtlar da mevcuttur.

Vakfiye Defterleri: Müstakil ve muhtelif kişilere ait olan vakfiyelerin yazılı olduğu tezhipli 410 defterle birlikte toplam 623 adet olan *Vakfiye Defterleri* yedi seriden oluşmaktadır. Bunlar; İstanbul Vakfiye Serisi (570-577); Mücedded Anadolu Serisi (578-619); Küçük Evkaf Serisi (623-633); Haremeyn Mukataa Serisi (730-733); Haremeyn Serisi (734-748); Rumeli Vakfiye Serisi (987-996) ve Müstakil Vakfiye Defterleri (1625-634)'nden oluşmaktadır.

Yeni Şahsiyet/Esas Defterleri: 1262/1845 tarihinden sonra tutulan, vakıfların şahsiyet kayıtları, görevlilerin tayin, terfi, tedavül işlemleri, ölüm, feragat, intikal, azil, ref, kasr-ı yed, hüsn-i rıza, ehliyetsizlik, liyakatsizlik ve benzeri sebeplerden dolayı yapılan atamaları ihtiva eden defterlerdir. Müstakil Esas Defterleri, Dersaadet Esasları, Anadolu ve Haremeyn gibi kısımlara ayrılan bu defterler Hazine Defterleri/Atik Şahsiyet kayıtlarının devamı niteliğindedir.

Hurufat Defterleri: Arşivdeki kayıtların bir kısmını 1690'lı yıllardan itibaren Anadolu ve Rumeli Hurufatı şeklinde seri hale getirilen ve "*Hurufat Tasnifi*" diye adlandırılan defterler oluşturmaktadır⁴¹. Bu çalışmaya temel teşkil etmesi bakımından Belviran Kazası *Hurufat Defterleri*'nden aşağıda kısaca bahsedilecektir.

Belviran Kazası Hurufat Defterleri

Harfler anlamına gelen "*Hurufat*", Arapça kökenli bir kelimedir. Kazaların Arap alfabesine göre alfabetik olarak sıralandığı *Hurufat Defterleri*'ndeki kayıtların hemen tamamı vakıflarla ilgilidir. Dolayısıyla vakıflar ve Osmanlı taşra teşkilatı ilgili meseleler için önemli bir kaynaktır. Osmanlı Devleti'nde mevcut vakıfların günlük tayin ve terfi işlemlerinin yer aldığı *Hurufat Defterleri*'ndeki berat özetleri alfabetik sıra ile kaza esasına göre tutulurdu. Bu kayıtlardan tayinlerin iki esasa göre yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi bir zaruret nedeniyle yapılan tayindi. Bu durum "*yeniden*" anlamına gelen "*müceddeden*" kavramı ile ifade edilirdi. Görevin sebepsiz yere terk edildiği, aile içinde babadan oğula geçtiği

⁴¹ ÇAM, *aynı makale*, s. 332-334.

durumlarda veya aile dışında yapılan görevlendirmeler için de kullanıldığı olurdu. İkinci durumda, görevin herhangi bir şekilde boşalması yani “*mahlul*” olması söz konusuydu. Müslümanlar için “*fevt*”, gayrimüslimler için “*mürd*” kavramları ölüm sebebiyle bir görevin boşalmasını; “*ref*” görevlinin azlini; “*terk*”, “*kasr-ı yed*” görevden ayrılmayı; “*ferâğ*” ise görevi bir başkasının lehine bırakmayı ifade ederdi. Tayin edilen kişiler için “*Seyyid*”, “*es-Seyyid*”, “*Hâci*”, “*el-Hâc*” ifadeleri kullanılırken, bazen baba-oğul gibi akrabalık durumları ile “*sâhib-i evvel*” şeklinde eski görevli olduğunu belirten ifadeler de mevcuttur⁴².

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi’nde *Hurufat Defterleri* tasnifi içerisinde Belviran Kazası’nın ait 1696-1834 tarihleri arasında tutulmuş 23 adet defter tespit edilmiştir. Bunlardan yalnızca 1140 numaralı defter XVII. yüzyılın son çeyreği ile ilgilidir. XVIII. yüzyıla ait olan 1144 numaralı defterden 88 numaralı varak bulunamamış, aynı defterdeki 89 numaralı varakta ise kayıp sayfanın devamına ulaşılmıştır. Söz konusu defterden Belviran’a ait kayıtların başlangıç tarihi tespit edilemezken 89 numaralı varakta kayıtların bitiş tarihi belirlenebilmiştir. Yazı stillerindeki farklılık, defterlerin tutulmasından sorumlu kâtiplerin tayin, azil, emeklilik veya vefat gibi nedenlerde değiştiğinin bir göstergesidir.

Belviran’a ait önemli bilgiler içeren bu kayıtlarda kazaya bağlı birçok köy, mezra, mahalle, mevkiler ile buralarda bulunan cami, mescit, tekke, zaviye, mektep, medrese, pazar yeri, köprü ve benzeri yapıların isimleri, buldukları mahal ile ilgili önemli bilgiler tespit edilmiştir. Ayrıca bu müesseselerin vakıflarına yapılan mütevellî atamaları, imam, hatip, müezzin, şeyh, zaviyedar, muallim ve müderrislerin adları; kazalarda görevli kadı ve naiplerin isimleri; bu görevlilerin tayinlerinin hangi sebeplerle yapıldığı, aldıkları ücretler, görevden ayrılma sebepleri gibi pek çok bilgiye ulaşılmıştır. Kayıtların çoğunlukla gün, ay ve yıl olarak tutulduğu defterlerde daha başka esaslarla ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür.

III.II.I.II. Başbakanlık Osmanlı Arşivi⁴³

İstanbul’da 1846 tarihinde kurulan Hazine-i Evrak’ın devamı niteliğinde olan *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’ne bağlıdır. Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinden itibaren günümüze kadar ulaşan evrakın saklandığı yer olup dünyanın en zengin arşividir. Arşivde yer alan, Osmanlı Devlet teşkilatının zaman içerisindeki değişimi ile doğrudan ilgili olan belge grupları, fonlar ve alt fonlar şeklinde birleştirilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki farklı özellik gösteren bu fonlar taranarak Belviran Kazası ile ilgili tasniflerden yararlanılmıştır.

⁴² Tuncer BAYKARA, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler*, Ankara 1990, s. 3, 7-11.

⁴³ Uğur ÜNAL, “Başbakanlık Osmanlı Arşivi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, I, Ankara 2014, s. 276-278.

Hattihümayun Tasnifi: Hattihümayun, terim anlamı itibariyle padişahların el yazılarına verilen isimdir. Padişah emirlerinden oluşan bu fon 34.000 Hattihümayun'dan oluşmaktadır. I. Mahmud (1730-1754)'dan II. Mahmud (1808-1839) devri sonuna kadar olan 112 senelik dönemi içeren fonun önemli bir kısmı III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmud devirlerine aittir.

İbnülemin Tasnifi: İbnülemin Mahmut Kemal'in başkanlığında oluşturulan tasnif heyeti, 1921 yılından itibaren belgeleri konularına göre tasnif etmişlerdir. İbnülemin Tasnifi Askeriye, Bahriye, Dâhiliye, Hariciye, Darbhane ve Defter-i Atika gibi her konunun kendi bölümü içinde kronolojik bir sıra takip ettiği 23 ana bölümden oluşmaktadır.

Maliye Nezareti Defterleri: Osmanlı Devleti'nin varidat ve masrafları ile ilgili mali işleri başlangıçta Defterdarlık tarafından yürütülmekteydi. Defterdarlığın lağvedilmesiyle maliye şubelerine bakmak üzere 1837'de Maliye Nezareti kurulmuştur. Nezarete ait defter serileri Mektubî, Evâmiri Maliye, Masârifât, Vâridât Muhasebesi, Temettuât, Cizye, Cerîde Odası, Maliye Kısmı ve Muvâzene defterleri olmak üzere dokuz ana grupta toplanmış olup 26 defter kataloğu mevcuttur.

Muallim Cevdet Tasnifi: Muallim Cevdet'in başkanlığında oluşturulan tasnif komisyonu tarafından 1932'de başlatılan ve 1937 yılına kadar devam eden bu çalışma konularına göre 1553 ve 1904 tarihleri arasındaki Adliye, Askeriye, Bahriye, Belediye, Dâhiliye, Darphane, Evkaf, Eyalet-i Mümtaze, Hariciye, İktisad, Maarif, Maliye, Nafia, Sıhhiye, Saray, Tımar ve Zaptiye bölümlerinden oluşmaktadır. Bunlar arasında Belviran Kazası ile ilgili Evkaf Tasnifi'nden ilgili konularda yararlanılmıştır.

Sadaret Belgeleri: Takrir, telhis, ahidnâme metinleri, vezirler ve nezaretlerle yapılan yazışmalar ve benzeri belgeleri içeren fonlardan oluşmaktadır.

III.II.I.III. Konya Şeriye Sicilleri

Şeriye sicilleri, kadılar tarafından tutulan zabıt defterlerine verilen addır. Mahkemelerde görülen her türlü davalarla ilgili muameleler ile mahkeme sonuçları, merkezden ve devlet otoritelerinden gelen resmî yazılar, belli bir kural çerçevesinde kaydedildiği deftere "*Sicill-i Mahfuz*" adı verilir. Bunlara ilaveten ilgili olduğu şehrin mahzar, ilam, hüccet, mürasele ve her türlü dava sonucunda verilen hükümler, beledî işler, imar, esnaf teşkilatı, ticari ilişkiler ve fiyatlar, beylerbeyi ve valilerin eyalet ve sancak yönetimine dair verdiği emirler; merkezî hükümet tarafından çeşitli konularla ilgili ferman, hüküm, berat, telhis, buyruldu ve tezkere gibi çok sayıda kayıt bu defterlerde mevcuttur.

Şeriye sicillerinin büyük bir kısmı 1930'lu yıllarda vilayetlerde bir arşiv teşkilatının olmaması nedeniyle ihmal sonucu kaybolmuştur. Söz konusu defterlerden günümüze kadar ulaşabilenler ise şu anda Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve İstanbul Müftülük Arşivi olmak üzere iki farklı yerde muhafaza edilmektedir⁴⁴.

Türkiye'nin farklı şehirlerine ait şeriye sicillerinden bir kısmı Konya'ya aittir. Ahmet Akgündüz tarafından hazırlanan şeriye sicilleri toplu kataloğunda bu defterlerin sayısı 151 adet olarak gösterilmiştir⁴⁵. A. Sefa Odabaşı tarafından bir eskiciden satın alınarak A. Sefa Odabaşı ile Yusuf Küçükdağ tarafından bilim dünyasına bir makale ile duyurulmuş; Halil Erdoğan ve Yusuf Küçükdağ tarafından yayımlanarak Konya Şeriye Sicili sayısı 152'ye çıkarılmıştır. 1916-1921 yıllarını kapsayan bu defter toplam 109 sayfadan oluşmaktadır⁴⁶.

III.II.IV. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi

İstanbul Müftülüğü bünyesinde bulunan arşivlerden biri *Meşihat Arşivi*'dir. İstanbul'un en eski semtlerinden biri olan Süleymaniye'de, şeyhülislamın görevlerini ifa ettikleri tarihî Meşihat binasında, cümle kapısının girişinde, sol tarafta iki katlı kâgir binanın alt katında hizmet hizmet veren Meşihat Arşivi'nde Şeyhülislamlık, Sicil-i Ahvâl Müdüriyeti, Nakîbü'l-Eşraflık, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği, Mühür Tatbik, Sicillât-ı Şer'iyeye Kayıt Defterleri ile XIX. yüzyılda Şeyhülislamlıkta teşekkül eden meclis ve dairelere ait toplam 5211 defter bulunmaktadır. XVI. yüzyıldan itibaren idari ve yargı faaliyetleri sonucu ortaya çıkmış olan Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine ait defterler, *Meşihat Arşivi*'nin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kazaskerlerin kaza işleri ile ilgili defter serileri, Şeriye Sicilleri Arşivi'nde yer alırken, Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri sicilleri, idari görevlerine ait defterler ise Ruznamçe Defterleri olarak kayıtlıdır.

III.II.IV. Yayımlanmış Arşiv Kaynakları

Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi

Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi, 1958 yılında Feridun Nafiz Uzluk tarafından Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü Arşivi'nde muhafaza edilen deftere göre hazırlanmıştır. 81 varaktan oluşan ve vakıfları Muslihüddin ve Kâtip Kasım tarafından yazılan defterde Karaman Eyaleti'nde bulunan vilayet, kaza, nahiye ve köylerdeki

⁴⁴ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Şer'iyeye Sicilleri", *Ahlik Ansiklopedisi*, II, (ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin), Ankara 2014, s. 263.

⁴⁵ *Şer'iyeye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, (haz. Ahmet Akgündüz), I, İstanbul 1988, s. 198-199.

⁴⁶ *Konya Kadı Sicili 1916-1921 (Katalogda Yer Almayan) Transkripsiyon ve Dizin*, (haz. Halil Erdoğan, Yusuf Küçükdağ), Konya 2011, s. VII-VIII.

darülhuffaz, mektep, kütüphane, çeşme, hamam, han, kârbansaray, cami, mescit, mevlevihane, zaviye ile bunlara ait mezra, bağ ve bahçelerin adları yer almaktadır. Ayrıca imam, hatip, müezzin, kayyım, müteveli, şeyh, müderris gibi görevliler ve vakıfların kurucuları, vakfedilen menkul ve gayrimenkullerle ilgili bilgilere de ulaşılabilmektedir. Fihristteki Belviran Kazası'na ait kayıtlar ilgili bölümlerde incelenmiştir.

888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri

888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri, Fahri Coşkun tarafından 1996 tarihinde İstanbul Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet yazmaları arasında 0-116/1 numarada kayıtlı defterin esas alınmasıyla yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. 888/1483 tarihinde Hamza oğlu Murat Çelebi'nin marifeti ve Mehmed'in katipliğinde yapılan bu tahrir Konya'daki Mevlâna vakıflarından başlayarak, Belviran, Lârende, Seydişehir, Beyşehir, Çimen, Akşehir, Ilgın, Niğde, Anduğu, Ürgüp ve Karahisar vakıflarının yazılmasıyla devam etmiştir. Coşkun, defterin birinci sayfasında fihristte zikredilen Ereğli, Koçhisar, ve Kayseri kazalarına ilerleyen sayfalarda rastlanılmamış olmasından ve Aksaray Kazası'na ait yalnızca üç vakfa yer verilmesinden ilgili bölümlerin kaybolduğuna hükmetmiştir. 1485 tarihinden sonra yapılan Karaman vilayeti tahrirlerinde çok sayıda nakil yapılan defter, Murad Çelebi Defteri olarak da isimlendirilmiştir.

XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilâyeti Vakıfları

Seyit Ali Kahraman tarafından 2009'da hazırlanan ve XVI. yüzyıl başlarında Karaman Vilâyeti vakıflarını ihtiva eden *Karaman Vakıfları ve Mülk Defteri*, Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da bulunan Kiril ve Metodiy Kütüphanesi Şarkiyat Bölümü'nde 713 numarada bulunmaktadır. 160 varaktan oluşan defterin tarihi, kütüphane kataloğunda 877/1472-1473 olarak kayıtlıdır. Kahraman, tahrir tarihi kesin olarak belli olmamakla birlikte birkaç kez "*Bayezid Han ve Selim Han'dan mukarrernameleri vardır.*" ifadelerine yer verilmiş olmasını, defterin Yavuz Sultan Selim'den (1512-1520) sonra yazıldığının işareti olarak kabul etmektedir. Karaman Vilâyeti Vakıfları Defteri, Karaman Vilayetine bağlı Konya, Karaman (Lârende), Aksaray, Niğde, Kayseri, Beyşehir, Seydişehir gibi kazaların vakıflarını içine almaktadır. Bu vakıfların tamamına yakını Selçuklular ve Beylikler dönemine aittir.

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün III. serisi olan *Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Defterleri Fihristi'nde 387 numarada kayıtlıdır. Karaman ve Rum vilayetlerine ait bilgileri ihtiva eden defterdeki Karaman Eyaleti

ile ilgili bölüm 930/1530 tarihinde tamamlanmıştır. Konya Livası sınırları içinde olduğu halde defterde ayrı ayrı yerlerde bulunan Eskiil, Turgud ve Bayburd kazaları birleştirilerek verilmiştir. Lârende sancağının içinde gösterilen Liva yekûnlarında Belviran ve Aladağ kazaları Konya sancağına dâhil edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BELVİRAN KAZASI'NDA EĞİTİME YÖNELİK VAKIF GÖREVLİLERİ

I.I. VAKIF EĞİTİM İLİŞKİSİ

Arapça “*vkf*” kökünden gelen bir isim olan ve sözlükte ayakta durmak, durdurmak, alıkoymak anlamına gelen vakıf, terim olarak bir mülkü kamu yararına süresiz olarak tahsis etmek üzere hukuki bir işlemle kurulan hayır müessesini ifade eder. Vakfeden kişiye “*vâkıf*”, vakfedilen menkul ve gayrimenkullere “*mevkuf*” denir. Vakfın kurucusunun takriri ve kadının tescili ile düzenlenen, vakfedilen malın hangi hayır işlerinde kullanılacağını, ne şekilde tasarruf edileceğini ayrıntılı bir şekilde gösteren, bir nevi senet niteliği taşıyan belge ise “*vakfiyye*” veya “*vakıfnâme*” olarak isimlendirilir⁴⁷.

Oldukça eski bir geçmişe sahip olan vakıf müessesesinin ilk kez nerede ve ne zaman ortaya çıktığı hakkında kati bir bilgi mevcut değildir. Tarihî rivayetler ve mevcut eserlerden eski kavimlerde birtakım vakıflar olduğu anlaşılmakla birlikte bazı yazarlar tarafından bu kavram ve müessesenin İslam kaynaklı bir sosyal yardımlaşma örneği olduğu belirtilmektedir. Nitekim yaygın olarak İslam Devleti'nde Hz. Ömer'in (634-644) Medine'deki bir hurmalığı vakfetmesi ile ilk İslam vakfını meydana getirdiği kabul edilmektedir⁴⁸. Uygurlara ait vakıf müesseselerinin mevcudiyetini gösteren metinlerin varlığı bu uygulamanın eski Türkler arasında da etkili olduğuna işaret etmektedir⁴⁹. Türk-İslam tarihindeki serüveni ise Karahanlı hükümdarı İbrahim Tabgaç Han'ın (1052-168) 458/1066 yılında Semerkant'ta yaptırdığı külliyyeye gelir sağlamak amacıyla kurduğu vakıfla başlamıştır⁵⁰.

Vakıfların kuruluşundaki temel gaye maddi bir karşılık gözetmeden hayır işlerinin teminini sağlamak olarak belirlenmiştir. Vakıf kültürünü benimsemiş toplumlarda fikrî, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda yürütülen hizmetlerle ilgili her türlü gider vakıflar tarafından karşılanmış, bu tür faaliyetlerin sistemli bir şekilde organize edilebilmesi için topluma hizmet anlayışı ekseninde cami, mescit, mektep medrese, tekke ve zaviye gibi çok sayıda eğitime yönelik vakıf eserleri tesis edilmiştir. Bunlardan mescitler İslam medeniyetinin

⁴⁷ Hacı Mehmet GÜNAY, “Vakıf”, *DİA*, XLII, Ankara 2012, s. 475-477; Osman Gazi ÖZGÜDENLİ, “Vakfiye”, *DİA*, XLII, Ankara 2012, s. 465; Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1983, s. 576-577.

⁴⁸ Bülent KÖPRÜLÜ, “Tarihte Vakıflar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, VIII, S. 3-4 (1951), s. 496; Nazif ÖZTÜRK, *Elmalı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, Ankara 1995, s. 127.

⁴⁹ KÖPRÜLÜ, *aynı makale*, s. 490.

⁵⁰ Hasan YÜKSEL, “Vakfiye-Türk ve Osmanlı Tarihi”, *DİA*, 42, Ankara 2012, s. 467.

ilk eğitim-öğretim müesseseleri olarak tarihteki yerini almıştır. Nitekim İslamiyet'in başlarında bir bölümü “Zulle” veya “Suffe” adıyla eğitim-öğretim merkezi haline getirilen Medine’de bulunan Peygamber Mescidi, ismen olmamakla birlikte nitelik bakımından ilk vakıf eğitim kurumları olarak dikkat çekmektedir. Bu bölümlerin yetersiz kalması üzerine zamanla diğer mescitlerde de eğitim-öğretim yapılabilecek yerler kurulmuştur. Eğitim kurumlarının müstakil olarak inşa edildiği dönemlerde dahi cami ve mescit gibi vakıf kurumları bu fonksiyonlarını devam ettirmişlerdir⁵¹.

Emeviler’den sonra Abbasiler döneminde son derece önemli hale gelen ve giderek gelişen eğitime yönelik vakıflar, Türklerin İslamiyet’i kabullerinin ardından Büyük Selçuklu tarihi süreci içerisinde eğitime damgasını vurmuştur. Nitekim kurulan vakıf medreseler Türk eğitim tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. Devlet adamları ve zengin kişilerce desteklenen bu kurumların her türlü ihtiyacının karşılanmasında vakıflar önemli roller üstlenmişlerdir⁵². Eğitim alanında vakıf kurma geleneği Anadolu Selçukluları ve Beyliklerin ardından Osmanlılar döneminde de devam ettirilmiştir. Devletin fetih siyaseti doğrultusunda vakıflar vasıtasıyla ülkenin hemen her yerinde cami, mescit, mektep, medrese, tekke ve zaviye gibi çok sayıda eğitim kurumu vücuda getirilmiştir⁵³. İlk medrese Orhan Gazi (1326-1361) tarafından İznik’te kurulmuş, bununla eğitimde vakıf sistemi bir devlet politikası olarak teşvik edilmiştir⁵⁴. Osmanlı Devleti’nde eğitim kurumu inşa etme ve bu alana yönelik vakıf kurma geleneği padişahlar başta olmak üzere sadrazamlar, üst düzey devlet adamları ile zenginler tarafından benimsenmiştir.

Osmanlı döneminde eğitime yönelik vakıf sisteminin örneklerinin görüldüğü yerleşim merkezlerinden birisi merkezi Konya olan Karaman Eyaleti sınırları içinde yer alan Belviran Kazası’dır. Adı geçen kazadaki köylerde dinî görevlerin ifasının yanı sıra eğitim etkinliklerinin yapıldığı cami ve mescitler; çoğunlukla bir caminin bitişiğinde bulunan mektepler; ilmî faaliyetlerin, eğitim-öğretimin belirli bir program dâhilinde yürütüldüğü medreseler inşa edilmiştir. Yetişkinlerin eğitimi için ise tasavvufî fikir ve terbiyenin belirli bir anlayış çerçevesinde işlenerek sunulduğu birer yaygın eğitim kurumu olan tekke ve zaviyeleri de burada zikretmek gerekir. Yukarıda isimleri verilen eğitim kurumlarının birer vakfî olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Vakıfların idaresinden sorumlu olan mütevellî, nazır, cabi gibi görevliler ile söz konusu kurumlardaki imam, hatip, müezzin, muallim, müderris,

⁵¹ Ahmet GÜL, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâri’l-Hadîslerin Yeri*, Ankara 1997, s. 2; Fuad KÖPRÜLÜ, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *VD*, S.1 (1938), s. 1.

⁵² Mehmet Altay KÖYMEN, *Alp Arslan Zamanı Selçuklu Kültür Müesseseleri*, Ankara 1977, s. 412.

⁵³ Nazif ÖZTÜRK, *Menşei ve Tarihi Gelişim Açısından Vakıflar*, Ankara 1983, s. 55.

⁵⁴ İPŞİRLİ, *aynı makale*, s. 260.

zaviyedarların ücretleri bu vakıfların gayrimenkullerinden elde edilen gelirlerden karşılanmış, tamir ve onarımı vakıf gelirleriyle yapılmıştır. Vakıfların eğitimle ilişkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için vakıf yöneticileri ve görevlileri aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

I.II. KAZADA EĞİTİME YÖNELİK VAKIF YÖNETİCİLERİ ve GÖREVLİLERİ

I.II.I. Kadı

Osmanlı Devleti'nde, devlet ve halk arasındaki ilişkilerin bir nizam içerisinde yürütülmesini sağlayan birtakım usuller mevcuttu. Bunlardan biri de adli ve kazaî teşkilatı. Bunun başında kadılar bulunurdu⁵⁵. “*Hükmeden*”, “*yerine getiren*” anlamlarını ihtiva eden kadı, toplum içinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve tartışmalı konuları şeri ve hukuki hükümlere göre çözümlenmek üzere padişah tarafından atanmış, yargı görevini ifa eden adliye ve mülkiye görevlisidir⁵⁶. “*Hâkim*”⁵⁷, “*hâkimü’ş-şer’î*” veya “*ale’l-ıtlak hâkim*”⁵⁸ kadılar için kullanılan diğer ifade şekilleridir.

Osmanlı Devleti'nde kadı olabilmek için yüksek dereceli medreselerden mezun olmak şarttı. Bir kimse kazasker divanında staj gördükten sonra kadılığa atanabilirdi. Kadı atamaları XIV. ve XV. yüzyıllarda Divanihümayun’nda kararlaştırılır, Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin arzı ve padişahın onayı ile yapılırdı. Fatih Sultan Mehmet’ten itibaren kazaskerlerin önerisi ile veziriazamlar tarafından tayin edilirken sonraki dönemlerde kadılar şeyhülislamın teklifi ve padişahın onayı ile atanmışlardır⁵⁹. XIV ve XVI. yüzyılın ortalarına kadar 150 akçeye kadar olan kadıların tayin ve azil işleri ilmiye sınıfının en büyük otoritesi sayılan Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin arzı üzerine padişahın onayı ile olurdu. Anadolu’daki kadıların ataması Anadolu Kazaskeri’nin, Rumeli’deki kadıların ataması ise Rumeli Kazaskeri’nin yetkisi dâhilindeydi⁶⁰. Atama işlemleri “*rûznâme*” denilen defterlere kaydedilirdi. Tayinlerin bu defterlere işlenmemesi durumunda elindeki berat hükümsüz kabul edilirdi⁶¹. 150 akçeden yukarı ve “*mevleviyet*” denilen kadılıklara atanma, kazaskerin

⁵⁵AKDAĞ, *aynı yer*.

⁵⁶Halil CİN, Ahmet AKGÜNDÜZ, *Türk Hukuk Tarihi*, I, Konya 1995, s. 228; Tayyib GÖKBİLGİN, “XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesesinin Rolü”, *IV. Türk Tarih Kongresi 10-14 Kasım Ankara 1948*, Ankara 1952, s.433-444.

⁵⁷Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından derlenen, İslam özel hukuk kurallarını ihtiva eden Mecelle’de kadı yerine hâkim kavramı kullanılmış olup 1785. maddede “*Hakim, bey-en-nas vuku bulan da’va ve muhasamayı ahkâm-ı meşruasına tevfiikan fasl ve hasm için taraf-ı sultaniden nasb ve tayin buyrulan zatdır.*” şeklinde tanımlanmıştır. bk. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, (ed: Ahmed Cevdet Paşa), 1322/1904-1905, s. 710.

⁵⁸AKDAĞ, *aynı eser*, s. 400.

⁵⁹Hasan Tahsin FENDOĞLU, “Osmanlı’da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s. 454.

⁶⁰İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, (Kısaltma: *İlmiye Teşkilatı*), Ankara 1984, s. 87-104.

⁶¹İlber ORTAYLI, “Kadı”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 70.

veziriazama bildirmesi ve onun da padişaha arzı ile yapılırdı. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kaza kadılarının tayin ve azilleri kazaskerlere, Mevali düzeyindekilerin atanma ve görevlerinden alınmaları, şeyhülislam ile sadrazama bırakılmıştır⁶². Kadıların görev sürelerinde ilk dönemlerde herhangi bir sınırlama söz konusu değilken XVII. yüzyılın sonlarından itibaren mahallî halk ile yakınlaşmalarını önlemek, yeterli kadro olmaması, eğitime yönelmeleri gibi sebeplerden dolayı bu süre bir yıl olarak belirlenmiştir⁶³. İlerleyen dönemlerde kadıların görev sürelerinin on sekiz ay ile üç yıl arasında değiştiği görülür⁶⁴.

Kadıların görev ve yetkileri hukuki, askerî, beledi ve örfî alanda olmak üzere oldukça genişti⁶⁵. Yargılama, şeri mahkemelerin reisi olan kadıların öncelikli ve değişmez göreviydi⁶⁶. Padişahlar yargı konusunda kadılara emir veremezler ve yargı bağımsızlığını ihlal edemezlerdi. Aynı şekilde sadrazamlar da kadıların yargıya ait işlerine karışamazlardı⁶⁷. Hukuki bütün anlaşmazlıklarla cezai yaptırım gerektiren suçlar “*meclis-i şer*” denen mahkemelerde çözülür ve kadının kararı olmadan kimse cezalandırılmazdı⁶⁸. Bazı durumlarda yargılama sonucunca verilen hükmün gereğini yerine getirmek de kadılara bırakılmıştı⁶⁹. Kadı tarafından verilen kararı uygun bulmayanlar Divanühümayun’a müracaat edebilirlerdi. Çünkü kadının verdiği hükmü ancak Divanühümayun bozabilirdi⁷⁰. Kadılar başka kaza dairelerindeki davalı ve davacının müracaatlarını kabul edemezler, her fert ancak ait olduğu kaza dairesinde yargılanabilirdi⁷¹. Kadı, aynı zamanda yargı bölgeleri kapsamında sancak beyi ile birlikte asayiş sağlamaktan ve vergiyi toplamaktan da sorumlu idi⁷². Avarız vergilerinin toplanması, ordunun zahire tedariki gibi işlerinin halledilmesi kadıların askerî görevlerinden bazılarıydı⁷³.

Osmanlı toplumunda devlet tarafından yerine getirilmesi gereken pek çok kamu hizmeti vakıflar yoluyla ifa edilmekteydi⁷⁴. Bu nedenle birçok vakfın kuruluşundan itibaren korunup geliştirilmesi ve devamlılığını sağlamak kadının görevleri arasındaydı. Kadı

⁶²UZUNÇARŞILI, *aynı yer*.

⁶³FENDOĞLU, *aynı makale*, s. 455.

⁶⁴KÜÇÜKDAĞ, *aynı tez*, s. 128-129.

⁶⁵ÜNAL, *aynı makale*, s. 118.

⁶⁶Mustafa ŞENTOP, “Osmanlı Yerel Yönetiminde Kadılık”, *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler*, I, İstanbul 2005, s. 343.

⁶⁷FENDOĞLU, *aynı makale*, s. 462.

⁶⁸ÜNAL, *aynı yer*.

⁶⁹ŞENTOP, *aynı yer*.

⁷⁰ÜNAL, *aynı makale*, s. 120.

⁷¹ORTAYLI, *aynı madde*, s. 72.

⁷²İlber ORTAYLI, *Türkiye İdare Tarihi*, Ankara 1979, s. 170.

⁷³ÜNAL, *aynı makale*, s. 118.

⁷⁴Ahmed AKGÜNDÜZ, “Osmanlı Hukukunda Vakıflar Hükümleri ve Çeşitleri”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 447.

huzurunda yapılan mahkeme neticesinde şeriye sicillerine tescil ettirilen vakfiyelerle garanti altına alınır. Vakfiyesi olmayanlar ise eski teamüllere göre işletiliyordu⁷⁵.

Kadılar görevli buldukları şehirle birlikte bunların civarında yer alan köylerdeki imam, müezzin gibi görevlilerin tayinleri için arz verirlerdi. Arşiv belgelerinde Belviran Kazası'nda görev yapmış kadılar ile kadılar tarafından köylere yapılan tayinler için verilen arzlara rastlamak mümkün olmaktadır. Kazaya bağlı köylerde herhangi bir nedenle boşalan görevlere kadının arzı, kazaskerlerin ilamları gereğince atama yapıldığı görülmektedir. Nitekim Elmasun köyü Hacı Hızır Camii'ne Seyyid İbrahim oğlu Seyyid Abdullah Halife'nin hatip olarak ataması Anadolu Kazaskeri Molla Hacı Mehmed Hamdullah Efendi'nin ilamıyla gerçekleşmiştir⁷⁶. Topuğu Balı/Buğra Baba/Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi mutasarrıfı olan Neslihan Hatun'un vefatından dolayı tevliyet ve zaviyedarlığın mahlul olmasıyla İsmihan Hatun bu vazifelere Rumeli Kazaskeri Mevlâna Ebû Bekir'in ilamı gereğince atanmıştır. Kazada bulunan ibadethanelere yapılan atamalardan bazıları ise Konya kadısının arzı üzerine gerçekleşmiştir. Erkalın köyündeki Şeyh Yakup Zaviyesi'nin tevliyet, meşihat ve zaviyedarı Mehmed'in ölümü ile yerine oğlu Hamza Konya Kadısı Hacı Mustafa Efendi'nin arzı ile beratla tayin edilmiştir⁷⁷. 20 Cemaziyevvel 1074/20 Aralık 1663'te Şeyh Hocenti vakıflarından olan arazilerin sınırları konusunda yaşanan problemin çözümünde ise adı belirtilmeyen Konya Kadısı ile Pirlevganda kadısı Mevlâna Hasan Efendi görevlendirilmiştir⁷⁸. Belviran Kazası'nda bulunan dinî müesseselere kadı arzı üzerine beratla yapılan atamalar kendi konuları içinde ayrıntılı olarak verilecektir.

I.II.II. Naip

Osmanlı Devleti'nde kadıların görevli buldukları şehirle birlikte bunların civarında bulunan köyler ve nahiyeleri içine alan kaza dairesindeki⁷⁹ yerleşim birimlerinin sayısı 40 ile 300 arasında değişmekteydi. Kadıların yetki alanında bulunan bu bölgelere tek başına hizmet götürebilmeleri ulaşım olanakları göz önüne alındığında imkânsızdı⁸⁰. Bu nedenle kadıların yardımcıları olan bazı memurlar vardı. Bunların başında ise naipler gelmekteydi⁸¹.

⁷⁵ Nazif ÖZTÜRK, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 442.

⁷⁶ VAD, no: 543, vr. 40b.

⁷⁷ VAD, no: 1078, vr. 34a.

⁷⁸ VAD, no: 2178, s. 80, sıra no: 60.

⁷⁹ İlber ORTAYLI, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetimler", *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler*, II, İstanbul 2005, s. 69.

⁸⁰ Nurcan ABACI, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukukunun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Ankara 2001, s. 59.

⁸¹ ÜNAL, *aynı makale*, s. 119.

Sözlükte birine vekâlet etmek anlamına gelen ve İslam şehirlerinde devlet ileri gelenlerine yardımcı olmak veya herhangi bir sebepten dolayı bulunmadıkları yer ve zamanlarda onların işlerini yürütmek üzere atanan görevlilere “*nâib*” adı veriliyordu⁸². Naipler medrese eğitimi almış, ilmiyeye mensup, özellikle fıkıh alanında kendi kaza dairelerinde anlaşmazlıkları çözebilecek seviyede tahsil görmüş kimselerdi⁸³. Kadıların önerisi ve kazaskerlerin tasdiki ile atanırlardı. Bu, kadılar tarafından düzenlenen “*niyabet müraselesi*” ile gerçekleşirdi. Naip atama yetkisi verilmeyen kadı naip seçemezdi. 1-2 yıllığına kazalara gönderilen naiplerin verdikleri kararlar “*Fetvahane-i Âli*” tarafından kontrol edilir, yeniden naipliğe atanmaları durumunda ise “*İrade-i Seniyye*” adıyla bilinen padişah emri alınır⁸⁴. Genellikle süresiz olarak tayin edilmekle birlikte belli süreler içinde görev değişiklikleri olurdu⁸⁵. Belli bir süreliğine ve belli bir iş için tayin edilen naipler, kadıların verdikleri yetki çerçevesinde görevlerini ifa ederlerdi. Belli bir işi yapmak üzere görevlendirilenler çoğunlukla bir keşif veya mahkemenin yetki alanında bulunan yerleşim biriminde hizmet verirlerken, belli bir süreliğine tayin edilenler ise kadının görevde olmadığı zamanlarda ona kazada vekâlet ederlerdi⁸⁶. Bağlı buldukları kazanın kadısına tabi olan naipler mahkemede görülmesi mümkün olmayan ve yerinde çözülmesi zorunlu olan veya araştırma, keşif gibi işleri gerektiren durumlarda bu işleri yapmak üzere atanırlardı⁸⁷. Bu gibi hallerde özellikle köylerdeki davaları çözen naipler, tamamıyla kadının yetkisine sahiptiler. Onların köylerdeki bu vazifeleri büyük önem taşıyordu. Kadının muhtelif sebeplerle ayrıldığı zamanlarda bütün vazifelerinde doğrudan vekilleri naiplerdi⁸⁸.

Osmanlılarda bir kaza dairesinde naipler bir veya birden fazla olabilirdi. Bu durum kadının tayin edildiği kazanın büyük veya küçük olması veya muamelatının geniş olup olmamasına bağlı idi. Naipler yaptıkları işlere göre adlandırılmaktaydı. Kadılar tarafından kendi yetki alanları olan kazalara bağlı nahiyelere iltizam olarak tayin edilenler kadının yanında bulunur ve gerektiğinde ona vekâlet eder veya şeri bir konuyu halletmek üzere kadı tarafından köylere gönderilirdi. Bu tür vazifeleri yerine getiren naiplere “*kaza nâibleri*” denirdi⁸⁹. Kadıların hizmet bölgelerinin haricinde aynı zamanda bağlı bölgelere gönderilen naipler de vardı⁹⁰. Mevleviyet denilen büyük şehir kadılarının⁹¹ tayin oldukları yerlerde bizzat

⁸²Casim AVCI, “Nâib”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 311-312.

⁸³Mehmet İPŞİRLİ, “Nâib-Osmanlılar’da”, *DİA*, (Kısaltma: *Osmanlılar’da Nâib*), XXXII, İstanbul 2006, s. 313.

⁸⁴FENDOĞLU, *aynı makale*, s. 457.

⁸⁵AVCI, *aynı madde*, s. 311.

⁸⁶M. Âkif AYDIN, “Osmanlıda Hukuk”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, II, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999, s. 399.

⁸⁷FENDOĞLU, *aynı makale*, s. 456.

⁸⁸AKDAĞ, *aynı eser*, s. 403-404.

⁸⁹UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s. 117.

⁹⁰ABACI, *aynı yer*.

hizmet vermeleri usulünün terk edilmesi üzerine kendilerine vekâlet etmek üzere gönderilen vekillere “*mevâlî nâibi*” denilmekteydi⁹². XVIII. yüzyıl sonlarında mevleviyet derecesindeki Konya, Kayseri, Sivas gibi Anadolu şehirleri mahkemelerine naiplerin baktığı bilinmektedir⁹³. Kazasker veya mevleviyet derecesindeki kadılar emekliye ayrılarak kendilerine arpalık olarak verilen kaza bölgelerine gitmeyip⁹⁴ yerlerine vekil olarak *Arpalık naibi*” denilen naipleri gönderirlerdi⁹⁵. Ayrıca köyleri dolaşarak “*şer‘-i şerîf*” esasları dâhilinde halkın yerinde görülmesi gereken davalarını ve devletle olan anlaşmazlıklarını halletmek üzere “*köy nâibleri*” vardı⁹⁶. Bunlardan başka büyük kadıların görevli olduklarında mahiyetlerinde bulunan bâb naibi adı verilen “*kapı naibi*”⁹⁷, kadıların esnafı kontrol etmek ve esnaf arasındaki anlaşmazlıkları çözmek üzere ayak, kapan, çardak, yağ, keşif, avarız naibi gibi seyyar “*ayak naipleri*”⁹⁸ ile kadıların kendi bölgelerine ulaşamadıkları durumlarda yerlerine vekil tayin ettikleri “*kadı naipleri*”⁹⁹ vardı.

Belviran Kazası’na da çoğu zaman kadı gelmez, yerine naip atanırdı. Bunun için kazaya bağlı köylerde bulunan dinî müesseselere naip arzıyla gerçekleştirilen nazır, mütevellî, zaviyedar, şeyh, imam, hatip, müezzin atamalarının yanı sıra vakıf gelirlerini toplayan cabi ve yazı işlerinden sorumlu kâtip ile bu kurumların temizlik işlerinden ve onarımından sorumlu ferraş ve meremmetçi atamalarına rastlanılmaktadır. Zira Yelbeyi köyündeki mektep için yapılan muallim ataması ile Belviran mahkemesi için yapılan muhızır ataması naibin arzı üzerine beratla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kaza dâhilinde bulunan köylere çevredeki kazaların naiplerinin de atama yaptığı görülmektedir. Konya kadı naipleri ile Pirlevganda ve Lârende kazaları naiplerinin arzı üzerine verilen beratlarla *Hurufat Defterleri*’nde sıkça rastlanılmaktadır. Nitekim Cemaziyülahir 1225/Temmuz-Ağustos 1810 tarihinde Akpınar Zaviyesi’ne yapılan zaviyedar ataması Konya naibi Hamzazade Mehmed Esad; Rebiyülevvel 1140/Ekim-Kasım 1727 tarihinde İbrahim Seydi Zaviyesi’nin nazır ataması Lârende naibi Seyyid Hasan ve Zilhicce 1215/Nisan-Mayıs 1801 tarihinde Bolat Köyü Cami’nin hatip ataması Pirlevganda naibi Mehmed’in arzı üzerine verilen beratlarla gerçekleşmiştir¹⁰⁰.

⁹¹ÜNAL, *aynı makale*, s. 118-119.

⁹²UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s. 117-118.

⁹³İPŞİRLİ, *aynı yer*.

⁹⁴AYDIN, *aynı yer*.

⁹⁵İPŞİRLİ, *Osmanlılar’da Nâib*, s. 312.

⁹⁶AKDAĞ, *aynı yer*.

⁹⁷UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s. 117.

⁹⁸İPŞİRLİ, *aynı yer*.

⁹⁹ORTAYLI, *aynı eser*, s. 170.

¹⁰⁰VAD, no: 541, vr. 32a; no: 1143, vr. 138b; no: 538; vr. 55a.

I.II.III. Mütevellî

Kelime anlamı itibarıyla “başkasının işini gören, dostluk gösteren, bakımını üstlenen” gibi anlamları ihtiva eden mütevellî¹⁰¹, vakıf işlerini vakfiyedeki şartlara ve şeri hükümlere göre idare etmek üzere tayin olunan kişidir¹⁰². Mütevellîye verilen görev ve yetkiye velâyet, görevlendirme işine ise tevliyet adı verilirdi¹⁰³.

Osmanlı Devleti’nde mütevellî tayini iki şekilde yapılmaktaydı. Bunlardan birincisi vakfiyedeki şartların esas alındığı “meşruta vechile” olurdu. Vakfiyede mütevellîlik kişinin kendisine ve kendi neslinden olan evladına şart edilmişse söz konusu kişinin ölümünden sonra bu görev evladı ve evladının çocuklarına verilirdi. Vâkıf, kendisinden sonra müftü ve kadının bu göreve birini tayin etmesini şart etmesi halinde onun belirleyeceği biri mütevellîliğe atanırdı. Arşiv belgelerinde Belviran Kazası’nda bulunan Ömer Seydioğlu Sinan Seydi, Şeyh Şekerim, Şeyh Hocenti, Şücaeddin ve Buğra Baba, Şeyh Ömer, Yusuf Fakih/Şeyh Yusuf, Şeyh Maruf ve Yusuf oğlu Mehmed/Şeyh Mehmed/Şeyh Hacı Mehmed Efendi zaviyelerine ait vakıfların idaresinden sorumlu olan mütevellîlerin tayin işlemlerinde vakfiyede belirlenen şartların esas alındığı görülmektedir¹⁰⁴. İkincisi ise vakfın işlerini idare etmek üzere birinin belirlenmediği yani meşruta vechile olmayan atama şekli idi. Bu durumda tevliyet hakkı hayatta olduğu sürece vakfedene ait olup ölümünden sonra vakfedenin evlat ve kızlarından birine verilirdi. Eğer vakfedenin yerine getirilecek biri yoksa ilgili vakfa kadı tarafından bir mütevellî tayin edilirdi¹⁰⁵. Dinek köyünde bulunan Abdülcebbar Zaviyesi’ne ait arşiv kayıtlarında mütevellî atamaları için belirlenmiş bir şarttan söz edilmemekte, ölüm ve feragat ile bu görevlerin babadan oğula geçtiği bildirilmektedir¹⁰⁶. Vakfedenin neslinin kesilmesi halinde ise kadının belirlediği kimse merkez tarafından mütevellî olarak atanırdı¹⁰⁷. Birden çok kişinin mütevellî olarak atanması hususu yaygındı. Rebiyülahir 1190/Mayıs-Haziran 1776 tarihli *Hurufat* kaydında Işıklar/Aşıklar köyünde bulunan Şeyh İlyas Tekkesi¹⁰⁸ ile Rebiyülevvel 1162/Mart 1749 tarihli *Hurufat* kaydında Kuzviran köyünde bulunan Şeyh Hocenti Zaviyesi mütevellîlerinin birden fazla olduğuna işaret edilmektedir¹⁰⁹. Ayrıca bir

¹⁰¹ Nazif ÖZTÜRK, “Mütevellî”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 217.

¹⁰² AKGÜNDÜZ, *aynı makale*, s. 451.

¹⁰³ ÖZTÜRK, *aynı yer*.

¹⁰⁴ KŞS, no: 2, s. 30; no: 34, s. 289; VAD, no: 2178, s. 80, sıra no: 60; no: 1078, vr. 33a; no: 1079, vr. 117b; no: 1075, vr. 11b; *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, (haz. Seyit Ali Kahraman), Kayseri 2009, s. 124, 126.

¹⁰⁵ AKGÜNDÜZ, *aynı yer*; PAKALIN, *aynı eser*, II, s. 640.

¹⁰⁶ VAD, no: 1079, vr. 117a.

¹⁰⁷ Ahmet CENGİZ, *XVIII. Yüzyılda Lârende (Karaman)Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Karaman 2009, s. 200.

¹⁰⁸ VAD, no: 1078, vr. 33a.

¹⁰⁹ VAD, no: 1079, vr. 64b.

kimseye birden çok vakıf için tevliyet verilebilir; ancak tevliyetle nezaret görevi aynı şahısta bulunamazdı. Mütevellî tayin edilecek şahsın erkek veya kadın olmasında bir beis yoktu; ancak akil baliğ, adil, güvenilir, vakfî yönetebilecek bilgi ve tecrübeye sahip olması aranan şartlardandı. Vakfedenin şartı olmadıkça bu görev ehil olmayanlara verilemezdi¹¹⁰. Belviran Kazası'na ait arşiv belgelerinde Şeyh Şekerim, Şeyh Hocenti, Şeyh Bayram/Şeyh Bayram Veli, Yusuf oğlu Mehmed/Şeyh Mehmed/Şeyh Hacı Mehmed Efendi ve Şeyh Yakub zaviyeleri mütevellîlerinin vâkıfın evladından en salih ve layık olanına şart edildiği belirtilmektedir. Recep 1129/Haziran-Temmuz 1717 tarihli *Hurufat* kaydında Yusuf oğlu Mehmed/Şeyh Mehmed/Şeyh Hacı Mehmed Efendi Zaviyesi'nde mütevellî olan Mehmed'in vâkıfın evladından olduğu halde yeterli bilgiye sahip olmadığı gerekçesiyle görevden alınarak yerine daha salih ve bilgili olan Ali'nin tayin edilmesi¹¹¹ bu konuda gösterilen hassasiyeti gözler önüne sermektedir. Vakfın işlerini yürütmekle yükümlü olan mütevellî gerektiğinde görevden çekilebilir veya bir yere gittiğinde yerine birini vekil tayin edebilirdi¹¹². Topuğu Balı/Buğra Baba/Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi'nin mütevellî ve zaviyedarı olan Şerife Alime Hatun beratının zayi olmasından dolayı bir süreliğine yerine eşini vekil tayin etmiştir¹¹³. Mütevellî vakıfla ilgili işleri takip etmek zorunda idi. Eğer vakfın şartlarını yerine getirmediği ihbar olunursa kadı tarafından sorguya çekilirdi¹¹⁴.

Vakıf binalarının bakım ve onarımı, personelinin tayini, bina gibi taşınmazları rayiç değerleri üzerinden kiraya verme ve gerektiğinde tamir ettirme, hesapları tutma, gerekli harcamaları yapma, varidat toplama, yılsonu hesaplarını ilgili makamlara verme gibi iş ve işlemler mütevellîlerin görevlerindendi. Vekilleri tarafından yapılan zararlı işlerden de bizzat kendileri sorumluydular¹¹⁵. Bütün bu sorumluluk ve görevlerine karşılık mütevellîler vakıftan ücret talep etme hakkına sahiptiler. Söz konusu ücret zamana, vakfın imkânlarına ve mütevellînin sosyal konumuna göre değişebilmekteydi. Nitekim Belviran Kazası'na tabi Seniroğlanı köyünde bulunan Yusuf Fakih/Şeyh Yusuf Zaviyesi'nin tevliyet ve zaviyedarlığı 1/3 hisseyle¹¹⁶, Çavuş/İbrahim/İbrahim Çavuş/Ömer Çavuş oğlu İbrahim Zaviyesi'nin tevliyeti oşür geliriyle¹¹⁷, Şeyh Hocenti Zaviyesi'nin tevliyet ve zaviyedarlığı bir buçuk

¹¹⁰ ÖZTÜRK, *aynı madde*, s. 218.

¹¹¹ VAD, no: 1133, vr. 86b.

¹¹² ÖZTÜRK, *aynı yer*.

¹¹³ BOA, C.EV., dosya: 368, gömlek: 18687.

¹¹⁴ PAKALIN, *aynı eser*, II, s. 640.

¹¹⁵ ÖZTÜRK, *aynı madde*, s. 219.

¹¹⁶ VAD, no: 1075, vr. 11b.

¹¹⁷ VAD, no: 1133, vr. 86b.

hisseyle, Şeyh Yakub Zaviyesi'nin tevliyet, meşihat ve zaviyedarlığı ise 1/4 hisse ve öşür geliriyle yürütülüyordu¹¹⁸.

I.II.IV. Nazır

Arapça nazar kökünden türeyen nazır, “*bakmak, görmek, düşünmek, incelemek, hüküm vermek*” anlamlarına gelmektedir¹¹⁹. Bu, Osmanlılarda maliye, idare ve denetçiye de verilen addır. Mütevellinin vakıfla ilgili iş ve işlemlerini denetlemekle yükümlü idi¹²⁰. Bunun için yetkileri onlardan daha geniştir. Vakfın şartları ve menfaatlerinin korunmasından sorumlu olup vakfa zarar verebilecek nitelikteki hareketleri ve usulsüzlükleri saptanan mütevelliyi merkeze şikâyet etme, gerektiğinde görevden alma salahiyetine sahipti¹²¹. Naip ve müteveli arzi sonucunda¹²² padişah beratı ile atanırlar¹²³, ölüm¹²⁴, feragat etme¹²⁵ gibi nedenlerle görevleri sona ererdi. Nazırlığın babadan oğula intikal ettiği de olurdu¹²⁶. Zaman zaman birden fazla kişinin bu göreve atandığı görülmektedir¹²⁷. Hatta bazı vakıflara nezaret etmek üzere kadınların görevlendirildiği de olurdu¹²⁸. Ücretleri vakıf gelirlerinden karşılanır ve miktarı vakfın büyüklüğüne göre değişirdi. Nitekim Belviran Kazası'na tabi Keşlik köyündeki İbrahim Seydi Zaviyesi'nde nazırların ücretleri her sene bir müdd buğday (yaklaşık 875 gr.) ve bir akçe iken¹²⁹ Şeyh Hocenti vakfı nazırları için bu oran 150 kile buğday ve bir akçe olarak belirlenmiştir¹³⁰.

I.II.V. Kâtip

Arapça yazmak anlamında “*ketebe*” kökünden gelen kâtip, “*kitâbet eden, yazan, yazıcı*” anlamlarını içerir¹³¹. Vakfın gelir ve giderlerini hatasız bir şekilde kaydetmekle yükümlü olup vakfın yönetiminden sorumlu olan mütevellilerin en önemli yardımcısı idi. Görevlerinde mütevelliler gibi dürüst olmaları istenir, görevi kötüye kullandıkları tespit edildiği takdirde müteveli ve cabinin de katıldığı bir toplantıda müfettişe hesap vermek

¹¹⁸ VAD, no: 1079, vr. 117a, no: 1078, vr. 34a.

¹¹⁹ Cengiz TOMAR, “Nâzır”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 449; DEVELLİOĞLU, *aym eser*, s. 950.

¹²⁰ Mehmet GENÇ, “Nazır”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 450.

¹²¹ PAKALIN, *aym eser*, II, s. 666.

¹²² VAD, no: 1078, vr. 33a; no:1133, vr. 86a.

¹²³ VAD, no: 1143, vr. 138b.

¹²⁴ VAD, no: 1079, vr. 116b.

¹²⁵ VAD, no: 1140, vr. 98a.

¹²⁶ VAD, no: 1097, vr. 103a.

¹²⁷ VAD, no: 1097, vr. 103a.

¹²⁸ VAD, no: 1078, vr. 33a.

¹²⁹ VAD, no: 1143, vr. 138b.

¹³⁰ VAD, no: 1079, vr. 116b.

¹³¹ DEVELLİOĞLU, *aym eser*, s. 570, 589.

zorunda kalırlardı¹³². Sayıları vakfın büyüklüğüne göre değişir, büyük vakıflarda hesap ve yazı işleri için ayrı ayrı kâtipler tayin edilirdi¹³³. Recep 1153/Eylül-Ekim 1740 tarihli *Hurufat* kaydından Belviran Kazası'na bağlı Kuzviran köyündeki Şeyh Hocenti Zaviyesi'ne ihtiyaca binaen bir kâtip atamasının yapıldığı anlaşılmaktadır¹³⁴.

I.II.VI. Kayyım

Arapça'da “*bir işe kalkışma, başlama*” anlamında “*kıyam*” kökünden gelen kayyım, sözlükte “*bir işi yerine getiren, üstlenen kimse*” demektir¹³⁵. Osmanlılarda vakfa ait malları korumakla yükümlü olan kayyımlar, mektep, medrese, cami, mescit gibi hayır kurumlarını silip süpürmek, düzen ve temizliğini temin etmek gibi hizmetlerle mükellefi¹³⁶. Kayyım olabilmek için belli bir eğitimden geçme şartı yoktu. Liyakat sahibi ve sağlıklı olmak, bu iş için aranan şartlardandı. Ehliyetsiz olduğu tespit edilen kayyımlar görevden alınarak yerine bir başkası atanırdı. Diğer din hizmetlerinde olduğu gibi kayyımlık da babadan oğula geçerdi. Birden çok evladı olması durumunda büyük ve liyakatli olan tercih edilir; bu görevi yerine getirecek nitelikten yoksun olmaları halinde ise bir başkası tayin edilirdi. Maaşları vakıf gelirlerinden gündelik olarak ödenirdi. XVI. yüzyıl Karaman Eyaleti vakıfları tahririnden Belviran Kazası'na tabi Alibeyhüyüğü köyündeki Şeyh Şekerim Zaviyesi bünyesindeki camide görevli kayyımların ücretinin yıllık 180 akçe olarak belirlendiği görülmektedir¹³⁷.

I.II.VII. Cabi

Arapça “*cebee*” kökünden türetilen cabi, mal ve haraç toplamak anlamına gelir. Başlangıçta haraç ve vergi toplayan görevlileri ifade etmekte iken Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinden itibaren vakıf akarlarının kira ve gelirlerini toplamakla görevli kimseler için kullanılmıştır. Uzakta olan vakıf arazilerinin gelirlerinin toplanması ve cabiler tarafından toplanan vakıf gelirlerini vakfa ait merkeze atla götürülmesiyle yükümlü olanlara “*cabi-yi süvâri*”, büyük vakıflarda dükkân, han, hamam gibi vakıf binaların gelirlerini toplamakla görevli olanlara ise “*cabi-yi müsakkafât*” denirdi¹³⁸. Vakıf mütevellilerine hesap vermek zorunda olan cabilerin defterlerini onlara göstermeleri zorunlu idi¹³⁹.

¹³² Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, (Kısaltma: *Sultan Selim Külliyesi*), Konya 1997, s. 115.

¹³³ Halim Baki KUNTER, *Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel bir Etüd*, İstanbul 1939, s. 15.

¹³⁴ VAD, no: 1079, vr. 64b-117b.

¹³⁵ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 573, 595.

¹³⁶ KUNTER, *aynı eser*, s. 14.

¹³⁷ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 124.

¹³⁸ Mehmet İPŞİRLİ, “Câbi”, *DİA*, (Kısaltma: *Câbi*), VI, İstanbul 1992, s. 529-530; DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 136.

¹³⁹ PAKALIN, *aynı eser*, II, s. 252.

Osmanlılarda vakıfların idaresinde görevli olan cabilerin yaptığı işe “*cibâyet*” adı verilir, statü ve ücretleri vakfiyedeki hükümlere göre belirlenirdi¹⁴⁰. Genellikle vâkıfın soyundan gelenlerce ifa edilen bu göreve tayin mütevellinin arzı üzerine beratla gerçekleşirdi¹⁴¹. Tayin, azil, teftiş gibi idari ve hukuki işleri vakfın bulunduğu yerin kadısı aracılığıyla yürütülürdü. Orta büyüklükteki vakıfların gelirleri ile birbirine yakın iki veya daha çok vakfın gelirleri bazen bir cabi tarafından toplanırdı. Bu durumda yaptığı işe karşılık görev yaptığı vakıfların her birinden az miktarda ücret ödenirdi. Vakfın büyüklüğüne, iş hacmi ve mali olanaklarına göre aldıkları ücretler değişirdi¹⁴². Belviran Kazası’nda Şeyh Hocenti vakfının gelirlerini toplamakla görevli cabilerin yaptığı işe karşılık 25 ölçü buğday ve iki hisse mahsul geliri ile ücretlendirildikleri görülmektedir. Ayrıca vakfın idaresinden sorumlu olan nazırların gerektiğinde cabi olarak görevlendirildikleri durumlara da rastlanmaktadır¹⁴³.

I.III. DİN HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLAR

Osmanlı döneminde vakıflar ve bazı hayırsever kimseler tarafından tesis edilen dinî müesseseleri ülkenin her yerinde görmek mümkündür. Çalışanların sayısı ibadethanelerin büyüklüğüne göre değişiklik arz ederdi. Nispeten büyük camilerde farklı görevler farklı kişilerce ifa edilirken küçük yapılarda ise imam ve hatiplik çoğu zaman aynı kişide toplanırdı. Nitekim Belviran Kazası’ndaki Alibeyhüyüğü Köyü Camii imam ve hatiplik vazifeleri farklı kişiler tarafından ifa edilirken¹⁴⁴ Bardas köyündeki Seyyid Mustafa Efendi/Hacı Mustafa Efendi Camii’nde ise imam ve hatiplik vazifeleri ile yalnızca bir kişinin görevli olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁵. Bu bölümde arşiv belgelerinden Belviran Kazası’nda görev yaptığı anlaşılan din hizmeti çalışanları örneklerle kısaca incelenecektir.

I.III.I. İmam

Kelime anlamı itibariyle “*emm*” kökünden olan¹⁴⁶ ve Arap dilinde öne geçmek, idare etmek anlamına gelen imam¹⁴⁷, terim olarak “*cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimse*” ve “*devlet başkanı*” anlamlarını ihtiva eder¹⁴⁸. Osmanlı döneminde sorumluluk alanı oldukça geniş olan imamların göreve atanabilmeleri için belli seviyede bir bilgiye sahip olmaları

¹⁴⁰ İPŞİRLİ, *Câbi*, s. 529.

¹⁴¹ VAD, no: 1133, vr. 86b.

¹⁴² VAD, no: 1079, vr. 64b; no: 1133, vr. 86b.

¹⁴³ VAD, no: 1079, vr. 116b.

¹⁴⁴ VAD, no: 1133, vr. 87a; no: 1144, vr. 89b.

¹⁴⁵ VAD, no: 1143, vr. 138b.

¹⁴⁶ Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI, “İmam”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s., 178.

¹⁴⁷ Osman ERGİN, *Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936, s. 104.

¹⁴⁸ KÜÇÜKAŞÇI, *aynı yer*.

gerekiyordu¹⁴⁹. İmamlar kadı veya naip arzı, padişah beratıyla tayin edilirdi. Küçük yerleşim birimlerinde bazı durumlarda müezzinlik vazifesini de üstlendikleri olurdu¹⁵⁰. Dinî bilgi bakımından üstünlük imamlarda aranan en önemli özelliklerden biriydi¹⁵¹. İmam atamalarında bu konu üzerinde hassasiyetle durulur, gerektiğinde bilirkişi, adil kimseler ve köy ahalisinden bazı kimselerin şahitliklerine başvurulurdu¹⁵². Görevli bulunduğu yerleşim yerinin ahalisi imamı kontrol etme ve istenmeyen durumları kadıya bildirme salahiyyetine sahipti. İstemedikleri birinin imamlık yapması mümkün değildi¹⁵³. Görevini yapmayan, görevli olduğu yerleşim biriminin dışında başka bir yerde ikamet eden¹⁵⁴ ve ehil olmayan bilgisiz kişiler cami cemaatine mahkemeye bildirilir, tahkikattan sonra yerine uygun görülen biri imam olarak tayin edilirdi¹⁵⁵. İmamlık vazifesine getirilen kimse kadılar tarafından teftiş edilir¹⁵⁶, usulsüz olarak haksızlıkla göreve atandığı tespit edilenler ise azledilirdi¹⁵⁷.

Görevden kendi istekleri ile çekilebilme hakkına sahip olan imamlar¹⁵⁸ çoğunlukla ömürlerinin sonuna kadar görevde kalabilirler, vefatlarından sonra bu vazife babadan oğula geçerdi¹⁵⁹. Tayin edilecek olan evladın küçük olması durumunda reşit oluncaya ve imtihanla göreve layık olduğu anlaşılıncaya kadar yerine başkası vekâlet ederdi¹⁶⁰. İbadethanelere kimi zaman bizzat kurucularının atandığı da olurdu. Nitekim Belviran Kazası'nda Sarıoğlan Çiftliği köyünde Hacı Mehmed Efendi tarafından yaptırılan caminin imamının yine kendisi olduğu anlaşılmaktadır¹⁶¹. İmamlar, yaptıkları bu hizmet karşılığında “vazife” adı verilen bir ücret alırlar ve bu ücret gündelik olarak hesaplanırdı¹⁶². Ücretleri çoğunlukla görevli oldukları cami ve mescidin vakfından vakfiye¹⁶³ ve beratlarda belirlenen şekilde karşılanır¹⁶⁴ ve kimi zaman hasbî yani fahri olarak ifa edilirdi¹⁶⁵.

¹⁴⁹Ziya KAZICI, “Osmanlılarda Mahalle İmamları ve Yerel Yönetim İlişkisi”, *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler*, II, İstanbul 2005, s. 26.

¹⁵⁰VAD, no: 1079, vr. 116b.

¹⁵¹VAD, no: 543, vr. 41a.

¹⁵²VAD, no: 540, vr. 48a.

¹⁵³Tahsin ÖZCAN, “Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi”, *Marife Bilimsel Birikim*, I, Konya 2001, s. 138-140.

¹⁵⁴VAD, no: 1079, vr. 116b.

¹⁵⁵BOA, C.EV., dosya no: 450, gömlek no: 22800; VAD, no: 540, vr. 48a.

¹⁵⁶KAZICI, *aynı makale*, s. 27.

¹⁵⁷VAD, no: 1079, vr. 64b.

¹⁵⁸VAD, no: 1133, vr. 86a-87a.

¹⁵⁹VAD, no: 1080, vr. 45a.

¹⁶⁰VAD, no: 148, s. 178, sıra no: 1420.

¹⁶¹VAD, no: 538, vr. 55a.

¹⁶²VAD, no: 1143, vr. 138b.

¹⁶³KŞS, no: 90, s. 3.

¹⁶⁴VAD, no: 1097, vr. 103a.

¹⁶⁵VAD, no: 538, vr. 55a.

Mahallede cemaate namaz kaldırmak imamın sorumluluklarından sadece bir tanesiydi. Görevli bulunduğu cami veya mescidin yanı sıra mektepte çocukları da okuturdu¹⁶⁶. Nitekim Belviran'a tabi Yelbeyi köyünde Abdurrahman Camii'nde Şevval 1235/Temmuz-Ağustos 1820 tarihinde bir imama ihtiyaç duyulması ve yine aynı yerleşim yerinde bulunan sıbyan mektebinde muallim olmaması üzerine Seyyid Ali'nin imam ve muallim olarak atandığı görülmektedir¹⁶⁷. İmam ve hatiplik vazifelerinin yanında muallimlik vazifelerinin de imam veya hatip tarafından ifa edilmesi Osmanlı Devleti'nde cami görevlilerinin eğitim konusunda yetkin kişiler olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

I.III.II. Hatip

Hatip, minberi olan camilerde¹⁶⁸, cuma ve bayram namazlarından önce minbere çıkıp konuşma yapan cami görevlisidir. Hatip tarafından topluluğa hitaben yapılan bu konuşmaya “*bir topluluk karşısında yapılan etkileyici konuşma*” anlamına gelen hutbe¹⁶⁹, hutbeyi sunan kişiyede hatip adı verilir.

Hatiplerin ataması padişah beratı ile gerçekleşirdi¹⁷⁰. Padişaha vekâlet ettikleri için bu görevi eda edenlere büyük önem verilir, beratı olmayanların cuma ve bayramlarda hutbe okumalarına izin verilmezdi¹⁷¹. Eğitim, atamalarda öncelikli unsurların başında gelmekteydi. Medrese eğitimi almış kişiler arasından seçilen hatiplerin¹⁷² dinî ilimlerde üst düzeyde bilgiye sahip olmaları gerekirdi. Bununla birlikte medrese talebeleri de hatip olarak atanabilirdi. Nitekim Kocaş köyünde bulunan Mehmed Ağa Camii hatibinin yüksek dinî ilimler talebesi olduğu anlaşılmaktadır¹⁷³. Hatiplerin görev sürelerinde herhangi bir sınırlama yoktu. Görevinden çekilmesi¹⁷⁴, görevini terk etmesi, uzun süre başka bir yerde ikamet etmesi¹⁷⁵ veya vefat etmesi halinde yeni bir görevlendirme yapılırdı¹⁷⁶. Görevinden feragat eden birinin yeniden hatip olarak atanması mümkündü¹⁷⁷. Genellikle imamlık görevini de yürüten hatiplerde¹⁷⁸ bu görev babadan oğula veya kardeşine geçerdi¹⁷⁹. Çocuksuz olarak vefat

¹⁶⁶ VAD, no: 1079, vr. 117a.

¹⁶⁷ VAD, no: 540, vr. 48a.

¹⁶⁸ KÜÇÜKDAĞ, *Sultan Selim Külliyesi*, s. 118.

¹⁶⁹ Mustafa BAKTIR, “Hutbe”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 425.

¹⁷⁰ VAD, no: 1097, vr. 103a.

¹⁷¹ PAKALIN, *aynı eser*, I, s. 844.

¹⁷² KÜÇÜKDAĞ, *Armutlu*, s. 128.

¹⁷³ KŞS, no: 91, s. 36.

¹⁷⁴ VAD, no: 540, vr. 48a.

¹⁷⁵ VAD, no: 1143, vr. 138b.

¹⁷⁶ VAD, no: 1140, vr. 98a.

¹⁷⁷ VAD, no: 1079, vr. 116b.

¹⁷⁸ VAD, no: 540, vr. 48a.

¹⁷⁹ VAD, no: 1078, vr. 33b.

ettiği¹⁸⁰ veya birden fazla oğlunun olduğu durumlarda imtihan yapılır, başarılı olan biri hatip tayin edilirdi¹⁸¹.

Hatiplerin ücretleri görevli oldukları caminin vakfından karşılanırdı. Genellikle günlük olarak belirlenen ve farklı seviyelerde olan bu ücretler aynı camide görev yapan hatiplerin görev yaptıkları döneme göre değişebilirdi. Torla köyünde bulunan Yunus Fakih Camii hatibinin ücreti başlangıçta bir akçe iken¹⁸² ilerleyen dönemlerde bu miktar yarım akçe olarak gösterilmiştir¹⁸³. Belviran Kazası'na bağlı köylerde bulunan camilerde görev yapan hatiplere ödenen ücretin çeyrek, yarım, bir ve üç akçe arasında değiştiği tespit edilmiştir¹⁸⁴. Ücretin yıllık olarak belirlendiği durumlara da rastlanmaktadır¹⁸⁵.

I.III.III. Müezzin

Arapça “*ezan*” kökünden gelen müezzin, “*çağrıda bulunan, ezan okuyan, kamet getiren*” kimse demektir¹⁸⁶. Osmanlı Devleti'nde müezzinler güzel sesli ve musiki bilgisine sahip olanlar arasından seçilir, atamalar ise vakıf mütevellisinin arzı ve kadı ilamı ile gerçekleşirdi¹⁸⁷. Ücretleri cami vakfından karşılanan müezzinler, namaz vakitlerinde ezan okuyarak cemaati toplamak, imamı namaza çağırarak, imamın gelmesi ile birlikte namazın başladığını bildirmek amacıyla kamet getirmekle görevliydi¹⁸⁸. Bu vazifeleri cuma günü yapmakla yükümlü olanlar ise cuma müezzini olarak adlandırılırdı¹⁸⁹. Bazen imamlıkla birlikte ifa edilen bu meslek¹⁹⁰ diğer din hizmetlerinde olduğu gibi babadan oğula geçerdi¹⁹¹. Belviran Kazası'na ait *Hurufat* kayıtlarında müezzin atamaları tespit edilmiş olup bu görevliler cami ve mescitler konusunda incelenecektir.

I.IV. TEKKE ve ZAVİYE GÖREVLİLERİ

I.IV.I. Şeyh

Arapça kökenli bir kelime olan ve sözlükte “*yaşlı adam, ihtiyar*” anlamına gelen şeyh¹⁹², tekke ve zaviyelerde müritlere rehberlik ederek onlara doğru yolu gösteren kişi

¹⁸⁰ VAD, no: 543, vr. 40b.

¹⁸¹ VAD, no: 2180, s. 113, sıra no: 256.

¹⁸² VAD, no. 1133, vr. 86a.

¹⁸³ VAD, no: 1143, vr. 138b.

¹⁸⁴ VAD, no: 540, vr. 48a; no. 1133, vr. 87b; no: 539, vr. 18b; no: 1058, vr. 12a.

¹⁸⁵ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 124.

¹⁸⁶ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 830.

¹⁸⁷ Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞCI, “Müezzin”, *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 491-494.

¹⁸⁸ Ahmet ÖNKAL, Nebi BOZKURT, “Cami” *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 54-55.

¹⁸⁹ VAD, no: 1079, vr. 116b; no: 1133, vr. 86a.

¹⁹⁰ VAD, no: 1079, vr. 116b.

¹⁹¹ VAD, no: 1097, vr. 99b.

¹⁹² DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 1161.

anlamında bir tasavvuf terimidir¹⁹³. Osmanlı Devleti'nde çoğunlukla şeyhler tarafından kurulduğu anlaşılan kimi tekke ve zaviyelerde şeyhlik vakfiyede belirtilen esaslara uygun olarak vâkıfın evladından büyük, reşit ve salih olanlara tevcih edilirdi¹⁹⁴. Şeyh atamaları kadı, naip arzı ve padişah beratı ile yapılırdı¹⁹⁵. Bu vazife bazen tevliyet ve zaviyedarlıkla birlikte ve genellikle iştiraken ifa edilirdi¹⁹⁶. Birden fazla zaviyenin idaresinden sorumlu olabilen şeyhlerin¹⁹⁷ bazı dönemlerde vakfın nezaretini de üstlendikleri olurdu¹⁹⁸. Vefatlarına kadar görevlerinde kalabilen şeyhlerin ücretleri vakıf gelirlerinden karşılanır, bu oran görev yaptıkları vakfın gelirine göre değişiklik gösterirdi¹⁹⁹.

I.IV.II. Zaviyedar

Arapça “*hücre, küçük oda*” anlamına gelen zaviye²⁰⁰ ile Farsça “*sahip, malik*” anlamına gelen “*-dâr*”²⁰¹ kelimesinin birleşmesiyle oluşan zaviyedar, küçük tekke anlamına gelen zaviyelerde oturan şeyhe verilen isimdir²⁰². Osmanlı Devleti'nde zaviyedarlar vâkıfın evladından büyük ve salih olanlar arasından belirlenir²⁰³, kadı arzı ve padişah beratı ile atanırlardı²⁰⁴. Birden fazla kişi ile müştereken yürütülebilen bu görev, kimi zaman vâkıfın soyundan olan kadınlar tarafından ifa edilirdi²⁰⁵. Zaviyedarlar vakfiye şartları gereğince aynı anda başka zaviyelerde de görev yapabiliyorlardı²⁰⁶. Bu görev, genellikle tevliyetle birlikte yürütülürdü²⁰⁷. Nitekim Belviran Kazası'nda Dutludinek köyündeki Topuğu Balı/Buğra Baba/Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi'nde bu duruma nazırlığın da eşlik ettiği görülmektedir²⁰⁸. Görevlinin vefat etmesi veya görevinden kendi isteği ile çekilmesi halinde yeni bir görevlendirme yapılırdı²⁰⁹. Görevi usule aykırı bir şekilde üzerine alanlar ile yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmayanlar ise azledilirdi²¹⁰. Belviran Kazası'na bağlı köylerde tespit

¹⁹³ Reşat ÖNGÖREN, “Şeyh”, *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 50.

¹⁹⁴ *VAD*, no: 1075, vr. 11b; no:1137, vr. 111b.

¹⁹⁵ *VAD*, no: 1079, vr. 117a; *KŞS*, no: 34, s. 289.

¹⁹⁶ *VAD*, no: 1075, vr. 11b.

¹⁹⁷ *VAD*, no: 1137, vr. 111b.

¹⁹⁸ *VAD*, no: 1133, vr. 86a.

¹⁹⁹ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 128.

²⁰⁰ PAKALIN, *aynı eser*, III, s. 648.

²⁰¹ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 187.

²⁰² İsmail PARLATIR, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2006, s. 1859.

²⁰³ *VAD*, no: 1137, vr. 111b.

²⁰⁴ *VAD*, no: 1079, vr. 116b-117a-117b.

²⁰⁵ *İ.M.EV.MÜF.*, no: 329, vr. 12a.

²⁰⁶ *VAD*, no: 1078, vr. 33b; no: 537, vr. 71b.

²⁰⁷ *VAD*, no: 1083, vr. 86b.

²⁰⁸ *VAD*, no: 1078, vr. 33a.

²⁰⁹ *VAD*, no: 1079, vr. 117b; no: 1080, vr. 45a.

²¹⁰ *VAD*, no: 1133, vr. 86b.

edilen zaviyedar atamalarına ayrıca tekke ve zaviyelerle ilgili bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

I.V. EĞİTİM GÖREVLİLERİ

I.V.I. Müderris

Arapça'da “*ders verme, verilme, okutma*” anlamında “*derese*” kelimesinden türetilen müderris²¹¹, medrese veya camide talebelere ders okutan hocalara denirdi²¹². Osmanlı medrese teşkilatında mezun olan her talebeye müderrislik yapabileceğini gösteren “*icazet*” adı verilen bir nevi diploma verilirdi. İcazetnamelerde okutulan dersler ve müderrislerin adı yer alırdı²¹³. Müderris olacak kişi görev yapmak istediği yere göre Anadolu veya Rumeli Kazaskeri'ne müracaat eder, “*matlab*” adı verilen deftere atanma sırasını beklemek üzere “*mülazım*” olarak kaydedilirdi. Genel olarak üç yıl süren ve “*nöbet*” adı verilen bu bekleme dönemi sonunda²¹⁴ kazaskerler tarafından atanan müderrisler beratla medreselerde görevlerine başlardı. Atama, özellikle yer değiştirme ve terfi süreleri üç, beş ve yedi ay sürebilirdi. Şartlara göre değişebilen sürelerde beklemeler müşahade edilir, buna “*tevkî*t” denirdi²¹⁵. Vakfiye şartlarına göre düzenli olarak ders vermeleri zorunlu olan müderrislerin ücretleri vakıf gelirlerinden karşılanırdı. Devamsızlık, şeri kanunlara aykırı beyanda bulunmak azledilme nedenleri idi. Birçok vakıfta bu yetki vakıf mütevellisine aitti.

Müderris olanlar ihtiyaca binaen müderrislik yanında imamlık ve hatiplik de yapabiliirdi. Nitekim Şevval 1152/Ocak 1740 tarihinde Bolat köyündeki Bolat Köyü Camii'nin hatibi aynı zamanda müderristi²¹⁶. Yine Torla köyündeki Yunus Fakih Medresesi müderrisi Mevlâna İlyas Fakih, 888/1483 tarihinde bu vazifesinin yanı sıra camide imam ve hatiplik de yapıyordu²¹⁷. Kanuni Sultan Süleyman'dan (1520-1566) itibaren devlet teşkilatında meydana gelen bozulmalar bir şekilde medreselere de yansımış, birçok yerde müderrislik babadan oğula geçerek kaynaklarda zikredildiği üzere “*beşik ulemalığı*”na dönüşmüştür²¹⁸.

²¹¹ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 1230.

²¹² Cevat İZGİ, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, I, İstanbul 1997, s. 43.

²¹³ UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s. 75.

²¹⁴ UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s. 45; Cahit BALTAÇI, “Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim”, *Türkler*, XI, Ankara 2002, s. 447.

²¹⁵ Mefail HIZLI, “Osmanlı Klasik Döneminde Medrese”, *Türkler*, XI, Ankara 2002, s. 429.

²¹⁶ VAD, no: 1079, vr. 117a.

²¹⁷ COŞKUN, *aynı tez*, s. 73.

²¹⁸ Nafi ATUF, *Türkiye Maarif Tarihi*, Ankara 1930, s. 20.

Arşiv belgelerinden Belviran Kazası'nda, zaviye iken bir süre medrese olarak hizmet veren Ömer Seydioğlu Sinan Seydi ve Şeyh Hocenti zaviyeleri ile Alibeyhüyüğü'ndeki medresede müderrislerin görev yaptıkları anlaşılmaktadır²¹⁹. Bu konu, ilgili bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

I.V.II. Muallim-i Sıbyan

Arapça “*ilm*” kökünden talim eden, öğreten, öğretmen, hoca gibi anlamları içeren muallim²²⁰, okula yeni başlayan çocuklara Kur'an okumayı, dinî bilgileri ve yazmayı öğreten kişi demektir²²¹. Osmanlı Devleti'nde sıbyan mekteplerine eğitim elemanı yetiştirecek özel bir kurum yoktu. Bu nedenle mektep hocaları medrese eğitimi almış çoğu zaman bir cami veya mescitte imam, hatip ve müezzinlik yapan kimselerden seçilirdi²²². Nitekim Şevval 1235/Temmuz-Ağustos 1820 tarihli *Hurufat* kaydından Yelbeyi köyündeki Abdurrahman Camii'nde bir imam ve mektepte muallim olmadığı için caminin hatibinin bu vazifeleri ifa etmek üzere atandığı tespit edilebilmektedir²²³.

Muallimlerin atamaları kadı arzı ve padişah beratı ile gerçekleşirdi²²⁴. Görevlerinde herhangi bir süre sınırlaması yoktu. Vefat etmeleri veya kendi istekleri ile çekilmeleri halinde görevleri son bulurdu. Haber vermeden mektepten ayrılanlar ile izinsiz olarak şehirden ayrıldığı tespit edilenlerin yerine sınavla başkası tayin edilirdi. İzin alanların ise yerlerine birini vekil tayin etmeleri gerekiyordu. Görevini yapmaya engel bir özrü bulunanlar vekil tayin ettikleri kişilerin isimlerini ve görevlerini mahkeme kayıtlarına geçirmekle mükelleftiler. Muallimler bir ile altı akçe arasında değişen günlük ücretlerini bağlı oldukları vakıftan alırlardı²²⁵. Hizmetlerini herhangi bir ücret almadan fahri olarak ifa edenler de vardı²²⁶.

I.VI. TEMİZLİK ve AYDINLATMA HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLAR

I.VI.I. Ferraş

Arapça “*ferş*” kökünden gelen ve “*yayıcı, döşeyici, hizmetçi*”²²⁷ gibi anlamları ihtiva eden ferraş, cami, mescit, imaret gibi vakıf müesseselerinin temizliği ile halı, kilim ve hasır

²¹⁹ KŞS, no: 2, s. 30; no: 2, s. 34.

²²⁰ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 765.

²²¹ Mefail HIZLI, “Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), V, Ankara 1999, s. 209.

²²² Cahit BALTACI, “Mektep-Osmanlılarda Mektep”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 7.

²²³ VAD, no: 540, vr. 48a.

²²⁴ VAD, no: 540, vr. 48a.

²²⁵ HIZLI, *aynı makale*, s. 209-211.

²²⁶ VAD, no: 540, vr. 48a.

²²⁷ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 299.

gibi yaygıları serme, toplama ve temizleme hizmetlerinden sorumlu olanlar hakkında kullanılır bir tabirdir²²⁸. Osmanlı Devleti'nde özellikle büyük camilerde ferraşlar yaptıkları işlere göre isimlendirilmişlerdir. Cuma gününe özel, camilerin temizliğinden “*Cuma ferraşı*”, tuvaletlerin temizliğinden “*ayak çeşmeleri ferraşı*” da denilen “*kenif ferraşı*”, cami ve mescit gibi vakıf binalarındaki çeşmelerin temizliğinden “*çeşme ferraşı*”, büyük camilerdeki çardakların temizliğinden ise “*çardak ferraşı*” sorumluydu²²⁹.

Belviran Kazası'na ait *Hurufat Defterleri*'nde Zilhicce 1110/Mayıs-Haziran 1699 ve Cemaziyelevvel 1147/Eylül-Ekim 1734 tarihleri arasında Belviran Kazası'na tabi Afşar köyündeki Afşar/Hacı Bekir/Ebu Bekir Camii ile Erkalın Köyü Camii ve Üzümlü Köyü Mescidi için ferraş atamasına dair kayıtlar bulunmaktadır. Söz konusu belgelerden ferraşların görevlerinde ömürlerinin sonuna kadar kaldıkları ve genellikle babadan oğula geçen bir meslek olduğu anlaşılmaktadır²³⁰.

I.VI.II. Çerağdar

Farsça kökenli bir kelime olan çerağ, içine yağ konulup fitil takılmak suretiyle aydınlatmada kullanılan toprak veya madenden imal edilmiş eski yağ kandillerine verilen isimdir. Osmanlı Devleti'nde “*-dar*” kelimesinin eklenmesiyle oluşturulan çerağdar, cami, mescit ve tekkelerde kandillerin yağ ve fitillerini hazırlayan ve geceleri yakan cami hademesi ve derviş hakkında kullanılır bir tabirdi. Tekkelerde bu işle meşgul olanlara çerağcı da denirdi²³¹.

Vakıf binalarının kandil ve mumlarını sabah, akşam ve yatsı namazları vaktinde yakıp söndürmek ve bakımlarını yapmaktan sorumlu olan çerağdar ile ilgili olarak Belviran Kazası'na ait yalnız bir *Hurufat* kaydı bulunmaktadır. Söz konusu kayıttan Bardas köyünde Seyyid Mustafa Efendi/Hacı Mustafa Efendi Camii'nin Cemaziyelevvel 1108/Kasım-Aralık 1696 tarihine kadar çerağdarı yarım akçe ile Veli Dede iken vefat etmesiyle bu göreve Resul'un atandığı anlaşılmaktadır²³².

²²⁸ PAKALIN, *aynı eser*, I, s. 608.

²²⁹ Pakize YILDIZ, *Maraş Şehri Vakıf Eserleri*, Konya 2012, s. 60.

²³⁰ VAD, no: 1140, vr. 98a; no: 1133, vr. 86a; no: 1079, vr. 116b.

²³¹ PAKALIN, *aynı eser*, I, s. 351; II, s. 159.

²³² VAD, no: 1140, vr. 97b.

I.VII. BAKIM ve ONARIM HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLAR

I.VII.I. Meremmetçi

Meremmet “*tamir, onarma, üstünkörü tamir*” anlamında Arapça kökenli bir kelimedir²³³. Vakıf binalarının hafif bakım ve onarımından sorumlu olan görevliye meremmâtî veya meremmetçi adı verilir²³⁴. Osmanlı Devleti’nde vakıf kurumlarının bakım ve onarım işleri diğer hizmetlerden önce gelmekteydi. Vakfiyelerde yapıların yıkılması halinde onarımları ile ilgili hükümlere yer verilir²³⁵, onarım işlemleri tamir, termim, tecdid, müceddeden ve rakabe gibi sözcüklerle ifade edilirdi²³⁶. Yapıların devamlılığını sağlamaya yönelik olan onarım çalışmaları vakıf gelirleri ve bu gelirlere başka kaynakların eklenmesiyle yürütülürdü²³⁷.

Belviran Kazası ile ilgili *Hurufat* kayıtlarında meremmetçi ataması ile ilgili yalnız bir belge bulunmaktadır. Şaban 1110/Şubat-Mart 1699 tarihli kayıttan Hüsn köyünde bulunan ve Mehmed Çelebi tarafından Seyfi Mahallesi’nde yaptırılan köprünün bir akçe ile meremmetçisinin Hüseyin olduğu anlaşılmaktadır. Vefatıyla bu görev kadı arzı üzerine beratla bir başkasına verilmiştir; ancak söz konusu belgede atanan kişinin silik olması yüzünden ismi belirlenememiştir²³⁸.

²³³ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 719.

²³⁴ KÜÇÜKDAĞ, *Sultan Selim Külliyesi*, s. 134.

²³⁵ Emre MADRAN, “Osmanlı Devleti’nde Onarım Etkinlikleri/Vakıf Kurumu İlişkisi (XV. ve XVIII. Yüzyıllar)”, *Osmanlı*, Ankara 1999, s. 238-239.

²³⁶ VAD, no: 537, vr. 71b; no: 540, vr. 48a; KŞS, no: 2, s. 34.

²³⁷ MADRAN, *aynı makale*, s. 239-240.

²³⁸ VAD, no: 1140, vr. 98a.

İKİNCİ BÖLÜM

BELVİRAN KAZASI'NDA KLASİK EĞİTİM KURUMLARI:

CAMİ ve MESCİTLER

Asıl işlevi ibadethane olan cami ve mescitler, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren halka açık birer yaygın eğitim-öğretim merkezi olmuştur. İlerleyen dönemlerde sosyal, kültürel, hukuki ve siyasi birçok vasfı bünyesinde barındıran bu kurumların eğitim-öğretim veren yerler olarak kullanılması geleneği Türklerin Anadolu'yu fethini müteakiben Selçuklular, Karamanoğulları ve Osmanlılarda da sürdürülmüştür. Sonraki asırlarda bu farklı fonksiyonlar ayrı binalarda icra edilmeye başlanmış; cami, cuma ve bayram namazları kılınan, mescit ise günde beş defa ibadet edilen mabet olarak algılanmaya başlanmıştır. Temel eğitim kurumları olan cami ve mescitlerin bu fonksiyonunu öne çıkarmak için bu çalışmada cami ve mescitlere öncelikle yer verilmiştir. Araştırma alanı olan Belviran Kazası'nda bir merkez kazasının bulunmaması nedeniyle bölge sınırları dâhilinde bulunan köyler alfabetik sıraya göre dizilerek yerleşim yerlerinde tespit edilen cami ve mescitler incelenmiştir.

II.1. CAMİ ve MESCİTLER

II.1.1. Cami

Cami, Arapça kökenli bir kelime olup “*cem*” kökünden türeyen “*toplayan, bir araya getiren*” anlamını taşır. Başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan “*el-mescidü'l-câmi*” tamlamasının kısaltılmış şeklidir. X. yüzyılın başlarından itibaren tek başına kullanılmaya başlanmış, ilerleyen dönemlerde içinde cuma namazı kılınan ve hatibin hutbe okuması için minber bulunan mescitler cami olarak anılmışlardır. Osmanlılarda padişahlar tarafından inşa ettirilen büyük camiler “*selâtin camileri*” adını alırken; devlet ricali tarafından yaptırılan orta büyüklükteki camilere banisinin adına izafeten “*camii*”, küçük olanlara da “*mescit*” denilmiştir²³⁹.

İslam şehirlerinin fiziki yapısını belirleyen ve mahallelerin merkezinde yer alan cami, bu özelliğinden dolayı mimarının temel unsurlarının başında gelir. Osmanlı Devleti'nde de mahalleler camiler esas alınarak kurulmuş; han, hamam, imarethane, hastane, mektep,

²³⁹ ÖNKAL, BOZKURT, *aynı madde*, s. 46-47.

medrese, kütüphane gibi şehir mimarisi ile bütünlük kazanan mekânlar birer kültürel öge olarak cami etrafında yer almışlardır.

Cemaatin birçok dinî ve sosyal işlevinin yanı sıra siyasal toplantılarla adli muhakemelerin yapıldığı camiler²⁴⁰ İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren, eğitim-öğretimin yapıldığı yerlerdi. Kur'an, Hadis, Arapça gibi İslami ilimler ilk dönemlerden itibaren camilerde okutulmuştur. Bu özellikleri Osmanlılar döneminde de devam ettirilmiş; bunun için fethedilen yerlerde camiler yaptırılmış; buralar ibadetle birlikte eğitim-öğretimin verildiği mekânlar olmuştur²⁴¹. Nitekim sıbyan mektebi olmayan yerleşim yerlerinde camiler okul olarak tahsis edilmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren halka açık olarak verilen dersler için camilere medrese öğrencilerine ders yapmak üzere dersiâmlar atanmıştır²⁴². Medreselerin yaygınlaşp eğitim-öğretim işlerinin kurumsallaşmaya başlamasıyla camilerin işlevleri giderek azalmaya başlamış; ancak bu fonksiyonunu bütünüyle kaybetmemiştir²⁴³. Nitekim medreselerde belirli dersleri gören öğrenciler bunun dışında kalan dersiâmların verdikleri genel derslere camilerde devam etmişlerdir. Bazı camilerde mevcut olan kütüphaneler, camilerde ders gören medrese öğrencileri ve cemaat için oldukça faydalı olmuştur²⁴⁴.

Camilerin yapımı için gerekli olan harcamalar hükümdar, vezir, eşraf gibi nüfuzlu kişiler tarafından karşılanır, banilerinin kurduğu ve bu vakıfların yönetiminden sorumlu olan mütevelliler tarafından yönetilirdi. İmam, müezzin, hatip, kayyum, cüzhan, devirhan, dersiâm gibi cami görevlilerinin ücretleri ilgili vakfın mütevellileri tarafından ödenirdi²⁴⁵. Ücretlerinin vakıf gelirinden karşılanması nedeniyle bu görevliler hakkında rızıklanan anlamında “*mürtezika*” tabiri kullanılırdı²⁴⁶. Bakım ve onarım için yapılan masraflar da camiye vakfedilen gayrimenkullerin gelirlerinden karşılanırdı²⁴⁷. Osmanlılarda bütün cami personeli “*askerî*” zümre kapsamına alınmış ve kendilerine vergilerden muafiyet hakkı tanınmıştır²⁴⁸.

Osmanlı döneminde Konya ve çevresinde, dolayısıyla Belviran Kazası'nda inşa edilen camiler düşük maliyetlerinden ötürü genellikle kerpiçten veya yığma taştan yapılmışlardır. Bu

²⁴⁰ Maurice M. CERASI, *Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, İstanbul 2001, s. 135.

²⁴¹ Ziya KAZICI, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1995, s. 225.

²⁴² ÖNKAL, BOZKURT, *aynı madde*, s. 51-52.

²⁴³ Mustafa BİLGE, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 2.

²⁴⁴ ÖNKAL, BOZKURT, *aynı yer*.

²⁴⁵ ÖNKAL, BOZKURT, *aynı madde*, s. 53.

²⁴⁶ PAKALIN, *aynı eser*, II, s. 624.

²⁴⁷ Ziya KAZICI, *İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar*, İstanbul 1985, s. 106.

²⁴⁸ II. Mahmud döneminde 1826 yılında “*Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti*” kurularak bütün vakıfların gelirleri, bu nezaretin denetimine verilmiştir. Camilerin yönetimi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla 1920'de “*Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti*”ne devredilmiştir. bk. ÖNKAL, BOZKURT, *aynı madde*, s. 53-55.

durum camilerin faaliyetlerinin aksamasına, hatta bir süre sonra yıkılmalarına neden olmuştur. Bakımsızlık nedeniyle yıkılmaya yüz tutan camiler ise hayır sahipleri veya köy sakinleri tarafından minber konularak yeniden bina edilmişlerdir. Belviran Kazası'na bağlı Alibeyhüyüğü Köyü Camii, Zilkade 1241/Haziran-Temmuz 1826 tarihinde hayır sahibi Mustafa oğlu Molla Salih tarafından yeniden inşa edilmiştir²⁴⁹. Apa köyünde harabe hale gelen Orta Cami, Cemaziyelevvel 1226/Mayıs-Haziran 1811'de köy halkı tarafından tamir ettirilmiştir²⁵⁰.

Osmanlı döneminde nüfusun artışına paralel olarak cami sayıları da artmış; ihtiyaç halinde mescitler minber konarak camiye çevrilmiştir. Belviran Kazası'na bağlı köylerde bulunan küçük ölçekli mescitlerden bazıları nüfusun artması ile cemaatin ihtiyacına cevap veremez duruma gelince minber konularak cuma ve bayram namazları kılınabilecek şekilde genişletilmiştir. Ayas köyünde 21 Şevval 1324/8 Aralık 1906'te bahsedilen sebeplerle camiye dönüştürülen Ayas Köyü Mescidi ile²⁵¹ Boyalı köyünde Abdülaziz oğlu Ali Ağa tarafından minber konulup camiye dönüştürülen Molla Hasan oğlu Hüseyin Ağa Mescidi buna örnek olarak verilebilir²⁵². Yeniköy'de bulunan Mehmed kızı Fatıma Hatun Camii ise kaza dâhilinde hayırsever bir kadın tarafından yaptırılan tek camidir²⁵³.

II.I.II. Mescit

Mescit, Arapça kökenli olup “*dik durmak, baş eğmek, alnını yere koymak*” anlamlarını içeren “*sücûd*” kökünden secde edilen yer anlamında bir mekân ismidir²⁵⁴. Bunlar cuma namazı kılınmayan ve minber bulunmayan, sadece beş vakit namaz kılınan, camilere göre daha küçük olan yapılardır.

Selçukluları müteakiben Osmanlı döneminde Konya ve yakın çevresinde hemen her yerleşim yerinde bir mescit inşa edilmiştir²⁵⁵. Arşiv belgelerinde Belviran Kazası'na tabi köylerde hayır sahipleri veya köy ahalisi tarafından yaptırılan mescitlere rastlanılmaktadır. Başlangıçta cemaatin beş vakit namaz kılma ihtiyacına cevap verebilen bu yapılardan bazıları nüfusun artmasına paralel olarak minber ilave edilerek camiye çevrilmiştir. Arşiv belgelerinde ismi geçen Belviran Kazası'na bağlı köylerdeki mevcut cami ve mescitler aşağıda ayrı başlıklar altında incelenecektir.

²⁴⁹ VAD, no: 542, vr. 32b.

²⁵⁰ VAD, no: 541, vr. 32a.

²⁵¹ VAD, no: 2181, s. 248, sıra no: 258.

²⁵² VAD, no: 595, s. 57, sıra no: 57.

²⁵³ VAD, no: 543, vr. 41a.

²⁵⁴ A. ADIVAR, “Mescid”, *İA*, XVIII, İstanbul 1979, s. 1; ÖNKAL, BOZKURT, *aynı madde*, s. 46-47.

²⁵⁵ KÜÇÜKDAĞ, *Armutlu*, s. 28.

II.I.III. Afşar Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.III.I. Afşar Köyü/Hacı Bekir/Ebu Bekir Camii

Belviran Kazası'na bağlı Afşar köyünde bulunduğu işaret edilen Afşar/Hacı Bekir/Ebu Bekir Camii hakkında yalnızca dört *Hurufat* kaydı bulunmaktadır. Zilhicce 1110-1111/Haziran 1699-1700 tarihli berat özetlerinin ilkinde Afşar Köyü Camii olarak bahsedilmekle birlikte aynı tarihli ikinci bir kayıta Hacı Bekir Camii şeklinde zikredilmiştir. Receb 1131/Haziran 1719 tarihli son atama kaydında adı geçen Ebu Bekir Camii'nin de yine söz konusu yapı ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu durumda başlangıçta yerleşim biriminin adıyla anılan caminin, muhtemelen Hacı Bekir veya Ebu Bekir adında bir hayır sahibi tarafından tamir ettirilmesinin ardından bu zatın adıyla anılmaya başlandığı söylenebilir.

Afşar Köyü/Hacı Bekir/Ebu Bekir Camii'ne değişik tarihlerde yapılmış atamalar bulunmaktadır. Zilhicce 1110-1111/Haziran 1699-1700 tarihli ilk *Hurufat* kaydı hatip ataması hakkındadır. Bir süredir bu vazife ile sorumlu olan Yunus'un görevinin söz konusu tarihte yenilenmesi inşasının daha eski bir tarihte gerçekleştiğinin işareti olarak kabul edilebilir. Söz konusu tarihte ferraşlık görevini ifa eden Receb'in görevi yenilenmiştir. Receb'in vefat etmesiyle aynı tarihte yerine bir akçe ile oğlu Mehmed atanmıştır²⁵⁶. Receb 1131/Haziran 1719 tarihli *Hurufat* kaydı ise imam ataması ile ilgili olup yarım akçe ile imam olan Musa'nın görevinin berat verilerek yenilediği bildirilmektedir²⁵⁷. Hakkında şimdilik başka herhangi bir belge bulunmaması, caminin XVIII. yüzyılın ortalarında yıkılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.

II.I.IV. Afşarviran Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.IV.I. Afşarviran Köyü Camii

Belviran Kazası'na bağlı Afşarviran'da bulunan cami, adını içinde bulunduğu yerleşim yerinen almaktadır. İlgili kayıtlarda caminin banisinin kim olduğu ve hangi tarihte yaptırıldığı hakkında bir bilgi yoktur. Ancak bu ibadethane ile ilgili *Hurufat Defterleri*'nde yer alan Şevval 1132/Ağustos-Eylül 1720 tarihli ilk atama kaydından inşa tarihinin 1700'lerden daha eskiye dayandığı anlaşılmaktadır.

Afşarviran Köyü Camii hakkında *Hurufat Defterleri*'nde yalnızca üç kayıt bulunmaktadır. Bunlardan ilki Şevval 1132/Ağustos-Eylül 1720 tarihli ilk kayıt hatip ataması hakkındadır. Hatiplik bir akçe ile Mehmed tarafından ifa edilirken vefat etmesiyle yerine diğer

²⁵⁶ VAD, no: 1140, vr. 98a.

²⁵⁷ VAD, no: 1133, vr. 87a.

Mehmed atanmıştır²⁵⁸. Muharrem 1144/ Temmuz-Ağustos 1731 tarihinde Mehmed'in hatiplik beratı yenilenmiştir²⁵⁹. Ramazan 1136/Mayıs-Haziran 1724 tarihli *Hurufat* kaydı ise imam ataması ile ilgilidir. Caminin imamı olan Yakup Halife'nin ölümü ile yerine bir akçe ile Mehmed Halife tayin edilmiştir²⁶⁰. Zikredilen belgelerden hareketle camide imam ve hatiplik vazifelerinin Mehmed Halife tarafından ifa edildiği söylenebilir.

II.I.V. Ak Köyündeki Cami ve Mesciter

II.I.V.I. Abdi Bey Camii

Abdi Bey Camii, Belviran'a tabi Ak köyünde idi. İlgili *Hurufat* kaydında belirtilmemekle birlikte sıklıkla tesadüf edildiği üzere bu ibadethanenin de diğerlerinde olduğu gibi banisinin adıyla anılıyor olması muhtemeldir. Abdi Bey Camii hakkında yalnızca bir *Hurufat* kaydının bulunması yapım tarihinin tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak Şaban 1108/Mart 1697 tarihli atama kaydından anlaşılacağı üzere cami inşasının XVII. yüzyılın ortalarından daha erken bir tarihte gerçekleştiği sonucunu ortaya koymaktadır.

Abdi Bey Camii'ne ait Şaban 1108/Mart 1697 tarihli tek *Hurufat* kaydı hatip ataması ile ilgilidir. Buna göre Abdi Bey Camii'nin bir akçe ile hatibi Halil'dir. Beratının zayi olması sebebiyle naibin arzı üzerine kendisine yeniden berat verilmiştir²⁶¹. Cami hakkında şimdilik başka bir kaydın bulunmaması bir süre hizmet verdikten sonra yıkılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.

II.I.VI. Alibeyhüyüğü Köyündeki Cami ve Mesciter

II.I.VI.I. Hacı Ali/Hacı Kara Mescidi

Hacı Kara²⁶², Hacı Karaca ve Hacı Ali Mescidi şeklinde *Hurufat Defterleri*'nde zikredilen mabet, Alibeyhüyüğü köyünde Orta Mahalle olarak da bilinen Dede Mahallesi'nde idi. İbadethane adını banisi veya onarımını yaptıran Hacı Ali ile Hacı Kara'dan almaktadır²⁶³. Mescidin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak 1108/1696 tarihli ilk *Hurufat* kaydı bundan daha eski bir tarihte yaptırıldığını ortaya koymaktadır.

Hacı Ali/Hacı Kara Mescidi'ne XVII. yüzyılın sonlarından itibaren imam atamalarına rastlanılmaktadır. İlk *Hurufat* kaydı Cumadiyessani 1108/Ocak 1697 tarihlidir. Yarım akçe ile

²⁵⁸ VAD, no: 1133, vr. 87a.

²⁵⁹ VAD, no: 1079, vr. 116b.

²⁶⁰ VAD, no: 1137, vr. 111b.

²⁶¹ VAD, no: 1140, vr. 97b.

²⁶² VAD, no: 1133, vr. 87a.

²⁶³ VAD, no: 1079, vr. 116b.

imam olan Ali'nin görevi terk etmesiyle yerine naibin arzı üzerine Mehmed beratla tayin edilmiştir²⁶⁴. Şevval 1132/Ağustos-Eylül 1720 tarihli kayda göre Ebu Bekir oğlu Ali'in görevinden çekilmesi ile imamlık Hacı Osman oğlu Abdülbaki'ye tevcih edilmiştir²⁶⁵. Abdülbaki'nin görevi terk etmesi üzerine azledilerek yerine Cemaziyelevvel 1138/Ocak-Şubat 1726 tarihinde kadının arzı üzerine Hacı Veli oğlu İbrahim Halife beratla atanmıştır²⁶⁶. Recep 1142/Ocak-Şubat 1730 tarihli kayıttan İbrahim Halife'nin görevden çekilmesi ile beratı gereğince imamlık görevinin Ebu Bekir'e verildiği bildirilmektedir²⁶⁷. Cemaziyelevvel 1143/Kasım-Aralık 1730 tarihli kayıttan Abdülbaki Halife'nin bu göreve Ebu Bekir oğlu Ali'in beratı gereğince yeniden atandığı, Muharrem 1144/Temmuz-Ağustos 1731 tarihli kayıttan ise İbrahim Halife'nin oğlu olduğu anlaşılan Seyyid Ebu Bekir'in vazifesinin yenilendiği görülmektedir²⁶⁸. Cemaziyelevvel 1165/Mart-Nisan 1752 tarihli kayıttan başlayarak Cemaziyelahir 1169/Mart 1756²⁶⁹, Zilkade 1179/Nisan-Mayıs 1766²⁷⁰ Cemaziyelevvel 1195/Nisan-Mayıs 1781 tarihli son kayıt dâhil olmak üzere Seyyid Ebu Bekir'in imamlık görevinin yenilendiği ve halen mescidin imamı olduğu anlaşılmaktadır²⁷¹.

II.I.VI.II. Alibeyhüyüğü Köyü/Mustafa oğlu Molla Salih Camii

Alibeyhüyüğü Köyü/Mustafa oğlu Molla Salih Camii, adını bulunduğu yerleşim biriminden almaktadır. Banisi tespit edilemeyen mabedin köyde oturan hayır sahipleri tarafından yaptırılmış olması muhtemeldir. İbadethanenin ne zaman yaptırıldığı tespit edilememekle birlikte 1109/Aralık 1698 tarihli ilk *Hurufat* kaydından XVII. yüzyılın ortalarında yaptırılmış olduğu öngörülebilir.

Alibeyhüyüğü Köyü Camii'nde Cumadiyessani 1109/Aralık 1697 tarihli *Hurufat* kaydından itibaren imam ve hatip atamalarına rastlanılmaktadır. Buna göre, Abdurrahman'ın zikredilen vazifelerle görevli olduğu anlaşılmaktadır. Ölümü nedeniyle yerine oğlu Mustafa beratla tayin edilmiştir²⁷². Söz konusu kayıttan itibaren imam ve hatiplik farklı kişiler tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Nitekim Muharrem 1132/Kasım-Aralık 1719 tarihli kayıttan hatiplik üç akçe ile Hacı Mahmud tarafından ifa edilirken vefatı nedeniyle bir akçe ile

²⁶⁴ VAD, no: 1140, vr. 97b.

²⁶⁵ VAD, no: 1133, vr. 87a.

²⁶⁶ VAD, no: 1083, vr. 86b.

²⁶⁷ VAD, no: 1144, vr. 89b.

²⁶⁸ VAD, no: 1079, vr. 116b.

²⁶⁹ VAD, no: 1097, vr. 99b.

²⁷⁰ VAD, no: 1075, vr. 11b.

²⁷¹ VAD, no: 1158, vr. 12a.

²⁷² VAD, no: 1140, vr. 98a.

Seyyid Süleyman'a tevcih edildiği görülmektedir²⁷³. Rebiyülahir 1132/Şubat-Mart 1720 tarihinde beratı yenilenen Seyyid Süleyman'ın²⁷⁴ vefatının ardından görev boş kalmış ve Rebiyülahir 1188/Haziran-Temmuz 1774 tarihli kayda göre yerine Seyyid Ahmed tayin edilmiştir²⁷⁵. Recep 1141/Ocak-Şubat 1729 tarihli kayıt ise imam ataması hakkındadır. İmamlık Mehmed'in üzerinde iken mahlul olmasıyla Abdülkadir'e verilmiştir²⁷⁶. Zilkade 1241/Haziran-Temmuz 1826 tarihli belgeden itibaren şimdilik başka bir kayıt bulunmayan caminin aradan uzun zaman geçmesi nedeniyle zamanla yıkıldığı ve binadan hiç bir eser kalmadığı, Mustafa oğlu Molla Salih tarafından yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Alibeyhüyüğü Köyü Cami'nin yıkılması nedeniyle Zilkade 1241/Haziran-Temmuz 1826 tarihli *Hurufat* kaydında belirtildiği üzere köy sakinlerinden Mustafa oğlu Molla Salih adına bir hayır sahibi tarafından padişahın izni ile minber konularak cuma namazı kılınabilecek şekilde yeniden inşa edilmiştir. Caminin Mustafa oğlu Molla Salih tarafından yeniden inşa ettirilmesinin ardından bir hatibe ihtiyaç duyulması nedeniyle bu görev Belviran Kazası naibinin arzı üzerine fahri olarak caminin banisi olan Mustafa oğlu Molla Salih'e beratla verilmiştir²⁷⁷. 29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840 tarihinde bu görevin Mahmud Halife üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu belgenin üst kısmında Anadolu muhasebesine kaydı ve berat verilmesi hususunda bir Hattühümayun vardır²⁷⁸. Bu atamadan itibaren ancak XIX. yüzyılın son çeyreğinde camiye yeniden bir atama yapılmak istenmiş; ancak aday Abdülkadir Efendi küçük olduğu için Hacı Ahmed Efendi 13 Cemaziyelevvel 1297/23 Nisan 1880 tarihinde vekâleten hatip olarak görevlendirilmiştir²⁷⁹. Abdülkadir reşit olduğunda yapılan imtihan neticesinde başarılı olup bu görevi yapabileceğinin anlaşılması üzerine Hacı Ahmed tarafından vekâleten ifa edilen hatiplik, 27 Rebiyülahir 1315/25 Eylül 1897 tarihinde Abdülkadir'e verilmiştir²⁸⁰. Atamaların devam etmesinden caminin XX. yüzyılın başlarında halen mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

²⁷³ VAD, no: 1133, vr. 87a.

²⁷⁴ VAD, no: 1097, vr. 99b.

²⁷⁵ VAD, no: 1080, vr. 45a.

²⁷⁶ VAD, no: 1144, vr. 89b.

²⁷⁷ VAD, no: 542, vr. 32b.

²⁷⁸ BOA, C.EV, dosya: 619, gömlek: 31230.

²⁷⁹ VAD, no: 149, s. 298, sıra: 4147.

²⁸⁰ İ.M.EV.MÜF, no: 713, s. 241; VAD, no: 2180, s. 483, sıra: 1059

II.I.VII. Apa Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.VII.I. Orta Mescit/Orta Cami

Orta Mescit, Belviran Kazası'na tabi Apa köyünde idi. İbadethane ile ilgili sadece bir *Hurufat* kaydı bulunmaktadır. Banisi bilinmeyen mabed adını bulunduğu mahalleden alıyor olmalıdır. Mescidin ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Ramazan 1122/Ekim-Kasım 1710 tarihinde imamın olmadığına dair bir kaydın bulunduğuna bakılırsa söz konusu kayıt tarihinden önce, muhtemelen XVII. yüzyılın sonunda inşa ettirildiği düşünülebilir.

Orta Mescit'in Ramazan 1122/Ekim-Kasım 1710 tarihli ilk ve tek *Hurufat* kaydı imam ataması hakkındadır. Burada belirtildiği üzere Molla Hüseyin kadının arzı üzerine beratla imam olarak tayin edilmiştir²⁸¹. Mescit hakkında şimdilik başka bir kayıt olmaması sonradan camiye dönüştürülmüş olma ihtimalini düşündürmektedir. Zira aşağıda görüleceği üzere yerleşim yerinde aynı adla anılan bir caminin varlığı bu görüşü doğrular niteliktedir.

Yukarıda belirtildiği üzere Apa köyünde mevcut olan Orta Mescit, muhtemelen Apa halkı tarafından sonradan camiye dönüştürülmüş olmalıdır. İbadethane ile ilgili Muharrem 1134/Ekim-Kasım 1721 tarihli ilk *Hurufat* kaydından camide bir hatibin olmaması nedeniyle bir atama yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, mabedin cami haline getirilmesinin söz konusu tarihte veya biraz daha önce gerçekleştiğinin bir işareti kabul edilebilir.

Orta Cami'ye Muharrem 1134/Ekim-Kasım 1721 *Hurufat* kaydından itibaren atamalara rastlanılmaktadır. Hatiplik görevine ilk olarak naibin arzı üzerine beratla Ahmed oğlu Yusuf tayin edilmiştir. Aynı tarihte Yusuf'un vefat etmesi sonucu hatiplik, yarım akçe ücret ile Hasan oğlu Mehmed'e tevcih edilmiştir²⁸². Hasan oğlu Mehmed'in ölümüyle Muharrem 1139/Ağustos-Eylül 1726 tarihinde bu göreve Ali Halife atanmıştır²⁸³. Recep 1147/Kasım-Aralık 1734 tarihli kayıttan Ali Halife'nin bu görevinin yenilendiği anlaşılmaktadır²⁸⁴.

Orta Cami, uzun bir süre bakımsızlık nedeniyle kullanılamaz hale gelmiş olmalıdır. Nitekim Cemaziyelevvel 1226/Mayıs-Haziran 1811 tarihli *Hurufat* kaydında yıkılmaya yüz tutması nedeniyle köy halkı tarafından tamir ettirilip padişahın izni alınarak yeniden minber konulduğu bildirilmektedir. Cami harap halde iken hatibi Ali idi. Onun vefat etmesiyle yerine

²⁸¹ VAD, no: 1133, vr. 86a.

²⁸² VAD, no: 1133, vr. 87b.

²⁸³ VAD, no: 1143, vr. 138b.

²⁸⁴ VAD, no: 1079, vr. 117a.

Seyyid Ömer oğlu Seyyid Mehmed atanmıştır²⁸⁵. Vefatıyla hitabet vazifesi fahri olarak 27 Recep 1247/1 Ocak 1832'de oğlu Seyyid Ali'ye tevcih edilmiştir²⁸⁶. Seyyid Ali Efendi'in vefatı nedeniyle hizmet yerinin boş kalmasından dolayı bu görev oğulları İsmail ve Mehmed Emin Efendilerden, yapılan sınav sonucunda başarılı olan büyük oğlu İsmail'e 17 Safer 1328/28 Şubat 1910 tarihli Hattihümayun gereğince 18 Rebiyülevvel 1329/19 Mart 1911'de beratla tevcih olunmuştur²⁸⁷.

II.I.VII.II. Yukarı Mahalle Mescidi

Apa köyünde bulunan ibadethanelerden biri de Yukarı Mahalle Mescidi'dir. Adını bulunduğu mahalleden almış ve köy ahalisinden hayır sahipleri tarafından yaptırılmış olmalıdır. Mescit ile ilgili Zilhicce 1131/Ekim-Kasım 1719 tarihli *Hurufat*, ilk kayıt olmakla birlikte atamaların ilk olmadığı anlaşılmaktadır. Zira mescidin imamının vefat etmesi nedeniyle yeni bir atamanın yapılmış olması, inşasının daha erken bir tarihte, XVII. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştiğinin bir işareti olarak kabul edilebilir.

Yukarı Mahalle Mescidi ile ilgili yalnızca bir *Hurufat* kaydı bulunmaktadır. Zilhicce 1131/Ekim-Kasım 1719'da mescidin bir akçe ile imamı Veli'dir. Vefatı yeni bir atamayı gerekli kılmış ve yerine naibin arzı üzerine beratla oğlu Salih Mehmed atanmıştır²⁸⁸. Bunun dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamadığına bakılırsa XVIII. yüzyılın ikinci yarısında fonksiyonel bir yapı olmadığı düşünülebilir.

II.I.VIII. Apasaraycık Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.VIII.I. Hacı Cafer Camii

Belviran Kazası'na tabi Apasaraycık köyünde adından da anlaşılacağı üzere Hacı Cafer adlı bir hayırsever tarafından yaptırılmış olan caminin inşa tarihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ramazan 1196/Eylül 1782 tarihli ilk *Hurufat* kaydında ilk kez bir hatip atamasının yapıldığına bakılırsa bu mabedin söz konusu tarihte veya biraz daha evvel yaptırıldığı tahmin edilebilir. Hacı Cafer Camii hatiplerine ödenen günlük bir akçe ücretin cami vakfından tahsis edilmesinden ibadethaneye ait bazı vakıflar olduğu anlaşılacakla birlikte²⁸⁹ muhteviyatı ve miktarı hakkında bir bilgi verilmemiştir.

²⁸⁵ VAD, no: 541, vr. 32a.

²⁸⁶ VAD, no: 541, vr. 32a; no: 543, vr. 40b.

²⁸⁷ VAD, no: 150, s. 150, sıra no: 2190; no: 2180, s. 113, sıra no: 256.

²⁸⁸ VAD, no: 1133, vr. 87a.

²⁸⁹ VAD, no: 2180, s. 81, sıra no: 192.

Hacı Cafer Camii'ne yapılan hatip atamalarına dair ilk kayıt Ramazan 1196/Eylül 1782 tarihlidir. Söz konusu *Hurufat* kaydında kadının arzı üzerine beratla Mehmed oğlu Ahmed'in bir akçe ücret ile hatip olarak atandığı bildirilmektedir²⁹⁰. Şevval 1204/Haziran-Temmuz 1790 tarihinde beratının zayi olması nedeniyle Ahmed'e yeniden berat verilmiştir²⁹¹. Ahmed ölünce boş kalan görev²⁹² 20 Cemaziyelahir 1219/26 Eylül 1804'te Seyyid Mahmud Efendi'ye inayet edilmiştir. Seyyid Mahmud Efendi'nin vefatının vuku bulmasıyla mahlul olan bu görev 3 Muharrem 1304/2 Ekim 1886'da Ahmed Efendi'ye tevcih edilmiştir²⁹³. Vefat ettiğinde yerine geçecek çocuğu olmadığı için görev yeri boş kalmış; bunun üzerine hatiplik imtihanında başarılı olan Şeyh Mustafa oğlu Arif'e 7 Cemaziyelevvel 1328/17 Mayıs 1910 tarihli Hattihümayun gereğince 19 Şevval 1328/24 Ekim 1910'da beratla verilmiştir²⁹⁴.

II.I.IX. Armasun Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.IX.I. Mehemed el-Askerî Camii

Belviran Kazası'na tabi Armasun köyünde bulunan Mehemed el-Askerî Camii ile ilgili tespit edilebilen tek *Hurufat* kaydı Ramazan 1122/Ekim-Kasım 1710 tarihlidir. Banisi hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte ibadethanenin kurucusunun adıyla anıldığı ileri sürülebilir. Caminin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Ancak imam ve hatibi Seyyid Mehmed'in vefat etmesi nedeniyle mahlul olan bu vazifelere Ramazan 1122/Ekim-Kasım 1710 tarihine Seyyid Abdülgaffar ve Halil'in birlikte tayin edilmiş olması 1710'dan daha eski bir tarihte mevcut ve faal olduğuna işaret etmektedir. Cörmeki mezrası Mehemed el-Askerî Camii'nin vakfı olup mahsulünden elde edilen gelirin bir hissesi imam ve hatipleri için şart edilmiştir²⁹⁵.

II.I.IX.II. Sinan Seydi Camii

Sinan Seydi Camii, Armasun'da bulunan camilerden ikincisidir. Adını banisinden aldığı sanılmaktadır. Yapım tarihine dair bilgi bulunmamakla birlikte Cemaziyelahir 1132/Nisan-Mayıs 1720 tarihine kadar bir mütevellinin görev yaptığına bakılırsa inşasının daha eski bir tarihe dayandığı öngörülebilir.

Sinan Seydi Camii ile ilgili tek *Hurufat* kaydı müteveli ataması ile ilgilidir. Cemaziyelahir 1132/Nisan-Mayıs 1720 tarihli berat özetinde Mehmed'in bir süre müteveli

²⁹⁰ VAD, no: 1078, vr. 34a.

²⁹¹ VAD, no: 537, vr. 71b.

²⁹² VAD, no: 539, vr. 18b.

²⁹³ VAD, no: 149, s. 92, sıra no: 824.

²⁹⁴ VAD, no: 2180, s. 81, sıra no: 192.

²⁹⁵ VAD, no: 1133, vr. 86a.

olarak görev yaptığı, ölümü üzerine bir akçe ile bu görevin naibin arzı üzerine beratla Süleyman'a tevcih edildiği belirtilmektedir²⁹⁶.

II.IX.III. Mahmud Çavuş Camii

Armasun köyünde mevcut camilerden biri de Mahmud Çavuş Camii'dir. Yerleşim birimindeki diğer camilerde olduğu gibi bu yapı ile ilgili olarak da sadece bir *Hurufat* kaydı tespit edilebilmiştir. Söz konusu belgede belirtilmemekle birlikte adını kurucusundan alıyor olması muhtemel görünmektedir. İbadethanenin inşa tarihi hakkında bir bilgi yoktur. Ancak cami hatibinin azledilerek Safer 1135/Kasım-Aralık 1722 tarihinde yeni bir atama yapılmış olması XVIII. yüzyılın başlarında mevcut ve faal olduğunun işaretidir.

Mahmud Çavuş Camii'nin Safer 1135/Kasım-Aralık 1722 tarihli atama kaydında hatibi Ebu Bekir'dir. Bilgisiz oluşu nedeniyle bu görevi hak etmediği gerekçe gösterilerek azledilmiş ve hatiplik beratla Veli'ye tevcih edilmiştir²⁹⁷.

II.I.X. Armudlu Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.X.I. Armudlu Köyü Mescidi

Armudlu Köyü Mescidi, Belviran Kazası'na bağlı belgelerde adından Armudlu²⁹⁸ ve Emrudlu²⁹⁹ olarak bahsedilen köyde idi. Hayır sahipleri tarafından yaptırılan³⁰⁰ Armudlu Köyü Mescidi'nin inşa tarihi bilinmemektedir. Muharrem 1132/Kasım-Aralık 1719 tarihli kayıta mescitte bir imam olmaması üzerine ihtiyaca binaen yeni bir atamanın yapıldığına bakılırsa söz konusu tarihte veya biraz daha önce yaptırıldığı düşünülebilir.

Armudlu Köyü Mescidi ile ilgili Muharrem 1132/Kasım-Aralık 1719 tarihli ilk *Hurufat* kaydı ile Cemaziyelahir 1132/Nisan-Mayıs 1720 tarihli berat özetinde camide bir imam lazım olması nedeniyle adı geçen vazifenin yarım akçe ile Mehmed'e tevcih edildiği bildirilmektedir³⁰¹. Cemaziyelahir 1132/Nisan-Mayıs 1720 tarihinden itibaren aradan geçen uzun zaman zarfında mescide yapılan herhangi bir atamaya rastlanılmamaktadır. Cemaziyelahir 1244/Aralık 1828 tarihli son atama kaydında mescidin imamı Mehmed olarak

²⁹⁶ VAD, no: 1133, vr. 87a.

²⁹⁷ VAD, no: 1133, vr. 87b.

²⁹⁸ VAD, no: 1158, vr. 12a; no: 1080, vr. 45a.

²⁹⁹ VAD, no: 1133, vr. 87a; no: 541, vr. 32a.

³⁰⁰ VAD, no: 542, vr. 32b.

³⁰¹ VAD, no: 1133, vr. 87a.

zikredilmektedir. Öyle ise Mehmed uzun süre imamlık yapmış olmaktadır. Onun evlatsız olarak vefatı ile yerine fahri olarak Seyyid Mehmed oğlu Seyyid Nasuh görevlendirilmiştir³⁰².

II.I.X.II. Hacı Ömer Ağa Camii

Hacı Ömer Ağa Camii, Armudlu köyündedir. Arşiv belgelerinde bu yerleşim biriminde daha önceden mevcut olan bir mescide Hacı Ömer Ağa tarafından minber konularak camiye dönüştürüldüğü bildirilmektedir. Kayıtlarda köyde başka bir mescit bulunduğu dair bir bilgi olmadığına bakılırsa söz konusu yapının Armudlu Köyü Mescidi olması muhtemeldir. İbadethanenin günümüzdeki adı Büyük Cami, Cami-i Kebir/Eski Camii'dir³⁰³.

Hacı Ömer Ağa Camii'ne ait en erken *Hurufat* kaydı Zilkade 1186/Ocak-Şubat 1773 tarihli olup günlük üç akçe ücret ile hatibi Seyyid Hüseyin'dir³⁰⁴. Şevval 1190/Kasım-Aralık 1776 tarihli kayıttan Seyyid Hüseyin'in görevinin yenilendiği anlaşılmaktadır³⁰⁵. Şaban 1224/Eylül-Ekim 1809 tarihinde Seyyid Hüseyin'in ölümü ile boş kalan bu göreve oğlu Seyyid Mehmed atanmıştır³⁰⁶. Seyyid Mehmed'in çocuksuz ölmesi üzerine boş kalan bu görevin kendisine verilmesi hususunda Abdülkadir oğlu Seyyid Mehmed Salih tarafından bir arzuhal sunulmuştur. Bilirkişi, adil kimseler ve köy ahalisinden bazı kimselerin bu görevi yapmaya liyakatlı olduğuna dair şahitlik etmeleri üzerine Rebiyülevvel 1233/Ocak-Şubat 1818 tarihli ferman gerçeğince hatiplik Seyyid Mehmed Salih'e tevcih olunmuştur³⁰⁷. Seyyid Mehmed Salih'in görevinden feragat etmesi ile hatiplik Cemaziyelahir 1233/Nisan-Mayıs 1818'de Seyyid Abdullah oğlu Seyyid Mustafa'ya verilmiştir³⁰⁸. Üç akçe ile hatip olan Seyyid Mustafa'nın evlatsız olarak ölmesi üzerine boş kalan bu vazifeye Rebiyülahir 1244/Ekim-Kasım 1828'de Halil oğlu Seyyid Mehmed Halife tayin edilmiştir³⁰⁹. 8 Recep 1329/5 Temmuz 1911 tarihli berat kaydında caminin hatibinin Seyyid Mehmed olduğu, vefatıyla yerine oğullarından imtihanla ehliyetli olduğu anlaşılan Hacı Osman'ın beratla tayin edildiği bildirilmektedir³¹⁰. Kayıтта adı geçen Halil oğlu Seyyid Mehmed ile önceki kayıтта adı geçen Halil oğlu Seyyid Mehmed Halife farklı kişiler olmalıdır. Zira her iki kayıt tarihi arasında

³⁰² VAD, no: 542, vr. 32b.

³⁰³ KÜÇÜKDAĞ, *Armudlu*, s. 30-34.

³⁰⁴ VAD, no: 1080, vr. 45a.

³⁰⁵ VAD, no: 1058, vr. 12a.

³⁰⁶ VAD, no: 541, vr. 32a.

³⁰⁷ VAD, no: 540, vr. 48a.

³⁰⁸ VAD, no: 540, vr. 48a.

³⁰⁹ VAD, no: 542, vr. 32b.

³¹⁰ VAD, no: 2180, s. 136, sıra: 300.

geçen sürenin yaklaşık 83 yıl olması hatiplerin farklı kişiler olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

II.I.X.III. Muhsin Efendi Camii

Armudlu köyünde bulunan Muhsin Efendi Camii, Muhsin Efendi adında bir hayır sahibi tarafından yaptırılmıştır. Bu ibadethane hakkında *Hurufat Defterleri*'nde sadece bir kayıt tespit edilebilmiştir. Söz konusu berat özetinde ibadethanenin inşa tarihi hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte vakıf mütevellisinin vefat etmesiyle Zilkade 1146/Nisan-Mayıs 1734 tarihinde yeni bir atamanın yapılmış olması, mabedin en geç 1700'lerin başında yaptırıldığına delilidir. Konuyla ilgili belgelerde camiye ait birtakım vakıf gayrimenkullerin olduğu belirtilmekle birlikte miktarı ve mahiyeti hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Muhsin Efendi Camii'nin Zilkade 1146/Nisan-Mayıs 1734 tarihli atama kaydından vakfın mütevellisinin Seyyid Osman olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf gelirlerinin 1/3'ü ile ifa edilen bu vazife Seyyid Osman'ın ölümü nedeniyle boş kalmış; oğulları Seyyid Mustafa ve Seyyid Ahmed Sadri'ye birlikte inayet edilmiştir³¹¹.

II.I.XI. Armudsun Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XI.I. Armudsun Köyü Camii

Belviran'a bağlı Armudsun köyündeki cami ile ilgili bilgiye şimdilik yalnızca 888/1483 tarihli Karaman Eyaleti vakıf tahririnden ulaşılmaktadır. Adını içinde bulunduğu yerleşim biriminden alan caminin banisi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İnşa tarihi bilinmemekle birlikte Karamanoğlu Sultan Mehmed'den hüküm ve Karaman ümerasından muafiyet verilmesinden Karamanoğulları döneminde XV. yüzyılda mevcut ve faal olduğu anlaşılmaktadır. Armudsun Köyü Camii'nin II. Bayezid dönemi tahrir kaydına göre Halil Fakih oğlu Büksüz'e ait iki kıta yer, Bardas köyünde bir yer ve Belviran'a tabi Çargömü mezrası vakfı olup yıllık toplam geliri 300 akçe idi. Hatibi Mevlâna Muslihuddin'dir³¹². Bunun dışında herhangi bir atama kaydına rastlanmamıştır.

³¹¹ VAD, no: 1079, vr. 116b.

³¹² COŞKUN, *aynı tez*, s. 71.

II.I.XII. Aşursaray Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XII.I. Şeyh Maruf/İsmail Camii

Şeyh Maruf/İsmail Camii'nin, II. Bayezid dönemi Karaman Eyaleti vakıf tahririnde ismi belirtilmemekte; ancak bitişiğinde bir de zaviyeden söz edilmektedir³¹³. XVI. yüzyıl başlarına ait diğer tahrir kayıtlarında Şeyh Maruf vakfına ait olduğuna işaret edilen cami ve zaviye³¹⁴, 937/1530 tarihli kayıta Şeyh Muarrif Zaviye ve Camii şeklinde zikredilmiştir³¹⁵. Cami Şevval 1156/Kasım-Aralık 1743 tarihli *Hurufat* kaydında “Şeyh İsmail Camii” şeklinde geçmektedir³¹⁶. İbadethanenin inşa tarihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak II. Bayezid dönemi tahririnde ilk defa verilen bilgilerden hareketle Fatih döneminde, yani XV. yüzyılın ikinci yarısında zaviye ile birlikte yaptırılmış olduğu söylenebilir. Şeyh Maruf, zaviye ve cami için birtakım vakıflar tahsis etmiş, bunun için Kanuni döneminde Şeyh Maruf vakfına ait olarak kaydedilmiştir. Söz konusu vakıflar Şeyh Maruf Zaviyesi konusunda verilmiştir³¹⁷.

Şeyh Maruf/İsmail Camii'nin 888/1483 tarihinde hatibi İshak Fakih oğlu Mustafa Fakih, muarrifi ise Mustafa Fakih oğlu İshak'tır³¹⁸. Şeyh Maruf Zaviye ve Camii'nin vakfına *Hurufat Defterleri*'ndeki Şevval 1122/Kasım-Aralık 1710 tarihli kayıta öşür geliri karşılığı Abdullah adlı kimsenin müteveli olarak atandığı bildirilmektedir³¹⁹. Abdullah'ın vefat etmesiyle yerine Şevval 1156/Kasım-Aralık 1743 tarihinde Seyyid Mustafa atanmıştır³²⁰. Seyyid Mustafa'dan sonra camiye yapılan herhangi bir tayin kaydının bulunmadığına bakılırsa XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yıkılmış olabileceği öngörülebilir.

II.I.XIII. Ayas Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XIII.I. Ayas Köyü Mescidi/Camii

Ayas, Belviran'a tabi köylerden biri olan Ayas köyündeki mescide dair tek bilgi Şevval 1108/Nisan-Mayıs 1697 tarihli *Hurufat* kaydıdır. Yerleşim biriminin adıyla anılan mabet, köydeki hayırseverler sahipleri tarafından yaptırılmıştır³²¹. Yapım tarihi ve yaptıranı hakkında bir bilgi mevcut olmamakla birlikte Şevval 1108/Nisan-Mayıs 1697 tarihinden önce

³¹³ COŞKUN, *aynı tez*, s. 70.

³¹⁴ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 124.

³¹⁵ *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, (Kısaltma: *387 Numaralı Defter*), Ankara 1996, s. 96.

³¹⁶ VAD, no: 1079, vr. 64b.

³¹⁷ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, *aynı yer*.

³¹⁸ COŞKUN, *aynı tez*, s. 70-71.

³¹⁹ VAD, no: 1133, vr. 86a.

³²⁰ VAD, no: 1079, vr. 64b.

³²¹ VAD, no: 597, s. 93, sıra no: 63; no: 2181, s. 248, sıra no: 258.

mevcut ve faal olduğu anlaşılmaktadır. Keza söz konusu belgenin görev yenilemeye yönelik olması XVII. yüzyıl ortalarında yaptırıldığıının kanıtıdır. Ayas Köyü Mescidi'nde bir süredir imamlık vazifesinden sorumlu olan Abdullah'ın görevi Şevval 1108/Nisan-Mayıs 1697 tarihinde yenilenmiştir³²².

Belviran Nahiyesi'ndeki Ayas köyünde ve civarında XX. yüzyılın başlarında cuma ve bayram namazlarına uygun bir cami yoktu. Köy halkının bir camiye şiddetle ihtiyaç duymaları neticesinde hayır ve hasenat sahipleri olan Mehmed oğlu Mehmed oğlu Hacı Ali ve Veli oğlu Hâcı Mustafa oğlu Mehmed tarafından mevcut mescide minber konulup cuma ve bayram namazları kılınabilecek şekilde genişletilerek bir de vakıf kurulmuştur. 21 Şevval 1324/8 Aralık 1906 tarihinde düzenlenen vakfiyeyle Mehmed oğlu Mehmed oğlu Ali ve Hacı Mustafa oğlu Veli oğlu Mehmed tarafından vakfedilen meblağın ikişer bin kuruşdan onu on bir buçuk hesabı üzere işletilecek, senelik olarak 200 kuruşu cami hatibine, 100 kuruşu müezzine, 50 kuruşu hademesine, 50 kuruşu yağ ve kandiline, 50 kuruşu diğer ihtiyaçlarına ve 150 kuruşu caminin tamirine sarf edilecektir. Vakfın tevliyeti sağlıklarında kendilerine ve vefatlarından sonra evlatlarına, kendi soylarından kimse kalmadığı takdirde akrabalarına, onlardan da kimse kalmazsa köy ahalisinin salih ve tevliyete muhtar olanlarına verilmesi şart edilmiştir³²³.

II.I.XIV. Bardas Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XIV.I. Seyyid Mustafa Efendi/Hacı Mustafa Efendi Camii

Belviran Kazası'na tabi Bardas köyünde bulunan Seyyid Mustafa Efendi/Hacı Mustafa Efendi Camii'nin banisi, bazen Seyyid bazen de Hacı unvanı ile kaydedilen Mustafa Efendi tarafından yaptırılmıştır³²⁴. İnşa tarihi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Ancak yarım akçe ile çerağdar olan Veli Dede'nin vefatıyla Cemaziyelevvel 1108/Kasım-Aralık 1696 tarihinde yerine Resul'un atandığına bakılırsa³²⁵ XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılmış olması muhtemel görünmektedir.

Seyyid Mustafa Efendi/Hacı Mustafa Efendi Camii'ne *Hurufat Defterleri*'nde yer alan kayıtlardan yukarıda söz edilen çerağdar dışında muhtelif tarihlerde farklı vazifelere görevlilerin atandığı gözlenmektedir. Safer 1130/Ocak-Şubat 1718 tarihli *Hurufat* kaydı müezzin ataması ile ilgilidir. Caminin müezzinini olmadığı için bu vazifeye naibin arzı üzerine

³²² VAD, no: 1140, vr. 97b.

³²³ VAD, no: 597, s. 93, sıra no: 63; no: 2181, s. 248, sıra no: 258.

³²⁴ VAD, no: 1097, vr. 103a.

³²⁵ VAD, no: 1140, vr. 97b.

beratla Mehmed oğlu Hacı Şükrullah tayin edilmiştir³²⁶. Zilhicce 1139/Temmuz-Ağustos 1727 tarihli kayıttan itibaren imam ve hatip atamaları görülmektedir. Günlük bir akçe ile imam ve hatiplik Abdülkadir tarafından ifa edilirken ölümü ile yerine kadının arzı üzerine oğlu Ahmed Halife beratla tayin edilmiştir³²⁷. Rebiyülahir 1163/Mart-Nisan 1750 tarihli kayıttan tarihten itibaren camide hatip atamaları görülür. Caminin hatibi yarım akçe ile Ahmed iken ölümü nedeniyle yerine kadı arzına dayanarak Resul oğlu Seyyid İbrahim beratla atanmıştır³²⁸. Şaban 1168/Mayıs-Haziran 1755 ve Rebiyülevvel 1171/Kasım-Aralık 1757 tarihli kayıtlardan bir akçe ile hatiplik vazifesine devam eden Seyyid İbrahim'in eski beratının yenilendiği anlaşılmaktadır³²⁹. Seyyid İbrahim ölünce boş kalan hatiplik Şevval 1180/Mart 1767'de kadının arzı üzerine beratla büyük oğlu Resul'e tevcih edilmiştir³³⁰. Rebiyülahir 1193/Nisan-Mayıs 1779 tarihli kayıta yarım akçe ile hatip olan Resul'ün vefatı ile boş kalan bu kadroya kardeşi Seyyid İbrahim'in atandığı bildirilmektedir. III. Selim'in tahta geçtiği 11 Recep 1203/7 Nisan 1789'da Seyyid İbrahim'in beratı yenilenmiştir³³¹. Zilkade 1208/Mayıs-Haziran 1794 tarihli kayıta vefat ettiği bildirilen Seyyid İbrahim'in beratı gereğince bu vazife Seyyid Mehmed'e tevcih edilmiştir³³². Muharrem 1223/Şubat-Mart 1808 tarihli kayıttan Seyyid Mehmed'in beratını kaybettiği ve yeniden tevcih edildiği haber verilmektedir. II. Mahmud'un tahta geçtiği 3 Cemaziyelahir 1223/27 Temmuz 1808 tarihinde Seyyid Mehmed'in beratı yenilenmiştir³³³. Cami ile ilgili Şaban 1240/Mart-Nisan 1825 tarihli son *Hurufat* kaydına göre görevin mahlul olma nedeni yine hatibin vefat etmesidir. Seyyid Mehmed'den sonra bu göreve oğlu Seyyid Abdurrahman tayin edilmiştir³³⁴. Seyyid Abdurrahman'ın akıbetine dair şimdilik bir bilgi bulunmamaktadır. XX. yüzyılın başlarına ait bir arşiv belgesinden caminin hatibinin Mehmed oğlu Hasan Efendi olduğu, ölümünün ardından yerine küçük oğlu Ahmed'in görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Ancak henüz küçük olması nedeniyle rüşde erip bu görevi yapabilme kabiliyetine ulaşınca kadar Mehmed Efendi hatip olarak görevlendirilmiştir. Reşit olduğunda kiraatla hizmet edebilecek seviyeye ulaşmasının yanı sıra imtihanla bu göreve ehliyeti olduğunun anlaşılması üzerine 17 Safer 1330/6 Şubat 1912'de hatiplik Ahmed'e tevcih edilmiştir³³⁵.

³²⁶ VAD, no: 1133, vr. 86b.

³²⁷ VAD, no: 1143, vr. 138b.

³²⁸ VAD, no: 1079, vr. 64b.

³²⁹ VAD, no: 1097, vr. 99b-103a.

³³⁰ VAD, no: 1075, vr. 11b.

³³¹ VAD, no: 1078, vr. 33b.

³³² VAD, no: 537, vr. 71b.

³³³ VAD, no: 539, vr. 18b.

³³⁴ VAD, no: 542, vr. 32b.

³³⁵ *İ.M.EV.MÜF*, no: 776, s. 100.

II.I.XV. Beyafşar Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XV.I. Beyafşar Köyü Camii

Belviran Kazası'na bağlı Beyafşar köyünde bulunan cami, adını içinde bulunduğu yerleşim biriminden almaktadır. Kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. *Hurufat Defterleri*'nde camiye dair tespit edilebilen ilk kayıt Rebiyülevvel 1109/Eylül-Ekim 1697 tarihidir. Emre adlı şahsın hatip olarak yeniden görevlendirilmesi³³⁶ yapım tarihinin daha eski, muhtemelen XVII. yüzyılın ortalarında olduğunu göstermektedir. Emre'nin vefatıyla yerine Şaban 1135/Mayıs-Haziran 1723 tarihinde Hasan Halife atanmıştır³³⁷. Cemaziyelahir 1145/Kasım-Aralık 1732 tarihli kayıttan iki akçe ile imam ve hatip olan Hasan Halife'nin görevinin yenilendiği bildirilmektedir³³⁸. Rebiyülevvel 1171/Kasım-Aralık 1757 tarihinde vefatı ile berat gereğince yerine İsmail Halife atanmıştır³³⁹. Sonraki kayıtlardan İsmail Halife'nin iki akçe ile hatip olduğuna işaret edilmekte; ancak imamlık görevini kimin ifa ettiğine değinilmemektedir. Şaban 1194/Ağustos 1780 tarihli *Hurufat*'ta İsmail Halife'nin hatiplik görevinin yenilendiği³⁴⁰, Cemaziyelahir 1214/Ekim-Kasım 1799 tarihli kayıta ise uzun süren hizmetinin ardından vefat etmesi ile yerine köy sakinlerinden ve ulemeden Mehmed'in atandığı bildirilmektedir³⁴¹.

II.I.XVI. Bolat Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XVI.I. Bolat Köyü Mescidi/Camii

Bolat köyüne ait Şevval 1152/Ocak 1740 tarihli *Hurufat* kaydı incelendiğinde köyde bir mescitten bahsedildiği görülür. Cemaatin artması nedeniyle ahalinin ihtiyacına cevap veremez hale gelince hayır sahipleri tarafından minber konularak camiye dönüştürülmüştür³⁴². Bolat Köyü Camii'nin inşa tarihine dair bilgi mevcut değildir. Ancak mescide minber konulmasının ardından camiye dönüştürüldüğü dikkate alındığında 1740 tarihinde veya biraz önce camiye çevrildiği söylenebilir.

Bolat Köyü Camii'ne hatip atamaları 1740'ta başlamıştır. Şevval 1152/Ocak 1740 tarihinde ilk hatibi günlük yarım akçe ile aynı zamanda müderris olduğu anlaşılan

³³⁶ VAD, no: 1140, vr. 98a.

³³⁷ VAD, no: 1137, vr. 111b.

³³⁸ VAD, no: 1079, vr. 116b.

³³⁹ VAD, no: 1097, vr. 103a.

³⁴⁰ VAD, no: 1158, vr. 12a.

³⁴¹ VAD, no: 538, vr. 55a.

³⁴² VAD, no: 1079, vr. 117a.

Abdullah'tır³⁴³. Abdullah'ın görevinin ne zaman ve hangi sebeple sona erdiğine, kendisinden sonra yerine kimin atandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Muharrem 1188/Mart-Nisan 1774 tarihli kayıttan caminin hatibinin yarım akçe ücret ile Abdüsselam olduğu anlaşılmaktadır. Görevinden feragat etmesi ile bu vazife yine yarım akçe karşılığında berat ile oğlu Mehmed'e verilmiştir³⁴⁴. Cemaziyelevvel 1213/Ekim-Kasım 1798 tarihli kayıttan yarım akçe ile hatiplik vazifesinin halen Mehmed tarafından ifa edildiği görülür. Zilhicce 1215/Nisan-Mayıs 1801 tarihli kayıttan Şeyh Mehmed'in hayatta olduğu, bu vazifeyi hak etmediği halde Şeyh Mustafa'nın onun evlatsız olarak vefat ettiğini ileri sürerek üzerine tevcih ettirdiği haber verilmektedir. Köy ahalisinin Şeyh Mustafa'nın adı geçen şahsa haksızlık ettiğini ve babasını dahi "*nân-pâresinden*" yani kadrosundan mahrum bıraktığını mahkemeye bildirmesi üzerine Şeyh Mustafa azledilerek hatiplik yeniden Şeyh Mehmed'e tevcih edilmiştir³⁴⁵.

Bolat Köyü Camii'nin Rebiyülahir 1230/Mart-Nisan 1815 tarihli *Hurufat* kaydından anlaşılacağı gibi küçük olduğu için cemaatin ihtiyacını karşılamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu nedenle padişah izni ile köy halkı tarafından tamir edilerek genişletilmiş ve hitabet vazifesi yarım akçe ile eskiden olduğu gibi Şeyh Mehmed Efendi'ye verilmiştir. Camiye imam lazım olması üzerine bu göreve Belviran Kazası naibinin merkeze gönderdiği arz üzerine yine Şeyh Mehmed beratla atanmıştır³⁴⁶.

II.I.XVII. Boyalı Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XVII.I. Molla Hasan oğlu Hüseyin Ağa Mescidi/Camii

Arşiv belgelerinde Belviran'a tabi Boyalı köyünde bir mescidin varlığından söz edilmektedir. İbadethane zamanla kullanılamaz hale geldiği için daha sonra köy sakinlerinden hayır ve hasenat sahibi Molla Hasan oğlu Hüseyin Ağa tarafından yeniden yaptırılmış, adı geçen mescit, köyde cuma kılınacak bir cami olmaması nedeniyle Abdülaziz oğlu Ali Ağa tarafından padişahın izni ile minber konularak 15 Zilkade 1321/2 Şubat 1904'te genişletilmiştir³⁴⁷. Cami için vakfettiği 1500 kuruş nakdin köy ahalisinden vakfın mütevellisi olan Hasan oğlu Mustafa Onbaşı eliyle onu on bir buçuk hesabı üzere işletilerek hâsıl olan senelik 225 kuruşunun cami hatibine verilmesi istenmektedir³⁴⁸.

³⁴³ VAD, no: 1079, vr. 117a.

³⁴⁴ VAD, no: 1080, vr. 45a.

³⁴⁵ VAD, no: 538, vr. 55a.

³⁴⁶ VAD, no: no: 540, vr. 48a.

³⁴⁷ VAD, no: 595, s. 57, sıra no: 57.

³⁴⁸ VAD, no: 2181, s. 16, sıra no: 16.

Molla Hasan oğlu Hüseyin Ağa Camii'ne dair yalnızca bir kayıt bulunmaktadır. Caminin hatibi Salih oğlu Yusuf'un vefat etmesiyle bu görev imtihan sonucunda başarılı olan oğlu Abdülhalim'e 4 Rebiyülevvel 1329/5 Mart 1911'de verilen beratla tevcih olunmuştur³⁴⁹.

II.I.XVIII. Çandar/Candar Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XVIII.I. Şeyh Mehmed Mescidi

Belviran'a tabi Çandar/Candar köyünde bulunan Şeyh Mehmed Mescidi'yle ilgili şimdilik yalnızca XVI. yüzyılın başlarına ait Karaman Eyaleti tahririnden bilgi edinilebilmektedir. Adı geçen yerleşim birimindeki Şeyh Mehmed Zaviyesi bünyesinde ve bitişiğinde olduğu tahmin edilen mescit, zaviyenin de banisi olan Şeyh Mehmed tarafından XVI. yüzyılın başlarında, zaviye ile aynı dönemde kurulmuş olduğu kabul edilebilir. Zikredilen tahrir kayıtlarından ibadethanenin tasarrufunun Vahip oğlu Muslihüddin, kardeşi Ahmed ve kardeşinin oğlu Abdurrahim'in elinde olduğu anlaşılmaktadır³⁵⁰.

II.I.XIX. Çukurkavak Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XIX.I. Çukurkavak Köyü Mescidi/Camii

Belviran Kazası'na tabi Çukurkavak köyünde olduğuna işaret edilen ve yerleşim biriminin adıyla anılan mescidin banisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Köydeki hayır sahipleri tarafından yaptırılmış olması muhtemel olan ibadethanenin ilk inşa tarihi hakkında bilgi mevcut değildir. Muhtemelen harap duruma gelmesi nedeniyle ikinci kez inşa edilen mescit³⁵¹, bu arada ihtiyaca binaen camiye çevrilmiştir.

Çukurkavak köyünde ve civarında cuma ve bayram namazlarını eda etmeye uygun bir caminin olmadığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Bu durumun özellikle köyün ihtiyaçlarına meşakkatli gelmesi üzerine köy ahalisinin çoğunluğunun da talebi üzerine Abdullah Efendi oğlu Ali tarafından Çukurkavak Köyü Mescidi yeniden yaptırılmış ve minber konularak camiye dönüştürülmüştür. Camiye ait vakfiye tarihinden hareketle 17 Zilhicce 1323/12 Şubat 1906'da veya 1905'te inşa edildiği söylenebilir. Abdullah Efendi oğlu Ali, kendi malından ayırdığı 2000 kuruşu adı geçen cami için vakfetmiştir. Vakfiyeye göre senelik onu on bir buçuk hesabı üzere işletildikten sonra hâsıl olan kazançtan 150 kuruşu cami hatibine, 40 kuruşu müezzine, 60 kuruşu caminin tamir ve termimine, 20 kuruşu caminin kandilini yakmakla görevli olanlarla temizlik işlerini ifa edenlere ve 30 kuruşu çeşitli ihtiyaç

³⁴⁹ VAD, no: 2180, s. 109, sıra no: 248.

³⁵⁰ Karaman Vilâyeti Vakıfları, s. 126-127.

³⁵¹ VAD, no: 2180, s. 112, sıra no:253.

malzemelerine sarf edilmesi şart edilmiştir. Vakfın tevliyetini vâkıf Abdullah Efendi oğlu Ali hayatta olduğu sürece kendisi, vefatından sonra evlatlarının salih olanları, neslinin sona ermesi halinde köy halkından bu iş için seçilecek biri yürütecektir. Söz konusu şartlarda bir değişiklik veya bozulma olursa gelir, Müslümanların fakirlerine verilecektir³⁵². Caminin ilk hatibi ile ilgili şimdilik bir atama kaydına rastlanılmamıştır. Ancak 7 Cemaziyelevvel 1328/17 Mayıs 1910 tarihli Hattühümayun'dan vâkıf Ali'nin oğlu Mustafa'nın hatiplik yaptığı anlaşılmaktadır. 29 Safer 1329/1 Mart 1911 tarihinde yüz elli kuruşla bu vazife Mustafa'ya beratla yeniden tevcih edilmiştir³⁵³.

II.I.XX. Dineksaray Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XX.I. Dineksaray Köyü Mescidi/Camii

Dineksaray Köyü Mescidi, Belviran Nahiyesi Dineksaray köyünde idi. İlk banisi hakkında bilgi bulunmamakla birlikte hayır sahiplerinden Mehmed oğlu Mustafa tarafından ikinci kez inşa ettirilmiş; arkasından minber konarak 12 Cemaziyelevvel 1327/01 Mayıs 1909 tarihinde camiye çevrilmiştir.

Dineksaray Köyü Camii'nin imtihan neticesinde ilk hatibi 12 Cemaziyelevvel 1327/01 Mayıs 1909 tarihli beratla Süleyman oğlu Mehmed Kasım'dır. Aynı şahsa söylenen tarihte imamlık da verilmiştir. Bu durumda ibadethanenin 1909'dan biraz daha önce yaptırılmış olabileceği ileri sürülebilir. Caminin banisi olan Mehmed oğlu Mustafa, yukarıda bahsedilen mescidi camiye çevirmek için 1000 kuruş nakit vakfetmiştir. Bu miktardan hâsıl olan gelirin dört hissesinden iki hissesi imamet ve hitabet cihetlerine tahsis edilmiştir³⁵⁴.

II.I.XXI. Durayda Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXI.I. Durayda Köyü Camii

Belviran Kazası'na bağlı Durayda köyüne ait Şaban 1175/Şubat-Mart 1762 tarihli *Hurufat* kaydı incelendiğinde yerleşim yerinde daha önceden bir caminin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak zamanla yıkılmış; Seyyid Hacı İsmail adlı bir hayır sahibi tarafından yeniden yaptırılmıştır. İbadethanenin ilk inşa tarihi bilinmemektedir. Seyyid Hacı İsmail tarafından yeniden yaptırılan camiye Şaban 1175/Şubat-Mart 1762 tarihinde padişahın izni ile

³⁵² VAD, no: 595, s. 41, sıra no: 35; no: 2181, s. 17, sıra no:17.

³⁵³ VAD, no: 2180, s. 112, sıra no:253.

³⁵⁴ VAD, no: 2180, s. 62, sıra no: 151.

ilk imam ve hatip atamasının yapıldığına bakılırsa³⁵⁵ inşasının söz konusu tarihte veya biraz daha önce, 1761 sonlarında gerçekleştiği öngörülebilir.

Durayda Köyü Camii'ne imam ve hatip atamaları daha sonra devam etmiştir. İkinci atama Rebiyülahir 1187/Haziran-Temmuz 1773'tedir. İmam ve hatiplik yarım akçe ile Seyyid Şeyh İsmail tarafından ifa edilirken vefat etmesi nedeniyle mahlul olan bu kadrolara oğlu Seyyid Ahmed beratla atanmıştır³⁵⁶. Seyyid Ahmed'in bu görevleri Recep 1199/Mayıs-Haziran 1785 tarihinde yenilenmiştir³⁵⁷. Ölümü ile imamlık ve hatiplik vazifelerinin boş kaldığı, bu nedenle adı geçen görevlerin köy sakinlerinden olan Seyyid Abdurrahman Halife'ye verildiği Cemaziyelevvel 1219/Ağustos-Eylül 1804 tarihli *Hurufat* kaydından anlaşılmaktadır³⁵⁸.

Yine Durayda köyünde Zilhicce 1208/Haziran-Temmuz 1794 tarihli bir berat özetine göre Mehmed Ağa tarafından yaptırılan bir caminin adından bahsedilmektedir³⁵⁹. Mehmed Ağa, Durayda Köyü Camii'ni onaran bir hayırsever olmalıdır. Bu onarımdan sonra imamet ve hitabet cihetleri Zilhicce 1208/Haziran-Temmuz 1794 tarihinde yarım akçe ile Mehmed'e inayet edilmiştir³⁶⁰.

Durayda Köyü Camii XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde yıkık ve harap halde idi. Dede Abdullah adlı bir hayır sahibi tarafından tamir ettirilerek tekrar minber konulmuştur. Bundan sonraki ilk imam ve hatibin Rebiyülahir 1230/Mart-Nisan 1815'te atandığına bakılırsa ibadethanenin yaklaşık olarak Ocak 1815'te yeniden inşa edildiği söylenebilir³⁶¹.

Durayda Köyü Camii'nin imam ve hatibi olan Abdurrahman Halife, yeniden inşa ettirilmesinin ardından söz konusu vazifeleri yürütmeye devam etmiştir. Ancak Seyyid Abdurrahman Halife'nin çok cahil olduğu mahkemece tespit edilmiş; bunun üzerine azledilerek adı geçen görevler Rebiyülahir 1230/Mart-Nisan 1815 köy sakinlerinden olan Abdullah oğlu Seyyid Hasan'a tevcih edilmiştir³⁶². Seyyid Hasan'ın vefat etmesiyle görev yeri boş kalmış, onun yerine geçecek bir oğlu olmadığı için imamlık ve hatiplik yarım akçe ile Recep 1238/Mart-Nisan 1823'te Zeynelabidin oğlu Seyyid Mehmed'e tevcih olunmuştur. Seyyid Mehmed'in de evlatsız olarak vefat etmesi nedeniyle ondan boşalan bu görevlere

³⁵⁵ VAD, no: 1075, vr. 11b.

³⁵⁶ VAD, no: 1080, vr. 45a.

³⁵⁷ VAD, no: 1158, vr. 12a.

³⁵⁸ VAD, no: 539, vr. 18b.

³⁵⁹ VAD, no: 537, vr. 71b.

³⁶⁰ VAD, no: 537, vr. 71b.

³⁶¹ VAD, no: 540, vr. 48a.

³⁶² VAD, no: 540, vr. 48a.

Zilhicce 1242/Haziran-Temmuz 1827’de Durayda köyü sakinlerinden Yakup Halife oğlu Seyyid Mehmed atanmıştır³⁶³. Ancak onun da çocuksuz olarak ölmesinin ardından Zilkade 1250/Mart 1835’te ulemeden olan Seyyid Mehmed oğlu Mehmed Emin imam ve hatip olarak görevlendirilmiştir³⁶⁴.

II.I.XXII. Dutludinek Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXII.I. Çeşme Mescidi

Belviran Kazası’na tabi Dutludinek köyündeki Çeşme Mescidi, *Hurufat Defterleri*’nde bulunan atama kayıtlardan anlaşıldığına göre köydeki ilk mabet olup XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılmış olmalıdır.

Çeşme Mescidi ile ilgili *Hurufat Defterleri*’nde yer alan ilk kayıt imam ataması hakkındadır. Yarım akçe ile imam olan Halil’in görevi Şaban 1108/Şubat-Mart 1697 tarihinde yenilenmiştir³⁶⁵. Mescidin önceki imamı vefat etmiş veya bir başka nedenle görev yeri boş kalmış olmalı ki imamlık kadının arzı üzerine Rebiyülevvel 1122/Nisan-Mayıs 1710 tarihinde bir akçe ücret karşılığında beratla Mustafa’ya tevcih edilmiştir. Ancak bu atamadan bir yıl sonraki Cemaziyelevvel 1123/Haziran-Temmuz 1711 tarihli kayıta mescidin imamı babası Mahmud mahlulunden İvaz Halife olduğu bildirilmektedir. Şevval 1137/Haziran-Temmuz 1725 tarihli kayıttan İvaz Halife’nin beratını kaybettiği anlaşılmaktadır. Yabancı olduğu bildirilen Mustafa adlı şahıs bu durumu fırsat bilerek görevi üzerine almış, ancak bir süre sonra azledilerek imamlık yeniden verilen berat ile bir akçe ücret karşılığında İvaz Halife’ye tevcih edilmiştir³⁶⁶. İvaz Halife’nin görevine devam ettiğine bakılırsa mescidin XVIII. yüzyılın ortalarında halen mevcut olduğu ve hizmet vermeye devam ettiği söylenebilir.

II.I.XXII.II. Eşref Hacı Mehmed/Hacı Mehmed/Arif Hacı Mehmed Camii

Dutludinek köyünde bulunan ve *Hurufat Defterleri*’nde Hacı Mehmed, Eşref Hacı Mehmed, Arif Hacı Mehmed Camii olarak farklı şekillerde zikredilen ibadethane, banisi Eşref Hacı Mehmed’in adıyla anılagelmiş olup inşa tarihi belli değildir. Bu yapıya dair ilk arşiv belgesi Zilhicce 1119/Şubat-Mart 1708 tarihli bir *Hurufat* kayıdır. Mütevelli olan Süleyman’nın vazifesinin bu tarihte yenilendiğine bakılırsa caminin inşasının en geç XVII. yüzyılın sonlarına dayanıyor olması muhtemeldir³⁶⁷. Eşref Hacı Mehmed Camii’ne ait

³⁶³ VAD, no: 542, vr. 32b.

³⁶⁴ VAD, no: 543, vr. 41a.

³⁶⁵ VAD, no. 1140, vr. 97b.

³⁶⁶ VAD, no. 1083, vr. 86a-86b.

³⁶⁷ VAD, no: 1133, vr. 86a.

birtakım gayrimenkuller olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Üçkilise köyünde mevcut bir çiftlik yer bu vakıflardan olup cami hademesinin tasarrufunda idi³⁶⁸.

Eşref Hacı Mehmed/Hacı Mehmed/Arif Hacı Mehmed Camii'nin Zilhicce 1119/Şubat-Mart 1708 tarihinde bir akçe ile mütevellisi olan Süleyman'ın görevinin yenilendiğinden yukarıda söz edilmişti. Süleyman'ın akıbeti hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte Muharrem 1134/Ekim-Kasım 1721 tarihli *Hurufat* kaydından cami vakfının mütevellisinin Hacı Abdullah olduğu, ölümü üzerine yerine Hasan'ın atandığı bildirilmektedir³⁶⁹.

Arşiv belgelerinden camiye ihtiyaç doğrultusunda imam, hatip, müezzin, cabi ve cami vakfına müteveli atamalarının yapıldığı tespit edilebilmektedir. Ramazan 1122/Ekim-Kasım 1710 tarihli *Hurufat* kaydında camide bir müezzin olmadığı için bu görevin yarım akçe ile Nurullah'a inayet edildiği görülür. Şevval 1122/Kasım-Aralık 1710 yılına ait kayıta tekrar bir müezzine ihtiyaç duyulması nedeniyle günlük bir akçe ile bu vazife Mehmed'e verilmiştir. Ayrıca aynı tarihli başka bir atama kaydından caminin vakfı olan Üçkilise'deki bir çiftlik yerin tasarrufundan sorumlu bir hademenin olduğu anlaşılmaktadır. Adı belirtilmeyen bu zatın vefat etmesiyle hademelik Halil, Seyyid Abdülmümin ve İbrahim'e tevcih edilmiştir. Eşref Hacı Mehmed Camii'nde Safer 1135/Kasım-Aralık 1722 tarihli *Hurufat* kaydına göre vakıf gelirlerini tahsil üzere bir de cabi atamasına rastlanmaktadır. Bir akçe ile bu görev Mehmed'e inayet edilmiştir³⁷⁰.

İmam atamaları Safer 1130/Ocak-Şubat 1718 tarihinden itibaren görülmeye başlar. Söz konusu tarihte bu göreve günlük yarım akçe ile Abdülkerim atanmıştır. Muharrem 1132/Kasım-Aralık 1719 tarihli kayıta ise, imamlık cihetine beratsız olduğu halde Hüseyin tayin edilmiştir³⁷¹. Halil Halife ile devam eden imamlık görevi ondan sonra, Konya İhtisabı mukaatası malından almak üzere günlük dört akçe ile oğlu Hasan Efendi'ye tevcih edilmiştir. Köy ileri gelenleri, mahkemeye giderek Hasan Efendi'nin camiye gelmediğini, naibin dahi istihdam etmediğini ve cemaatle namaz kılmadığını, ayrıca na-ehl olduğunu ileri sürmüş; azledilerek yerine bu göreve hak ettiğine inandıkları Abdülkadir oğlu Hüseyin Halife'nin tayin edilmesini talep etmişlerdir. Hakikatin araştırılması neticesinde Seyyid Hasan azledilerek imamlık 11 Şaban 1142/Şubat-Mart 1730 tarihinde Culusihümayun gereğince Abdülkadir oğlu Hüseyin Halife'ye beratla tevcih olunmuştur Nesilden nesile berat ile

³⁶⁸ VAD, no: 1133, vr. 86a.

³⁶⁹ VAD, no: 1133, vr. 87b.

³⁷⁰ VAD, no: 1133, vr. 86a-87b.

³⁷¹ VAD, no: 1133, vr. 86b-87a.

imamlığa tayin yapılırken yabancılardan Hüseyin Halife, bir hile ile üzerine berat ettirmiş; yeniden berat ile tevcihinin yapılması Seyyid Hasan tarafından padişaha 11 Şevval 1147/6 Mart 1735 yılında arz ve ilam edilmiştir³⁷². Bu tarihten sonra caminin imamı Seyyid Hasan olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Hüseyin Halife, Seyyid Hasan'ın vefatı nedeniyle mahlul olan bu görevin kendisine tevcihi konusunda Divanihümayun'a bir arzuhal sunmuştur. Seyyid Hasan'ın Konya'da üç sene önce "*Tahsîl-i ulûm-ı nâfi'a'da*" öğrenci olduğu sırada vefat ettiği Konya ahalisinden olup İstanbul kadısı olan Mehmed, köy ahalisinden İstanbul Ayasofya Medresesi'nde Mustafa oğlu Molla Musa ve Karaman Hanı'ndan Şeyh Mehmed Halil tarafından ihbar edilmiştir. Adı geçen kişiye tevcih edilmesi hususunda Rumeli Kazaskeri'nin ilamı neticesinde 24 Şevval 1155/22 Aralık 1742 yılında verilen Ruusihümayun gereğince caminin imamlığının 10 Zilkade 1155/6 Ocak 1743'te Hüseyin Halife'ye berat verilmesi uygun görülmüştür³⁷³. Fakat Hüseyin Halife'nin beş seneden beri ailesi ile birlikte başka bir yerde ikamet etmesi nedeniyle görev yerinin boş kaldığı görülmektedir. Mahlul olan bu görev 28 Şevval 1168/7 Ağustos 1755'te yine köy ahalisinden liyakatlı olduğu anlaşılan Mehmed Halife'ye tevcih edilerek berat verilmesi arz ve ilam olunmuştur³⁷⁴. Cami ile ilgili son belge şimdilik bir tevcih kayıdır. 19 Muharrem 1244/18 Kasım 1818'de imamlık görevi, aynı zamanda caminin hatibi olan Seyyid Süleyman Halife'nin vefatıyla oğlu Seyyid Süleyman'a verilmiştir³⁷⁵.

Belgelerde en sık görülen kayıtlardan biri de hatip ataması ile ilgilidir. Hatip tayinine dair tutulan ilk kayıta yarım akçe olarak belirlenen ücretin sonraki kayıtlarda bir akçe olduğu görülür. Şevval 1137/Haziran-Temmuz 1725 tarihli kayıta Seyyid Abdülmümin'in ölümü üzerine bu görevin İsmail Halife'ye verildiği bildirilmektedir. Recep 1138/Mart-Nisan 1726 tarihli kayıta ise Seyyid Abdülmümin'in bir oğlu olduğu halde İsmail Halife'nin bu görevi haksızlıkla üzerine aldığı anlaşılmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasıyla hatiplik Seyyid Abdülmümin'in oğlu Seyyid Süleyman'a babasının beratı gereğince inayet edilmiştir³⁷⁶. Şevval 1156/Kasım-Aralık 1743 tarihli *Hurufat* kaydından Seyyid Süleyman'ın beratının yenilendiği anlaşılmaktadır. Şaban 1163/Temmuz-Ağustos 1750 tarihinde bu görev Musa oğlu Süleyman'ın vefatıyla oğlu Mehmed'e verilmiştir. Mehmed ölünce yerine Rebiyülevvel 1164/Ocak-Şubat 1751'de diğer Mehmed atanmıştır³⁷⁷. Rebiyülevvel 1166/Ocak-Şubat 1753

³⁷² BOA, C.EV., dosya: 450, gömlek: 22800.

³⁷³ BOA, C.EV., dosya: 377, gömlek: 19143.

³⁷⁴ BOA, C.EV., dosya: 384, gömlek: 19470.

³⁷⁵ VAD, no: 2176, s. 174, sıra no: 455-456.

³⁷⁶ VAD, no: 1083, vr. 86b.

³⁷⁷ VAD, no: 1079, vr. 64b.

ve Cemaziyelevvel 1172/Aralık-Ocak 1758-1759 tarihlerinde Mehmed'in hatiplik görevi yenilenmiştir³⁷⁸. Mehmed'in ölümüyle yerine Cemaziyelevvel 1194/Mayıs-Haziran 1780 tarihinde babasının eski beratı gereğince oğlu Ebu Bekir getirilmiştir³⁷⁹. Ebu Bekir vefat edince hatiplik Rebiyülevvel 1208/Ekim-Kasım 1793'te oğlu Seyyid Süleyman'a berat ile tevcih edilmiştir³⁸⁰. Rebiyülahir 1229/Mart-Nisan 1814 tarihli kayıttan Seyyid Süleyman'ın beratını kaybettiği ve Konya naibinin arzı üzerine kendisine beratla tekrar tevcih edildiği anlaşılmaktadır³⁸¹. Seyyid Süleyman ölünce yerine 19 Muharrem 1244/1 Ağustos 1828'de oğlu Seyyid Süleyman atanmıştır³⁸². Son olarak hatiplik Cemalleddin Efendi'ye 7 Cemaziyelahir 1329/5 Haziran 1911'de verilen berat ile tevcih olunmuştur³⁸³. Bu durumda caminin XX. yüzyılın ilk yarısında ayakta olduğu atamaların devamlılık arzemesinden anlaşılmaktadır.

II.I.XXII.III. Akpınar Mescidi

Akpınar Mescidi, Dutludinek köyünde bulunan mescitlerden ikincisidir. *Hurufat Defterleri*'nde Cemaziyelevvel 1123/Haziran-Temmuz 1711 tarihli sadece bir kayıt tespit edilmiş olup adının kaynağı, banisi ve inşa tarihi hakkında bir bilgi verilmemiştir. Ancak yarım akçe ile Yusuf'un mescitte bir süredir imam olarak görevli olduğuna bakılırsa 1711'den önce, XVII. yüzyılın ikinci yarısında mevcut ve faal olduğu öngörülebilir. Ebu Bekir'in haksızlıkla üzerine aldığı imamlık yeniden Yusuf'a verilmiştir. Şevval 1133/Temmuz-Ağustos 1721 tarihli berat özetinde ise bir akçe ile imam olan Bekir'in ölümü ile yerine Nurullah'ın atandığı bildirilmektedir³⁸⁴.

II.I.XXII.IV. Ali Hoca Mescidi

Dutludinek'te bulunan ibadethanelerden biri de Ali Hoca Mescidi'dir. Bu yapı hakkında da sadece bir *Hurufat* kaydı bulunmaktadır. Banisine dair bir bilgi verilmemekle birlikte Ali Hoca adında bir hayır sahibi tarafından yaptırılmış olması kuvvetle muhtemeldir. İbadethanenin inşa tarihine dair bir bilgi mevcut değildir. Ancak Muharrem 1132/Kasım-Aralık 1719 tarihinde bir akçe ücret ile beratsız olarak bir imam atamasının yapıldığına

³⁷⁸ VAD, no: 1097, vr. 99b-103a.

³⁷⁹ VAD, no: 1078, vr. 33b.

³⁸⁰ VAD, no: 537, vr. 71b.

³⁸¹ VAD, no: 540, vr. 48a.

³⁸² VAD, no: 2176, s. 174, sıra no: 455, no: 542, vr. 32b.

³⁸³ VAD, no: 150, s. 186, sıra no: 4276; no: 2180, s. 130, sıra no: 289.

³⁸⁴ VAD, no: 1133, vr. 86a-87a.

bakılırsa³⁸⁵ inşasının söz konusu tarihte veya biraz daha önce XVII. yüzyıl sonlarında gerçekleştiği söylenebilir.

II.I.XXIII. Ebülbahr Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXIII.I. Ebülbahr Köyü Camii

Ebülbahr Köyü Camii, Belviran Nahiyesi'ne tabi Ebülbahr köyünde idi. Adını içinde bulunduğu köyden alan ibadethane köy ahalisinden Hacı Hasan oğlu Hacı Hüseyin Efendi adında bir hayır sahibi tarafından yeniden yaptırılmıştır. Mabedin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak Hacı Hasan oğlu Ali'nin ölümüyle mahlul olan hatiplik vazifesinin imtihan sonucunda 11 Safer 1328/22 Şubat 1910 tarihli Hattühümeyun gereğince 22 Rebiyülevvel 1328/3 Nisan 1910'da oğullarından birine berat ile tevcih edildiğine bakılırsa XVIII. yüzyılın sonlarında mevcut ve faal olduğu ileri sürülebilir. Banisi olan Hacı Hasan oğlu Hacı Hüseyin Efendi tarafından caminin ihtiyaçlarını karşılamak için 2000 kuruş nakit para vakfedilmiş olup elde edilen gelirin 125 kuruşunun senelik olarak hitabet cihetinin mutasarrıfına verilmesi şart edilmiştir³⁸⁶.

II.I.XXIV. Elmasun Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXIV.I. Elmasun Köyü/Hacı Hızır Camii

Belviran Kazası'na bağlı Elmasun köyünde bulunan caminin adıyla ilgili olarak *Hurufat Defterleri*'nde kayıtlar mevcuttur. Bunlardan ilki olan Rebiyülevvel 1142/Eylül-Ekim 1729 tarihli kayıтта Elmasun Köyü Camii olarak geçmektedir³⁸⁷. Şevval 1156/Kasım-Aralık 1743 tarihli kayıttan itibaren ise Hacı Hızır Camii şeklinde zikredilmiştir. İbadethane harabe bir halde iken Elmasun köyünde vefat ettiğine işaret edilen Hacı Hızır tarafından yeniden yaptırılmış; minber konarak cuma namazı kılınacak şekilde ibadete açılmıştır. Elmasun Köyü Camii'nin ilk inşa tarihi hakkında arşiv belgelerinde açık bir bilgi şimdilik mevcut değildir. Hacı Hızır tarafından XVIII. yüzyıl ortalarında onarılmış; bundan sonra onun adıyla anılmaya başlamıştır. Zamanla tekrar yıkılmaya yüz tutması nedeniyle Muharrem 1223/Şubat-Mart 1808 tarihinde köy ahalisi tarafından tamir edilerek padişah izni ile yeniden minber konmuştur³⁸⁸.

³⁸⁵ VAD, no: 1133, vr. 87a.

³⁸⁶ VAD, no: 2180, s. 54, sıra no: 130.

³⁸⁷ VAD, no: 1144, vr. 89b.

³⁸⁸ VAD, no: 539, vr. 18b.

Hacı Hızır Camii ile ilgili *Hurufat Defterleri*'nde imam ve hatip atamalarına rastlanılmaktadır. Bir akçe ile imam ve hatibi Hüseyin'den boş kalan bu görevler naibin arzı üzerine Rebiyülevvel 1142/Eylül-Ekim 1729 tarihinde Halil'e beratla verilmiştir³⁸⁹. Şevval 1156/Kasım-Aralık 1743 tarihli kayıttan Hüseyin'in vefatının ardından oğlunun küçük olması nedeniyle Halil adlı şahsın bu görevleri haksızlıkla üzerine aldığından söz edilmektedir. Bu durum, Halil'in görevden azledilerek yerine yine Hüseyin'in oğlu olduğuna işaret edilen Seyyid Ahmed'in görevlendirilmesiyle sonuçlanmıştır³⁹⁰. Bu tarihten itibaren uzunca bir süre imam ve hatip atamalarına rastlanılmazken cami harap halde iken bir akçe ile imam ve hatibi Seyyid Ahmed'dir. Ölümü ile boş kalan bu göreve Muharrem 1223/Şubat-Mart 1808 tarihinde köy sakinlerinden Mehmed oğlu Seyyid Abdülbaki atanmıştır³⁹¹. Ancak günlük bir akçe ile hatip olan Seyyid Abdülbaki'nin 1235/1819-1820 tarihinden itibaren köyü terk etmesi nedeniyle hizmet yerinin boş kalması üzerine azledilerek hatiplik görevi Anadolu Kazaskeri Molla Hacı Mehmed Hamdullah Efendi'nin ilamıyla 5 Muharrem 1245/7 Temmuz 1829 tarihli ferman gereğince Seyyid İbrahim oğlu Seyyid Abdullah Halife'ye beratla tevcih edilmiştir. Rebiyülevvel 1246/Ağustos-Eylül 1830 tarihli *Hurufat* kaydında ise Seyyid Abdülbaki'nin hizmette hiçbir kusuru yokken bahsedilen sebeplerle ve haksızlıkla Seyyid Abdullah'ın bu görevi kendi üzerine tevcih ettirdiğinden ve Seyyid Abdullah'ın görev yerinde bulunmaması hasebiyle hatiplik vazifesinin bütünüyle boş kaldığından söz edilmektedir. Görevin uzun zamandan beri Abdülbaki'nin üzerinde olduğuna dair köy halkından bazı kimselerin şahitlik etmeleri neticesinde kaza naibinin arzı, Bozkır Maden Emni'nden alınan bir kıta şukka ve Anadolu Kazaskeri'nin ilamı ile 19 Recep 1246/3 Ocak 1831 tarihli ferman gereğince hatiplik eskiden olduğu gibi Seyyid Abdülbaki'ye tevcih olunmuştur. Ancak Seyyid Abdülbaki'nin, çok bilgisiz olduğu, okuduğu hutbenin manasını ve Kur'an'ın bir harfini dahi bilmediği, bu nedenle namaz için cemaatin kendisine tabi olmadığı gerekçesiyle bu duruma köy halkından bazı kimselerin şahitlik etmesi; ayrıca yapılan tetkikler sonucunda Bozkır Maden Emni'nde alınan şukkanın sahte olduğunun ortaya çıkması sonucu Seyyid Abdülbaki azledilerek hatiplik 26 Zilkade 1246/8 Mayıs 1831 tarihli ferman gereğince ehil ve layık olduğu anlaşılan ve ilmiyye sınıfından olduğuna işaret edilen Seyyid İbrahim oğlu Seyyid Abdullah Halife'ye beratla tevcih olunmuştur³⁹².

³⁸⁹ VAD, no: 1144, vr. 89b.

³⁹⁰ VAD, no: 1079, vr. 64b.

³⁹¹ VAD, no: 539, vr. 18b.

³⁹² VAD, no: 543, vr. 40b.

II.I.XXV. Erkalan Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXV.I. Erkalan Köyü Camii

Belviran'a bağlı Erkalan köyünde bulunan cami, adını bulunduğu yerleşim yerinden almaktadır. İnşa tarihi hakkında bilgi mevcut olmamakla birlikte Cemaziyelahir 1133/Mart-Nisan 1721 tarihli ilk *Hurufat* kaydında cami hatibinin yerine yeni bir atama yapıldığı bildirilmektedir. Bu durumda ibadethanenin en geç XVII. yüzyılın sonlarında veya XVIII. yüzyılın başlarında yaptırılmış olabileceği öngörülebilir.

Erkalan Köyü Camii ile ilgili hatip atamalarına *Hurufat Defterleri*'nde Cemaziyelahir 1133/Mart-Nisan 1721 tarihinden itibaren rastlanılmaktadır. Söz konusu tarihte hatiplik Musa oğlu Hacı Hasan tarafından fahri olarak ifa edilirken vefatı nedeniyle Abdullah oğlu Hacı Ali'ye tevcih edilmiştir³⁹³. Bir akçe ile hatip olan Ali Halife'nin kendi rızasıyla çekilmesi üzerine yerine Recep 1136/Mart-Nisan 1724 tarihinde İsmail Halife atanmıştır³⁹⁴. Şevval 1143/Nisan-Mayıs 1731 tarihli kayıta İsmail Halife'nin vefat etmesinin ardından Hacı Ali'nin berat gereğince tekrar hatip olarak atandığı bildirilmektedir. Hatip ataması ile ilgili son kayıt Cemaziyelevvel 1147/Eylül-Ekim 1734 tarihidir. Hacı Ali'nin hizmeti terk etmesi ile yerine Seyyid Mehemed Halife atanmıştır³⁹⁵. Cemaziyelevvel 1147/Eylül-Ekim 1734 tarihli *Hurufat* kaydı ise müezzin ve ferraş ataması ile ilgilidir. Camide müezzin ve ferraşın olmaması üzerine birer akçe ile müezzinlik Molla Süleyman'a, ferraşlık ise Molla Ahmed'e verilmiştir³⁹⁶. Bu tarihten itibaren cami bir sebepten dolayı yıkılmış veya kullanılamaz hale gelmiş olmalı ki XIX. yüzyıla ait belgelerde Erkalan köyünde bir cami olmadığından ve sadece bir mescidin varlığından söz edilmektedir³⁹⁷.

II.I.XXV.II. Erkalan Köyü Mescidi/Camii

Yukarıda zikredilen cami dışında Erkalan köyündeki ikinci mabet olan Erkalan Köyü Mescidi ile ilgili şimdilik bir arşiv belgesi tespit edilebilmiştir. 3 Muharrem 1286/15 Nisan 1869 tarihli kayıttan köy halkının yardımıyla Veli oğlu Mehmed'in kendi mülkü üzerine bir mescit inşa ettirilmiştir. Erkalan köyünde veya yakınında ayrıca bir cami bulunmaması nedeniyle camiye dönüştürülen mescidin ilk yapım tarihi bilinmemekte; ancak 3 Muharrem 1286/15 Nisan 1869 tarihli kayıttan cami haline getirilmeden önce mevcut ve faal olduğu anlaşılmaktadır. Erkalan Köyü Mescidi ile ilgili herhangi bir atama kaydı bulunmamakla

³⁹³ VAD, no: 1133, vr. 87a.

³⁹⁴ VAD, no: 1137, vr. 111b.

³⁹⁵ VAD, no: 1079, vr. 116b.

³⁹⁶ VAD, no: 1079, vr. 116b.

³⁹⁷ KŞS, no: 93, s. 189.

birlikte zikredilen kayıta Hüseyin oğlu Hafız Mustafa'nın imam ve hatip olarak Erkalın Köyü Camii'ne yeniden atanması istenmektedir³⁹⁸. Bu durumda Hafız Mustafa'nın camiye dönüştürülmeden önce mescitte imam olduğu düşünülebilir.

Erkalın köyü, XIX. yüzyılda bir çarşı, pazar ve elli üç haneden oluşan gelişmiş bir yerleşim birimidir. Ancak yakınında bir cami bulunmuyordu. Veli oğlu Mehmed'in kendi mülkü üzerine inşa ettirdiği mescitse ahalinin ihtiyacını karşılamakta yetersizdi. Kış aylarında çevre köylerdeki camilerde cuma ve bayram namazlarının kılınması imam ve köyün ihtiyaçları için büyük sıkıntılara neden olmaktaydı. Veli oğlu Mehmed'in yaptırdığı mevcut mescit Muharrem 1286/15 Nisan 1869'da camiye çevrilerek cuma ve bayram namazları kılınmaya başlanmıştır. Hayır sahiplerinden mescidin banisi Veli oğlu Mehmed, cami için 2000 kuruş vakfetmiş; bunun 150 kuruşunu imamet ve hitabet vazifeleri için tahsis etmiştir³⁹⁹.

Erkalın Köyü Camii ile ilgili şimdilik yalnızca iki atama kaydı bulunmaktadır. Yukarıda zikredilen bekgeye göre imam ve hatiplik imtihan neticesinde köyün otuz ikinci hanesinin dördüncü numarasında ikamet eden kırk bir yaşındaki Hüseyin oğlu Hafız Mustafa'ya 3 Muharrem 1286/15 Nisan 1869'da yeniden tevcih edilmesi arz ve ilam olunmuştur⁴⁰⁰. 7 Rebiyülevvel 1328/17 Mayıs 1910'da ise caminin yüz elli kuruş ile imam ve hatiplik vazifelerinin mutasarrıfı Abdullah Efendi'dir. Vefatının vuku bulmasıyla bu görevler imtihan sonucu liyakatli olduğu anlaşılan büyük oğlu Mehmed Efendi'ye verilmiştir⁴⁰¹.

II.I.XXVI. Gödelesun Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXVI.I. Gödelesun Köyü Camii

Belviran Kazası'na bağlı köylerden biri olan Gödelesun'da yerleşim biriminin adı ile anılan camiye ait yalnızca iki *Hurufat* kaydı bulunmaktadır. Söz konusu beratlarda banisi hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Caminin inşa tarihinin, imam ve hatibinin 1710'dan önce bir süredir burada görevli olmasından hareketle XVII. yüzyılın sonlarında veya XVIII. yüzyılın başları olduğu düşünülebilir.

Gödelesun Köyü Camii'nin Ramazan 1122/Ekim-Kasım 1710 tarihli ilk *Hurufat* kaydına göre günlük bir akçe ile imam ve hatipliğini Ebu Bekir yürütüyordu. Beratının zayı olması nedeniyle zikredilen tarihte adı geçen vazifeler kendisine yeniden inayet edilmiştir⁴⁰².

³⁹⁸ KŞS, no: 93, s. 189.

³⁹⁹ KŞS, no: 93, s. 189.

⁴⁰⁰ KŞS, no: 93, s. 189.

⁴⁰¹ *İ.M.EV.MÜF*, no: 766, s. 124.

⁴⁰² *VAD*, no: 1133, vr. 86a.

Şaban 1135/Mayıs-Haziran 1723 tarihli kayıta imam ve hatibi yine Ebu Bekir Halife iken bu esnada Veli adlı şahsın müdahalesi olmuş, fakat beratı gereğince Ebu Bekir yeniden tayin edilmiştir⁴⁰³. Cami hakkında şimdilik başka bir kayıt olmadığına bakılırsa XVIII. yüzyıl ortalarından sonra yıkılmış veya nitelik değiştirmiş olduğu söylenebilir.

II.I.XXVII. Hamzalar Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXVII.I. Hamzalar Köyü Camii

Belviran Kazası'na tabi Hamzalar köyünde bulunan cami, adından anlaşılacağı üzere Abdülhalim, kardeşi Ali ve Seyyid Mehmed Nurullah tarafından yaptırılmıştır⁴⁰⁴. İnşa tarihi bilinmemekle birlikte Hamzalar köyünün XVIII. yüzyılın ilk yarısında kurulması⁴⁰⁵ ile ilk hatip atamasının *Hurufat Defterleri*'ndeki Safer 1196/Ocak-Şubat 1782 tarihli olmasından hareketle söz konusu tarihten biraz daha önce, muhtemelen XVIII. yüzyıl başlarında inşa ettirilmiş olabileceği öngörülebilir.

Hamzalar Köyü Camii'ne ait *Hurufat Defterleri*'ndeki Safer 1196/Ocak-Şubat 1782 tarihli ilk kayıt hatip ataması ile ilgilidir. Kadının arzı üzerine Seyyid İbrahim'e beratla tevcih edilen hatiplik, onun tarafından fahri olarak ifa edilirken ölümünden sonra oğlu Seyyid Ali'ye tevcih olunmuştur⁴⁰⁶. Camiye imam tayinleri de bulunmaktadır. Şaban 1215/Aralık-Ocak 1800-1801 tarihli kayıta caminin bir imamının olmadığı ve ihtiyaca binaen fahri olarak Seyyid Mehmed'in atandığı bildirilmektedir⁴⁰⁷. Seyyid Ali'nin görevinden feragat etmesi nedeniyle adı geçen vazife, Cemaziyelahir 1234/Mart-Nisan 1819 tarihinde aynı zamanda caminin ikinci imamı olan kardeşi Seyyid Mehmed'e berat ile tevcih edilmiştir⁴⁰⁸. Atamaların devam etmesinden caminin XIX. yüzyılın ilk yarısında faal olduğu anlaşılmaktadır.

II.I.XXVIII. Karahacı Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXVIII.I. Hacı Hamza Camii

Hacı Hamza Camii, Belviran'a bağlı Karahacı köyünde idi⁴⁰⁹. İbadethane yüksek olasılıkla banisinin adıyla zikrediliyor olmalıdır. İbadethanenin inşa tarihi hakkında açık bir

⁴⁰³ VAD, no: 1137, vr. 111b.

⁴⁰⁴ VAD, no: 1078, vr. 34a.

⁴⁰⁵ KÜÇÜKDAĞ, *Armutlu*, s. 72.

⁴⁰⁶ VAD, no: 1078, vr. 34a.

⁴⁰⁷ VAD, no: 538, vr. 55a.

⁴⁰⁸ VAD, no: 540, vr. 48a.

⁴⁰⁹ VAD, no. 1133, vr. 86a. *Hurufat Defterleri*'nde Belviran'a tabi Kocaş köyünde aynı isimle bir caminin daha olduğu anlaşılacakla birlikte aralarında herhangi bir bağlantı olduğuna dair bir bilgi tespit edilememiştir. VAD, no. 1079, vr. 117a.

bilgi bulunmamaktadır. Ancak imam ve müezzinin 1707'den önce de burada görevli olmasından XVII. yüzyılın sonlarında hizmette olduğu anlaşılmaktadır.

Hacı Hamza Camii ile ilgili Ramazan 1119/Kasım-Aralık 1707 tarihli yalnızca bir *Hurufat* kaydı bulunmaktadır. Buna göre caminin bir akçe ile imamı ve cuma müezzini Emrullah'tır. Söz konusu tarihte Emrullah bu vazifelere yeniden atanmıştır⁴¹⁰.

II.I.XIX. Karasınır Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XIX.I. Hacı Mehmed/Hacı Kara Camii

Belviran Kazası'na tabi Karasınır köyünde bulunan ibadethane, *Hurufat Defterleri*'nde Hacı Mehmed Camii olarak yer almaktadır. Mabedin ilk inşa tarihi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Cami hatibinin vefatıyla Muharrem 1131/Kasım-Aralık 1718 tarihinde yeni bir atamanın yapılmış olması⁴¹¹ XVIII. yüzyılın başlarında mevcut ve faal olduğunun delili olarak kabul edilebilir. Hacı Mehmed Camii'nin, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında onarıma muhtaç durumda olduğu, Hacı Kara adlı bir hayırsever tarafından Şaban 1205/Nisan-Mayıs 1791'den önce tekrar yaptırıldığına belgelerde işaret edilmektedir⁴¹².

İmam ve hatip atamalarına tesadüf edilen Hacı Mehmed/Hacı Kara Camii'ne ait yukarıda zikredilen *Hurufat* kayıtlardan ilki Muharrem 1131/Kasım-Aralık 1718 tarihlidir. Bir akçe ile hatip olan Mustafa'nın ölümü ile adı geçen vazifeler kadının arzı üzerine beratla Abdülkerim'e tevcih edilmiştir⁴¹³. Şevval 1148/Şubat-Mart 1736 tarihli kayıt imam ve hatiplik vazifesi Abdülkerim tarafından fahri olarak ifa edilirken vefatı nedeniyle bu görevlere Seyyid Mehmed oğlu Fazlı atandığını bildirmektedir⁴¹⁴. Şevval 1148/Şubat-Mart 1736'da⁴¹⁵ ve Şevval 1190/Kasım-Aralık 1776'da Fazlı Halife'nin hatiplik vazifesi yenilenmiştir⁴¹⁶. Yarım akçe ile imam ve hatip olan Fazlı'nın ölümü ile boş kalan bu görev Şaban 1205/Nisan-Mayıs 1791 tarihinde oğlu Seyyid İbrahim'e verilmiştir. Günlük çeyrek akçe ile hatip olan Seyyid İbrahim'in ölümü ile boş kalan göreve Cemaziyelahir 1229/Mayıs-Haziran 1814 tarihinde köy sakinlerinden Seyyid Yakup oğlu Seyyid İbrahim atanmıştır. Seyyid İbrahim'in

⁴¹⁰ VAD, no. 1133, vr. 86a.

⁴¹¹ VAD, no: 1133, vr. 87a.

⁴¹² VAD, no: 537, vr. 71b.

⁴¹³ VAD, no: 1133, vr. 87a.

⁴¹⁴ VAD, no: 1079, vr. 117a.

⁴¹⁵ VAD, no: 1097, vr. 99b.

⁴¹⁶ VAD, no: 1082, vr. 48b; no: 1158, vr. 12a.

vefatını müteakiben yedi sene boş kalan imamlık vazifesi Rebiyülahir 1241/Kasım-Aralık 1825'te Mehmed oğlu Seyyid Yakub'a tevcih olunmuştur⁴¹⁷.

II.I.XXX. Karataş Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXX.I. Seyyid Mustafa Efendi Camii

Belviran Kazası'na tabi Karataş köyünde bulunan Seyyid Mustafa Efendi Camii, adından da anlaşılacağı üzere Seyyid Mustafa Efendi adında bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır. Cami imam ve hatibinin ölümü üzerine Şaban 1108/Şubat-Mart 1697 tarihinde yeni bir atamanın yapılmış olması inşa tarihinin daha eskiye dayandığının işaretidir. Bu bilgiden hareketle ibadethanenin en geç XVII. yüzyılın ikinci yarısında mevcut olduğu düşünülebilir.

Seyyid Mustafa Efendi Camii'ne imam ve hatip atamaları bulunmaktadır. Caminin imam ve hatibi Veli'nin vefatıyla bu görevlere Şaban 1108/Şubat-Mart 1697 tarihinde bir akçe ile Seyyid Abdülkadir atanmıştır⁴¹⁸. Ramazan 1144/Şubat-Mart 1732 tarihli ikinci *Hurufat* kaydı ise görev yenilemeye yöneliktir. Abdülkadir'in vefatının ardından yerinin mahlul olması nedeniyle imam ve hatiplik bir akçe ile Ahmed'e verilmiştir⁴¹⁹. Bu kayıtlardan başka caminin ilerleyen dönemlerdeki akıbeti hakkında şimdilik başka bir belge bulunmamaktadır.

II.I.XXXI. Kayan Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXXI.I. Hacı Hasan Camii

Belviran Kazası'na tabi Kayan köyünde bulunduğu işaret edilen Hacı Hasan Camii'ne ait *Hurufat Defterleri*'nde sadece bir kayıt tespit edilebilmiştir. Hacı Hasan tarafından Muharrem 1223/Şubat-Mart 1808 tarihinde yaptırılmış; minber konan camiye hatip lazım olması üzerine bu vazife fahri olarak Seyyid Ali'ye tevcih olunmuştur⁴²⁰.

II.I.XXXII. Kınık Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXXII.I. Kınık Köyü Mescidi

Adını Belviran Kazası'na bağlı Kınık köyünden alan mescidin banisi bilinmemektedir. Yerleşim biriminin ismiyle anıldığına bakılırsa köy halkı tarafından yaptırılmış olması muhtemeldir. Kınık Köyü Mescidi ile ilgili *Hurufat Defterleri*'nde aşağıda görüleceği üzere

⁴¹⁷ VAD, no: 537, vr. 71b; no: 540, vr. 48a; no: 542, vr. 32b.

⁴¹⁸ VAD, no: 1140, vr. 97b.

⁴¹⁹ VAD, no: 1079, vr. 116b.

⁴²⁰ VAD, no: 539, vr. 18b.

yalnızca bir kayıt bulunmaktadır. Söz konusu berat özetinde ibadethanenin inşa tarihi ile ilgili bir veriye rastlanılmamaktadır. Ancak 1734 tarihli görev yenilemeye yönelik bu belgeden XVIII. yüzyılın başlarında ayakta olması mümkün görünmektedir.

Kınık Köyü Mescidi ile ilgili bir atama kaydı mevcut olup buna göre Zilkade 1146/Nisan-Mayıs 1734 tarihinde Mustafa adlı şahsın burada görevli olduğu anlaşılmalı birlikte görevin mahiyeti hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Söz konusu tarihte Mustafa'ya yeniden berat verilmiştir⁴²¹.

II.I.XXXII.II. Seyyid İbrahim Camii

Kınık köyündeki ibadethanelerden biri olan Seyyid İbrahim Camii hakkında *Hurufat Defterleri*'nde sadece bir kayıt bulunmaktadır. İlgili berattan köyde daha önceden bir caminin bulunduğu anlaşılmaktadır. Yıkılmış olması nedeniyle Seyyid İbrahim tarafından muhtemelen 1809'dan biraz önce yeniden inşa ettirenin adıyla hizmet vermeye başlamıştır. Camide cuma namazını kıldırarak bir görevlinin bulunmaması üzerine hatiplik Cemaziyelevvel 1224/Haziran-Temmuz 1809 tarihinde fahri olarak Seyyid İbrahim oğlu Seyyid Mehmed'e tevcih edilmiştir⁴²².

II.I.XXXIII. Kocaş Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXXIII.I. Hacı Hamza/Mehmed Ağa Camii

Karahacı köyünde aynı adla anıldığına işaret edilen Hacı Hamza Camii, *Hurufat Defterleri*'nde adından Koçaç ve Kocaş olarak zikredilen köyde de mevcut idi⁴²³. İsminden anlaşılacağı üzere Hacı Hamza adında bir hayır sahibi tarafından yaptırılmıştır. Hacı Hamza Camii ile ilgili en erken kayıt Şevval 1143/Nisan-Mayıs 1731 tarihlidir. Bir akçe ile imam ve cuma müezzini Emrullah Halife iken feragat etmesiyle bu görevlerin berat gereğince oğlu Seyyid Mehmed'e verilmiş olması mabedin XVIII. yüzyılın başlarında mevcut olduğuna delil olarak gösterilebilir.

Hacı Hamza Camii ile ilgili Zilhicce 1148/Nisan-Mayıs 1736 tarihli ikinci *Hurufat* kaydında da benzer bir durum söz konusudur. Caminin müezzini olan Yusuf'un feragati ile bu görev eski berat ile oğulları Hüseyin ve Mehmed'e iştiraken verilmiştir⁴²⁴. Caminin ilerleyen dönemlerde yıkılmış olma ihtimali yüksektir. Zira XIX. yüzyıla ait bir kayıta köyde mevcut

⁴²¹ VAD, no: 1079, vr. 116b.

⁴²² VAD, no: 541, vr. 32a.

⁴²³ VAD, no: 1079, vr. 116b; no: 541, vr. 32a.

⁴²⁴ VAD, no: 1079, vr. 116b-117a.

olan caminin aşağıda inceleneceği üzere Mehmed Ağa adlı hayır sahibi tarafından yeniden yaptırıldığı bildirilmektedir⁴²⁵.

Mehmed Ağa Camii, Kocaş köyünde Hacı Hamza Camii'nin yerine yaptırılmıştır. Nitekim belgelerde ismi belirtilmemekle birlikte köydeki mevcut bir caminin, Mehmed Ağa adında bir hayır sahibi tarafından padişahın izni ile yeniden inşa edildiğinden bahsedilmektedir. Söz konusu mabet Hacı Hamza Camii'dir. Şaban 1224/Eylül-Ekim 1809 tarihli ilk kayıta Mehmed Ağa'nın padişahın izniyle bir cami yaptırdığına, burada görev yapacak bir imam ve hatibe ihtiyaç olduğuna işaret edilmektedir. Söz konusu tarihte imam ve hatiplik fahri olarak Ahmed oğlu Mehmed'e verilmiştir⁴²⁶. Belgede verilen bilgiye bakılırsa ibadethanenin bu tarihte veya biraz daha önce yani XIX. yüzyıl başlarında yaptırılmış olma ihtimali üzerinde durulabilir.

Yukarıda imam ve hatip olarak atandığına işaret edilen Mehmed'in evlatsız olarak vefat etmesiyle bu görevler imtihan neticesinde⁴²⁷ 27 Zilhicce 1255/2 Mart 1840'ta köy sakinlerinden Ahmed oğlu Seyyid Molla Osman'a tevcih edilmiştir⁴²⁸. Molla Osman'ın ölümünün ardından caminin halen mevcut ve mamur olduğu, cuma ve bayram namazları dâhil olmak üzere beş vakit namaz kılınageldiği köy halkının ihbarları ve kayıtlarla sabittir. Ancak Molla Osman'dan sonra camide bir imam ve hatibin olmadığı, adı geçen vazifelerin mahlul olduğu anlaşılmaktadır. Molla Osman'ın kırk yaşındaki oğlu Ahmed'in imam ve hatipliği kendi rızasıyla istememesi, oğlu Ali'nin ise henüz sekiz yaşında olması nedeniyle büluğ çağına gelip hizmet etme konusunda yetkin oluncaya kadar kardeşine vekâlet etmek üzere 27 Zilkade 1280/4 Mayıs 1864 tarihinde medrese talebesi olan diğer oğlu Osman Efendi'ye tevcih olunmuştur⁴²⁹. Kayıtlarda Ali'nin büluğ çağına geldiğinde atandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ağabeyisi Osman Efendi bu görevi yürütmeye devam etmiştir. 17 Rebiyülahir 1284/Ağustos 1867'de de caminin hatibi Osman oğlu Osman Efendi'dir. Bu vazife vefatının ardından 25 Rebiyülahir 1299/16 Mart 1882'de Mustafa Efendi tarafından vekâlet edilmek üzere Osman Efendi'nin küçük oğlu Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiştir⁴³⁰. İmtihan sonucunda göreve layık olduğunun anlaşılmasıyla 18 Cemaziyelevvel 1327/7 Haziran

⁴²⁵ VAD, no: 541, vr. 32a.

⁴²⁶ VAD, no: 541, vr. 32a.

⁴²⁷ VAD, no: 543, vr. 40b.

⁴²⁸ KŞS, no: 91, s. 36.

⁴²⁹ KŞS, no: 91, s. 36.

⁴³⁰ VAD, no: 148, s. 178, sıra no: 1420.

1909 tarihli Hattihümayun gereğince hatiplik 16 Zilhicce 1327/29 Aralık 1909 tarihinde beratla Mehmed Efendi'ye beratla verilmiştir⁴³¹.

II.I.XXXIV. Kozağaç Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXXIV.I. Şeyh Bayram Mescidi/Şeyh Bayram Camii

Kozağaç köyünde bulunan Şeyh Bayram Mescidi'yle ilgili XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait sadece bir arşiv belgesi bulunmaktadır. Buna göre ibadethane Şeyh Bayram tarafından II. Bayezid dönemi tahrir kayıtlarında bildirildiği üzere⁴³² yerleşim biriminde kendi adıyla anılan zaviye ile aynı dönemde yaptırılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Mescidin vakıfları hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak zaviyenin vakfı olan Kozağaç'taki bir çiftliğin gelirinin⁴³³ mescit için de sarf edildiği söylenebilir.

Yukarıda kısaca üzerinde durulan Şeyh Bayram Mescidi, Şeyh Bayram'ın soyundan gelenler tarafından XVII. yüzyılın ikinci yarısında camiye çevrilmiştir. 29 Zilhicce 1077/22 Haziran 1667 tarihli kayıta belirtildiği üzere yakın bir yerde cami olmaması ve köy halkının ihtiyaç duyması nedeniyle Şeyh Bayram'ın evladından Şeyh Ahmed, Kozağaç köyündeki Şeyh Bayram Mescidi'ni kendi malıyla camiye dönüştürmek istediğine dair padişaha bir arzuhal sunmuştur⁴³⁴. İzin alındığına dair herhangi bir kayda şimdilik rastlanılmamıştır. Ancak Cemaziyelahir 1133/Mart-Nisan 1721 tarihli *Hurufat* kaydında köyde bulunan caminin imam ve hatibinin görevinden feragat etmesiyle yeni bir atamanın yapılmış olduğuna bakılırsa⁴³⁵ Şeyh Bayram Mescidi'nin 1667'den sonra camiye çevrildiği söylenebilir.

Kozağaç köyündeki caminin Cemaziyelahir 1133/Mart-Nisan 1721 tarihli *Hurufat* kaydından imam ve hatibinin Hacı Abdullah oğlu Hacı Mehmed olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Mehmed'in görevinden çekilmesi ile yerine Ömer oğlu Mehmed tayin edilmiştir⁴³⁶. Atamaların devam ediyor olması caminin XVIII. yüzyılın ilk yarısında da mevcut ve faal olduğunun delilidir.

II.I.XXXIV.II. Kozağaç Köyü Mescidi/Camii

Bozkır Kazası'na tabi Kozağaç köyünde Şeyh Bayram Mescidi'nden ayrı bir mescit daha mevcuttu. Hayır sahiplerinden Nakibzade Halil Çelebi oğlu Mehmed tarafından minber konularak camiye dönüştürülmüştür. 23 Ramazan 1309/21 Nisan 1892 tarihinde yeni bir hatip

⁴³¹ VAD, no: 2180, s. 47, sıra no: 113.

⁴³² COŞKUN, *aynı tez*, s. 73.

⁴³³ *387 Numaralı Defter*, s. 97.

⁴³⁴ BOA, C.EV., dosya: 339, gömlek: 17242.

⁴³⁵ VAD, no: 1133, vr. 87a.

⁴³⁶ VAD, no: 1133, vr. 87a.

atamasının vefat sonucu yapılmış olması⁴³⁷ XIX. yüzyılın ikinci yarısında camiye çevrilmiş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Kozağaç Köyü Camii ile ilgili yalnızca bir arşiv belgesi tespit edilmiştir. Buna göre hatiplik, Hüseyin oğlu Mehmed Efendi tarafından ifa edilmektedir. Vefatı nedeniyle mahlul olan bu görev 23 Ramazan 1309/21 Nisan 1892 tarihinde üç oğlundan liyakatli olan Abdülkerim Efendi'ye tevcih edilmiştir⁴³⁸.

II.I.XXXV. Kurukavak Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXXV.I. Kurukavak Köyü Camii

Kurukavak Köyü Camii, Belviran'a tabi Kurukavak köyünde idi. Adını bulunduğu köyden almakta, ancak ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Bununla birlikte *Hurufat Defterleri*'ne göre köyde daha önce de bir cami mevcuttu. Muhtemelen yıkılması nedeniyle Abdünnasır Efendi tarafından minber konularak yeniden inşa edildiği için Abdünnasır Efendi'ye hatiplik görevinin fahri olarak tekrar verildiğine bakılırsa ikinci atama tarihi olan caminin Zilhicce 1216/Nisan-Mayıs 1802 tarihinde⁴³⁹ veya biraz daha evvel yaptırıldığı söylenebilir. Hatip Abdünnasır'ın vefatının ardından yerine Zilkade 1236/Temmuz-Ağustos 1821 tarihinde oğlu Seyyid Mehmed tayin edilmiştir⁴⁴⁰. Bu bilgiye bakılırsa Kurukavak Köyü Camii, XIX. yüzyılın ilk yarısında faal idi.

II.I.XXXVI. Kuyucak Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXXVI.I. Ataullah Ağa Camii

Ataullah Ağa Camii, Belviran'a tabi Kuyucak köyünde idi. Cami ile ilgili yalnızca bir *Hurufat* kaydı tespit edilmiş olup banisinin kim olduğuna dair bir bilgi verilmemiştir. İbadethanenin isminden hareketle kurucusunun adıyla anılıyor olması muhtemeldir. Rebiyülahir 1171/Aralık 1757-Ocak 1758 tarihinde günlük yarım akçe ile hatip olan Seyyid Mustafa Halife'nin beratının yenilenmiş olması⁴⁴¹ ibadethanenin daha eski bir tarihte, muhtemelen XVIII. yüzyılın ilk yarısında, mevcut olduğuna işaret kabul edilebilir.

II.I.XXXVI.II. Sarı Danişmend Camii

Sarı Danişmend Camii, Kuyucak köyünde bulunuyordu. Sarı Danişmend adında bir hayır sahibi tarafından yaptırılmış olması muhtemel olan camiye ait yalnız bir *Hurufat* kaydı

⁴³⁷ *İ.M.EV.MÜF*, no: 707, s. 85.

⁴³⁸ *İ.M.EV.MÜF*, no: 707, s. 85.

⁴³⁹ *VAD*, no: 538, vr. 55a.

⁴⁴⁰ *VAD*, no: 540, vr. 48a.

⁴⁴¹ *VAD*, no: 1097, vr. 103a.

tespit edilmiştir. Rebiyülahir 1171/Aralık-Ocak 1757-1758 tarihinde günlük iki akçe ile imam olan Seyyid Osman Halife'nin beratının yenilenmiş olması⁴⁴² dikkate alındığında, yapımının daha eski bir tarihte, muhtemelen XVIII. yüzyılın ortalarında gerçekleştiği düşünülebilir.

II.I.XXXVII. Kuzviran Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXXVII.I. Şeyh Hocenti Mescidi/Hocenti Çavuş Camii

Şeyh Hocenti tarafından yaptırılan Kuzviran köyündeki Şeyh Hocenti Mescidi'nin inşa tarihi bilinmemekle birlikte Şeyh Hocenti Zaviyesi ile aynı dönemde, XIII. yüzyılın ikinci yarısında yaptırıldığı söylenebilir. Karamanoğlu Mehmed Bey (1263-1277) tarafından vakfedilen araziler Şeyh Hocenti Zaviyesi'nde değinildiği üzere zaviye ve mescit için vakfedilmiş olup burada kalanlar ve onarım işlerinden sorumlu olanlar ile vâkıfın soyundan olanlara şart edilmiş olması⁴⁴³ da buna işaret etmektedir.

Şeyh Hocenti veya Hocenti Çavuş Camii olarak belgelerde geçen ibadethane, yukarıda zikredilen Kuzviran köyünde Şeyh Hocenti tarafından yaptırılan mescide minber konulmasıyla camiye çevrilmiştir. Zilkade 1108/Mayıs-Haziran 1697 tarihli ilk *Hurufat* kaydında belirtildiği üzere bir akçe ile hatip olan Mehmed'in görevinin yenilenmesinden⁴⁴⁴ ibadethanenin söz konusu tarihten daha önce camiye çevrildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda mescitten söz edilen 1074/1663 tarihli arşiv belgesinden hareketle⁴⁴⁵, ancak 1664'ten sonra camiye çevrildiği söylenebilir. Hocenti Çavuş Camii vakfına ait birtakım menkul ve gayrimenkuller olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte mahiyeti hususunda *Hurufat Defterleri*'nde ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Rebiyülahir 1125/Nisan-Mayıs 1713 tarihli atama kaydından vakfa ait tarım gelirinin bir hissesinin caminin tamirine şart edildiği bildirilmektedir⁴⁴⁶.

Hocenti Çavuş Camii vakfına nezaret etmek ve vakıf gelirlerini toplamak üzere *Hurufat Defterleri*'nde Zilhicce 1123/Ocak-Şubat 1712 tarihli kayıttan itibaren nazır ve cabi atamaları görülür. Söz konusu tarihte cami vakfına nezaret edecek kimse olmadığı için mütevellî Mehmed arzı üzerine Seyyid Ali beratla nazır olarak görevlendirilmiştir. Rebiyülevvel 1125/Mart-Nisan 1713 tarihli *Hurufat* kaydından Ali'nin yabancı olduğu ve evlada şart edilmesine rağmen şarta aykırı olarak vakfa nezaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu

⁴⁴² VAD, no: 1097, vr. 103a.

⁴⁴³ VAD, no: 2178, s. 80, sıra no: 60.

⁴⁴⁴ VAD, no: 1140, vr. 98a.

⁴⁴⁵ VAD, no: 2178, s. 80, sıra: 60.

⁴⁴⁶ VAD, no: 1133, vr. 86b.

nedenle azledilerek yerine mütevellinin arzı üzerine beratla Şeyh Sefer atanmıştır⁴⁴⁷. Ramazan 1143/Mart-Nisan 1731 tarihli kayıta Hocenti vakıflarının bir akçe vazife ve yüz elli ölçü buğday ile nazır olan Ali'nin vefatı nedeniyle boşalan bu görevin onun beratı gereğince Şeyh Mehmed'e inayet edildiği haber verilmektedir⁴⁴⁸.

Hocenti Çavuş Camii vakfına yapılan atamalardan biri de cabi tayinleri ile ilgilidir. Rebiyülevvel 1127/Mart-Nisan 1715 tarihli ilk kayıttan vakıfta bir cabiye ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Bu vazife senelik iki hisse mahsul geliri ve müteveli arzıyla Abdurrahim'e verilmiştir⁴⁴⁹. Onun ölümünün ardından bu görev Rebiyülevvel 1162/Şubat-Mart 1749'da Seyyid Seyfullah ve Seyyid Mehmed'e iştiraken berat ile tevcih edilmiştir⁴⁵⁰. Şaban 1168/Mayıs-Haziran 1755 tarihli kayıttan Seyyid Seyfullah'ın görevinin yenilendiği, Seyyid Mehmed'in ise vefatı nedeniyle hissesinin Konya kadısının arzı üzerine oğlu Seyyid Mahmud'a beratla verildiği anlaşılmaktadır⁴⁵¹.

Yukarıda zikredilen atamalardan başka *Hurufat* kayıtlarında ibadethane için imam ve hatip tayinlerine rastlanılmaktadır. Caminin bir akçe ile hatibi olan Mehmed'in görevi Zilkade 1108/Mayıs-Haziran 1697 tarihinde yenilenmiştir⁴⁵². Mehmed'in vefatıyla bu vazifeler kadının arzı üzerine Rebiyülevvel 1140/Ekim-Kasım 1727 tarihinde İbrahim'e beratla verilmiştir⁴⁵³. Ramazan 1143/Mart-Nisan 1731 tarihli kayıttan İbrahim'in bu görevlerinin eski beratı gereğince yenilendiği görülür. Cemaziyelevvel 1153/Temmuz-Ağustos 1740 tarihli kayıta belirtildiği üzere İbrahim'in ölümü ile boş kalan bu göreve Ömer oğlu Halil atanmıştır⁴⁵⁴. Şaban 1167/Mayıs-Haziran 1754'te beratının zayi olması nedeniyle imam ve hatiplik vazifeleri tekrar Halil'e verilmiştir. Muharrem 1168/Ekim-Kasım 1754 tarihli kayıttan Halil'in görevden çekilmesi ile imam ve hatiplik vazifelerine berat ile Mehmed oğlu Musa'nın atandığı anlaşılmaktadır⁴⁵⁵. Musa'nın görevden feragat etmesi sonucu berat ile de yerine oğlu Mehmed tayin edilmiştir. Bir süre sonra Şeyh Mehmed'in de kendi rızası ile görevden feragat etmesi üzerine adı geçen vazifeler Konya naibinin arzı üzerine Recep 1173/Şubat-Mart 1760 tarihinde Şeyh Mehmed'e beratla tevcih edilmiştir⁴⁵⁶.

⁴⁴⁷ VAD, no: 1133; vr. 86a.

⁴⁴⁸ VAD, no: 1079, vr.116b.

⁴⁴⁹ VAD, no: 1133, vr. 86b.

⁴⁵⁰ VAD, no: 1079, vr. 64b.

⁴⁵¹ VAD, no: 1097, vr. 99b.

⁴⁵² VAD, no: 1140, vr. 98a.

⁴⁵³ VAD, no: 1143, vr. 138b.

⁴⁵⁴ VAD, no: 1079, vr. 116b-117b.

⁴⁵⁵ VAD, no: 1079, vr. 64b-65a.

⁴⁵⁶ VAD, no: 1097, vr.99b-103a.

Atamaların hâlen devam ediyor olmasından caminin XVIII. yüzyılın sonlarına kadar varlığını koruduğu ileri sürülebilir.

II.I.XXXVII.II. Kuzviran Köyü Mescidi

Kuzviran köyündeki ikinci mescit, bulunduğu yerleşim yerinin adıyla anılmaktadır. İnşa tarihi belli değildir. XVIII. yüzyıl başlarında buraya atamaların yapıldığına bakılırsa⁴⁵⁷ XVII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği tahmin edilebilir.

Kuzviran Köyü Mescidi'ne yapılan atamalarla ilgili ilk dönemlere ait herhangi bir belge şimdilik tespit edilememiştir. Ancak *Hurufat Defterleri*'ndeki Şevval 1126/Ekim-Kasım 1714 ve Safer 1135/Kasım-Aralık 1722 tarihli kayıtlarda mescidin mütevellisi Ali'dir. Safer 1135/Kasım-Aralık 1722 tarihli kayıttan yeniden bir mütevelliyeye ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Bu göreve iki akçe karşılığında mütevellî Ali'nin arzı üzerine beratla Ali atanmıştır⁴⁵⁸.

II.I.XXXVII.III. Kuzviran Köyü Camii

Adını içinde bulunduğu yerleşim biriminden alan ibadethane, Kuzviran'da bulunan camilerden ikincisidir. İnşa tarihi bilinmemekle birlikte burada bir süredir hatip olduğu anlaşılan Süleyman'ın Muharrem 1109/Temmuz-Ağustos 1697 tarihinde görevinin yenilenmesinden⁴⁵⁹, inşasının XVII. yüzyılın ortalarında gerçekleşmiş olabileceği düşünülebilir. Söz konusu tarihte bir akçe ile hatiplik görevini ifa eden Süleyman'ın beratı yenilenmiştir⁴⁶⁰. Süleyman ölünce mahlul kalan bu görev Rebiyülahir 1125/Nisan-Mayıs 1713 tarihinde Abdullah oğlu Hacı Mehmed'e tevcih edilmiştir⁴⁶¹. Şaban 1110/Şubat-Mart 1699 tarihli *Hurufat* kaydı ise imam ataması hakkındadır. Bir süredir imam olan Ömer'in vefat etmesiyle yerine Mehmed adlı şahıs tayin edilmiştir⁴⁶². Bu tarihten sonra herhangi bir atama kaydının bulunmadığına bakılırsa Kuzviran Köyü Camii'nin XVII. yüzyıl sonlarında yıkıldığı söylenebilir.

⁴⁵⁷ VAD, no: 1133, vr. 86b-87b.

⁴⁵⁸ VAD, no: 1133, vr. 86a-86b-87b.

⁴⁵⁹ VAD, no: 1133, vr. 86a.

⁴⁶⁰ VAD, no: 1140, vr. 98a.

⁴⁶¹ VAD, no: 1133, vr. 86a.

⁴⁶² VAD, no: 1140, vr. 98a.

II.I.XXXVIII. Kürt Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXXVIII.I. Kürt Köyü/Hacı Mustafaoğlu Paşa Camii

Belviran Kazası'na tabi Kürt köyü, Sultan Alâeddin vakıflarından biri olup⁴⁶³ içinde bulunduğu yerleşim biriminin adıyla zikredilen cami, köy ahalisi tarafından yaptırılmıştır. Cemaziyelevvel 1161/Nisan-Mayıs 1748 tarihli *Hurufat* kaydında daha önceden köyde bulunan caminin köy halkı tarafından yeniden inşa edildiğinden ve daha önceki hatibin fahri olarak yeniden görevlendirildiğinden söz edilmektedir⁴⁶⁴. Bu durumda ibadethanenin bu tarihten önce inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Kürt Köyü Camii ile ilgili *Hurufat Defterleri*'nde yer alan yukarıda zikredilen kayda göre imam ve hatiplik köy ahalisinin arzı ile Cemaziyelevvel 1161/Nisan-Mayıs 1748 tarihinde fahri olarak Ali Halife oğlu Ömer'e yeniden tevcih edilmiştir. Ömer'in vefatının ardından Recep 1167/Nisan-Mayıs 1754 tarihinde oğlu Mehmed Halife berat ile hatip tayin edilmiştir⁴⁶⁵. Bu görevi fahri olarak ifa ettiği anlaşılan Mehmed'in görevi Cemaziyelahir 1169/Mart 1756, Cemaziyelevvel 1174/Aralık-Ocak 1760-1761 ve Safer 1188/Nisan-Mayıs 1774 tarihlerinde yenilenmiştir⁴⁶⁶. XX. yüzyıla gelindiğinde caminin hatibi Mahmud oğlu Hafız Mahmud'dur. Vefatının vuku bulmasıyla hatiplik, reşit olup bu görevi ifa etme salahiyetini elde edinceye kadar 9 Recep 1327/27 Temmuz 1909'da berat ile küçük oğlu Hafız Mahmud yerine Caferoğullarından Ali'ye tevcih edilmiştir⁴⁶⁷.

Kürt köyünde olduğuna işaret edilen ve *Hurufat Defterleri*'nde Hacı Mustafaoğlu Paşa Camii olarak geçen mabedin, atama kayıtlarından Kürt Köyü Camii ile aynı yer olduğu kanısına varılmıştır. Nitekim Safer 1188/Nisan-Mayıs 1774 tarihli son kayıta Kürt Köyü Camii'nin hatibi olan Mehmed'in adının Hacı Mustafaoğlu Paşa Camii'ne ait Cemaziyelahir 1199/Nisan-Mayıs 1785 tarihli berat özetinde de zikredilmesi buna işaret etmektedir. Hatiplik günlük yarım akçe ile Mehmed tarafından ifa edilirken ölümü ile yerine oğlu Seyyid Abdullah atanmıştır⁴⁶⁸. Bu durum ibadethanenin Hacı Mustafaoğlu Paşa tarafından XVIII. yüzyıl ikinci yarısında yeniden inşa edildiğini göstermektedir.

⁴⁶³ VAD, no: 2180, s. 21, sıra no: 45.

⁴⁶⁴ VAD, no: 1079, vr. 64b.

⁴⁶⁵ VAD, no: 1079, vr. 64b.

⁴⁶⁶ VAD, no: 1097, vr. 99b-103a; no: 1158, vr. 12a.

⁴⁶⁷ VAD, no: 2180, s. 21, sıra no: 45.

⁴⁶⁸ VAD, no: 1074, vr. 54a.

II.I.XXXIX. Mehmed Ali Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XXXIX.I. Ataullahoğlu Veli Ağa Camii

Ataullahoğlu Veli Ağa Camii, Belviran Nahiyesi'ne tabi Mehmed Ali köyünde idi. Camiye ait XX. yüzyıl başlarında saltanat makamı tarafından verilen sadece bir berat kaydı bulunmaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere Ataullahoğlu Veli Ağa adında bir hayır sahibi tarafından yaptırılmıştır. İnşa tarihi hakkında bir bilgi mevcut olmamakla birlikte imam ve hatibin vefat etmesiyle 18 Muharrem 1338/13 Ekim 1919 tarihinde verilen beratla yeniden bir atamanın yapılmış olması inşasının daha eski bir tarihe dayandığını göstermektedir. Ataullahoğlu Veli Ağa Camii için Ataullah oğlu Veli Ağa tarafından 2000 kuruş vakfedilmiştir. Bunun dört sehiminden iki sehimi caminin imam ve hatipliğini tasarruf edenlere verilmiştir.

Ataullahoğlu Veli Ağa Camii ile ilgili imam ve hatip atamaları mevcuttur. Buna göre caminin imam ve hatibi Mustafa'dır. Vefat etmesiyle yerine imtihanla liyakatli olduğu anlaşılan Abdullah Efendi tayin edilmiştir. Hitabet vazifesi ise 30 Zilkade 1337/27 Ağustos 1919'da çıkan padişah emri ve Hattihümayun gereğince 18 Muharrem 1338/13 Ekim 1919'da berat ile küçük oğlu Mustafa'ya tevcih edilmiştir⁴⁶⁹. Caminin XX. yüzyılın ilk yarısında hizmet vermeye devam ettiği buraya yapılan atamalardan anlaşılmaktadır.

II.I.XL. Mescidli Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XL.I. Mescidli Köyü Mescidi/Camii

Mescidli Köyü Mescidi, Belviran'a bağlı Mescidli köyünde idi. Aynı ibadethane XVIII. yüzyıl başlarında cami olarak da geçmektedir. Nitekim Zilhicce 1132/Ekim-Kasım 1720 tarihli *Hurufat* kaydına göre yarım akçe ile Halil adlı şahıs vefat edinceye kadar hatip olarak görev yapmıştır. Halil'in vefatı ile bu görev Mehmed'e tevcih edilmiştir⁴⁷⁰. Bu konudaki ikinci belgeye göre günlük bir akçe ile imam ve hatibi Mehmed iken Recep 1136/Mart-Nisan 1724 tarihinde bu görevler oğlu İbrahim Halife'ye verilmiştir. İbrahim Halife'nin bu görevi muhtemelen haksızlıkla kendi üzerine aldığı tespit edilerek imam ve hatiplik Ramazan 1136/Mayıs Haziran 1724 tarihinde yarım akçe ile Mehmed Halife'ye inayet edilmiştir⁴⁷¹. Mehmed Halife'nin akıbeti hakkında bir bilgi bulunmamakla

⁴⁶⁹ VAD, no: 2180, s. 400, sıra no: 898.

⁴⁷⁰ VAD, no: 1133, vr. 87a.

⁴⁷¹ VAD, no: 1137, vr. 111b.

birlikte Rebiyülahir 1169/Ocak-Şubat 1756 ve Muharrem 1176/Temmuz-Ağustos 1762 tarihinde bir akçe ile hatip olan Abdülkadir Halife'nin beratı yenilenmiştir⁴⁷².

II.I.XLI. Saraycık Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XLI.I. Saraycık Köyü Mescidi/Camii

Saraycık Köyü Mescidi, aynı adla anılan köyde idi. Muharrem 1111/Haziran-Temmuz 1699 tarihli *Hurufat* kaydından mescitte bir imam lazım olması üzerine bu görevin bir akçe ile Mehmed'e verildiği anlaşılmaktadır⁴⁷³. İlk defa imam ataması yapıldığına göre 1699'dan biraz önce inşa edildiği söylenebilir. 18 Safer 1252/4 Haziran 1836 tarihli bir ilama göre hayır sahipleri tarafından yaptırıldığına işaret edilen mescit, yerleşim biriminin yakınında ve çevresinde bir cami olmaması üzerine cuma ve bayram namazları kılınması için camiye çevrilmiş, bir hatibe ihtiyaç duyulması nedeniyle günlük yarım akçe ile köy sakinlerinden Ahmed Efendi oğlu Mustafa'ya tevcihi hususu 18 Safer 1252/4 Haziran 1836 tarihinde padişaha arz ve ilam olunmuştur⁴⁷⁴. Bu durumda caminin inşası ilam tarihi olan 1836'dan biraz daha eskidir.

II.I.XLII. Sarıoğlan Çiftliği Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XLII.I. Sarıoğlan Çiftliği Köyü Cami

Belviran Kazası'nda bulunan ve köyle aynı adı taşıyan cami XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Hacı Mehmed Efendi adında biri tarafından yaptırılmış; adı geçen camiye Cemaziyelahir 1216/24 Ekim-Kasım 1801'de banisi olan Hacı Mehmed Efendi imam ve hatipliğine fahri olarak atanmıştır. Söz konusu belgeden adı geçen vazifelerin yeniden verildiğinin bildirilmesinden Hacı Mehmed Efendi'nin daha önceden de imam ve hatip olduğu anlaşılmaktadır⁴⁷⁵. Hacı Mehmed Efendi'nin söz konusu görevlerden çekilmesiyle birlikte imamet ve hitabet ciheti Ramazan 1223/Ekim-Kasım 1808'de oğlu Seyyid Abdullah'a berat ile tevcih edilmiştir⁴⁷⁶. Atamaların süreklilik arz etmesi, caminin bu tarihten sonra da hizmet vermeye devam ettiğini göstermektedir.

⁴⁷² VAD, no: 1097, vr. 99b; no: 1075, vr. 11b.

⁴⁷³ VAD, no: 1140, vr. 98a.

⁴⁷⁴ BOA, HAT, dosya: 01598, gömlek: 75.

⁴⁷⁵ VAD, no: 538, vr. 55a.

⁴⁷⁶ VAD, no: 541, vr. 32a.

II.I.XLIII. Seniroğlanı Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XLIII.I. Seniroğlanı Köyü Camii

Belviran'a bağlı Seniroğlanı köyünde bulunduğu işaret edilen ve yerleşim biriminin adıyla anılan cami hakkında XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine ait sadece bir *Hurufat* kaydı bulunmaktadır. Muharrem 1132/Kasım-Aralık 1719 tarihinde caminin bir akçe ile imam ve hatibi İbrahim'in yeniden görevlendirilmesi⁴⁷⁷ dikkate alındığında XVIII. yüzyılın başlarından itibaren mevcut ve faal olduğu ileri sürülebilir.

II.I.XLIV. Sekud Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XLIV.I. Sekud Köyü Mescidi

Belviran'a bağlı Sekud köyünde bulunan mescitle ilgili *Hurufat Defterleri*'nde üç kayıt tespit edilmiştir. Şaban 1110/Şubat-Mart 1699 tarihinde imam olan Mehmed'in vefat etmesiyle yeniden bir atamanın yapılmış olması XVII. yüzyılın son çeyreğinde mevcut ve faal olduğunun bir göstergesidir. Mehmed'in vefatıyla bu görev Şaban 1110/Şubat-Mart 1699 tarihinde Veli'ye inayet edilmiştir⁴⁷⁸. Günlük yarım akçe ile imam olan Veli'nin ölümü ile yerine Şaban 1135/Mayıs-Haziran 1723'te Mustafa atanmıştır⁴⁷⁹. Mustafa vefat ettiğinde ise Rebiyülahir 1150/Temmuz-Ağustos 1737'de Seyyid Mehmed imam olarak atanmıştır⁴⁸⁰. Son atamanın yapıldığı 1737 tarihinden sonra mescidin akıbeti hakkında herhangi bir bilgi şimdilik tespit edilememiştir.

II.I.XLV. Sırgirli Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XLV.I. Sırgirli Köyü Camii

Belviran'a tabi Sırgirli köyünde bulunan ve köyün adıyla anılan cami ile ilgili XVIII. yüzyıla ait yalnızca bir *Hurufat* kaydı bulunmaktadır. İbadethanenin banisi belirtilmemekle birlikte yerleşim biriminin adıyla anılıyor olmasından hareketle köy ahali tarafından yaptırılmış olabileceği düşünülebilir. Şevval 1156/Aralık 1743 tarihinden önce, XVIII. yüzyıl başlarında yaptırıldığı muhakkaktır. Zira caminin hatibi olan Mehmed'in vefatıyla söz konusu tarihte yerine Seyyid Ali'nin atamasının yapılmış olması buna işaret etmektedir⁴⁸¹.

⁴⁷⁷ VAD, no: 1133, vr. 87a.

⁴⁷⁸ VAD, no: 1140, vr. 98a.

⁴⁷⁹ VAD, no: 1137, vr. 111b.

⁴⁸⁰ VAD, no: 1079, vr. 117a.

⁴⁸¹ VAD, no: 1079, vr. 64b.

II.I.XLVI. Susuzovacık Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XLVI.I. Susuzovacık Köyü Mescidi

Belviran'a tabi Susuzovacık köyünde bulunan ve köyle aynı adı taşıyan mescitle ilgili sadece bir *Hurufat* kaydı tespit edilebilmiştir. Yerleşim yerinin adıyla zikredildiğine bakılırsa köy ahalisi tarafından yaptırılmış olma ihtimali üzerinde durulabilir. Susuzovacık Köyü Mescidi'nin inşa tarihi bilinmemekle birlikte Rebiyülahir 1122/Mayıs-Haziran 1710 tarihli *Hurufat* kaydında vefatına kadar burada Yahya adlı zatın bir akçe ile imamlık vazifesini ifa ettiği belirtilmektedir. Yahya'nın görev yaptığı süre dikkate alındığında mescidin XVII. yüzyılın sonlarında mevcut ve faal olduğu anlaşılır. Hacı Yahya'nın vefat etmesi sebebiyle mahlul olan bu görev Rebiyülahir 1122/Mayıs-Haziran 1710 tarihinde Ali'ye tevcih edilmiştir⁴⁸².

II.I.XLVII. Tahtalı Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XLVII.I. Tahtalı Köyü Camii

Belviran Kazası köylerinden biri olan Tahtalı'da bulunan cami, 25 Cemaziyessani 1202/3 Mart 1788 tarihli vakfiyede köy ahalisinden hayır ve hasenat sahibi Nebi oğlu Hacı Ahmed oğlu Mehmed Ağa tarafından yaptırılmıştır. Caminin inşa tarihi belirtilmemekle birlikte vâkıf tarafından vakfiyede "*bundan akdem binâ ve inşâsına muvaffak olduğum câmi'-i şerîfde*" ifadesine yer verilmesinden 1788'den biraz daha evvel yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Nebi oğlu Hacı Ahmed oğlu Mehmed Ağa 2000 kuruş nakit parayı bu cami için vakfetmiştir. Vakfin tevliyetinin önce evladına, sonra torunlarına ve ardından kendi soyundan gelen kadın ve erkeklerden salih ve reşit olanına verilmesi şart edilmiştir. Onu on bir buçuk hesabı üzere müteveli eliyle işletilen paradan hâsıl olan gelirin senede 75'er kuruştan 150 kuruşu caminin imam ve hatibine verilecektir. Bu kazançtan artan para ise vakıfta toplanacaktır. Vâkıf mütevelliliği ölümüne kadar kendisi yürütecektir. Onun vefatından sonra erkek evlatlarından en uygun olanı müteveli olacaktır⁴⁸³. Cami ile ilgili bu vakfiye dışında şimdilik herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

II.I.XLVIII. Taşbaşı Saraycığı Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XLVIII.I. Taşbaşı Saraycığı Köyü Camii

Belviran Kazası'na tabi Taşbaşı Saraycığı köyünde bulunan ve yerleşim biriminin adıyla anılan camiyle ilgili yalnızca bir *Hurufat* kaydı bulunmaktadır. Buna göre cami köy

⁴⁸² VAD, no: 1133, vr. 86a.

⁴⁸³ KŞS, no: 90, s. 3.

ahalisi tarafından padişahın izni ile inşa edilmiştir. Yapıldıktan hemen sonra bir hatibe ihtiyaç duyulması üzerine bu göreve fahri olarak Ebu Bekir oğlu Ali'nin tayin edilmesi⁴⁸⁴ göz önüne alındığında ibadethanenin atamanın yapıldığı Zilhicce 1222/Ocak-Şubat 1808 tarihinde veya biraz öncesinde bina edildiği söylenebilir.

II.I.XLVIII.II. Hacı Numan Efendi Medresesi Camii

Taşbaşı Saraycıği'nda bulunan camilerden ikincisi Hacı Numan Efendi Medresesi Camii'dir. Bununla ilgili bilgi edinilebilen tek belge şimdilik Şaban 1233/Haziran-Temmuz 1818 tarihli *Hurufat* kayıdır. Söz konusu berat özetinden köyde bir medresenin bulunduğu ve medrsenin içinde daha önceden mevcut bir caminin Hadim Müftüsü Hacı Numan Efendi tarafından yeniden inşa ettirilerek minber konulduğu anlaşılmaktadır. Bir imam ve hatibe ihtiyaç duyulması üzerine bu görevler Numan Efendi'nin arzuhali gereğince Şaban 1233/Haziran-Temmuz 1818 tarihinde fahri olarak ulemadan olan Seyyid Emrullah ve Seyyid Mehmed kardeşlere beratla tevcih edilmiştir⁴⁸⁵.

II.I.XLIX. Torla Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.XLIX.I. Hoca Ali Mahallesi Mescidi

Belviran Kazası'na tabi Torla köyünde Hoca Ali Mahallesi'nde bulunan mescitle ilgili Zilkade 1110-1111/Nisan-Mayıs 1699-1700 tarihli sadece bir *Hurufat* kaydı bulunmaktadır. Adını bulunduğu mahalleden alan mabedin banisi bilinmemektedir. Mescit, atama yapılan tarihten önce mevcut ve faaldi. Zira imamın vefatıyla söz konusu tarihte yeni bir atamanın yapılmış olması buna işaret etmektedir.

Hoca Ali Mahallesi Mescidi'nin yarım akçe ile imamı Musli'nin vefatının ardından imamlık Zilkade 1110-1111/Nisan-Mayıs 1699-1700 tarihinde Abdülkadir'e inayet edilmiştir⁴⁸⁶. Abdülkadir Zihicce 1119/Şubat-Mart 1708 tarihli *Hurufat* kaydında Torla köyünde bulunan Yunus Fakih Camii'nin de fahri hatibi idi⁴⁸⁷.

II.I.XLIX.II. Yunus Fakih Camii

Ova-Belviran'a tabi Torla köyünde Yunus Fakih Camii ve Medresesi vakfından Fatih Devri ve 888/1483 tarihli Karaman Eyaleti vakıf tahririnde söz edilmektedir⁴⁸⁸. Buna göre cami Yunus Fakih tarafından yaptırılmıştır. İbadethanenin İbrahim Bey'den (1423-1464)

⁴⁸⁴ VAD, no. 539, vr. 18b.

⁴⁸⁵ VAD, no. 540, vr. 48a.

⁴⁸⁶ VAD, no: 1140, vr. 98a.

⁴⁸⁷ VAD, no: 1133, vr. 86a.

⁴⁸⁸ *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, s. 26; COŞKUN, *aynı tez*, s. 73.

mektubu olmasından ibadethanenin XV. yüzyılın ortalarında, Karamanoğulları döneminde mevcut ve faal olduğu anlaşılmaktadır. Caminin bakım ve onarımı düzenli olarak yapılmış olacak ki Osmanlı döneminde de hizmet vermeye devam etmiştir. İbrahim Bey, Sultan Mustafa ve Sultan Cem'den mektubu olan vakfın bir çiftliği mevcut idi. Yıllık 150 akçe geliri olup “*rüsum-ı örfiyye*” ve “*tekâlif-i şer'iyye*” vergilerinden muaftı. *Hurufat Defterleri*'nde vakıftan Yunus Dede Vakfı olarak söz edilmektedir. Bu kayıtlarda belirtildiği üzere Torla köyündeki bir çiftlik yerin Yunus Dede'nin soyundan gelen mutasarrıflarca yönetilmesi şart edilmiştir⁴⁸⁹.

II. Bayezid dönemi tahririnden Yunus Fakih Camii ve Medresesi'nin mutasarrıfının Mevlâna İlyas Fakih olduğu anlaşılmaktadır. Adı geçen zat, aynı zamanda imam ve hatiplik vazifelerinden de sorumlu idi⁴⁹⁰. Yunus Fakih Camii ile ilgili Muharrem 1126/Ocak-Şubat 1714 tarihli *Hurufat* kaydında Yunus Dede Vakfı olan bir çiftlik yere mutasarrıf olan Mustafa'nın bu görevinin yenilendiği bildirilmektedir⁴⁹¹. Mustafa'nın ölümü ile vakfın mutasarrıflığı Zilkade 1146/Nisan-Mayıs 1734 tarihinde berat ile oğlu Ali'ye verilmiştir⁴⁹². Rebiyülahir 1170/Aralık-Ocak 1756-1757 ve Cemaziyelevvel 1172/Aralık-Ocak 1758-1759 tarihli kayıtlardan vakfın mutasarrıfları olan Ali ve Musa'nın bu görevlerinin yenilendiği anlaşılmaktadır⁴⁹³. Ali'nin ölümü ile mutasarrıflık Cemaziyelevvel 1219/Ağustos-Eylül 1804 tarihinde Ali oğlu Ali'ye berat ile tevcih edilmiştir⁴⁹⁴.

Yunus Fakih Camii'nin Zilhicce 1119/Şubat-Mart 1708 tarihli *Hurufat* kaydında Torla Köyü Camii olarak bahsedilmekle birlikte sonraki kayıtlarda kurucusunun adıyla anılageldiği görülür. Bu süre zarfında ihtiyaç doğrultusunda camiye müezzin ve imam atamaları yapılmıştır. Yunus Fakih Camii'ne ait *Hurufat Defterleri*'nde müezzin ve imam atamasına dair yalnızca bir kayıt bulunmaktadır. Ramazan 1134/Haziran-Temmuz 1722 tarihli kayıta bir müezzin olmadığı için ihtiyaca binaen günlük bir akçe ile bu görevin kadının arzı üzerine Mehmed oğlu Mustafa'ya beratla tevcih edildiği bildirilmektedir⁴⁹⁵. Zilhicce 1145/Mayıs-Haziran 1733 tarihli kayıt ise imam ataması hakkındadır. Bu kayıta caminin yarım akçe ile imamı Ömer Halife iken, iki seneden fazla görevini yapmadığı ve başka bir köyde ikamet

⁴⁸⁹ VAD, no: 1133, vr. 86a; no: 1097, vr. 99b-103a; no: 539, vr. 18b.

⁴⁹⁰ COŞKUN, *aynı yer*.

⁴⁹¹ VAD, no: 1133; vr. 86b.

⁴⁹² VAD, no: 1079, vr. 116b.

⁴⁹³ VAD, no: 1097, vr. 99b-103a.

⁴⁹⁴ VAD, no: 539, vr. 18b.

⁴⁹⁵ VAD, no: 1133, vr. 87b.

ettiği anlatılmaktadır. Bu nedenle Ömer Halife azledilerek yerine Mehmed oğlu İbrahim Halife beratla tayin edilmiştir⁴⁹⁶.

Arşiv belgelerinde camide görevli hatip atamalarına daha geniş yer verildiği görülür. Bunlardan ilki Zilhicce 1119/Şubat-Mart 1708 tarihlidir. Hatiplik, Yunus Dede vakıflarından tayin edilen bir akçe ile Abdülkadir'e tevcih edilmiştir. Ramazan 1134/Haziran Temmuz 1722'de Abdülkadir'in ölümü ile boş kalan bu göreve kadı arzı üzerine beratla Mustafa oğlu Ali atanmıştır⁴⁹⁷. Bu kayıttan itibaren hatiplerin günlük yarım akçe ile görevlendirildikleri görülür. Recep 1139/Şubat-Mart 1727 tarihli kayıttan Mustafa oğlu Ali'nin beş seneden beri görevini ifa etmediği ve görev yerinin boş kaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim köy ahalisinden yedi kişinin bu durumu ihbar etmeleri üzerine Ali azledilerek hatiplik Hacı Mehmed Halife'ye tevcih olunmuştur⁴⁹⁸. Hacı Mehmed Halife'nin ölümü ile hatiplik görevine Recep 1143/Ocak-Şubat 1731'de naibin arzı üzerine beratla büyük oğlu Haydar Halife tayin edilmiştir⁴⁹⁹. Haydar Halife'den sonra hatip olan oğlu Seyyid Mehmed'in bu görevi Rebiyülahir 1163/Mart-Nisan 1750'de yenilenmiştir. Rebiyülevvel 1164/Ocak-Şubat 1751 tarihli kayıttan Seyyid Mehmed'in beratının zayi olduğu ve arzuhal ile hatiplik görevinin yeniden kendisine verildiği tespit edilebilmektedir⁵⁰⁰. Şevval 1168/Temmuz-Ağustos 1755 ve Şaban 1172/Mart-Nisan 1759 tarihli berat özetlerinden Mehmed'in hatiplik görevinin yenilendiği anlaşılmaktadır⁵⁰¹. Zilkade 1179/Nisan-Mayıs 1776 tarihli atama kaydında Seyyid Mehmed'in ölümü ile görev yeri boş kaldığı için yerine kadının arzı üzerine beratla Mustafa oğlu Ali beratla tayin edilmiştir⁵⁰². Bu kayıttan itibaren yaklaşık 134 yıl gibi uzunca bir süre hatip atamasına dair bir kayda rastlanılmamakta; ancak XX. yüzyılın başlarına ait bir tevcih kaydından camiye bir hatibin görevlendirildiği tespit edilebilmektedir. Söz konusu kayıttan Mustafa oğlu Mustafa'nın vefat etmesiyle görevin 7 Rebiyülevvel 1328/19 Mart 1910'da askerlikle ilişkisi bulunmayan ve imtihanla liyakatli olduğu anlaşılan büyük oğlu Esad Efendi'ye tevcih edildiği anlaşılmaktadır⁵⁰³. Atamaların devamlılık arz etmesi caminin XX. yüzyılın ilk çeyreğinde bile faal olduğunu göstermektedir.

⁴⁹⁶ VAD, no: 1079, vr. 116b.

⁴⁹⁷ VAD, no: 1133, vr. 86a-87b.

⁴⁹⁸ VAD, no: 1143, vr. 138b.

⁴⁹⁹ VAD, no: 1079, vr. 116b.

⁵⁰⁰ VAD, no: 1079, vr. 64b.

⁵⁰¹ VAD, no: 1097, vr. 99b-103a.

⁵⁰² VAD, no: 1075, vr. 11b.

⁵⁰³ VAD, no: 2180, s. 112, sıra no: 254; *İ.M.EV.MÜF*, no: 766, s. 124.

II.I.XLIX.III. Garibce Mescidi

Garibce Mescidi, Torla köyünde bulunan mescitlerden ikincisidir. Muharrem 1126/Ocak-Şubat 1714 ve Zilkade 1146/Nisan-Mayıs 1734 tarihli ilk *Hurufat* kayıtlarında ibadethaneden Torla Köyü Mescidi⁵⁰⁴ olarak söz edilirken Muharrem 1168/Ekim-Kasım 1754 tarihli kayıttan itibaren Garibce Mescidi olarak zikredilmiştir⁵⁰⁵. Mescidin banisi ile ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır. Muharrem 1126/Ocak-Şubat 1714 tarihli kayıttan bahsedildiği üzere mescidin imamı olan Mustafa'nın görevinin yenilenmesinden yapım tarihinin daha eskilere, XVII. yüzyılın ikinci yarısına dayandığı anlaşılmaktadır.

Garibce Mescidi'ne Muharrem 1126/Ocak-Şubat 1714 tarihli *Hurufat* kaydından itibaren imam atamasın rastlanılmaktadır. Mescidin yarım akçe ile imamı olan Mustafa'nın görevi söz konusu tarihte yenilenmiştir⁵⁰⁶. İmam ataması ile ilgili bir diğer kayıt Zilkade 1146/Nisan-Mayıs 1734 tarihli'dir. Mustafa vefat edinceye kadar bu görevi idame ettirmiş ve ölümü ile yerine babasının beratı ile oğlu Ali tayin edilmiştir⁵⁰⁷. Muharrem 1168/Ekim-Kasım 1754 tarihli kayıt ise Ali Halife ile kardeşi Musa arasında yaşananlarla ilgilidir. Babasının yerine yarım akçe ile imam olan Ali Halife'nin beratını kaybetmesi nedeniyle kardeşi Musa, bu durumu fırsat bilerek bir şekilde üzerine berat ettirmeyi başarmıştır. Bir süre sonra gerçek anlaşılmalı ki Musa azledilerek imamlık Ali Halife'ye tekrar verilmiştir⁵⁰⁸. Rebiyülahir 1170/Aralık-Ocak 1756-1757 ve Cemaziyelevvel 1172/Aralık-Ocak 1758-1759 tarihli kayıtlardan anlaşılacağı üzere Ali Halife'nin görevi eski beratı gereğince yenilenmiştir⁵⁰⁹.

II.I.L.Üzümlü Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.L.I. Üzümlü Köyü Mescidi

Belviran Kazası'na bağlı Üzümlü köyünde bulunan ve bulunduğu yerleşim yerinin adıyla anılan mescit hakkında sadece bir *Hurufat* kaydı tespit edilebilmiştir. Şevval 1122/Aralık 1710 tarihli kayıttan günlük bir akçe ile ferraş ataması yapıldığı anlaşılmaktadır. Mescidin ferraşının vefatı ile boş kalan bu göreve Ahmed'in tayin edilmiş olmasından⁵¹⁰ hareketle ibadethanenin XVIII. yüzyılın başında mevcut ve faal olduğu öngörülebilir.

⁵⁰⁴ VAD, no: 1133, vr. 86b; no: 1079, vr. 116b.

⁵⁰⁵ VAD, no: 1079, vr. 65a.

⁵⁰⁶ VAD, no: 1133, vr. 86b.

⁵⁰⁷ VAD, no: 1079, vr. 116b.

⁵⁰⁸ VAD, no: 1079, vr. 65a.

⁵⁰⁹ VAD, no: 1097, vr. 99b-103a.

⁵¹⁰ VAD, no: 1133, vr. 86a.

II.I.LI. Yelbeyi Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.LI.I. Abdurrahman Camii

Abdurrahman Camii, Belviran Kazası'na bağlı Yelbeyi köyünde idi. Mabet adını kurucusundan almaktadır. XIX. yüzyılın ilk çeyreğine ait *Hurufat* kayıtlardan köyde önceden bir caminin olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut caminin yıkılması üzerine Abdurrahman adlı bir hayır sahibi tarafından yeniden yaptırılmıştır. Net olarak bilinmemekle birlikte inşasının Şevval 1233/Ağustos-Eylül 1818 tarihinde veya biraz daha önce gerçekleştirilmiş olması muhtemeldir. Söz konusu tarihte camide bir hatibe ihtiyaç duyulması nedeniyle bu görevin fahri olarak Abdurrahman oğlu Ali'ye verilmesi buna işaret etmektedir. Şevval 1235/Temmuz-Ağustos 1820 tarihli kayıтта ise köyde bir sıbyan mektebinden söz edilmektedir. Burada mektepte bir muallimin bulunmadığı ve camide bir imama ihtiyaç duyulduğu bildirilmektedir. Adı geçen vazifeler yine Abdurrahman oğlu Seyyid Ali'ye tevcih edilmiştir⁵¹¹.

II.I.LII. Yeniköy Köyündeki Cami ve Mescitler

II.I.LII.I. Mehmed kızı Fatıma Hatun Camii

Mehmed kızı Fatıma Hatun Camii, Belviran Kazası'na bağlı Yeniköy'de idi. Cemaziyelahir 1250/Ekim-Kasım 1834 tarihli *Hurufat* kaydında köyde daha önceden mevcut olan cami, muhtemelen yıkılmış olması nedeniyle, padişahın izni ile minber konularak cuma namazı kılınacak şekilde Fatıma Hatun adında bir hayır sahibi tarafından yeniden yaptırılmıştır⁵¹².

Mehmed kızı Fatıma Hatun Camii'nin yapımı tamamlandıktan sonra Cemaziyelahir 1250/Ekim-Kasım 1834 tarihli *Hurufat* kaydından camiye fahri olarak bir imam ve hatibin tayini söz konusu olmuştur. 19 Cemaziyelahir 1250/23 Ekim 1834'te köy sakinlerinden Mehmed oğlu Hüseyin Halife hatip tayin edilmiştir⁵¹³. Hüseyin Halife'nin evlatsız olarak vefat etmesi üzerine imam ve hatiplik cihetleri imtihan neticesinde liyakatli olduğu anlaşılan Ali oğlu Mustafa Efendi'ye 17 Rebiyülevvel 1328/29 Mart 1910'da çıkan Hattihümayun gereğince 21 Şevval 1328/26 Ekim 1910'da beratla tevcih olunmuştur⁵¹⁴.

⁵¹¹ VAD, no: 540, vr. 48a.

⁵¹² VAD, no: 543, vr. 41a.

⁵¹³ VAD, no: 543, vr. 41a.

⁵¹⁴ VAD, no: 2180, s. 83, sıra no: 196; no: 150, s. 102, sıra no: 799.

II.I.LIII. Belviran Kazası'nda Bulunduğu Köy Zikredilmeyen Cami ve Mescitler

II.I.LIII.I. Hocabey Mescidi

Belviran Kazası'nda adını Hocabey'den alan mescitle ilgili yalnızca bir *Hurufat* kaydı tespit edilebilmiştir. Bulunduğu Hocabey Mahallesi dışında hangi yerleşim biriminde teşekkül ettiğine dair bir bilgi verilmemiştir. Mescidin bir akçe ile imamı Ahmed iken belirtilmeyen bir sebepten dolayı mahlul olan bu göreve Safer 1140/Eylül-Ekim 1727 tarihinde Mehmed atanmıştır⁵¹⁵. Bu durum mescidin XVIII. yüzyılın başlarında mevcut olduğuna işaret etmektedir.

II.I.LIII.II. Kaymas Mahallesi Mescidi

Belviran Kazası'ndaki Kaymas Mahallesi Mescidi'ne ait *Hurufat Defterleri*'nde yalnız bir kayıt bulunmaktadır. Kaza dâhilindeki dinî teşekküller arasında gösterilmekle birlikte hangi köyde olduğu belirtilmemiştir. İsmi bulduğu mahalleden alan ibadethanenin hayırsever halk tarafından yaptırılmış olması muhtemeldir. İnşa tarihi bilinmemekle birlikte mescidin müezzini olan Davud'un vefat etmesiyle Şaban 1168/Mayıs-Haziran 1755 tarihinde yerine oğlu Ahmed'in atanmış olması ibadethanenin inşasının daha erken bir tarihte gerçekleştiğine işaret etmektedir⁵¹⁶.

⁵¹⁵ VAD, no: 1143, vr. 138b.

⁵¹⁶ VAD, no: 1097, vr. 99b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BELVİRAN KAZASI KLASİK EĞİTİM KURUMLARI:

MEKTEP ve MEDRESELER

III.I. MEKTEPLER

Arapça yazmak anlamındaki “*ketebe*” kökünden mekân ismi olan mektep, yazı öğretilen yer anlamına gelir⁵¹⁷. Osmanlılarda bu okullar “*Dârü't-ta'lîm, dârü'l-ilm, muallim-hâne, mekteb-i İbtidâiyye*”⁵¹⁸, “*mekteb, mekteb-hâne*”, “*küttâb*” gibi isimlerle anılırdı. Genellikle üstü kubbeli geniş bir oda ile hoca ve kalfanın oturduğu küçük bir odadan ibaret taş binalar olmaları nedeniyle “*Taş Mektep*” de denilen bu kurumlara halk arasında hemen her mahallede bulunmasından dolayı “*mahalle mektebi*” veya “*sıbyan mektebi*” denirdi. Sıbyan mektepleri padişahlar, valide sultanlar, devlet adamları ve hayırsever kişilerce vakıf yoluyla kurulur ve tüm masrafları bu vakıflarca karşılanırdı. Bazen mahalle ve köy halkının katkıları ile tesis edilen mekteplere rastlamak da mümkündü. Eğitimde fırsat eşitliği esas olup fakir ve yetimlerin harçlık, yemek ve giyim ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanırdı. Çocuklara verilen elbiseler arasında yer alan Boğasi kapama, fes, mintan, zıbın, kuşak, mest ve pabuçtan dolayı bu okullara⁵¹⁹ halk arasında “*kapamalı mekteb*” de denirdi⁵²⁰. Cami ve mescitler aslında birer okul idi. Zamanla ibadethanelerin dışına eğitim-öğretim için ayrı binalar yapılmış, eğitim daha çok buralarda verilir olmuştur. Genellikle bir cami veya mescit yanında bulunan mekteplere dört ve yedi yaşlarındaki kız ve erkek çocuklar devam ederlerdi. Eğitimin kız ve erkekler için ayrı binalarda yapıldığı sıbyan mekteplerinin yanı sıra karışık eğitim veren mektepler de mevcuttu⁵²¹.

Mektebe başlama birtakım ritüellerle olurdu. Bu nedenle düzenlenen törene hoca, mektep ve mahalle çocukları katılır, ilahili yürüyüş yapılırdı. Buna “*âmin alayı, bed'i besmele cemiyeti, mektep cemiyeti, dua cemiyeti*” adı verilirdi⁵²². Tören sonunda kaydı yeni yapılan

⁵¹⁷ Nebi BOZKURT, “Mektep”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 5.

⁵¹⁸ BALTACI, *aynı madde*, s. 6.

⁵¹⁹ Yahya AKYÜZ, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, İstanbul 1999, s. 72-73; Yücel GELİŞLİ, “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, *Türkler*, XV, Ankara 2002, s. 35, 38, 41-42.

⁵²⁰ HIZLI, *aynı makale*, s. 213.

⁵²¹ GELİŞLİ, *aynı makale*, s. 41.

⁵²² Osman ERGİN, *Türkiye Maarif Tarihi*, I-II, İstanbul 1977, s. 91-96; Mustafa UZUN, “Mektep-Mektep İlahisi ve Gülbangi”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s.10.

çocuk hocanın karşısına bir seccade veya minder üzerine oturtulur, bir iki harfin tekrarlatılmasıyla sembolik bir ders işlenirdi⁵²³.

Özerk bir yapıya sahip olduğu için merkezin kontrolü dışında olan bu kurumlarda eğitim-öğretim vâkıfın vakfiyesine kabul edilmiş anlayış doğrultusunda koyduğu şartlar çerçevesinde yapılırdı. Vakfı olmayan mekteplerde ise ortak bir anlayışa ve belli bir programa bağlı olmadığı için gelenek ve görenekler dâhilinde yürütülürdü. Mekteplerin temel amacı çocuklara İslam Dini'nin kutsal kitabı Kur'an okumayı, namaz kılma usulleri ile namazda okunacak sure ve duaları öğretmek ve okuma-yazma eğitimi vermektir. Bireysel eğitimin hâkim olduğu bu okullarda elifba, ilmihal, tecvid, Türkçe Ahlak Risaleleri ve hat dersleri de okutulurdu. Sabah erken saatlerde başlayan dersler öğleye kadar devam eder, öğle paydosundan sonra tekrar dersler başlar ve ikinci vakti son bulurdu⁵²⁴. Mezun olabilmek için Kur'an'ı en az bir kez hatmetmek şartı⁵²⁵. Eğitimi tamamlayanlar isterlerse darülhuffaz veya medreselerde eğitimlerine devam edebilirlerdi⁵²⁶.

Mektep hakkında verilen bu kısa bilgilerden sonra Belviran Kazası'nda müstakil bir binada eğitim veren mektepler aşağıda ayrı başlıklar altında incelenecektir.

III.I.I. Gevheroğlu Sıbyan Mektebi

Gevheroğlu Sıbyan Mektebi, Belviran Kazası'na tabi Köprüce köyünde idi. Mektep adını kurucusundan alıyor olmalıdır. Mekteple ilgili *Hurufat Defterleri*'nde yalnızca bir kayıt bulunmaktadır. Muallimin beratının yenilenmesinden eğitim kurumunun inşasının Cemaziyevvel 1153/Temmuz-Ağustos 1740 tarihinden daha önce gerçekleştiği kanaatine varılabilir.

Gevher Oğlu Sıbyan Mektebi'nin tespit edilebilen muallimi Hafız Ahmed Halife'dir. Bu zatın muallimlik beratı Cemaziyevvel 1153/Temmuz-Ağustos 1740 tarihinde yenilenmiştir⁵²⁷.

III.I.II. Yelbeyi Sıbyan Mektebi

Belviran Kazası'na tabi Yelbeyi köyünde bulunan sıbyan mektebine dair *Hurufat Defterleri*'nde yalnızca bir kayıt tespit edilmiştir. Bulunduğu mahal hakkında bir bilgi mevcut değildir. Osmanlı Devleti'nde sıbyan mekteplerinin çoğunlukla bir mescit veya caminin

⁵²³ Vedat GÜNYOL, "Mektep", *İA*, VII, İstanbul 1972, s. 658.

⁵²⁴ GELİŞLİ, *aynı makale*, s. 38-39.

⁵²⁵ Ekmeleddin İHSANOĞLU, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim", *Osmanlı Uygarlığı*, (haz. Halil İnalcık, Günsel Renda) I, İstanbul 2003, s. 345-346.

⁵²⁶ Suraiya FAROQHİ, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (çev: Elif Kılıç), İstanbul 2005, s. 201.

⁵²⁷ VAD, no: 1079; vr. 117b.

bitişğinde inşa edildiğine bakılırsa mektebin bu köyde bulunan Abdurrahman Camii bitişğinde olduğu söylenebilir. Zira Şevval 1235/Temmuz-Ağustos 1820 tarihli kayıta mektepte bir muallimin olmaması üzerine Abdurrahman Camii hatibi Abdurrahman oğlu Seyyid Ali'nin fahri olarak atandığının bildirilmesi⁵²⁸ buna işaret etmektedir. Abdurrahman Camii konusunda daha önce değinildiği üzere mektebin de yine Abdurrahman adlı hayır sahibi tarafından yaptırılmış olması muhtemeldir. Yelbeyi Sıbyan Mektebi'nin inşa tarihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak yerleşim birimindeki Abdurrahman Camii ile aynı tarihte, yani Şevval 1233/Ağustos-Eylül 1818'de veya biraz daha önce yaptırıldığı söylenebilir⁵²⁹.

III.II. MEDRESELER

Arapça “*derese*” kökünden bir mekân adı olan medrese, içinde daha çok dinî ilimlerin okutulduğu yer anlamına gelir⁵³⁰. İslam dünyasında başlangıçta belli bir plan ve program çerçevesinde yürütülmeyen eğitim-öğretim faaliyetlerinde dinin temel ilkelerini öğretmek üzere mekân olarak camiler tercih edilmiştir⁵³¹. Zamanla gelenekselleşen bu durum bilim çalışmalarının da bu çevrede gelişmesine olanak tanımıştır. İslam devletinin sınırlarının genişlemesi, Müslümanları Mısır, Sasani, Bizans ve Türk coğrafyalarının zengin kültürü ve birçok felsefi fikirlerle karşı karşıya getirmiş, bu durum X. yüzyıldan itibaren devlet kontrolünden uzak ve camilerden bağımsız medreselerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur⁵³². İlk medreselerin ne zaman ve nerede kurulduğu netlik kazanmamakla birlikte bazı araştırmacılar tarafından bu müesseselerin İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasından önce Belh, Buhara ve Semerkant'taki eski Budist viharaları model alınarak kurulduğu iddia edilmektedir⁵³³. İslam tarihçilerine göre ilk medresenin kurucusu olarak Nizamülmülk'tür. Nizamülmülk'ün Bağdat ve çevresinde kurduğu medreselerin teşkilat, idare, vakıf, sitematik ve program özellikleri örnek alınarak İslam coğrafyasının çeşitli yerlerinde medreseler inşa edilmeye başlanmıştır. Bu durumun bir gelenek haline dönüşmesiyle birlikte köyleri de içine alan medreseleşme faaliyetleri İslam medeniyetinin yükselişinde önemli bir etken ve dönüm noktası olmuştur⁵³⁴. Anadolu'da medrese teşkilatının kuruluş ve gelişmesinde önemli bir paya sahip olan Türkiye Selçukluları Devleti'nin çeşitli şehirlerde günümüzdeki üniversitelere

⁵²⁸ VAD, no: 540, vr. 48a.

⁵²⁹ VAD, no: 540, vr. 48a.

⁵³⁰ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 693.

⁵³¹ Johs. PEDERSEN, “Mescid”, *İA*, VIII, İstanbul 1960, s. 47.

⁵³² Fahri UNAN, “Osmanlılarda Medrese Eğitimi”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), V, Ankara 1999, s. 150.

⁵³³ Cahit BALTACI, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 6; Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 3.

⁵³⁴ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Hadimî Medresesine Dair Bir Vakfiye”, *VD*, XXVII, Ankara 1998, s. 84.

benzer özellikte inşa ettikleri medreseler, Osmanlı Devleti'ne örnek teşkil etmiştir. Bu dönemde ilk medrese Konya'daki medreseler örnek alınarak Orhan Gazi (1326-1361) tarafından 1336'da İznik'te kurulmuştur⁵³⁵. Padişahlardan ayrı olarak devlet adamları, saray mensupları ve hayırsever halk tarafından yaptırılan medreselerin büyüklükleri banilerinin ekonomik güçleriyle orantılı olarak birbirinden farklı idi⁵³⁶. Genellikle öğrencilerin yatılı olarak kalabilecekleri şekilde inşa edilir⁵³⁷, derslik ve bu dersliğin etrafındaki talebe hücrelerinden oluşurdu. Daha kompleks bir şekilde inşa edilenleri de vardı. Bunlarda dersliklere ek olarak kütüphane, imaret ve hamam gibi sosyal ve kültürel yapılar da bulunuyordu⁵³⁸.

Osmanlılarda medreseler ilmî faaliyetlerine göre sınıflara ayrılmıştı. Genel derslerin okutulduğu, kadı, müderris ve müftü gibi görevlilerin yetiştiği medreseleri ülkenin her yerinde görmek mümkündür⁵³⁹. Bunun dışında belli bir alanda uzmanlaşmayı hedef alan ve bu yönde öğretim veren Darülhadis ve Darüşşifa gibi ihtisas medreseleri vardı⁵⁴⁰. İdari ve eğitim kadrolarından oluşan medreselerin işleyişinden mütevelliler sorumlu idi. Mütevellilerin maiyetinde kâtip, cabi, mutemet gibi memurlar; eğitim kadrosunda ise müderrisler, mu'itler ve danışmentler bulunuyordu⁵⁴¹.

Medreselere Müslüman ailelerin çocukları alınırdı. Sıbyan mekteplerini bitiren veya aynı seviyede özel öğretim gören, yaşları on iki ile on beş arasında değişen talebeler medrese eğitimi alma hakkına sahipti. Medresenin ilk seviyesindeki öğrencilere “*suhte*”, ileri seviyedekilere ise “*dânişmend*” denirdi⁵⁴². Öğrencilerin tahsil süreli ile ilgili kesin bir kural yoktu. Öğretim dili Arapça olup Türkçe kısmen sözlü açıklama ve tartışmalarda kullanılıyordu. XIV. yüzyıldan itibaren Türkçeye de kitaplar çevrilmeye başlanmıştır. Medreselerde başlıca dinî-hukuki bilimler, müspet bilimler ve âlet bilimleri okutuluyordu. Tefsir, hadis, fıkıh, kelam Osmanlı medreselerinde en çok üzerinde durulan dinî-hukuki ilimlerdi⁵⁴³. XV. ve XVI. yüzyıllarda felsefî konular ve matematik, mühendislik, tıp gibi teknik konular medrese programında yer alarak okutulmuştur⁵⁴⁴. Eğitimi başarıyla

⁵³⁵ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları”, *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler*, I, Konya 2004, s. 123-126;

⁵³⁶ BALTACI, *aynı eser*, s. 25.

⁵³⁷ PEDERSEN, *aynı madde*, s. 69; PAKALIN, *aynı eser*, II, s. 436.

⁵³⁸ BALTACI, *aynı yer*.

⁵³⁹ ÖZTÜRK, *aynı makale*, s. 442.

⁵⁴⁰ BALTACI, *aynı eser*, s. 20-21.

⁵⁴¹ İZGİ, *aynı eser*, s. 40-43.

⁵⁴² İZGİ, *aynı eser*, s. 51-53.

⁵⁴³ AKYÜZ, *aynı eser*, s. 61.

⁵⁴⁴ Mehmet İPŞİRLİ, “Medrese-Osmanlı Dönemi”, *DİA*, (Kısaltma: *Medrese*), XXVIII, Ankara 2003, s. 329.

tamamlayanlara icazet verilir, belli bir süre sonra kendisinde kabiliyet görülmeyen öğrenci uzaklaştırılırdı. Genellikle ezberleme, tekrar, müzakere ve imla metotlarıyla öğretilmeye çalışılan dersler⁵⁴⁵, sabah ve ikindi namazları olmak üzere iki devre olurdu. “*hücre*” denilen medrese odaları genellikle icazet alma seviyesine gelmiş, kıdemli, yetenekli danışmentlere verilirdi⁵⁴⁶. Yüksek tahsilini bitiren bir danışmendin müderris olarak atanabilmesi için öncelikle kazasker defterine kaydedilir, kadro sırası gelenler en alt derecedeki medreselerden birine tayin edilirdi⁵⁴⁷.

Sosyal ve dinî müesseselerin kimi zaman kuruluş amaçlarından farklı olarak medrese olarak hizmet verdikleri görülür. Benzer uygulamalara farklı dönemlerde yer yer rastlamak mümkündür. Osmanlı’da XVI. yüzyıldan sonra zaviyelerin bazen mektep veya medrese olarak da kullanıldığı bilinen bir durumdur⁵⁴⁸. Nitekim arşiv belgelerinde bir sonraki bölümde zikredileceği üzere Belviran Kazası’na tabi Kuzpınar köyündeki Ömer Seydioğlu Sinan Seydi Zaviyesi ile Kuzviran köyündeki Şeyh Hocenti Zaviyesi’nde medrese gibi eğitim verildiği bildirilmektedir.

Osmanlı Devleti’nde medreseler kuruluştan XIX. yüzyıla kadar ilmî ve fikrî hayatta etkili, devleti ve toplumu belirli bir seviyede yönlendiren bir kurum iken zamanla esnekliğini kaybetmiştir. Kendini yenileyemeyen bu müesseseler XIX. yüzyılda II. Mahmut (1808-1839) ve II. Abdülhamit (1876-1909) dönemlerinde eğitim alanında yapılan ıslahatlar sırasında göz ardı edilmiş ve dolayısıyla ihmal edilmiştir⁵⁴⁹. Bu durum XX. yüzyılın başlarına kadar değişmemiş; 1908’den sonra geleneksel anlayış dışında ilk defa Konya’da açılan Islah-ı Medaris-i İslâmiye örnek alınarak tüm Osmanlı ülkesinde Dârü’l-Hilafeti’l-Aliyye Medreseleri açılmıştır⁵⁵⁰.

Arşiv belgelerinde Belviran Kazası’nda teşekkül eden beş medrese tespit edilmiş olup bunlar aşağıda ayrı başlıklar altında verilecektir.

III.II.I. Alibeyhüyüğü Medresesi

Belviran Kazası’na tabi Alibeyhüyüğü’nde bulunan ve yerleşim yerinin adıyla bilinen medresenin kim tarafından ve hangi tarihte inşa edildiği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1852 tarihinde bir müderrisin burada görevli olmasından XIX. yüzyılın birinci

⁵⁴⁵ Nebi BOZKURT, “Medrese”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 326.

⁵⁴⁶ İPŞİRLİ, *Medrese*, s. 331.

⁵⁴⁷ PEDERSEN, *aynı madde*, s. 75.

⁵⁴⁸ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Konya’da Bir Mevlevî Manzumesi: Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfıyesi”, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Konya 2005, s. 122.

⁵⁴⁹ İPŞİRLİ, *Medrese*, s. 331-332.

⁵⁵⁰ Caner ARABACI, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya 1998, s. 447-571.

yarısında mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Şimdilik tespit edilebilen 9 Cemaziyelevvel 1268/1 Mart 1852 tarihli tek belgeye göre medresenin müderrisi Hacı Ali Efendi iken halktan bazı kimselerin onun eğitim faaliyetlerini engellemek istedikleri görülür. Mahallinde bulunan mahkemede olayın sebepsiz olduğu anlaşıldığı takdirde müdahalenin süratle yasaklanması istenmektedir⁵⁵¹. Mahkemece konunun görüşülüp görüşülmediğine dair herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

III.II.II. Ömer Seydioğlu Sinan Seydi Zaviyesi Medresesi

Belviran Kazası'na tabi Kuzpınar köyünde bulunan Ömer Seydioğlu Sinan Seydi Zaviyesi, aslında başlangıçta bir tasavvuf yapısı olarak inşa edilmiştir. Fakat bu zaviyenin kuruluş amacına aykırı olarak XVI. yüzyılın ortalarında medreseye çevrilmiş; medreseye çevrilmesinin ardından burada bir müderris görev yapmaya başlamıştır⁵⁵². Sinan Seydi Zaviyesi'nin Zilkade 978/Nisan 1571 tarihli fermanan vakfiye ve vâkıfın şartlarına aykırı olarak bir süre medrese olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Medreseye yapılan harcamaların zaviye vakfından karşılandığı görülmektedir. Tasavvuf yapısının evladiyet üzere zaviyedarı olan Pir Esed Seydi, medrese olmasına karşı olup tekrar zaviyeye dönüştürülmesini İstanbul'a giderek elindeki vakıfname ve fetva gereğince arzuhalle istemiştir. Vâkıfın şartlarına aykırı olan bu durum göz önüne alınarak Zilkade 978/Nisan 1571 tarihinde padişah emri ile müderris azledilmiş; yanlış uygulama düzeltilerek medrese yerine zaviye olmasına ve vakıf gelirlerinin buraya sarf edilmesine karar verilmiştir⁵⁵³.

III.II.III. Şeyh Hocenti Zaviyesi Medresesi

Belviran Kazası'na tabi Kuzviran köyünde bulunan medrese Şeyh Hocenti Zaviyesi'ne sonradan ilave edilmiş ünitelerden biridir. 27 Şevval 978/24 Mart 1571 tarihli bir fermanan Şeyh Hocenti Zaviyesi'nin bir süre medrese olarak da kullanıldığına işaret edilmektedir⁵⁵⁴.

Şeyh Hocenti Medresesi'nin ihtiyaçları zaviye vakfından karşılanıyordu. Zaviyeye ait arazi gelirlerinin 13 sehmi Şeyh Hocenti'nin soyundan gelenlere vakfedildiği halde zaviyede müderris olan Mevlâna Muslihüddin, vâkıfın şartlarına aykırı olarak vakfın gelirlerini tasarruf ediyordu. Vâkıfın evladından Abdullah buna mani olmak için durumu bir arzuhalle merkeze bildirmiş; vakfiyedeki şartlar gereği tasarruf hakkı 27 Şevval 978/24 Mart 1571 tarihli ferman

⁵⁵¹ BOA, A.MKT.U., dosya: 94, gömlek: 13.

⁵⁵² Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi, s. 20-21.

⁵⁵³ KŞS, no: 2, s. 30.

⁵⁵⁴ KŞS, no: 2, s. 34.

ile mütevellî olan Abdullah'a verilmiştir⁵⁵⁵. Bu belge dışında daha sonra zaviyenin medrese olarak kullanıldığına dair bir kayda rastlanmamıştır. 1571'de medrese özelliğine son verilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

III.II.IV. Taşbaşı Saraycığı Medresesi

Belviran Kazası'na bağlı Taşbaşı Saraycığı'nda olduğuna belgelerde işaret edilen ve adını içinde bulunduğu yerleşim biriminden alan medresenin banisi bilinmemektedir. Şaban 1233/Haziran-Temmuz 1818 tarihli *Hurufat* kaydında medresenin içinde Hadim Müftüsü Hacı Numan Efendi tarafından bir de cami inşa edilmiştir. Şaban 1233/Haziran-Temmuz 1818 tarihli *Hurufat* kaydından medresenin daha eski bir tarihte yapıldığı anlaşılmaktadır⁵⁵⁶.

III.II.V. Yunus Fakih Medresesi

Belviran Kazası'na bağlı Yunus Fakih Medresesi, adını kurucusundan almaktadır. Fatih ve II. Bayezid dönemlerinde Karaman Eyaleti vakıf tahririnde medresenin ismi zikredilmektedir⁵⁵⁷. Medresenin Yunus Fakih Camii olarak belgelerde adı geçen bir de ibadethanesi mevcuttu. Her iki yapının XV. yüzyılın ilk yarısında, Karamanoğulları döneminde inşa edildiği tahmin edilebilir. XV. yüzyıl sonlarında caminin imam ve hatiplerinin aynı zamanda medresede müderris olarak görev yaptıkları, II. Bayezid dönemi tahririnden Yunus Fakih Medresesi'nde derslerin caminin imam ve hatibi olan Mevlâna İlyas Fakih tarafından verildiğine işaret edilmesinden anlaşılmaktadır⁵⁵⁸.

⁵⁵⁵ KŞS, no: 2, s. 34.

⁵⁵⁶ VAD, no: 540, vr. 48a.

⁵⁵⁷ *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, s. 26.

⁵⁵⁸ COŞKUN, *aynı tez*, s. 73.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BELVİRAN KAZASI KLASİK TÜRK HALK EĞİTİM KURUMLARI:

TEKKE ve ZAVİYELER

IV.I. BELVİRAN KAZASI'NDA TASAVVUF, TEKKE ve ZAVİYELER

Türklerin keşif hareketleri sayesinde yabancıları olmadıkları, her bakımdan elverişli ve güvenli olduğunu bildikleri Anadolu topraklarına yoğun olarak yerleşmeleri Malazgirt Savaşı (1071) sonrasında gerçekleşmiştir. Özellikle önemli bir güç unsuru olarak ortaya çıkan Selçuklularla birlikte birbiri ardınca devam eden göçler sayesinde Anadolu, hızlı bir Türkleşme ve İslamlaşma sürecine girmiştir. Siyasi ve içtimai istikrarın hemen hemen sağlandığı bu coğrafyanın daimî bir Türk toprağı haline getirilmesinde göçlerle Anadolu'ya gelen âlim, şeyh ve dervişlerin rolü büyüktür. Tarikat ehli bu unsurlar Orta Asya'da filizlenen tasavvufi faaliyetler neticesinde toplum hayatı üzerinde önemli etkiler bırakmışlardır. Tasavvuf cereyanları, XII. yüzyıldan itibaren başkent Konya ve çevresinde yaygınlaşmaya başlamış, bu harekete mensup kişilerce devletin de desteğiyle farklı tarikatlara bağlı çok sayıda tekke ve zaviye inşa edilmiştir. Uzun süren bu kültürel yapılanma Osmanlı döneminde tamamlanmış, neticede Anadolu'da birçoğu tarikatlara bağlı tekke ve zaviyeler yaygınlaşmıştır.

Bazı belgelerde “*tekye*”⁵⁵⁹ olarak geçen tasavvuf yapısı, günümüz Türkçesi'nde “*tekke*” şeklinde telaffuz edilmektedir. Kelime köken bakımından Farsça kökenli olup dayanma, dayanacak yer anlamlarına gelir⁵⁶⁰. Uygulamada ise tekke, tarikata mensuplarının barındıkları, ibadet ve zikir yaptıkları, bunun için sürekli olarak kaldıkları mekânlardır⁵⁶¹. Daha çok şehir merkezleri ile kasabalarda bulunurdu. İlk ortaya çıktığında küçük bir odadan ibaretken zamanla değişik mimari özellikleri ve birimleri içine alan tekkeler değişen şartlarına göre farklı büyüklüklerde inşa edilmiş, yapının işlev durumuna göre zaviye, hânkah, dergâh, ribat, âsitâne, buk'a, düveyre, savmaa, mihrap, tevhidhâne ve harâbat gibi isimlerle anılmışlardır⁵⁶².

⁵⁵⁹VAD, no: 1133, vr. 86b-87a; no: 1140, vr. 98a; no: 1079, vr. 117a; no: 1097, vr. 99b.

⁵⁶⁰PAKALIN, *aynı eser*, III, s. 445.

⁵⁶¹Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke ve Zaviyeler”, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Konya 2005, s. 367.

⁵⁶²Mustafa KARA, “Tekke”, *DİA*, XL, İstanbul 2011, s. 368-369.

Kelime anlamı itibariyle hücre, küçük oda demek olan zaviyeler ise çoğunlukla zaviyedar olarak görevli bir şeyhe tahsis edilen küçük kapsamlı tasavvuf yapılarıdır⁵⁶³. Sosyal ve dinî olayların ortaya çıkardığı birer kültür müesseseleri olarak zaviyeler ıssız yerlerde iskân politikası dâhilinde Türklerin yerleşme ve teşkilatlanma merkezleri olmuşlardır⁵⁶⁴. Değişik bölgelerden gelen göçmen dervişlerin bir kısmı Bizans sınırına yakın yerlerde yurt açmak ve fütuhatla meşgul olmak için boş ve tenha yerlere yerleşmişler, harap yerlerin bayındır hale gelmesinde önemli roller üstlenmişlerdir⁵⁶⁵. Bu müesseseler sayesinde disiplin altına alınan Türk göçmenlerinin zamanla zaviyenin etrafına kalıcı olarak yerleştirilmeleri sonucunda yeni köy ve kasabalar ortaya çıkmıştır⁵⁶⁶. Anadolu'ya yerleşen muhacirlerin önderleri olan şeyhler, kendilerine tahsis edilen sahipsiz topraklardan elde ettikleri tarım gelirlerini din farkı gözetmeksizin zaviyeye uğrayan yolcuların yeme ve barınmaları için harcamışlardır⁵⁶⁷. Bunun için zaviyeler genellikle şehir ve kasabalardan uzak, ticari önemi olmayan yollar üzerinde ve daha çok tehlikeli geçitlerde kurulmuş, devletin vereceği hizmetler vakıflar vasıtasıyla ücret alınmadan dervişler tarafından yürütülmüştür⁵⁶⁸. Dervişlerin sürekli olarak kaldıkları tekkelerden farklı olarak yolcular zaviyelerde kısa süre kalırlardı.

Selçuklular döneminden itibaren bir Türk-İslam yerleşim bölgesi olan Belviran Kazası'nda tasavvuf hareketinin bir yansıması olarak ismi belirtilmeyen üç köyle birlikte 28 köyde toplam 34 tekke ve zaviye bulunuyordu. Bunlardan dördü Yesevilik, biri Mevlevilik ve ikisi Halvetilik tarikatları ile bağlantılı tasavvuf yapıları idi. Aşağıda Orta Anadolu'ya yapılan mutasavvıf göçlerinin Belviran Kazası'na etkileri ile buna bağlı olarak kurulan tekke ve zaviyeler Osmanlı Arşiv belgeleri ışığında incelenecektir.

IV.I.I. Tasavvuf

Dört halife döneminden itibaren İslam devletinin sınırları hızlı bir genişleme sürecine girdi. Fethedilen yerlerden elde edilen ganimetler Müslüman Arapları ekonomik bakımdan büyük ölçüde rahatlatırken elde edilen maddi imkânlar bir süre sonra İslami esaslardan uzaklaşmalarına neden oldu. Bu durumdan rahatsız olanlar, İslamiyet'e uygun bir yaşam tarzı oluşturmak amacıyla tasavvufa yöneldiler. Başlangıçta kişisel bir davranış biçimi olarak

⁵⁶³PAKALIN, *aynı eser*, III, s. 648.

⁵⁶⁴Ömer Lütfi BARKAN, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I, İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *VD*, S. 2 (1942), s. 294-302.

⁵⁶⁵Saim SAVAŞ, *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi Sivas Ali Baba Zaviyesi*, İstanbul 1992, s. 100.

⁵⁶⁶Mustafa KARA, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler*, İstanbul 1980, s. 150-151.

⁵⁶⁷BARKAN, *aynı yer*.

⁵⁶⁸KÜÇÜKDAĞ, *aynı yer*.

ortaya çıkan tasavvuf zamanla büyük kitleleri etkisi altına aldı ve ortaya konan eserlerle İslami ilimlerde olduğu gibi kısa sürede kendine özgü kuralları olan bir disiplin haline geldi⁵⁶⁹. Bununla birlikte İslam düşünce tarihinde tasavvuf anlayışının sistemleşerek tarikatlar halinde ortaya çıkması ise X. ve XI. yüzyıllar arasında gerçekleşti. Tasavvufi düşünce sisteminin meşruiyet kazanması Kuşeyrî (ö. 1072), Hucvirî (ö. 1072), Pezdevî (ö. 1089) ve İmam-ı Gazâlî (ö. 1111) gibi ulema sayesinde hızlanmıştır⁵⁷⁰.

Türklerin Orta Asya'da IX. yüzyılda İslamiyet'i kabul etmeleri tasavvuf tarihi açısından bir dönüm noktası oldu⁵⁷¹. Bu sistemin Anadolu'da yaygınlaşması bölgeye yapılan Türk göçleri sonucunda vuku bulmuştur. Anadolu'ya Malazgirt Savaşı'ndan sonra başlayan ve XIV. yüzyıla kadar devam eden Türk göçleri iki safhada gerçekleşmiştir. XIII. yüzyılın başlarında Karahitaylar ve Harizmler arasında yaşanan mücadeleler nedeniyle ve yine aynı dönemde Büyük Selçukluların Harizmler tarafından yıkılması üzerine başlayan nüfus hareketlerinden birincisi, bölge halkının büyük çoğunluğunun Anadolu'ya göç etmesi şeklinde sonuçlanmıştır. İkincisi ise XIII. yüzyılın ortalarına doğru yaşanan Moğol istilasıdır. Cengiz'in Türkistan'dan başlayarak batıya yönelmesi ile birlikte yaşanan kitlesel göçlerin yönü Ön Asya ile Anadolu'ya doğru olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde geniş tasavvufi düşüncelerle donanımlı şeyhler ve dervişlerle, daha çok şifahi ve eski inanç tarzlarının hâkim olduğu dönemin popüler tasavvuf çevrelerine mensup olan sofiler göç ettikleri Anadolu'da tasavvufî hayatın temellerini atmışlardır. Ayrıca İslam âlemince tanınan bazı mutasavvıflar önemli kültür merkezi niteliğinde olan şehirlerde aydın ve bürokratlardan oluşan tabaka arasında kendi tasavvufi fikirlerini yaymaya çalışmışlardır. Sofiler ise daha çok şehir ve kırsal kesimlerde, göçebe ve yarı göçebe Türkmenler arasında faaliyet göstererek onlar üzerinde etkili olmuşlardır⁵⁷².

Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Konya, dönemin ünlü mutasavvıflarını kendine çeken dönemin önemli bir kültür merkezlerinden biri idi. Karamanoğulları'na kadar bu özelliğini sürdürerek adeta Anadolu'nun sofiler merkezi haline gelmiştir. Türk tasavvuf önderleri için şehir dışında tesis edilen tekke ve zaviyeler ilk dönemde misafirlerin barındıkları yerler iken, Moğol istilasının ardından kimileri herhangi bir tarikata intisap etmiş

⁵⁶⁹Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Osmanlı Döneminde Konya'nın Tasavvufî Hayatına Kısa bir Bakış", *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, (Kısaltma: *Tasavvuf*), Konya 2005, s. 355.

⁵⁷⁰Kadir ÖZKÖSE, "Selçuklular Döneminde Tasavvuf İlminin Gelişim Seyri", *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce*, I, Konya 2013, s. 339, 340.

⁵⁷¹KÜÇÜKDAĞ, *aynı yer*.

⁵⁷²Reşat ÖNGÖREN, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyılda)*, İstanbul 2003, s. 17; Ahmet KARTAL, "Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Tasavvuf", *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2010, s. 332.

dervişlerin sürekli kaldıkları yerlere dönüşmüşlerdir. Tekke ve zaviyeler, tarikat merkezi olma özelliğini Karamanoğulları döneminde de devam ettirmiştir⁵⁷³.

Farklı bölgelerden Anadolu'ya göç eden şeyh ve dervişler gerek fetihlere katılarak gerekse boş ve tenha yerlerle köylere yerleşip ziraat ve hayvancılık yaparak buldukları bölgeleri imar etmiş; Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna büyük katkılarda bulunmuşlardır. Bu sayede yöneticilerin güven ve takdirini kazanan sofiler devlet tarafından himaye edilmişlerdir. Tarikat şeylerinin kazandığı bu güven devlet adamlarının tasavvufa yönelmelerine ve onların desteğini almalarına sebep teşkil etmiştir. Nitekim şeyhlere faaliyetleri için berat verildiği, bazıları için tekke ve zaviyeler inşa edilerek vakıflar tahsis edildiği, bazı vergilerden muaf tutuldukları, hatta hazineden kendilerine maaş bağlandığı bilinmektedir⁵⁷⁴. Bu durum çeşitli tarikatların ülkede yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Kuruluş döneminden sonra kendilerini çeşitli sanat ve meslek dallarında geliştiren sofilerin arasında medrese eğitimi almış veya zahirî ilimleri bir şekilde tahsil etmiş olanlar da bulunuyordu. Öyle ki fetih döneminde himaye edilen Babaîler ve Batınî tarikatları yerine, XV. yüzyılda içlerinde medrese mezunu şeyhlerin bulunduğu, kültür seviyesi yüksek kesime hitap eden Zeynilik, Halvetilik, Kadirilik, Nakşibendilik ve Mevlevilik gibi Sünnî tarikatlar öne çıkmaya başlamıştır. Şah İsmail'in Anadolu'yu ele geçirmek amacıyla Şii kökenli tarikatları kullanması ilmi tarikatçılığın önemini daha da artırarak yaygınlaşmasını sağlamıştır⁵⁷⁵.

Belviran Kazası'nda tekkeleri bulunan üç tarikatın etkin olduğu tespit edilmiştir. Bunlar; Yesevilik, Mevlevilik ve Halvetilik olup aşağıda kısaca incelenecektir.

IV.I.I.I. Yesevilik

Yesevilik, Hoca Ahmed Yesevi'nin (ö. 1166) fikirleri etrafında oluşan bir tasavvuf yolu ve düşüncesidir. Batı Türkistan'daki önemli bir yerleşim merkezi olan Sayram kasabasında doğan Ahmed Yesevi'nin Yusuf Hemedâni'ye (1048-1140) intisap etmesi ve onun halifelerinden olması nedeniyle XI. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu tahmin edilmektedir. Tahsiline Yesi'de başlamış; Buhara'ya giderek burada dönemin önde gelen âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Yusuf Hemedân'ıye intisap etmiştir. Hemedâni'nin vefatıyla irşad mevkiine Abdullah-ı Berkî, Şeyh Hasan-ı Endakî'den sonra 1160 tarihinde üçüncü halife

⁵⁷³ KÜÇÜKDAĞ, *aynı yer*.

⁵⁷⁴ Reşat ÖNGÖREN, "Osmanlıda Süflerin Farklı Toplum Kesimleriyle İlişki Tarzları", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 3 (1999), s 10-12.

⁵⁷⁵ KÜÇÜKDAĞ, *Tasavvuf*, s. 356.

olarak oturmuştur⁵⁷⁶. Tarikatına “Yeseviyye” denilmekle birlikte Sultan lakabından dolayı “Sultaniyye”, cehrî zikir yapmaları nedeniyle “Cehriyye”, tarikata bağlı olanların çoğunun Türk olması nedeniyle “*Silsile-i Meşâyih-i Türk*” de denilmiştir⁵⁷⁷.

Yesevilğin Orta Asya’da önce Seyhun çevresi ile Taşkent ve civarında gelişme gösterdiği, Harezmi’de yayılma sahası bularak Maverâünnehir’de gücünü artırdığı sanılmaktadır. Orta Asya’dan sonra halifeleri vasıtasıyla varlığını Anadolu’da devam ettiren tarikatın bu coğrafyada yayılışı Moğol istilası nedeniyle yeni bir ivme kazanmış⁵⁷⁸; kısa sürede konar-göçer Türk boylarının hayat tarzları, inanç ve gelenekleri ile düşünce biçimlerine uyum sağlamıştır⁵⁷⁹.

Orta Asya’dan Anadolu’ya göçlerin önemli merkezlerinden biri, başkent olduğu için Konya ve çevresidir. Buraya en yakın iskân sahası durumundaki Belviran Kazası, Yesevilğin Anadolu’da etkili olduğu yerlerden biridir. Ahmed Yesevi’nin müritlerinden olan Şeyh Hocenti ve kardeşi Şeyh Şekerim Dede, Özbekistan’ın Aral Gölü çevresinde bulunan Hocent şehrinde muhtemelen XIII. yüzyılın ikinci yarısında gelerek bu kazaya bağlı Kuzviran ve Alibeyhüyüğü köylerinde kurdukları zaviyelerde Yesevilğin bölgede yaygınlaşmasını sağlamışlardır⁵⁸⁰. Arşiv belgeleri, aşağıda tekke ve zaviyeler konusu incelenirken değinileceği üzere, Hocenti’ye ait tekkelerin bölgede önemli bir tasavvufi unsur olduğuna işaret etmektedir.

IV.I.I.II. Mevlevilik

Horasan’ın Belh şehrinde 6 Rebiyülevvel 604/30 Eylül 1207 yılında dünyaya gelen Mevlâna Celaleddin-i Rumi, Mevleviyye tarikatının kurucusudur. Babası Bahaeddin Veled (ö. 1231) Kübreviyye Tarikatı müritlerinden olup⁵⁸¹ Moğol istilası sırasında babasıyla birlikte 1236’da önce Karaman’a, ardından Konya’ya gelmiştir. Şems-i Tebrizi’nin yanı sıra Kübreviliğin ve Muhyiddin Arabi’nin etkisinde kalarak kendine has üslubu ile bunların fikirlerini yorumlamış, Mevlevilik olarak şöhret bulan bir tasavvuf anlayışı ortaya koymuştur. Onun görüşleri gayrimüslimler de dâhil olmak üzere halktan çeşitli kesimleri etkilemiş,

⁵⁷⁶Kemal ERASLAN, “Ahmed Yesevî”, *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 159-160.

⁵⁷⁷Necdet TOSUN, “Yeseviyye”, *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, s. 487.

⁵⁷⁸Fuad KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1991, s. 57-58, 117.

⁵⁷⁹Ahmet Yaşar OCAK, *Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul 1996, s. 69.

⁵⁸⁰Ahmet Şeref CERAN, “Konya Alibeyhüyüğü Kuzviran (Kuzören) Şeyh Hocenti Zaviyesi Vakfiyesi”, *Türk Araştırmaları Dergisi*, S. 5 (1999), s. 171.

⁵⁸¹Reşat ÖNGÖREN, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 441.

Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat (1220-1237) ile dönemin ileri gelen devlet adamları ve aydınlar arasında itibar görmüştür⁵⁸².

Mevlevilikte Hüsameddin Çelebi (ö. 1283) ile başlayan tarikatlaşma faaliyetleri Sultan Veled (1226-1312) ile devam etmiştir. Sultan Veled'in irşat makamını oğlu Ulu Arif Çelebi'ye (1271-1319) bırakması tarikat için bir dönüm noktası olmuş, sonraki dönemlerde Mevlevilik, Çelebi unvanıyla anılan Mevlâna'nın soyundan gelen şeyhler tarafından temsil edilmeye başlanmıştır. Konya'da kurulan Mevlâna Dergâhı tarikatın merkezi haline getirilmiş; Mevlevi şeyhleri ile Mevlâna ailesine mensup olan çelebiler vasıtasıyla Anadolu'da Beylikler döneminde hızla yayılmıştır. Mevlevilik esas Osmanlı Devleti'nde etkili olmuş; Afyon, Kütahya ve İstanbul başta olmak üzere büyük kentlerde Mevlevihane adı verilen çok sayıda tekke inşa edilmiştir⁵⁸³. Bunun dışında daha küçük yerleşim yerlerinde Mevlevi zaviyeleri de bulunuyordu. Nitekim arşiv belgelerinden Belviran Kazası'nda Mevleviliğin XVIII. yüzyılın ilk yarısında etkili bir tarikat olduğu bu bölgede bulunan Dinek köyündeki Abdülcebbar Zaviyesi'ne Mevlâna'nın soyundan gelenlerin zaviyedar olarak atanmasından anlaşılmaktadır.

IV.I.I.III. Halvetilik

Halvetilik, İslam tasavvuf tarihi içinde önemli bir yere sahiptir. İbrahim Zahid-i Geylani'de (ö. 1305) "*Zahidiyye*" adıyla anılan bu tarikat onun halifelerinden olan ve Harezm'de irşat faaliyetlerini sürdüren Şeyh Ahi Muhammed (ö. 1378) ile birlikte "*Halveti*" adıyla devam etmiştir⁵⁸⁴. Amcası Şeyh Ahi Muhammed'in ölümüyle irşat makamına Hazar Denizi'nin güneybatısında yer alan Geylan bölgesindeki Lahican'da doğan Ebu Abdullah Siracüddin Ömer bin Ekmelüddin Halveti (ö. 1397) geçmiştir. İbrahim Zahid-i Geylani'nin iki halifesinden biri Şeyh Safiyüddin-i Erdebili'dir (ö. 1334). Günümüzde Kızılbaşlık, Alevilik olarak da bilinen Safeviyye onun tarafından kurulmuştur⁵⁸⁵. İkinci halifesi Seyyid Yahya-yı Şirvani (ö. 1464) Halvetiliği devam ettirmiştir. Tarikatın gerçek kurucusunun Ömer el-Halveti'nin şeyhi Muhammed bin Nur el-Balisî'nin yanı sıra Yahya-yı Şirvani'nin olduğu yönünde de görüşler vardır⁵⁸⁶. Kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılan Halvetilik, Pir İlyas (ö. 1434) ve "*Pîr-i Sanî*" lakabıyla anılan Seyyid Yahya Şirvani'nin yetiştirdiği halifelerden

⁵⁸²Ahmet Yaşar OCAK, "Selçuklular ve Beylikler Devrinde Düşünce", *Türkler*, VII, Ankara 2002, s. 431-433; Abdülbâki GÖLPINARLI, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul 1983, s. 441-454.

⁵⁸³Barihüda TANRIKORUR, "Mevleviyye", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 468-469.

⁵⁸⁴ Mustafa AŞKAR, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIX (1999), s. 546.

⁵⁸⁵ ÖNGÖREN, *aynı eser*, s. 27; Süleyman ULUDAĞ, "Halvetiyye", *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 393-394.

⁵⁸⁶ Frederick De JONG, "Mustafa Kemâleddin el-Bekrî (1688-1749): Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyâsı ve İslâhı", (çev. Ramazan Muslu), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11 (2005), s. 69; ULUDAĞ, *aynı madde*, s. 394.

bazıları aracılığıyla Anadolu'ya taşınarak Osmanlı topraklarını etkisi altına almıştır⁵⁸⁷. Yahya-yı Şirvani'nin halifelerinden Habib-i Karamani vasıtasıyla Halvetiyye'de yeni ortaya çıkan bir kol Karamani'nin halifelerinden Cemaleddin İshak Karamani (ö. 1527) aracılığıyla İstanbul'da faaliyet göstermeye başlamıştır⁵⁸⁸.

Tarikatın Osmanlı tarafından desteklenmesi ve himaye edilmesi XVI. yüzyılın başlarına tekabül etmektedir⁵⁸⁹. Osmanlı padişahlarından 21'nin Halvetiyye tarikatına mensup olduklarına dair bazı görüşler vardır. Bu mensubiyet kesin olarak bilinmemekle birlikte yükseliş döneminde Halvetilik'in Osmanlı topraklarındaki en önemli şeyhi Aksaray'da doğan, tahsilini Aksaray, Konya ve İstanbul'da tamamlayan Çelebi Halife/Şeyh Mehmed Cemâleddin Aksarayî'nin (ö. 1506) II. Bayezid'le şehzadelikinden beri devam eden ilişkileri, Sümbül Sinan Efendi (ö. 1529) ve Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) görüşmesi, Merkez Muslihiddin Efendi'nin (ö.1552) Kanuni'nin yanında savaflara katılması örneklerinde olduğu gibi, padişahlarının çoğunun yanında bir Halveti şeyhinin bulunması bu görüşü destekler niteliktedir⁵⁹⁰. Bu dönemde Şah İsmail'in (1501-1524) Safevi Tarikatı aracılığıyla Anadolu'da sürdürdüğü propagandalarına karşı Halvetilik bir alternatif olarak görülmüş, ciddi anlamda tehlike arz eden bu durum Halvetilerin faaliyetleri ile bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Anadolu ve Rumeli'de birçok tekke ve zaviye inşa edilmiştir⁵⁹¹. Yavuz Sultan Selim döneminde Safeviliğe karşı verilen mücadelenin başarıyla sonuçlanmasıyla birlikte Sünni bir çerçevede toplumsal huzur ve düzenin temin edilmeye çalışılması Halvetilik'in halk üzerindeki etkisinin zamanla zayıflaması sonucunu doğurmuş, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hissedilmeyecek kadar azalmıştır⁵⁹².

Konya, XV. yüzyılın ortalarında Karamanoğulları döneminde Anadolu'da Halvetilik'in merkezi haline gelmiştir. İlerleyen dönemlerde tarikatın Anadolu'da yayılmasına bu çevreden olan ve Konya Halveti tekkelerinde yetişen şeyhler öncülük etmişlerdir. XVI. yüzyılın ilk yarısında Şeyh İshak-ı Karamanî'den sonra Ezelizade olarak da bilinen İbrahim oğlu Abdurrahman (ö. 1565) döneminde Halvetilik, Konya'daki en güçlü tarikatlardan biri haline gelmiştir⁵⁹³. XVI. yüzyılda yaşadığı bilinen "*Meşâyih-i Halvetiyye'den Şeyh İlyas*"⁵⁹⁴,

⁵⁸⁷ ÖNGÖREN, *aynı yer*.

⁵⁸⁸ AŞKAR, *aynı makale*, s. 561.

⁵⁸⁹ KÜÇÜKDAĞ, *Tasavvuf*, s. 363.

⁵⁹⁰ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *II. Bâyezid, Yavuz ve Kanûnî Devirlerinde Cemâli Ailesi*, İstanbul 1995, s. 11, 13; AŞKAR, *aynı makale*, s. 545, 550.

⁵⁹¹ KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser*, s. 94-95.

⁵⁹² KÜÇÜKDAĞ, *Tasavvuf*, s. 363-364.

⁵⁹³ KÜÇÜKDAĞ, *aynı yer*.

⁵⁹⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, II, (yay. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İstanbul 2006, s. 278.

kurduğu tekke ve zaviyeler vasıtasıyla Belviran Kazası'nda Halvetilik taikatını yerleştirmeye ve güçlendirmeye çalışmıştır. Zira daha sonra üzerinde genişçe durulacağı üzere, arşiv kaynaklarında Şeyh İlyas'ın müritlerinin kaldığı bildirilen Yaylacık köyündeki Şeyh İlyas Zaviyesi ile XVII. yüzyılın başlarından itibaren *Hurufat Defterleri*'nde adına rastlanılan Işıklar/Aşıklar köyündeki Şeyh İlyas Tekkesi bu durumun örnekleridir.

IV.I.II. Tekke ve Zaviyeler

IV.I.II.I. Abdülcebbar Zaviyesi

Abdülcebbar Zaviyesi, Belviran Kazası'na tabi Dinek köyünde idi. Banisi Şevval 1202/ Temmuz-Ağustos 1788 tarihli *Hurufat* kaydından Dinek köyünde vefat ettiği bildirilen Abdülcebbar olmalıdır⁵⁹⁵. Şevval 1126/ Ekim-Kasım 1714 tarihli ilk atama kaydından XVIII. yüzyılın başlarında faal olduğuna bakılırsa⁵⁹⁶ inşa tarihinin XVII. yüzyılın son çeyreğine tekabül etmesi muhtemel görünmektedir.

Abdülcebbar Zaviyesi ile ilgili *Hurufat Defterleri*'nde mütevellî ve zaviyedar atamaları yer almaktadır. Şevval 1126/ Ekim-Kasım 1714 tarihine kadar bir akçe ile mütevellî ve zaviyedarı Mehmed iken vefat etmesiyle yerine naibin arzı üzerine beratla Ali atanmıştır⁵⁹⁷. Zilkade 1143/ Mayıs-Haziran 1731 ve Şevval 1149/ Şubat-Mart 1737 tarihli kayıtlarda bir akçe ile mütevellî ve zaviyedar olan Ali Halife'nin beratının yenilendiği bildirilmektedir. Ancak bir süre sonra Ali Halife'nin vefatı nedeniyle boş kalan bu göreve babalarının beratı gereğince Seyyid Numan ve Seyyid Süleyman atanmıştır⁵⁹⁸. Seyyid Hacı Süleyman'ın ölmesi, kardeşi ve müştereki Seyyid Hacı Numan'ın ise görevden çekilmesi ile mahlul olan bu göreve kadının arzı üzerine Rebiyülevvel 1189/ Mayıs 1775 tarihinde müteveffanın oğlu Hafız Seyyid Ali beratla tayin edilmiştir⁵⁹⁹. Seyyid Ali'nin vefatıyla mütevellîlik ve zaviyedarlık babasının beratı gereğince Şevval 1202/ Temmuz-Ağustos 1788 tarihinde Seyyid Süleyman'a tevcih olunmuştur⁶⁰⁰. Abdülcebbar Zaviyesi ile ilgili son kayıt şimdilik 15 Cemaziyelahir 1264/ Mayıs 1848 tarihli ilamdır. Seyyid Süleyman'ın evlatsız olarak vefat etmesiyle bu görev Mevlâna'nın sülalesinden olduğuna işaret edilen Seyyid Hasan Çelebi'ye verilmiştir⁶⁰¹. Bu kayıttan hareketle zaviyenin XIX. yüzyılda Mevlevilere ait

⁵⁹⁵ VAD, no: 1074, vr. 54a.

⁵⁹⁶ VAD, no: 1133, vr. 86b.

⁵⁹⁷ VAD, no: 1133, vr. 86b.

⁵⁹⁸ VAD, no: 1079, vr. 116b-117a.

⁵⁹⁹ VAD, no: 1080, vr. 45a.

⁶⁰⁰ VAD, no: 1074, vr. 54a.

⁶⁰¹ *İ.M.EV.MÜF.*, no: 522, s. 26.

olduğu söylenebilir. XIX. yüzyılın ortalarında atamaların halen devam ediyor olması zaviyenin aynı yüzyılın ikinci yarısında mevcut olduğunun bir göstergesidir.

IV.I.II.II. Afşar Zaviyesi

Afşar Zaviyesi, Dağ-Belviran'a tabi Afşar köyünde idi. Fatih dönemi tahririnde adına rastlanılmamakla birlikte vâkıfı, 1483 tarihli vakıf tahririnde Karamanoğlu Alâeddin Bey (1361-1398) olarak gösterilmiştir. Vakfiyesi tespit edilememekle birlikte zaviye için Karamanoğlu Alâeddin Bey tarafından vakıflar tahsis edilmiş olmalıdır⁶⁰². Bu durumda XIV. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği söylenebilir.

Afşar Zaviyesi'nin 19 parçadan meydana gelen yaklaşık bir çiftlikten ibaret vakfi mevcut idi. Öşri galle, resm-i çift, ağnam, kovan, öşri-i bağ ve diğerlerinden oluşan vakfin yıllık hâsılatı 180 akçedir⁶⁰³. Zaviyenin vakıf gayrimenkullerinde daha sonra artış olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Nitekim 937/1530 tahririnde iki çiftlik yer olan vakfin yıllık geliri 280 akçeye yükselmiştir. Elde edilen gelir, zaviyeye gelip kalanlara sarf ediliyordu⁶⁰⁴. II. Bayezid dönemi tahrir kayıtlarında zaviyenin mutasarrıfı Karamanoğlu İbrahim Bey'in mektubu ve sultan beratı ile vâkıfın evladı Musa Şeyh olarak gösterilmiştir. Ancak burada Musa Şeyh'in kimin soyundan geldiğine işaret edilmemiştir⁶⁰⁵. Günümüze kadar ulaşamayan tasavvuf yapısının ne zaman ve hangi sebeple ortadan kalktığına dair şimdilik bir bilgi mevcut değildir⁶⁰⁶.

IV.I.II.III. Akpınar Zaviyesi

Belviran Kazası'na tabi Akpınar köyünde bulunan zaviye adını içinde bulunduğu yerleşim yerinden almaktadır. Kurucusu ve yapım tarihi bilinmeyen Akpınar Zaviyesi, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında faal idi. Dolukuyu olarak bilinen mezra bu zaviyenin vakfidir. XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait *Hurufat* kayıtlarında da bu mezranın öşürü zaviyenin gelirleri arasında gösterilmiştir⁶⁰⁷.

⁶⁰² COŞKUN, *aynı tez*, s. 71.

⁶⁰³ COŞKUN, *aynı tez*, s. 72.

⁶⁰⁴ *387 Numaralı Defter*, s. 96.

⁶⁰⁵ COŞKUN, *aynı tez*, s. 71-72.

⁶⁰⁶ İsmail ÇİFTÇİOĞLU, "Karamanlı Eğitim Öğretim Müesseseleri", *Karaman Tarihi ve Kültürü*, II, İstanbul 2005, s. 538.

⁶⁰⁷ VAD, no: 1079, vr. 64b.

Zaviyedarlığın vâkîfın evlatlarından erkeklere ve kadınlara verildiği Akpınar köyü zaviyesine ait ilk *Hurufat* kaydı Cemaziyelahir 1167/Mart-Nisan 1754 tarihlidir. Buna göre Seyyid Veliyüddin zaviyedarlık yapmaktadır⁶⁰⁸. Veliyüddin'in Cemaziyelahir 1180/Kasım-Aralık 1766'da vefatıyla bu vazifeye kadının arzı üzerine beratla Şerife Fatine Hatun atanmıştır⁶⁰⁹. Şerife Fatine Hatun çocuksuz olarak ölünce yine kadının arzı üzerine yerine "*li-ebeveyn er karındaşı*" İbrahim'in kızı Şerife Aişe beratla getirilmiştir⁶¹⁰. İlerleyen dönemlerde kadın mutasarrıflar zaviyenin idaresinde söz sahibi olmaya devam etmişlerdir. Şerife Aişe'in görevden çekilmesi üzerine eski berat gereğince yerine Cemaziyelahir 1225/Temmuz-Ağustos 1810'te Abdülfettah kızı Şerife tayin edilmiştir⁶¹¹. Akpınar Zaviyesi ile ilgili XIX. yüzyılın başlarına ait olan bu kayıttan başka şimdilik bir belge tespit edilememiştir. Abdülfettah kızı Şerife'nin tasarrufunda bir süre daha hizmet verdiği göz önüne alındığında, tasavvuf yapısının XIX. yüzyılın ortalarına kadar mevcudiyetini koruduğu öngörülebilir.

IV.I.II.IV. Aşursaray/Şeyh Maruf Zaviyesi ve Türbesi

Şeyh Maruf Zaviye ve Türbesi, Ova-Belviran'a bağlı Aşursaray köyünde idi. 888/1483 tarihli Karaman Eyaleti vakıf tahririnde ismi belirtilmeyen, ancak "*evlâd-ı İsmail*"in tasarrufunda olduğu söylenen⁶¹², XVI. yüzyılın başlarına ait tahrir kayıtlarında Şeyh Maruf vakfına ait olduğuna işaret edilen manzume⁶¹³, 937/1530 tarihli kayıttan Şeyh Muarrif Zaviye ve Camii şeklinde zikredilmiştir⁶¹⁴. Bunun için önce köyün adı, sonra burası için vakıflar tahsis ettiği anlaşılan Şeyh Maruf'un adıyla konu başlığı yazılmıştır.

Şeyh Maruf Zaviyesi'nin banisi ve yapım tarihi belli değildir. II. Bayezid döneminde İsmail evladının tasarrufunda bulunduğu dair kayıt, ilk yaptıranın Şeyh İsmail adında biri olduğuna işaret etmektedir. Bitişindeki mabedin Şevval 1156/Kasım-Aralık 1743'te "*Şeyh İsmail Camii*" şeklinde geçmesi⁶¹⁵ de bunu teyit etmektedir. Manzumenin Karamanoğulları döneminde XIV. yüzyıl ortalarında mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Zira bazı vergilerden muaf olduğuna dair Karamanoğlu Alâeddin Bey'den itibaren Osmanlılara kadar muafnameler verilmesi bunu göstermektedir. Önceleri belli bir adı yoktu. Bunun için muhtemelen köyün adıyla yani Aşursaray olarak anılıyordu. II. Bayezid döneminde zaviyede ikamet eden

⁶⁰⁸VAD, no: 1079, vr. 64b.

⁶⁰⁹VAD, no: 1075, vr. 11b.

⁶¹⁰VAD, no: 1078, vr. 33b.

⁶¹¹VAD, no: 541, vr. 32a.

⁶¹²COŞKUN, *aynı tez*, s. 70.

⁶¹³ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 124.

⁶¹⁴387 Numaralı Defter, *aynı yer*.

⁶¹⁵VAD, no: 1079, vr. 64b.

müritlerden biri olan Şeyh İsmail'in kardeşi Maruf⁶¹⁶, zaviye ve cami için vakıf kurmuş, Kanuni döneminde bu manzume Şeyh Maruf Vakfı'na ait olarak kaydedilmiştir⁶¹⁷. XVIII. yüzyıl başlarından sonraki *Hurufat* kaydında ise Şeyh Maruf Zaviyesi olarak geçmeye başlamıştır⁶¹⁸.

Şeyh Maruf Zaviye ve Camii'nin 888/1483 tarihli tahrir kaydında belirtildiği üzere Aşursaray köyü sınırında bulunan üç çiftlik miktarı, 12 parça yer vakfı idi. Yıllık geliri 340 akçe olup 2/3'si zaviye, 1/3 'i ise cami için vakfedilmiştir⁶¹⁹. XVI. yüzyıl Karaman Vilayeti vakıfları ile ilgili tahrirde sınırları Sultanyeri, Yenitaş, Haydarbâd, Eğricekaya, Ovacık, Kayaaltı, Çardaközü, Çayırardı, Dikilitaş ve Bucakbar olarak çizilen bir kıta yer ile Dinek köyünde bir kıta bağ şu anda elde bulunmayan vakfiye gereğince zaviye ve caminin vakıfları arasında gösterilmiştir⁶²⁰.

Şeyh Maruf Zaviyesi'nin II. Bayezid dönemi tahririne göre şeyhleri Habil Fakih oğlu Abdülkadir ve Mehmed Fakih oğlu Halil olup Abdullah, Maruf ve İsmail adında üç hizmetkârı bulunmaktaydı⁶²¹. *Hurufat Defterleri*'ndeki Şevval 1122/Kasım-Aralık 1710 tarihli kayıta öşür geliri karşılığı Abdullah adlı kimsenin müteveli olarak atandığı bildirilmekte; fakat bu görevin mahiyetinden bahsedilmemektedir⁶²². Muhtemelen tevliyet ciheti evlada şart edilmiştir. Zaviye hakkında şimdilik başka bir belgenin tespit edilememiş olması XVIII. yüzyılın ilk yarısında ortadan kalktığı olasılığını güçlendirmektedir.

Şeyh Maruf Gürcü Türbesi: Tasavvuf yapıları mimari açıdan incelendiğinde bazılarının içlerinde kurucularına ait türbeleri de barındırdıkları görülür. Muharrem 1134/Ekim-Kasım 1721 tarihli *Hurufat* kaydında Şeyh Maruf Gürcü'ye ait olarak zikredilen türbe de Aşursaray köyünde, muhtemelen Şeyh Maruf Zaviyesi'nin bitişiğinde idi⁶²³. Türbenin inşa tarihine dair bir kayıt mevcut değildir. Yukarıda zikredildiği üzere Şeyh Maruf 1483'te sağ idi⁶²⁴. Adına zaviye inşa edildiğine dair kaydın tarihi ise 1530'dur⁶²⁵. Bu durumda

⁶¹⁶COŞKUN, *aynı yer*.

⁶¹⁷*Karaman Vilâyeti Vakıfları, aynı yer*.

⁶¹⁸VAD, no: 1133, vr. 86a.

⁶¹⁹COŞKUN, *aynı yer*; 387 Numaralı Defter, *aynı yer*; Mehmet Akif ERDOĞRU, "Karaman Vilâyeti Zâviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (Kısaltma: *Karaman Zâviyeleri*), IX, İzmir 1994, s. 119; aynı yazar, "Murad Çelebi Defteri: "1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar II", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (Kısaltma: *Murad Çelebi Defteri*), XVIII/S. 2 (Aralık 2003), s. 114.

⁶²⁰*Karaman Vilâyeti Vakıfları, aynı yer*.

⁶²¹387 Numaralı Defter, *aynı yer*.

⁶²²VAD, no: 1133, vr. 86a.

⁶²³VAD, no: 1133, vr. 86a.

⁶²⁴COŞKUN, *aynı yer*.

⁶²⁵387 Numaralı Defter, *aynı yer*.

onun ölümünü bu tarihten sonralarda aramak gerekecektir. Öyle ise türbe en erken XVI. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olmalıdır.

Şeyh Maruf Gürcü Türbesi'nin Muharrem 1134/Ekim-Kasım 1721 tarihinde bir akçe ile türbedarı Hacı Ali'dir. Hacı Ali'nin bir akçe yevmiye ile türbedar olduğu anlaşılmaktadır. Vefatıyla türbedarlık sırası oğlu Mehmed'de iken yabancı olduğu bildirilen Hacı Abdullah görevi üzerine almış; azledilmesiyle türbedarlık Mehmed'e berat ile tevcih edilmiştir⁶²⁶.

IV.I.II.V. Balı Divane Zaviyesi

Balı Divane Zaviyesi hakkında şimdilik yalnızca Kanuni dönemi tahrir kayıtlarından bilgi tespit edilebilmektedir. Belviran Kazası'ndaki tasavvuf yapılarından biri olup bulunduğu köy ve inşa tarihi hakkında bir bilgi mevcut değildir. XVI. yüzyıl başlarında faal olduğu anlaşılan zaviyenin Avdı'da bir kıta bağ ve Yamukdere'de bir kıta yer vakfı idi ki, hâsıl olan geliri buraya gelip gidenlere sarf edilmekteydi⁶²⁷.

IV.I.II.VI. Çavuş/İbrahim/İbrahim Çavuş/Ömer Çavuşoğlu İbrahim Zaviyesi

İbrahim Çavuş Zaviyesi, Ova Belviran'a bağlı Gödelesun köyünde idi. Tasavvuf yapısı II. Bayezid dönemi tahririnde Çavuş Zaviyesi⁶²⁸, *Hurufat Defterleri*'nde İbrahim Zaviyesi⁶²⁹, İbrahim Çavuş Zaviyesi⁶³⁰ Ömer Çavuşoğlu Zaviyesi⁶³¹ şeklinde de zikredilmektedir. İbrahim Çavuş tarafından yaptırıldığı tahmin edilen zaviyenin inşa tarihi bilinmemektedir. 888/1483 tarihli tahrir kaydında adının geçmesinden XV. yüzyılın ortalarında mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

İbrahim Çavuş Zaviyesi'nin 1483'teki vakıfları, Elmasun köyünde bir kıta bağın yarısı, Gödelesun köyünde tahminen dört dönüm olan üç kıta yer, Konya sahrasında İsmail mezrasının yarısı, Kürtler köyünde iki ve Kilise köyünde bir kıta bağ yerinden ibaret olup yıllık geliri 300 akçe idi⁶³². 937/1530'da on kıta bağ, yarım mezra ve beş kıta yer olarak belirlenen vakfın gelirleri 382 akçeye yükselmiştir⁶³³. XVI. yüzyılın başlarına ait tahrirde 236 akçe olan toplam vakıf gelirinin 1/3'ünün meşihat, 2/3'sinin ise zaviyenin masraflarına harcanması şart edilmiştir⁶³⁴. Ayrıca Karaman yolu Çalburnu mevkiinde bulunan musluğun

⁶²⁶ VAD, no: 1133, vr. 86a.

⁶²⁷ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 121.

⁶²⁸ COŞKUN, *aynı tez*, s. 71.

⁶²⁹ VAD, no: 1133, vr. 86b; no: 1079, vr. 117a.

⁶³⁰ VAD, no: 1079, vr. 117b-64b; no: 1075, vr. 11b.

⁶³¹ VAD, no: 1078, vr. 33a.

⁶³² COŞKUN, *aynı yer*; ERDOĞRU, *Murad Çelebi Defteri*, s. 115.

⁶³³ *387 Numaralı Defter*, *aynı yer*; ÇİFTÇİOĞLU, *aynı makale*, s. 538-539.

⁶³⁴ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 128.

zaviyenin tasarrufunda olduğu, burada görevli saka ve âbkeşlerin ücretlerinin zaviyeye ait mahsulden karşılandığı anlaşılmaktadır⁶³⁵.

İbrahim Çavuş Zaviyesi'nin 888/1483 tarihli tahrirden anlaşılacağı üzere mutasarrıfı Derviş İslam'dır⁶³⁶. XVI. yüzyıl tahririnden Bilal oğlu Pir Budak'ın zaviyenin şeyhi olduğu anlaşılmaktadır⁶³⁷. Tasavvuf yapısı ile ilgili *Hurufat Defterleri*'ndeki kayıtlardan ise mütevellî ve zaviyedar atamaları tespit edilebilmektedir. Şevval 1126/Ekim-Kasım 1714 tarihli kayıttan zaviyenin kimsenin tasarrufunda olmadığı, Karaman yolu Çalburnu mevkiinde bulunan musluğun ise bir sakasının olmadığı bildirilmektedir. Bu nedenle İbrahim Çavuş Zaviyesi mahsulünden almak üzere adı geçen mevzideki musluğun sakası olarak Mehmed ve Ebu Bekir görevlendirilmişlerdir⁶³⁸. Ebu Bekir'in vefatı ile hissesi Rebiyülahir 1151/ Temmuz-Ağustos 1738 tarihinde ortağı olan Mehmed'e verilmiştir⁶³⁹. Rebiyülevvel 1176/Eylül-Ekim 1762 tarihli belgede Mehmed Halife'nin ölümü nedeniyle adı geçen vazifeye oğlu Mehmed oğlu Ebu Bekir'in kendi arzuhali gereğince beratla atandığından bahsedilmektedir⁶⁴⁰. Zilkade 1152/Ocak-Şubat 1740 tarihli kayıttan tasavvuf yapısının zaviyedar ve mütevellîsinin Şeyh Ahmed olduğu, ölümünün ardından yerine kadı arzı ile Şeyh Molla Mehmed'in atandığı bildirilmektedir⁶⁴¹. Şeyh Mehmed ölünce yerine Zilkade 1161/Ekim-Kasım 1748 tarihinde Arif Mustafa atanmıştır⁶⁴². Recep 1189/Ağustos-Eylül 1775 tarihli *Hurufat* kaydında bildirildiği üzere Arif Mustafa'nın çocuksuz olarak vefatını müteakiben zaviyedarlık ve mütevellîlik kadrolarına Seyyid Mehmed tayin edilmiştir⁶⁴³. Bu kayıt, tasavvuf yapısında XVIII. yüzyılın son çeyreğinde de hizmet verildiğini göstermektedir.

IV.I.II.VII. Efendi Seydi Zaviyesi

Efendi Seydi Zaviyesi, Ova-Belviran'a tabi Seydiüyüğü köyünde idi. Adını kurucusundan aldığı tahmin edilen zaviyenin yapım tarihi hakkında bir bilgi şimdilik tespit edilememiştir. Vakıf kayıtlarından XV. yüzyıl sonlarında faaliyette olduğu anlaşılan zaviyenin Ova-Belviran'a tabi Daylı Hacı ve Genç Karı mezraları vakfı olup yıllık geliri 120 akçe idi⁶⁴⁴. 935/1530 tahririnde Belviran'a tabi Taşluca mezrası da buranın vakıfları arasında

⁶³⁵VAD, no: 1079, vr. 117a; no: 1075, vr. 11b.

⁶³⁶COŞKUN, *aynı yer*.

⁶³⁷*Karaman Vilâyeti Vakıfları, aynı yer*.

⁶³⁸VAD, no: 1133, vr. 86b.

⁶³⁹VAD, no: 1079, vr. 117a.

⁶⁴⁰VAD, no: 1075, vr. 11b.

⁶⁴¹VAD, no: 1079, vr. 117b.

⁶⁴²VAD, no: 1079, vr. 64b.

⁶⁴³VAD, no: 1078, vr. 33a.

⁶⁴⁴COŞKUN, *aynı tez*, s. 70.

gösterilmiştir. Mezralardan elde edilen gelir yıllık 340 akçe idi⁶⁴⁵. Efendi Seydi Zaviyesi'nin sonraki dönemlerdeki akıbeti hakkında arşiv belgelerinde şimdilik bir kayıt belirlenememiştir.

IV.I.II.VIII. Hacı İbrahim Zaviyesi

Hacı İbrahim Zaviyesi, Belviran'a tabi Yağlıhüyük köyünde idi. Adını muhtemelen kurucusundan alan zaviyenin ne zaman inşa edildiği hakkında bir bilgi yoktur. Ancak Kanuni dönemi tahririnde adının geçmesinden XVI. yüzyılın başlarında mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Yağlıhüyük köyünde miktarı belirtilmeyen çiftlik zaviyenin vakfı olarak gösterilmiştir. Buradan elde edilen gelirin 20 akçe olmasından⁶⁴⁶ Hacı İbrahim Zaviyesi'nin küçük bir tarikat yapısı olduğu söylenebilir.

IV.I.II.IX. Hacı Yusuf/Hacı Yusuf Güceriş/Hacı Musa Zaviyesi

Belviran Kazası'na bağlı Suvarık köyünde bulunan tasavvuf yapısı, *Hurufat Defterleri*'nde Hacı Yusuf, Hacı Yusuf Güceriş⁶⁴⁷ ve Hacı Musa Zaviyesi şeklinde zikredilmiştir⁶⁴⁸. Hacı Yusuf Zaviyesi ile ilgili kayıtlarda bahsi geçen mutasarrıfların isimlerinin Hacı Musa Zaviyesi'nde de aynen geçmesi, söz konusu tasavvuf yapısının aslında Hacı Yusuf Zaviyesi ile ilgili olduğunu göstermektedir. Bunun için aynı başlık altında incelenen tarikat yapısının ne zaman yaptırıldığına dair şimdilik bir belge mevcut değildir; ancak Rebiyülahir 1122/Haziran 1710 tarihli ilk *Hurufat* kaydı göz önüne alındığında⁶⁴⁹ XVII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olabileceği söylenebilir. Hacı Yusuf Zaviyesi'nin şimdilik tespit edilememekle birlikte Cemaziyelahir 1175/Aralık-Ocak 1761-1762 tarihli belgeden bir vakfiyesinin olduğu anlaşılmaktadır. Atama kayıtlarına göre Suvarık ve Kalınahur mezraları zaviyeye ait vakıf gayrimenkulleri idi⁶⁵⁰.

Hacı Yusuf/Hacı Yusuf Güceriş/Hacı Musa Zaviyesi hakkında Rebiyülahir 1122/Mayıs-Haziran 1710 tarihli ilk *Hurufat* kaydından başlamak üzere vakfiye ve vâkıfın şartları gereğince mütevellî ve zaviyedar atamaları tespit edilebilmektedir. Söz konusu tarihte zaviyedarlık ve mütevellîlik berat ile Ömer oğlu Ahmed ve Ahmed oğlu Mustafa'ya tevcih edilmiştir. Vâkıfın soyundan olan erkek mutasarrıflarla birlikte kız çocukları da zaman zaman idari işlerle görevlendirilmişlerdir. Nitekim Ahmed ve Mustafa'nın görevi vâkıfın evladından haksızlıkla aldıklarının anlaşılmasıyla azledilerek yerlerine Şevval 1122/Kasım-Aralık 1710

⁶⁴⁵ 387 Numaralı Defter, aynı yer.

⁶⁴⁶ 387 Numaralı Defter, s. 97.

⁶⁴⁷ VAD, no: 1133, vr. 86a-86b-87b; no: 1075, vr. 11b; no: 1082, vr. 48b; no: 1158, vr. 12a.

⁶⁴⁸ VAD, no: 1078, vr. 33b.

⁶⁴⁹ VAD, no: 1133, vr. 86a.

⁶⁵⁰ VAD, no: 1133, vr. 86a-87b; no: 1075, vr. 11b; no: 1082, vr. 48b; no: 1158, vr. 12a.

tarikhinde mutasarrıflık Ali ve Zeliha'ya birlikte tevcih edilmiştir. Bir süre sonra Ahmed'in yeniden müdahalesi söz konusu olmuş, azledilerek Şevval 1132/Ağustos-Eylül 1720'de Ali ve Zeliha yeniden görevlendirilmiştir⁶⁵¹. Kalınahur mezrasının mütevellî ve zaviyedarının Mehmed oğlu İsa olduğu Şaban 1135/Mayıs-Haziran 1723 tarihli kayıttta bildirilmekte; ancak kimin yerine ve ne zaman görevlendirildiği belirtilmemektedir. Beratinin zayi olmasıyla kendisine yeniden berat verilmiştir⁶⁵². Mehmed oğlu İsa'nın görevi Cemaziyevvel 1143/Kasım-Aralık 1730 tarihinde yenilenmiştir. Zilkade 1143/Mayıs-Haziran 1731 tarihli kayıttta da zayi olması nedeniyle yeniden berat verildiğinden söz edilmektedir. Mehmed oğlu İsa'nın görevinin hangi nedenle ve ne zaman sonlandığı belirtilmemiştir. Ramazan 1149/Ocak-Şubat 1737 tarihli kayıttta mezranın mezradar ve mütevellîsinin Ömer olduğu, ölümü ile babasının beratı gereğince yerine oğlu Veliyüddin'in atandığı bilgisi yer almaktadır⁶⁵³. İlerleyen dönemlerde Veliyüddin'in akıbetine dair bir bilgi mevcut olmamakla birlikte gurre-i Saferü'l-hayr 1175/1 Eylül 1761 tarihli *Hurufat* kaydından itibaren tevliyet ve zaviyedarlığın Ömer oğlu Ahmed ve Ahmed oğlu Mustafa üzerinde olduğu görülmektedir. Kendi rızalarıyla görevden çekilmeleri neticesinde adı geçen vazifelere 2/3 iki hisse ile Veliyüddin Halife getirilmiş, beratının zayi olması nedeniyle sunulan arzuhal neticesinde gurre-i Cemaziyelahir 1175/28 Aralık 1761 tarihinde yeniden bu görevlere atanmıştır⁶⁵⁴. Muharrem 1184/Nisan-Mayıs 1770 tarihli kayıttta anlaşılacağı üzere Veliyüddin Halife'nin vefatının ardından yerine damadı Seyyid Mahmud oğlu Seyyid Hüseyin atanmıştır⁶⁵⁵. Rebiyülevvel 1190/Nisan-Mayıs 1776'da Seyyid Hüseyin'in görevi yenilenmiştir⁶⁵⁶. Ölüm nedeniyle boş kalan bu vazifelere Recep 1191/Ağustos-Eylül 1771'de beratla kardeşi Seyyid Mehmed Arif tayin edilmiştir⁶⁵⁷.

Hacı Yusuf Zaviyesi'ne Recep 1191/Ağustos-Eylül 1771 tarihinden itibaren yapılmış herhangi bir atama kaydı şimdilik mevcut değildir. Ancak tayinlerin XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da devam etmesi, tasavvuf yapısının XIX. yüzyılın başlarına kadar faal olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

⁶⁵¹ VAD, no: 1133, vr.86a-86b-87a-87b.

⁶⁵² VAD, no: 1137, vr. 111b.

⁶⁵³ VAD, no: 1079, vr. 116b-117a.

⁶⁵⁴ VAD, no: 1075, vr. 11b.

⁶⁵⁵ VAD, no: 1082, vr. 48b.

⁶⁵⁶ VAD, no: 1158, vr. 12a.

⁶⁵⁷ VAD, no: 1078, vr. 33b.

IV.II.X. İbrahim Paşa Zaviyesi

Belviran Kazası'na tabi Sakarlar köyü yakınlarındaki Gene köyünde Çarşamba Pazarı Köprüsü'nün tamiri için İbrahim Paşa tarafından yaptırılan ve banisinin adıyla anılan zaviyenin⁶⁵⁸ inşa tarihine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 9 Safer 1300/20 Aralık 1882 tarihli bir ilamda günümüzde tespit edilemeyen 882/1477 tarihli bir vakfiyeden söz edildiğine bakılırsa⁶⁵⁹ tasavvuf yapısının XV. yüzyılın ortalarında bina edilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durulabilir. Sakarlar ve Gene köyündeki mezra, Sakarlar köyünde vefat eden İbrahim Paşa tarafından evladiyet üzere zaviye için vakfedilmiştir⁶⁶⁰.

Vakıf işlerinin idaresinden sorumlu olan mütevellilerin, kimi zaman birden fazla tekke veya zaviye için görevlendirildikleri bilinmektedir. Nitekim İbrahim Paşa Zaviyesi'nin tevliyet ve zaviyedarlığı da Dutludinek köyünde bulunan Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi ile birlikte vakfiye hukukuna göre nesilden nesile evlada şart edilmiştir⁶⁶¹. Şaban 1110/Şubat-Mart 1699 tarihli ilk *Hurufat* kaydından itibaren adı geçen mütevellilerin aynı zamanda Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi'nin de müşterek mutasarrıfları oldukları önceki mütevellilerinin isimlerine yer veren Recep 1189/Ağustos-Eylül 1775 tarihli kayıttan açıkça anlaşılmaktadır⁶⁶².

İbrahim Paşa Zaviyesi ile ilgili en erken atama kaydı Şaban 1110/Şubat-Mart 1699 tarihli olup vakfın mütevellilik vazifesine İbrahim Paşa'nın evladından olduğuna işaret edilen Şahin Mansur Halife tayin edilmiştir⁶⁶³. Cemaziyelahir 1127/Haziran-Temmuz 1715 ve Zilkade 1143/Mayıs-Haziran 1731 tarihli kayıtlarda Şah İvaz ile İbrahim oğlu Derviş Ali'in zaviyenin iştiraken mütevellileri olduğundan ve Şah İvaz'ın ölümü ile hissesinin naibin arzı üzerine Derviş Ali'ye beratla verildiğinden söz edilmektedir⁶⁶⁴. Derviş Ali'nin ölümünün ardından mütevellilik naibin arzı üzerine Zilkade 1150/Şubat-Mart 1738'de kardeşleri Mustafa ve Ömer'e beratla tevcih edilmiştir. Ömer'in çocuksuz olarak vefat etmesi, Mustafa'nın ise görevi kendi rızası ile oğlu Seyyid İbrahim'e bırakması üzerine sahip oldukları hisseleri tevliyetle birlikte Konya naibinin arzı üzerine Rebiyülevvel 1154/Mayıs-Haziran 1741'de Seyyid İbrahim'e beratla verilmiştir. Aynı tarihli başka bir atama kaydından

⁶⁵⁸ VAD, no: 1133, vr. 86b; no: 1140, vr. 98a; no: 1079, vr. 116b-117a-117b-64b; no: 1058, vr. 103b.

⁶⁵⁹ KŞS, no: 99, s. 435.

⁶⁶⁰ VAD, no: 1140, vr. 98a; no: 1078, vr. 33b.

⁶⁶¹ VAD, no: 1078, vr. 33b; no: 537, vr. 71b.

⁶⁶² VAD, no: 1078, vr. 33a.

⁶⁶³ VAD, no: 1140, vr. 98a.

⁶⁶⁴ VAD, no: 1133, vr. 86b.

Mustafa ve Ömer'in Şücaeddin evkafının da mütevellileri oldukları anlaşılmaktadır⁶⁶⁵. Seyyid İbrahim'e beratının zayı olası nedeniyle Şevval 1156/Kasım-Aralık 1743 tarihinde yeniden berat verilmiştir⁶⁶⁶. Seyyid İbrahim'in vefat etmesiyle yerine Cemaziyelevvel 1173/Aralık-Ocak 1759-1760 tarihinde naibin arzı üzerine beratla oğlu Seyyid Mustafa Halife atanmıştır⁶⁶⁷. Mustafa'nın evlatsız olarak ölmesiyle mütevellilik vazifesi kadının arzı üzerine Rebiyülahir 1185/ Temmuz-Ağustos 1771'de amcakızları Şehribanu, Fatıma, İsmihan, Hatice ve Neslihan'a beratla tevcih edilmiştir⁶⁶⁸. Söz konusu kayıttan itibaren süregelen atamalar Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi ile birlikte müşterek olarak yapılmış olup bu durum Şaban 1204/Nisan-Mayıs 1790 tarihine kadar devam etmiştir⁶⁶⁹. Söz konusu tarihten itibaren Şücaeddin ve Buğra Baba ile İbrahim Paşa zaviyelerine atamalar artık müstakil olarak yapılmaya başlamıştır. Aradan geçen uzun zaman zarfında zaviyeye yapılan görevlendirmelerle ilgili bir kayıt şimdilik tespit edilememiştir. 26 Cemaziyelahir 1282/16 Kasım 1865 tarihine gelindiğinde zaviyenin mutasarrıfının Hatunsaray Nahiyesi'ne tabi İsmail köyü birinci hanesinde kayıtlı Sipahi Mehmed oğlu Ahmed olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed'in vefatını müteakiben aynı köyün nüfusuna kayıtlı olduğu tespit edilen oğullarından Sefer'in, kendisine verilmesine dair bir talepte bulunmaması üzerine tevliyet 9 Safer 1300/20 Aralık 1882 tarihli ilamla diğer oğlu Mehmed'e verilmiştir⁶⁷⁰. Bu son atama kaydından başka şimdilik herhangi bir belgenin tespit edilememiş olmasından hareketle tasavvuf yapısının ancak XX. yüzyılın başlarına kadar mevcudiyetini muhafaza ettiği ihtimali üzerinde durulabilir.

IV.I.II.XI. İbrahim Seydi Zaviyesi

İbrahim Seydi Zaviyesi, Ova-Belviran'a tabi Keşlik yakınlarında idi⁶⁷¹. Adını 1140/1727 tarihli *Hurufat* kaydında Belviran Kazası'na defnedildiği bildirilen İbrahim Seydi'den almış olmalıdır⁶⁷². İnşa tarihi bilinmemekle birlikte Fatih döneminde yapılan tahrirde İbrahim Bey'in mektubuyla vergilerden muaf tutulmasından⁶⁷³ XV. yüzyılın ortalarında mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Tarikat yapısının XV. yüzyılın sonlarında öşri galle, resm-i çift, ağnam, kovan ve diğerleri olmak üzere toplam 200 akçe yıllık geliri

⁶⁶⁵ VAD, no: 1079, vr. 117a-117b.

⁶⁶⁶ VAD, no: 1079, vr. 116b-117a-64b.

⁶⁶⁷ VAD, no: 1097, vr. 103a.

⁶⁶⁸ VAD, no: 1058, vr. 103b.

⁶⁶⁹ VAD, no: 537, vr. 71b.

⁶⁷⁰ KŞS, no: 99, s. 435.

⁶⁷¹ COŞKUN, *aynı tez*, s. 72.

⁶⁷² VAD, no: 1143, vr. 138b.

⁶⁷³ *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, s. 32; *387 Numaralı Defter*, s. 96; ERDOĞRU, *Murad Çelebi Defteri*, s. 116.

vardı⁶⁷⁴. 937/1530 tahririnden bu oranın değişmediği anlaşılmaktadır⁶⁷⁵. *Hurufat* kayıtlarında zaviyenin birtakım vakıfları olduğu ve görevlilerin ücretlerinin vakıf gelirleri ile ödendiği bildirilmekle birlikte vakıfların mahiyeti hakkında bilgi bulunmamaktadır⁶⁷⁶.

İbrahim Seydi Zaviyesi'nin Fatih döneminde yapılan tahrirden Şeyh Fakı ve Şeyh Sadreddin'in tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır⁶⁷⁷. Atamalarla ilgili *Hurufat Defterleri*'ndeki ilk kayıt Safer 1138/Ekim-Kasım 1725 tarihlidir. Zaviye İbrahim'in tasarrufunda iken vefatı ile yerine Ahmed Halife görevlendirilmiştir⁶⁷⁸. 1140/1727-1728 tarihinden itibaren ise nazır ve cabi atamaları görülmektedir. Zaviyenin bir nazırı olmadığı için bu vazifeye Larende naibinin arzıyla Cumadiyessani 1140/1727-1728'de zaviye evkafından her sene bir müdd buğday ve bir akçe ile Şeyh Mehemed atanmıştır⁶⁷⁹. Zilkade 1160/Kasım-Aralık 1747 tarihli kayıta senelik iki müdd buğday ile cabi olan Hafız Ahmed'in beratsız olduğu ve yeniden bu vazife için görevlendirildiği bildirilmektedir⁶⁸⁰. Hafız Ahmed'in ölümünün ardından cabilik Cemaziyelahir 1168/Mart-Nisan 1755'te berat ile Halil'e verilmiştir⁶⁸¹. Senede iki müdd buğday ile cabi olan Halil Halife'nin görevi Rebiyülahir 1172/Aralık 1758'de yenilenmiştir⁶⁸².

Zaviyedarlığın evlada şart edildiği İbrahim Seydi Zaviyesi'nde XIX. yüzyıla ait bir ilamdan erkeklerin yanı sıra kız çocuklarının da zaviyedar olarak atanabildikleri anlaşılmaktadır. Nitekim zaviyedarlık, Safiye Hatun'un feragat etmesi ile 27 Muharrem 1289/6 Nisan 1872 tarihinde büyük kızları Fatıma, Aişe ve Hatice'ye tevcih olunmuş; ancak mutasarrıfların birbirini müteakiben vefat etmeleri nedeniyle hizmet yeri boş kalmıştır. Vâkıfın evladından olan Seyyid Mehmed Said ile Hatice'nin büyük evlatları Seyyid Nu'mân Efendi ve kız kardeşi Şerife Aişe uzun zamandan beri var olan şartlar üzere tasarruf sırasının kendilerine geldiğini, zaviyedarlığın eşit olarak kendilerine beratla tevcih edilmesini talep etmişlerdir. İstanbul ve Rumeli'nden bazı kimselerin şahitlikleriyle zaviyedarlık adı geçen kişilere ayrı ayrı berat verilmek suretiyle tevcih olunmuştur⁶⁸³. XIX. yüzyılın son çeyreğinde hizmet vermeye devam ettiği anlaşılan zaviyenin XX. yüzyılın başlarında yıkılmış olması muhtemeldir.

⁶⁷⁴ COŞKUN, *aynı yer*; ERDOĞRU, *Murad Çelebi Defteri, aynı yer*.

⁶⁷⁵ 387 Numaralı Defter, *aynı yer*.

⁶⁷⁶ VAD, no: 1143, vr. 138b; no: 1079, vr. 64b; no: 1097, vr. 99b-103a.

⁶⁷⁷ *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, s. 32.

⁶⁷⁸ VAD, no: 1083, vr. 86a.

⁶⁷⁹ VAD, no: 1143, vr. 138b.

⁶⁸⁰ VAD, no: 1079, vr. 64b.

⁶⁸¹ VAD, no: 1097, vr. 99b.

⁶⁸² VAD, no: 1097, vr. 103a.

⁶⁸³ *İ.M.EV.MÜF*, no: 329, vr. 12a.

IV.II.XII. Ömer Seydioğlu Sinan Seydi Zaviyesi

Ömer Seydioğlu Sinan Seydi Zaviye ve Medresesi, Osmanlı döneminde Belviran Kazası'na bağlı köylerden biri olan Kuzpınar'da idi. Adını Ömer Seydioğlu Sinan Seydi'den almakta olup⁶⁸⁴ Zilkade 978/Nisan 1571 tarihli bir hükm-i şerife göre, en az iki yüz sene önce zaviye idi⁶⁸⁵. Bu durumda adı geçen yapının XIV. yüzyılın ilk yarısında mevcut olduğu söylenebilir. XV. yüzyıl sonlarında Karaman Vilayeti vakıf tahrirlerinde adının geçmesi de zaviyenin Osmanlılardan önce bulunduğunu göstermektedir.

Ömer Seydioğlu Sinan Seydi Zaviyesi, Karaman Vilayeti'nde mevcut en zengin vakfa sahip tasavvuf yapılarından biri idi⁶⁸⁶. Bunlar; Kuzpınar köyü, Serverağa tarafından Musa Paşa evladına vakfedilen Ova Belviran'a tabi Karahüyük Çatı köyü; yine Ova Belviran'a tabi Leyle, Seydiüyüğü ve Tatarüyüğü köyleri ile Daylı Hacı, Genç Karı, Armutusuz Nahiyesi'ndeki Sultan yeridir⁶⁸⁷. 888/1483 tahririnde zaviyenin bu vakıflarla birlikte Konya'ya tabi Kalınviran köyünde ve Belviran'a tabi Oğlan köyünde üç dönüm yeri vardı⁶⁸⁸. XVI. yüzyılın başlarına ait tahrirde ise yukarıdakilere ilaveten Gödelesun ve Elmasun arasındaki köyler; Konya'ya tabi Kalınviran ve Pınarbaşı köyleri; Çökikır, Oğlan, ve Kaşardı'nda bir kıta yer; Üçkilise'de altı, Durayda'da beş kıta yer; Karakenise, İlyat ve Bağcı köylerinde bir kıta, Türbe'de iki kıta bağ; Emrud'da bir kıta Yerencurlu Bağ, Polat köyünde Seydi Bahçesi'nde bir kıta, Emrudsud'da su kenarında yer, Aladağ Kazası'nda bağlar, Yerköprü'de bir kıta bağ ile ağaçlarla beraber yer, su kenarında ve Sudhaş'da bağ yeri zaviyenin vakıfları olarak gösterilmiştir. Vakıf gayrimenkullerinden elde edilen yıllık toplam 13.996 akçe gelir, zaviyeye gelip gidenler için harcanıyordu. Zamanla bu şart yerine getirilemez olmuş; 1530'dan sonra kazasker tarafından durum padişaha arz edilerek, hâsıl olan gelir zaviye hizmetçilerine bırakılmıştır. Eskiden beri vakıf gelirlerinin tasarruf edilme sebebi ne ise aynı nedenle tasarruf edilmesi, gelirinin gelen ve gidenlere sarf olunması için padişah hükm-i şerif vermiştir⁶⁸⁹.

Ömer Seydioğlu Sinan Seydi Zaviyesi ile ilgili belgelerden şeylik ve zaviyedarlığın evlada şart edildiği anlaşılmaktadır. Buna göre 888/1483 tarihinde şeyhi Şeyh Musa Paşa'dır⁶⁹⁰. XVI. yüzyıl Karaman Vilayeti vakıfları tahririnde şeyhliğin salih evlattan

⁶⁸⁴ *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, s. 20-21.

⁶⁸⁵ *KŞS*, no: 2, s. 30.

⁶⁸⁶ ERDOĞRU, *Karaman Zâviyeleri*, s. 96.

⁶⁸⁷ *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, s. 20-21; *387 Numaralı Defter*, s. 43, 92, 93, 96.

⁶⁸⁸ COŞKUN, *aynı tez*, s. 69-70; ERDOĞRU, *Karaman Zâviyeleri*, s. 118; aynı yazar, *Murad Çelebi Defteri*, s. 114.

⁶⁸⁹ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 119-121; *387 Numaralı Defter*, s. 43.

⁶⁹⁰ COŞKUN, *aynı yer*; ERDOĞRU, *Karaman Zâviyeleri*, s. 118; aynı yazar, *Murad Çelebi Defteri*, s. 114.

Mehmed Paşa Çelebi üzerinde olduğu bildirilmektedir⁶⁹¹. Tarikat yapısının Zilkade 978/Nisan 1571 tarihli fermanında belirtildiği üzere evladiyet üzere zaviyedarı Pir Esed Seydi'dir. Kuruluş amacına aykırı olarak medreseye dönüştürüldüğünden ve burada bir müderrisin görevli olduğundan ilgili konuda söz edilmişti. Şartlara aykırı bu durum düzeltilerek Pir Esed Seydi zaviyedar olarak görevini ifa etmeye devam etmiştir⁶⁹². Bir süre daha işlevini devam ettiren Ömer Seydioğlu Sinan Seydi Zaviyesi ile ilgili XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren şimdilik bir atama kaydına rastlanılmaması, XVII. yüzyılın başlarında yıkılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.

IV.I.II.XIII. Süle Ali Zaviyesi

Süle Ali Zaviyesi ile ilgili şimdilik yalnızca Kanuni dönemi tahririnden bilgi edinilebilmektedir. XVI. yüzyılın başlarında Belviran Kazası'ndaki tasavvuf yapılarından biri olmakla birlikte bulunduğu köy belirtilmemiştir. Adını muhtemelen banisinden alan zaviyenin Kanuni dönemi tahririnden XVI. yüzyılın başlarında mevcut ve faal olduğu anlaşılmaktadır. Şimdilik tespit edilememle birlikte bir vakfiyesinin olduğu anlaşılan tarikat yapısının vakfiye gereğince meşihati vâkıfın evlâdından olanlara şart edilmiştir. Çiftlik, bağ ve resm-i ganemden elde edilen gelirin 1/3'ü meşihat cihetine, 2/3'si ise misafirlerin yemeklerine tahsis edilmiştir⁶⁹³. Süle Ali Zaviyesi hakkında sonraki dönemlerde herhangi bir belgenin tespit edilememiş olması, XVI. yüzyılın ortalarında mevcut olmadığının bir göstergesi kabul edilebilir.

IV.I.II.XIV. Şeyh Ahmed Zaviyesi

Şeyh Ahmed Zaviyesi ile ilgili şimdilik yalnızca Kanuni dönemi tahririnden bilgi edinilebilmektedir. İlgili kayıta Belviran Kazası'ndaki tasavvuf yapıları arasında gösterilmekle birlikte hangi köyde olduğu belirtilmemiştir. Şeyh Ahmed adlı bir zat tarafından yaptırıldığı tahmin edilen zaviyenin XVI. yüzyılın başlarında mevcut olması, inşasının daha eski bir tarihte gerçekleştiğinin bir göstergesidir. Torla köyünde 200 dönümlük yer zaviyenin vakfi olup yıllık geliri 280 akçe olarak gösterilmiştir⁶⁹⁴.

IV.I.II.XV. Şeyh Alâeddin Bey Zaviyesi

Belviran'a tabi Beyafşar köyünde bulunan Şeyh Alâeddin Bey Zaviyesi, adını kurucusundan almaktadır. Ramazan 1136/Mayıs-Haziran 1724 tarihli *Hurufat* kaydında

⁶⁹¹ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 119.

⁶⁹² *KŞS*, no: 2, s. 30.

⁶⁹³ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 122.

⁶⁹⁴ *387 Numaralı Defter*, s. 97.

Belviran’da olduğu belirtilen Şeyh Alâeddin Bey’in kabrinin⁶⁹⁵ Beyafşar köyünde olması muhtemeledir. İnşa tarihine dair bilgiye ulaşılammakla birlikte Cemaziyevvel 1131/Mart-Nisan 1719 tarihine kadar burada bir zaviyedarın bulunması⁶⁹⁶ zaviyenin XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Şeyh Alâeddin Bey Zaviyesi ile ilgili *Hurufat Defterleri*’nde tespit edilebilen ilk atama kaydı Cemaziyevvel 1131/Mart-Nisan 1719 tarihlidir. Şeyh Mevlüd evlâdiyet üzere yarım hisse ile zaviyedarlık ölümü ile bu vazife oğlu Himmet’e tevcih edilmiştir⁶⁹⁷. Ramazan 1136/Mayıs-Haziran 1724 tarihli kayıttan zaviyedarlığın yarı hissesinin Seyyid Ali üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Seyyid Ali’nin vefatı ile zaviyedarlık Şeyh Minnet Halife’ye verilmiştir⁶⁹⁸. Şeyh Minnet ölünce görev yeri boş kalmış ve Muharrem 1144/Temmuz-Ağustos 1731 tarihinde oğulları Abdülkadir ve Safa babalarının beratı gereğince zaviyedar olarak atanmışlardır⁶⁹⁹. Şaban 1178/Ocak-Şubat 1765 tarihli kayıttan da anlaşılacağı üzere müşterek zaviyedarlar olan Abdülkadir ve Safa’nın ölümlerinin ardından evladiyet ve meşrutiyet üzere zaviyedarlık eski berat gereğince aynı anne ve babadan kardeşleri olan Mustafa’ya intikal etmiştir⁷⁰⁰. Rebiyülevvel 1188/Mayıs-Haziran 1774’te Mustafa’nın görevi yenilenmiştir⁷⁰¹. Mustafa’nın görevinin ne zaman ve hangi nedenle sona erdiğine dair şimdilik bir kayıt tespit edilememiştir. Ancak Ramazan 1189/Ekim-Kasım 1775 tarihli kayıttan zaviyenin mütevellî ve zaviyedarının olmadığı ve bu vazifelere atamaların lüzumlu olduğu anlaşılmaktadır. Adı geçen vazifeler naibin arzı üzerine beratla Seyyid Mehmed, Seyyid İbrahim ve Hacı İbrahim’e tevcih edilmiştir⁷⁰². Şimdilik başka bir belge bulunmadığına bakılırsa Şeyh Alâeddin Bey Zaviyesi’nin XVIII. yüzyılın sonlarına kadar faal olduğu öngörülebilir.

IV.I.II.XVI. Şeyh Bayram/Şeyh Bayram Veli Zaviyesi

Şeyh Bayram/Şeyh Bayram Veli Zaviyesi Ova-Belviran’a tabi Kozağaç köyünde idi. *Hurufat Defterleri*’nde Şeyh Bayram⁷⁰³ ve Şeyh Bayram Veli olarak zikredilen zaviye adını Şeyh Bayram’dan almaktadır⁷⁰⁴. 888/1483 Karaman Eyaleti vakıfları tahririnde ve 937/1530 tarihli 387 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Karamanve Rûm Defteri*’nde Kozağaç’ta adı

⁶⁹⁵ VAD, no: 1137, vr. 111b.

⁶⁹⁶ VAD, no: 1133, vr. 86b.

⁶⁹⁷ VAD, no: 1133, vr. 86b.

⁶⁹⁸ VAD, no: 1137, vr. 111b.

⁶⁹⁹ VAD, no: 1079, vr. 116b.

⁷⁰⁰ VAD, no: 1075, vr. 11b.

⁷⁰¹ VAD, no: 1158, vr. 12a.

⁷⁰² VAD, no: 1078, vr. 33a.

⁷⁰³ VAD, no: 1133, vr. 86a.

⁷⁰⁴ VAD, no: 1075, vr. 11b.

belirtilmemekle birlikte bir zaviyeden söz edilmektedir⁷⁰⁵. Arşiv belgelerinde Kozağaç'ta başka bir zaviyenin mevcudiyetinden bahsedilmiyor olmasından söz konusu kayıtların Şeyh Bayram Zaviyesi'ne ait olduğu söylenebilir. Ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir; ancak II. Bayezid tahririnde adının geçmesinden XV. yüzyılın ortalarında inşa ettirilmiş olması muhtemel görünmektedir. Şeyh Bayram Zaviyesi'nden *Hurufat Defterleri*'nde yer yer tekke olarak söz edildiğine bakılırsa kaza dâhilinde bulunan benzerlerine kıyasla daha teşkilatlı bir tesis olduğu söylenebilir⁷⁰⁶. Kozağaç'ta Şeyh Bayram tarafından yaptırılan bir de mescidin/caminin bulunması bunu teyit etmektedir⁷⁰⁷. Şeyh Bayram Zaviyesi'nin, 888/1483 tarihli Karaman Eyaleti tahririnde yıllık geliri 143 akçe olarak tespit edilmiştir⁷⁰⁸. 937/1530 tahririnde Kozağaç'taki bir çiftlikten ibaret olan vakfın yıllık gelirinin 532 akçeye yükseldiği görülmektedir⁷⁰⁹.

Tevliyet, meşihat ve zaviyedarlığın evlada şart edildiği zaviyede Şeyh Bayram, bu görevlerin “*ekber*”, “*erşed*” ve “*eslah*” evlada verilmesini istemiştir⁷¹⁰. 888/1483'deki mutasarrıfları Hacı Osman ve Ömer Derviş oğlu Hacı Yusuf'tur⁷¹¹. Şeyh Bayram Zaviyesi ile ilgili *Hurufat Defterleri*'ndeki ilk kayıt tekkenişin ataması hakkındadır. Abdurrahman oğlu Osman, Ali ve diğer Osman arasında kavgaya sebep olan tekkenişinlik, birer akçe ile Cemaziyelahir 1119/Ağustos-Eylül 1707 tarihinde adı geçenlere müşterek olarak tevcih edilmiştir. Ramazan 1119/Kasım-Aralık 1707 tarihli kayıta ise Şeyh Bayram ve Şeyh Ömer zaviyelerinin tekkenişini olan Osman'ın görevinin yenilendiği bilgisi yer almaktadır. İlerleyen dönemlerde tevliyet ve şeyhliğin Hacı Abdurrahman oğlu Osman ve Ali oğlu Osman arasında uzun süren bir mücadele yaşanmasına ve kısa aralıklarla el değiştirmesine sebep olduğu görülür. Bu durum 1140/1728 tarihine kadar devam etmiştir. Söz konusu tarihte tevliyetle birlikte zaviyedarlık Osman oğlu Abdurrahman üzerindedir. Zayi olması nedeniyle kendisine tekrar berat verilmiştir⁷¹².

Şeyh Bayram Zaviyesi'nin mütevellî ve zaviyedarları Şevval 1168/Temmuz-Ağustos 1755'te Şeyh Abdurrahman, Hacı Ömer, Abdullah ve Hacı Mehmed'dir. Abdurrahman'ın ölümüyle hissesi eski berat gereğince Zilhicce 1170/Ağustos-Eylül 1757 tarihinde

⁷⁰⁵COŞKUN, *aynı tez*, s. 73; 387 Numaralı Defter, *aynı yer*; ERDOĞRU, *Murad Çelebi Defteri*, s. 116.

⁷⁰⁶VAD, no: 1133, vr. 86a-87a-87b.

⁷⁰⁷BOA, *C.EV.*, dosya: 339, gömlek: 17242.

⁷⁰⁸COŞKUN, *aynı yer*; ERDOĞRU, *Murad Çelebi Defteri*, *aynı yer*.

⁷⁰⁹387 Numaralı Defter, *aynı yer*.

⁷¹⁰VAD, no: 1137, vr. 111b; no: 1075, vr. 11b; no: 1133, vr. 86a; no: 1144, vr. 89b.

⁷¹¹COŞKUN, *aynı yer*; ERDOĞRU, *Murad Çelebi Defteri*, *aynı yer*.

⁷¹²VAD, no: 1133, vr. 86a-87a-87b; no: 1137, vr. 111b; no: 1144, vr. 89b.

kardeşlerine tevcih olunmuştur⁷¹³. Buraya kadar konu edilen atamaların Kozağaç, Kemerli ve Akanlıboyalıca köyünde bulunan Şeyh Ömer Zaviyesi ile müşterek olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Zira Ramazan 1119/Kasım-Aralık 1707 tarihli kayıta Kozağaç'taki Şeyh Bayram ve Şeyh Ömer zaviyelerinin tekkenişini Osman'dır⁷¹⁴. Şevval 1168/ Temmuz-Ağustos 1755 tarihli kayıta adı geçen Hacı Ömer ve Abdullah'ın yanı sıra Şeyh Abdurrahman ve Hacı Mehmed'in Zilhicce 1170/Ağustos-Eylül 1757 tarihli *Hurufat* kaydında adı geçen zaviyelerin de zaviyedarları oldukları görülür⁷¹⁵. Bu durum Kozağaç, Kemerli ve Akanlı-boyalıca köylerindeki Şeyh Ömer Zaviyesi'nin Şeyh Bayram'la ilgili olduğunu göstermektedir. Adı geçen mutasarrıflardan Hacı Mehmed ve Abdullah, hizmeti terk ettikleri gerekçesiyle görevden alınarak yerlerine Zilkade 1179/Nisan-Mayıs 1766'da Şeyh Ali, Şeyh Yahya ve Şeyh Mahmud atanmıştır. Ancak Ramazan 1180/Mart 1767 tarihli *Hurufat* kaydına göre adı geçenlerin vâkıfın evlatlarından olmadığı, zaviyenin müşterek zaviyedarlarının Mehmed ve Abdullah isimli kardeşler olduğu bildirilmektedir. Görevlerini hakkıyla yaptıkları ve herhangi bir arzu hal gereği olmadığı halde Ali, Mahmud ve Yahya kardeşler, Mehmed ve Abdullah'ın hizmeti terk ettiklerini öne sürüp vâkıfın şartlarına aykırı olarak zaviyedarlığı kendi üzerlerine berat ettirmişlerdir. Mahmud'un vefat etmesi, Ali ve Yahya'nın ise vakfı "*ekl ve istihlâk*" etmeleri, yani kendileri için harcayıp bitirmeleri nedeniyle tevcih tasarrufu kadının arzı üzerine Şeyh Bayram'ın soyundan olan Seyyid Mustafa, Abdullah ve Seyyid Abdurrahman'a beratla verilmiştir⁷¹⁶. 1/3 hisse ile zaviyedar olan Seyyid Abdurrahman'ın vefatı ile hissesi kadının arzı üzerine Ramazan 1220/Kasım-Aralık 1805 tarihinde oğulları Seyyid Şeyh Ömer, Seyyid Abdüsselam ve Seyyid Mehmed'e beratla tevcih olunmuştur⁷¹⁷. XIX. yüzyılın ilk yarısında hizmet vermeye devam ettiği anlaşılan tasavvuf yapısının ilerleyen dönemlerdeki akıbeti konusunda herhangi bir bilgi şimdilik mevcut değildir.

IV.I.II.XVII. Şeyh Hamid Zaviyesi

Şeyh Hamid Zaviyesi, Belviran Kazası'na bağlı Kebürce köyünde idi. Adını kurucusundan aldığı tahmin edilen zaviyenin inşa tarihi bilinmemekle birlikte 937/1530 tahrir kaydından XVI. yüzyılın başlarında mevcut ve faal olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin vakıfları bağlar ve zeminden oluşan 18 kıta yerden ibaretti⁷¹⁸.

⁷¹³ VAD, no: 1097, vr. 99b.

⁷¹⁴ VAD, no: 1133, vr. 87a-86a.

⁷¹⁵ VAD, no: 1097, vr. 99b.

⁷¹⁶ VAD, no: 1075, vr. 11b.

⁷¹⁷ VAD, no: 539, vr. 18b.

⁷¹⁸ 387 Numaralı Defter, aynı yer.

IV.I.II.XVIII. Şeyh Hamdi Zaviyesi

Şeyh Hamdi Zaviyesi, Belviran Kazası'na tabi Kuzviran köyünde idi. Adını muhtemelen kurucusundan alan zaviyenin inşa tarihi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Ancak Safer 1126/Şubat-Mart 1714 tarihli tek *Hurufat* kaydında mütevellî ve zaviyedar olduğu anlaşılan Şeyh Mehmed'in vefat edinceye kadar burada vazifesini ifa ettiği bildirilmektedir. Bu durumda XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaptırıldığı düşünülebilir. Şeyh Mehmed'den sonra mahlul olan bu vazifelere vâkıfın evladından olduğu belirtilen oğlu Şeyh Abdurrahman tayin edilmiştir⁷¹⁹. Şeyh Hamid Zaviyesi ile ilgili şimdilik başka bir atama kaydının bulunmaması tasavvuf yapısının XVIII. yüzyılın ortalarında yıkılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.

IV.I.II.XIX. Şeyh Hocenti Zaviyesi

Şeyh Hocenti Zaviyesi Belviran Kazası'na bağlı Kuzviran köyünde idi. 12 Şevval 802/6 Haziran 1400 tarihli vakfiyede belirtildiği üzere zaviyenin banisi Abdullah Paşa oğlu Şeyh Hocenti'dir⁷²⁰. Ancak 3 Zilkade 1294/9 Kasım 1877 tarihli bir ilamda 672/1273 tarihli bir diğer vakfiyeden bahsedilmektedir⁷²¹. Bu durumda yukarıda söz edilen vakfiye kaydı bu tarih ile çelişmektedir. 1273 tarihli vakfiye kaydı dikkate alındığında zaviyenin en geç XIII. yüzyılın ikinci yarısına ait bir Selçuklu dönemi tasavvuf yapısı olduğu söylenebilir.

Kabri Kuzviran'da bulunan Şeyh Hocenti'nin⁷²², bu tasavvuf yapısının dışında Mut merkezi ile Mut'a bağlı Derinçay'da birer medrese ve Alahan yakınlarında bir zaviyesi bulunuyordu⁷²³. Karamanoğlu Sultan Alâeddin oğlu Mehmed Bey, Şeyh Hocenti'nin soyundan gelen Yakup Halife'ye geliri zaviyenin hizmetlerine harcanmak üzere geniş araziler vakfetmiştir. 802/1400 tarihli vakfiyede bu araziler ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Bunlar; Belviran'a bağlı Afşarviran, Obrucak, Kuzviran ve Üçkilise köyleri arasındaki Karaağaç ve Yukarıbük adında iki mezra; Üçkilise, Susuzovacık, Sekiroğlanı, Simi, Kuzviran köyleri arasında bulunan Ovacık yazısı ve Kızılkuyu adında birbirine bitişik iki mezra; Belviran'a bağlı Alibeyhüyüğü ve Afşarviran köyleri arasında bulunan Sultancık ve Gündoğmuş mezarları; Kuzviran'da bulunan Hakacındı mezarının tamamı; Üçağlıda bulunan bir kıta

⁷¹⁹ VAD, no: 1133, vr. 86b.

⁷²⁰ VAD, no: 591, s. 113, sıra no: 111.

⁷²¹ KŞS, no: 96, s. 36.

⁷²² VAD, no: 1079, vr. 64b.

⁷²³ ÇİFTÇİOĞLU, *aynı makale*, s. 541.

tarla; Kuzviran köyünden Kız mezrasına giden yol ile doğudan Emin Oğlu Bekir Fakih mülküne kadar uzanan tarla ile Belen ardında Taşçıkracık'ta bulunan bir kıta tarladır⁷²⁴.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in vakfettiği bu arazilerin gelirinin tamamının 16 sehiminden bir sehimini zaviyenin tamirine, iki sehimini zaviyeye gelen ve konaklayanların yemeklerine ve hayvanlarının yemlerine sarf olunmasına; 13 sehimini Şeyh Hocenti oğlu Mevlâna Yakub Halife'ye, onun vefatının ardından Mehmed Fakih oğlu Mevlâna Abdullah Halife'ye, sonra "*neslen ba'de neslin*" oğullarına, yani nesilden nesile erkek ve kız çocuklarından en salih ve layık olanına, neslinin sona ermesi durumunda ise Müslüman ve muvahhit olanların fakirlerine vakfedilmesini şart eylemiştir⁷²⁵. Şeyh Hocenti Zaviyesi için Osmanlı döneminde de birtakım gayrimenkuller tahsis edilmiştir. Vakfa ait arazilerle ilgili olarak 20 Cemaziyelevveli 1074/20 Aralık 1663 tarihli arşiv belgesinden bazı sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır. Belviran Kazası'na tabi Karacahisar yakınındaki Afşar sınırı zaviyenin vakıflarından olduğu halde Afşar köyünün sipahileri olan Hüseyin ve Ahmed Bey ile Cemi köyünün sipahileri olan Mustafa ve Hasan Bey aksini iddia etmektedirler. Bu nedenle zaviyenin mütevellisi olan vâkıfın soyundan İlyas Efendi oğlu Şeyh Mustafa tarafından ilgili kişiler hakkında dava açılmıştır. Karaman Valisi İbrahim Paşa tarafından eskiden beri vakıf olan arazinin geri alınması konusunda Konya ve Pirlevganda kadılarına emir verilmiş, hüküm için Fahrü'l-kuzât Mevlâna Ahmed Efendi tayin edilerek Karacahisar'da bir mahkeme kurulmuştur. Mahkemede müteveli İlyas Efendi oğlu Şeyh Mustafa, söz konusu olan arazinin Saltanat-ı Aliyye tarafından Şeyh Hocenti'ye hibe ile mülk olarak verildiğini ve adı geçen sınırdaki Şeyh Hocenti tarafından yaptırılan mescit ve zaviyenin, onarım işlerinden sorumlu olanlar ile vâkıfın soyundan olanlara şart edildiğini beyan etmiştir. Vakıf sınırlarının açık bir şekilde belirtildiği vakfiye ile vakıf arazilerinin kaydedildiği Defteri Hakani'nin bir sureti mahkemede okunarak davalılarla yüzleştirilmiştir. Ancak vakfın sınırları konusunda problem devam etmiş, konu ile ilgili olarak 1058/1649 tarihinde Konya naibi Mevlâna Köseç Ahmed Efendi görevlendirilmiştir. Olay yerindeki kişilerin şahitlikleriyle durum ispat edilerek İlyas Efendi oğlu Şeyh Mustafa'ya hüccet verilmiştir. Afşar ve Cemi köyleri sipahilerinin üç seneden beri vakıf arazisini ziraat edenlerin öşrünü haksızlıkla kendilerine mal ettiklerinin anlaşılması ile 1061/1651 tarihinde Konya naibi Mevlâna Derviş Ali Efendi huzurunda tekrar mahkeme yapılmıştır. İlyas Efendi oğlu Şeyh Mustafa davalıların mevcut padişah emri, vakfiye ve hüccet ile bu durumdan men edilmelerini talep etmesi üzerine davalı olan sipahiler, kendisinden iddiasını ispat etmesi talebinde

⁷²⁴VAD, no: 591, s. 113, sıra no: 111.

⁷²⁵VAD, no: 591, s. 113, sıra no: 111; KŞS, no: 2, s. 34; no: 112, s. 84.

bulunmuşlardır. Afşar, Bolat ve Cetanmi köylerinden güvenilir kimseler mahkemede sınırlar dâhilindeki arazinin zaviyenin vakfı olduğu ve gelirin mütvevelli olanlara verildiği konusunda tanıklık etmişlerdir. Neticede zaviyeye ait bu toprağın sınırlarının doğruluğu kanıtlanmıştır. Buna göre vakfın sınırları Karapınar, Kelp Deresi, Nehr-i muazzam ve Basfeli Boğazi'ndan geçerek Afşar Köprüsü'ne; buradan devredip Afşar Çanakçı Deresi'ni takip ederek Kalaros ve Gökçe Gedik'ten Ardıcağılı Gediği ve oradan Kavanık Gediği'ne varır. Afşar kervan yoluna girerek Gülcük Pınarı'na ve Bokluca Gediği'ne ulaşır. Sandık Taşı'nı ve Beyhan'ı geçerek Karapınar'da nihayet bulur⁷²⁶.

Bitişğinde mescit/caminin bulunması⁷²⁷, zaviyeye yapılan mütevelli, zaviyedar, kâtip, nazır ve câbî atamaları oldukça büyük ve teşkilatlı bir sistemin varlığını ortaya koymaktadır. Zira zaviyenin Rebiyülevvel 1162/Şubat-Mart 1749 tarihli *Hurufat* kaydında mütevelli sayısının birden fazla olması⁷²⁸ Kuzviran'daki bu yapılanmanın çerçevesini çizer niteliktedir. Şeyh Hocenti Zaviyesi ile ilgili tespit edilebilen ilk atama kaydı mütevelli ataması hakkındadır. Cemaziyelevvel 1074/27 Aralık 1663 tarihinde İlyas Efendi oğlu Şeyh Mustafa berat ile mütevelli tayin edilmiştir⁷²⁹. Ramazan 1098/Temmuz-Ağustos 1687 tarihinde Mahmud ve Ali adlı kişilerin Hocenti Zaviyesi ve Şeyh Şekerim Dede Zaviyesi'nin birlikte mütevellileri oldukları anlaşılmaktadır⁷³⁰. Tasavvuf yapısının zaviyedar ve mütevellisi olan Şeyh Mehmed'in vefatıyla bu vazifelerin oğlu Şeyh Abdurrahman'a intikal ettiği Safer 1126/Şubat-Mart 1714 tarihli kayıta bildirilmektedir⁷³¹. Bundan itibaren uzun süre zaviyedar ve mütevelli atamalarına rastlanılmamaktadır. 127 yıl sonra Şeyh Hocenti Zaviyesi'nin bir buçuk semen hisse ile zaviyedar ve mütevellileri Şerife ve Şerife Saliha'dır. Vefatlarıyla hisseleri ortakları olan Şerife Fatıma ve Saliha Hatun'un hisselerine dâhil edilerek 5 Şaban 1257/22 Eylül 1841 tevcih ve berat verilmesi arz ve ilam olunmuştur⁷³². Şerife Fatıma ve Şerife Saliha'nın vefatlarının ardından Şerife Fatıma'nın evlatsız olarak vefat etmesi nedeniyle 27 Rebiyülevvel 1258/8 Mayıs 1842 tarihinde tevliyet ve zaviyedarlık yarım hisse ile Şerife Saliha'nın kendi sulbünden büyük oğulları Seyyid Ali ve Seyyid Mehmed'e tevcih edilmiştir⁷³³. Seyyid Ali ve Seyyid Mehmed yabancı oldukları gerekçesiyle azledilerek 6 Cemaziyelevvel 1260/24 Mayıs 1844 tarihli ilam üzerine Mustafa kızı Şerife Fatıma'ya

⁷²⁶VAD, no: 2178, s. 80, sıra no: 60.

⁷²⁷VAD, no: 2178, s. 80, sıra no: 60; no: 1143, vr. 138b.

⁷²⁸VAD, no: 1079, vr. 64b.

⁷²⁹VAD, no: 2178, s. 80, sıra no: 60.

⁷³⁰KŞS, no: 34, s. 287.

⁷³¹VAD, no: 1133; vr. 86b.

⁷³²BOA, C.EV., dosya: 216, gömlek: 10797.

⁷³³BOA, C.EV., dosya: 655, gömlek: 33040.

beratla tevcih olunmuştur⁷³⁴. Zaviyenin 24 Cemaziyelevvel 1280/6 Kasım 1863 tarihli iki kıta beratla bir buçuk semen hisse tevliyet ve zaviyedarlığı vâkıfın evladından Mustafa kızı Şerife Hatun üzerindedir⁷³⁵. Vefatının ardından bu vazifeler 11 Recep 1288/26 Eylül 1871'de⁷³⁶ Konya'da Sebhevan Mahallesi'ndeki oğulları Mustafa ve Abdullah kardeşlere tevcih edilmiştir⁷³⁷. Şerife Hatun'un vefatıyla mahlul olan hissesi Mustafa, Abdullah ve Rukiye kardeşler arasında üçe bölünerek tevcih olunması gerekirken Rukiye bu paylaşımın dışında bırakılmıştır. Konya Mahkeme'sinde görülen dava sonucunda semen hissesi 4 Şaban 1308/15 Mart 1891 tarihinde Rukiye Hatun'a tevcih edilmiştir⁷³⁸. Mustafa'nın ilam tarihinden iki ay önce evlatsız olarak vefat etmesi nedeniyle hissesi 27 Rebiyülevvel 1320/4 Temmuz 1902'de Abdullah ve Rukiye'nin hisselerine ilave edilmiştir⁷³⁹. Rukiyenin vefat etmesi ile hissesi 9 Cemaziyelevvel 1334/14 Mart 1916'da berat ile Abdullah'ın hissesine dâhil edilmiştir⁷⁴⁰.

Zaviyenin XIX. yüzyıla ait bir ilamdan bir buçuk semen hisse tevliyet ve zaviyedarının 10 Safer 1282/5 Temmuz 1865 tarihli iki kıta beratla Mustafa kızı Fatıma olduğu anlaşılmaktadır. Büyük çocukları Aişe Sıddıka ile Mehmed oğlu Mustafa'nın birbiri ardınca vefat etmeleriyle tevliyet ve zaviyedarlığa oğulları Mehmed ve Ali'nin tayin edilmesi 3 Zilkade 1294/9 Kasım 1877'te arz ve ilam olunmuştur. Ancak Konya'da Baba Sultan Mahallesi'nin nüfus defterinde yedinci hanesinin altıncı ve yedinci numaralarında kayıtlı olan Mehmed ve Ali'nin henüz beş ve altı yaşlarında olmalarından dolayı adı geçen vazifeler rüşd ve büluğ çağlarına kadar babaları Mustafa Ağa'nın vekâletinde 16 Cemaziyelevvel 1295/18 Mayıs 1878'de adı geçenlere tevcih edilmiştir⁷⁴¹. 16 Zilkade 1295/11 Kasım 1878'den itibaren tevliyet ve zaviyedarlık vazifelerine babaları Mustafa Ağa vekâlet etmeye başlamıştır⁷⁴². Mehmed ve Ali'nin göreve başlama tarihleri ile ilgili bilgi bulunmamakla birlikte vefatlarını müteakiben adı geçen vazifelere gurre-i Recep 1325/10 Ağustos 1907'de Emine Hatun atanmıştır⁷⁴³.

Şeyh Hocenti Zaviyesi'nin Cemaziyelevel 1280/Ekim-Kasım 1863 tarihindeki mutasarrıflarından biri de Seyyid Süleyman oğlu Seyyid Ali'dir. Yarım hisse tevliyet ve zaviyedarlık cihetlerine tarihli iki kıta beratla mutasarrıf olan Seyyid Ali ölünce görev yeri

⁷³⁴ *İ.M.EV.MÜF*, no: 480, s. 30.

⁷³⁵ *KŞS*, no: 92, s. 10.

⁷³⁶ *VAD*, no: 149, s. 264, sıra no: 3275.

⁷³⁷ *KŞS*, no: 92, s. 10.

⁷³⁸ *İ.M.EV.MÜF*, no: 699, s. 62.

⁷³⁹ *KŞS*, no: 112, s. 84; *VAD*, no: 149, s. 264, sıra no: 3275.

⁷⁴⁰ *VAD*, no: 2180, s. 356, sıra no: 756-757.

⁷⁴¹ *KŞS*, no: 96, s. 36; *VAD*, no: 149, s. 264, sıra no: 3276.

⁷⁴² *VAD*, no: 2179, s. 196, sıra no: 536.

⁷⁴³ *VAD*, no: 149, s. 264, sıra no: 3276.

mahlul olmuştur. Boş kalan bu vazifelerin Alibeyhüyüğü'ndeki oğulları Mehmed Emin, Süleyman ve Ahmed'e eşit olarak verilmesi 5 Şaban 1300/11 Haziran 1883 tarihinde ilam olunmuştur⁷⁴⁴. Ancak adı geçen şahıslara bu vazifelerin tevcih edilip edilmediğine dair bir kayıt şimdilik tespit edilememiştir.

Şeyh Hocenti Zaviyesi vakıfları ile ilgili *Hurufat Defterleri*'nde nazır atamaları bulunmaktadır. Zilkade 1108/Mayıs-Haziran 1697 tarihli kayıta mahsul geliri ile nazır olan Osman'ın görevinden çekildiği ve yerine yeni bir atamanın yapıldığı bildirilmektedir⁷⁴⁵. Zilhicce 1123/Ocak-Şubat 1712 tarihli kayıta Hocenti Camii'ne ait vakıfların nezaretinden Seyyid Ali'nin sorumlu olduğu, Rebiyülevvel 1125/Mart-Nisan 1713 tarihli *Hurufat* kaydında evlada şart edilmesine rağmen yabancı olduğu anlaşılan Ali'nin şarta aykırı olarak Hocenti vakıflarına nezaret etmesi nedeniyle azledilip mütevellinin arzı üzerine bu vazifeye Şeyh Sefer'in atandığı Şeyh Hocenti Camii konusunda belirtilmiştir⁷⁴⁶. Bu durumda zaviye ve cami vakıflarının bir süre Ali'nin nezaretinde olduğu söylenebilir. Bir akçe vazife ve yüz elli ölçü buğday ile nazır olan Ali ölünce vakfın idaresine onun beratı gereğince Ramazan 1143/Mart-Nisan 1731 tarihinde Şeyh Mehmed atanmıştır⁷⁴⁷. Rebiyülahir 1168/Ocak-Şubat 1755 tarihli kayıta bir müdd gelir ile nazır olan Şeyh İsmail'in görevinin yenilendiği bilgisi yer almakla birlikte Şeyh Mehmed'in akıbetine ve Şeyh İsmail'in vakfın nezaretinden ne zamandan itibaren sorumlu olduğuna dair bir kayda rastlanılmamıştır. Şeyh İsmail ölünce boş kalan bu vazife Cemaziyelahir 1174/Ocak-Şubat 1761'de babalarının eski beratı gereğince Seyyid Mehmed, Said ve Seyyid Mustafa'ya birlikte tevcih olunmuştur⁷⁴⁸.

Nazırlardan başka *Hurufat Defterleri*'nde vakıf gelirlerinin tahsilatından sorumlu olan cabi atamaları ile ilgili kayıtlara da rastlanılmaktadır. 25 ölçü buğday ile cabi olan Seyyid Mustafa'nın hizmeti terk etmesi üzerine azledilerek yerine mütevellinin arzı ile Recep 1125/Temmuz-Ağustos 1713'te beratla aynı zamanda nazır olan vâkıfın evladından Sefer atanmıştır⁷⁴⁹. Recep 1159/Temmuz-Ağustos 1746 tarihli kayıta zaviye vakfına cabi lazım olması üzerine Şeyh İsmail Hakkı'nın bu vazifeye yeniden görevlendirildiği bildirilmektedir. Cemaziyelahir 1158/Temmuz 1745 tarihli kayda göre bir müdd galle ile cabi Derviş İbrahim'dir. Vefatını müteakiben yerine Şeyh İsmail Konevi atanmıştır. Recep 1153/Eylül-Ekim 1740 tarihli kayıt ise zaviyede yazı ve hesap işlerinden sorumlu bir kâtime gerek

⁷⁴⁴ KŞS, no: 99, s. 479.

⁷⁴⁵ VAD, no: 1140; vr. 98a.

⁷⁴⁶ VAD, no: 1133; vr. 86a.

⁷⁴⁷ VAD, no: 1079; vr. 116b.

⁷⁴⁸ VAD, no: 1097; vr. 99b-103a.

⁷⁴⁹ VAD, no: 1133, vr. 86a-86b.

duyulduğu anlaşılmaktadır. İhtiyaca binaen bir akçe hisse ile kitabet naibin arzı üzerine beratla Derviş'e verilmiştir⁷⁵⁰.

Şeyh Hocenti Zaviyesi hakkında tespit edilebilen son atama kaydı yukarıda belirtildiği üzere 9 Cemaziyelevvel 1334/14 Mart 1916 tarihlidir⁷⁵¹. Tayinlerin halen devam ediyor olmasından, zaviyenin XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar faal olduğu anlaşılmaktadır.

IV.I.II.XX. Şeyh Hocenti Zaviyesi

Kuzviran'dan başka Alibeyhüyüğü'nde Şeyh Hocenti adını taşıyan ikinci bir tasavvuf yapısının varlığını arşiv belgeleri ortaya koymaktadır. Bu konu ile ilgili gurre-i Safer 1260/21 Şubat 1844 tarihli vakıf kaydında Hocenti Zaviyesi net olarak Alibeyhüyüğü'nde gösterilmiştir. Tasavvuf yapısının inşa tarihine dair bir bilgi tespit edilememekle birlikte 1259/1843'ten itibaren bir senelik muhasebesinden tasavvuf yapısının inşa tarihinin daha eskiye dayandığı anlaşılmaktadır. Belgeye göre Sultancık ve Kuzviran mezraları vakıfları olup elde edilen geliri zaviyeye gelip kalan dervişlerin yemekleri ve zaviyenin tamirâtı için harcanmaktadır⁷⁵².

Şeyh Hocenti Zaviyesi'nin mütevellî ve zaviyedarlarından olan Şerife Fatıma ve Şerife Hatun'un Kuzviran'daki zaviyenin de mütevellî ve zaviyedarları oldukları görülür⁷⁵³. Atamaların ve vakıf muhasebesinin devam etmesinden zaviyenin XIX. yüzyılın ikinci yarısında ayakta olduğu ve mevcudiyetini koruduğu anlaşılmaktadır.

IV.I.II.XXI. Şeyh İlyas Zaviyesi

Belviran Kazası'nda iki ayrı köyde Şeyh İlyas ismiyle anılan tasavvuf yapısı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Şeyh İlyas Zaviyesi olup Kanuni dönemi Karaman Vilayeti vakıfları tahririnde Yaylacık köyünde gösterilmiştir. İnşa tarihi bilinmemekle birlikte XVI. yüzyıl başlarına ait vakıf kayıtlarına göre bu tarikat yapısı mevcuttu ve vakfı üç dönümlük çiftlik yerinden ibaretti. Zaviyede Şeyh İlyas'ın müritleri kalıyordu⁷⁵⁴. Öyle ise bu tasavvuf yapısı Halveti Tarikatı'na aitti.

IV.I.II.XXII. Şeyh İlyas Tekkesi

Halvetiye'den olduğu bilinen Şeyh İlyas'a ait ikinci tasavvuf yapısı, Şeyh İlyas Tekkesi olarak *Hurufat Defterleri*'nde Belviran'a tabi diğer adının Yerdenviran olduğuna

⁷⁵⁰ VAD, no: 1079, vr. 64b-117b.

⁷⁵¹ VAD, no: 2180, s. 356, sıra no: 756-757.

⁷⁵² BOA, EVZMT, dosya: 201/49.

⁷⁵³ BOA, C.EV., dosya: 216, gömlek: 10797; dosya: 655, gömlek: 33040.

⁷⁵⁴ Karaman Vilâyeti Vakıfları, s. 121-122.

işaret edilen Işıklar/Aşıklar köyünde idi⁷⁵⁵. İsmi aynı köyde tekkenin bitişiğinde kabri bulunan Şeyh İlyas'tan⁷⁵⁶ almış olmalıdır. Konuyla ilgili ilk *Hurufat* kaydı Zilkade 1110/Mayıs 1699 tarihli olup tekkenişin ataması hakkındadır. Ali'nin vefatıyla yerine Mustafa atanmıştır⁷⁵⁷. Ali'nin görev yaptığı süre de göz önüne alındığında zaviyenin XVII. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş olabileceği söylenebilir. Şeyh İlyas vakfına ait olan, ancak adı zikredilmeyen bir mezranın geliri, zaviyeye gelip giden misafirlerin yedirilip içirilmesi için şart edilmiştir⁷⁵⁸.

Şeyh İlyas Tekkesi'nin tekkenişinlik ve tevliyeti vâkıfın evladına şart edilmiştir. Yarım akçe ile tekkenişin olan Ali'nin vefatıyla yerine Zilkade 1110/Mayıs 1699'da Mustafa görevlendirilmiştir⁷⁵⁹. Şeyh Mustafa'nın çocuksuz olarak vefat etmesi nedeniyle tekkenişin ve mütevellilik Şevval 1152/Ocak 1740'ta Şeyh İlyas'ın soyundan olduğuna işaret edilen Seyyid Şeyh İbrahim ve Seyyid Şeyh Ahmed'e müşterek olarak verilmiştir⁷⁶⁰. Adı geçenlerin eski beratları ile bu vazifelere yeniden tayin edildikleri Safer 1170/Ekim-Kasım 1756 tarihli *Hurufat* kaydı ile sabittir⁷⁶¹.

Şeyh İlyas Tekkesi hakkında *Hurufat Defterleri*'nde müteveli ve tekkenişin atamalarının yanı sıra zaviyedar atamaları da bulunmaktadır. Mütevellilik bir akçe ile Seyyid Şeyh Mehmed tarafından ifa edilirken vefatı üzerine yerine bir akçe ile Safer 1138/Ekim-Kasım 1725'te oğlu Seyyid Mehmed zaviyedar ve müteveli olarak görevlendirilmiştir. Seyyid Mehmed'in ölümü ile boş kalan bu vazifeler Pirlevganda naibinin arzı üzerine Rebiyülahir 1190/Mayıs-Haziran 1776'da Seyyid Numan, Seyyid İbrahim ve Hacı İbrahim'e müşterek olarak verilmiştir⁷⁶². Adı geçen şahısların birbiri ardınca çocuksuz olarak vefat etmeleri neticesinde mahlul olan mütevellilik ve zaviyedarlık naibin arzı üzerine Zilkade 1242/Mayıs-Haziran 1827'de Veli oğlu Seyyid Ali'ye beratla tevcih edilmiştir⁷⁶³. Bu tarihten sonra tekkeyle ilgili başka herhangi bir belgeye şimdilik rastlanılmaması XIX. yüzyılın ikinci yarısında yıkılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.

⁷⁵⁵ VAD, no: 1097, vr. 99b.

⁷⁵⁶ VAD, no: 1079, vr. 117a.

⁷⁵⁷ VAD, no: 1140, vr. 98a.

⁷⁵⁸ VAD, no: 1079, vr. 117a.

⁷⁵⁹ VAD, no: 1140, vr. 98a.

⁷⁶⁰ VAD, no: 1079, vr. 117a.

⁷⁶¹ VAD, no: 1097, vr. 99b.

⁷⁶² VAD, no: 1083, vr. 86b; no: 1078, vr. 33a.

⁷⁶³ VAD, no: 542, vr. 32b.

IV.I.II.XXIII. Şeyh Ömer Zaviyesi

XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Belviran Kazası'nda üç ayrı köyde Şeyh Ömer adıyla anılan tasavvuf yapısı bulunuyordu. Bunlardan ilki *Hurufat Defterleri*'nde Kozağaç köyünde olduğuna işaret edilen Şeyh Ömer Zaviyesi'dir. Adını kurucusundan aldığı tahmin edilen tasavvuf yapısının inşa tarihi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Ancak Ramazan 1119/Kasım-Aralık 1707 tarihli *Hurufat* kaydından XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılmış olması muhtemel görünmektedir.

Şeyh Ömer Zaviyesi, Kozağaç'ta bulunan Şeyh Bayram Zaviyesi ile birlikte idare ediliyordu. Bu iki tarikat yapısının tekkenişinliğine Osman adlı bir kişi, Ramazan 1119/Kasım-Aralık 1707'de atanmıştır⁷⁶⁴. Küçük kapasitedeki bu iki zaviyenin gelirleri yeterli düzeyde olmadığından zikredilen kişi tarafından idare edildiği düşünülebilir.

IV.I.II.XXIV. Şeyh Ömer Zaviyesi

Şeyh Ömer Zaviyesi olarak belgelerde geçen ikinci tasavvuf yapısı, Belviran'a tabi Kemerli köyünde bulunuyordu. Zaviyeye dair sadece bir belge tespit edilmiş olup bu, Ramazan 1134/Haziran-Temmuz 1722 tarihlidir. Kozağaç'taki Şeyh Ömer Zaviyesi gibi XVII. yüzyıl ortalarında inşa edilmiş olduğu söylenebilir.

Şeyh Ömer Zaviyesi'nin evladiyet üzere bir akçe ile mutasarrıfı Yahya oğlu Hasan Ali iken yabancı olduğu belirtilen Abdurrahman oğlu Osman görevi kendi üzerine almıştır. Adı geçen şahıs bir süre sonra görevden azledilerek yerine Ramazan 1134/Haziran-Temmuz 1722'de tekrar Yahya oğlu Hasan Ali atanmıştır⁷⁶⁵. Atamaların devam etmesinden zaviyenin XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da mevcut ve faal olduğu düşünülebilir.

IV.I.II.XXV. Şeyh Ömer Zaviyesi

Şeyh Ömer Zaviyesi'nin üçüncüsü Belviran Kazası'na tabi belgelerde adından Akboyalı, Akanlıboyalı ve Akanlıboyalıca şeklinde bahsedilen köyde idi. Kurucusu Şeyh Ömer'in kabri de aynı köyde bulunuyordu. Zaviyeye ait *Hurufat Defterleri*'ndeki ilk kayıt Cemaziyelahir 1153/Ağustos-Eylül 1740 tarihlidir. Kozağaç ve Kemerli köylerindeki Şeyh Ömer zaviyeleri ile aynı dönemde inşa edilmiş olması muhtemel görünmektedir. Cemaziyelahir 1153/Ağustos-Eylül 1740 tarihli kayıta tasavvuf yapısına ait bazı vakıf mezraların olduğu belirtilmekle birlikte içeriği hakkında bilgi verilmemiştir.

⁷⁶⁴ VAD, no: 1133, vr. 86a.

⁷⁶⁵ VAD, no: 1133, vr. 87b.

Şeyh Ömer Zaviyesi ile ilgili *Hurufat* kayıtlarında şeyh ve mütevellî atamalarına rastlanılmaktadır. Şeyh Ömer Zaviyesi'nin şeyhi ve mütevellîsi daha önceki zaviyelerde adı geçen Şeyh Osman iken aileden olmayan bazı kimseler Şeyh Ömer'in evladından olduklarını ileri sürerek vakfın idaresini kendi uzelerine almaya çalışmışlar, ancak Cemaziyelahir 1153/Ağustos-Eylül 1740'ta kadının arzı üzerine bunların elinden alınarak Şeyh Osman yeniden görevlendirilmiştir. Vefatıyla bu görevler Rebiyülevvel 1160/Mart-Nisan 1747 de oğulları Hacı Ömer ve Abdullah'a verilmiştir⁷⁶⁶.

Şeyh Ömer Zaviyesi, Kozagaç'ta bulunan Şeyh Bayram Zaviyesi ile birlikte idare ediliyordu. Nitekim Şevval 1168/ Temmuz-Ağustos 1755 tarihli *Hurufat* kaydında Şeyh Ömer Zaviyesi'nin mütevellî ve şeyhleri olan Hacı Ömer ve Abdullah, Şeyh Abdurrahman ve Hacı Mehmed aynı zamanda Şeyh Bayram Zaviyesi'nde zaviyedar olarak görev yapıyorlardı⁷⁶⁷.

Şeyh Ömer Zaviyesi'ne Şevval 1168/ Temmuz-Ağustos 1755 tarihli son tayin kaydından başka şimdilik herhangi bir atamanın bulunmaması, bu tarikat yapısının XVIII. yüzyılın sonlarında yıkılmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

IV.I.II.XXVI. Şeyh Şaban Zaviyesi

Şeyh Şaban Zaviyesi, Belviran'a bağlı Hasanköy'de idi. Adını Şeyh Şaban adlı mutasavvıftan aldığı tahmin edilmekte olup yapım tarihi bilinmemektedir. *Hurufat Defterleri*'nde zaviyeyle ilgili yalnız iki atama kaydı bulunmaktadır. Rebiyülevvel 1128/Şubat-Mart 1716 tarihli kayıta şeyhi ve mütevellîsinin İbrahim olduğu; ancak görevinin gereklerini yerine getirmediği için azledilerek yerine naibin arzı üzerine beratla Şeyh Mahmud'un atandığı görülür⁷⁶⁸. İbrahim'in vefatına kadar görev yaptığı süre dikkate alındığında zaviyenin söz konusu kayıt tarihinden önce, muhtemelen XVII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği anlaşılır. Zilhicce 1170/Ağustos-Eylül 1757 tarihli kayıttan ise vefat eden Mahmud'un yerine Mehmed Halife'nin atandığı bildirilmektedir⁷⁶⁹. Bu son kayıttan itibaren zaviye ile ilgili şimdilik başka bir belgenin bulunmaması, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru yıkılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.

⁷⁶⁶VAD, no: 1079, vr. 117b-64b.

⁷⁶⁷VAD, no: 1097, vr. 99b.

⁷⁶⁸VAD, no: 1133, vr. 86b.

⁷⁶⁹VAD, no: 1097, vr. 99b.

IV.I.II.XXVII. Şeyh Şekerim Zaviyesi

Şeyh Şekerim Zaviyesi, Belviran Kazası'na tabi Alibeyhüyüğü köyünde idi. Ahmet Şeref Ceran, yerinin bugünkü belediye binasının arkasında olduğunu yazmaktadır⁷⁷⁰. Adından anlaşılacağı üzere kurucusu Şeyh Şekerim olup 12 Şevval 1105/6 Haziran 1694 tarihli arşiv belgesinde verilen bilgilere göre bu zat, Şeyh Hocenti'nin kardeşidir⁷⁷¹. Öyle ise zaviyenin Hocenti Zaviyesi ile aynı zamanda, XIII. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılmış olması muhtemeldir⁷⁷². Arşiv belgelerinden Şeyh Şekerim'in kabrinin Alibeyhüyüğü'nde olduğu tespit edilebilmektedir⁷⁷³.

Şeyh Şekerim Zaviyesi XVI. yüzyıl başlarında harap idi. Bunun için yakınında bulunan Şeyh Maruf Zaviyesi'yle birleştirilmiştir. Dengir mezrası ve Kaya Mescidi zaviyenin vakfı olup Şeyh Şekerim'in çocuklarına şart; vakıf tarlalardan elde edilen mahsulün 2/3'si meşihat ciheti ile zaviyeye gelen misafirlerin yemekleri, 1/3'i ise caminin masrafları için vakfedilerek imam, hatip ve müezzinlik görevini yürütenlerin her biri için yıllık 360, kayyımına ise yıllık 180 akçe verilmesi uygun görülmüştür⁷⁷⁴.

Şeyh Şekerim Zaviyesi'nin XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren tevliyet, zaviyedarlık⁷⁷⁵ ve şeyhliğine "*eben 'an-cedd*" üzere Şeyh Şekerim'in soyundan olanlar atanmıştır⁷⁷⁶. Bu durum daha sonraki yüzyıllarda Şeyh Maruf Zaviyesi'nden tekrar ayrıldığını ve müstakil olarak hizmet verdiğini göstermektedir. Atamalarla ilgili en erken kayıt şimdilik XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait bir ilamdır. Şeyh Şekerim'in soyundan Hüseyin, Şeyh Mehmed oğlu Ömer ve Şeyh Abdülaziz oğlu Hüseyin birlikte mutasarrıflarken Ömer'in çocuksuz olarak ölmesiyle tevliyet ve zaviyedarlığın 1/3 hissesi 18 Recep 1065/24 Mayıs 1655 tarihinde Hüseyin ve Şeyh Hüseyin'in hisselerine ilhak edilmiştir⁷⁷⁷. Adı geçen mutasarrıfların görevlerinin hangi sebeple ve ne zaman sona erdiğine dair bir kayıt tespit edilememiştir. XVII. yüzyıla ait bir berat kaydından kendilerinden sonra zaviye mutasarrıfının Şeyh Mustafa olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Mustafa öldüğü için tevliyet ve zaviyedarlığın vâkıfın evladından şeyh olanların soyundan Şeyh Ali'ye verilmesi istenmektedir. Neticede tevliyet Konya kadısının arz ve ilamı üzerine 24 Ramazan 1097/14 Ağustos 1686 tarihli berat

⁷⁷⁰ Ahmet Şeref CERAN, *Tarihi ve Sosyo Kültürel yönden Konya-Çumra: Alibeyhüyüğü*, Konya 1999, s. 34.

⁷⁷¹ BOA, *İ.EV.*, dosya: 24, gömlek: 2813.

⁷⁷² KŞS, no: 96, s. 36.

⁷⁷³ VAD, no: 2176, s. 319, sıra no: 643; no: 1097, vr. 99b.

⁷⁷⁴ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 124.

⁷⁷⁵ BOA, *İ.EV.*, dosya: 24, gömlek: 2813; VAD, no: 1079, vr. 116b; no: 1097, vr. 99b; no: 1075, vr. 11b.

⁷⁷⁶ *İ.M.EV.MÜF.*, no: 522, vr. 52a; VAD, no: 1079, vr. 64b; no: 543, vr. 40b.

⁷⁷⁷ *İ.M.EV.MÜF.*, no: 522, vr. 52a.

ile 8 Şevval 1097/28 Ağustos 1686 tarihinde Şeyh Ali'ye tevcih edilmiştir⁷⁷⁸. XVII. yüzyılın son çeyreğinde ise Mahmud ve Ali isimli şahısların Şeyh Hocenti ve Şeyh Şekerim Dede zaviyelerinin müşterek mütevellileri oldukları anlaşılmaktadır. Mahmud ve Ali bizzat saraya giderek sundukları bir arzuhalle kendilerinden önce müteveli olan Ali'nin zaviyeye ait mezralardan hâsıl olan geliri yerinde sarf etmeyip kendi masrafları için harcayarak vakfa hainlik ettiğini bildirmişlerdir. Ramazan 1098/ Temmuz-Ağustos 1687 tarihinde Ali'nin vakıfdan zimmetine ne kadar mal geçirip harcama yapmışsa tespit edilerek tekrar vakfa mal edilmesine karar verilmiştir⁷⁷⁹.

Şeyh Şekerim Zaviyesi'ne yapılan atamalar hakkında *Hurufat Defterleri*'nde yer alan ilk kayıt Zilhicce 1143/Haziran-Temmuz 1731 tarihlidir. Mütevellilik ve zaviyedarlığın yeniden Mustafa'ya inayet edildiği bildirilmekle birlikte Mustafa'nın Mahmud ve Ali'den sonraki mutasarrıf olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir. Mustafa'nın vefatıyla yerine Şevval 1146/Mart-Nisan 1734 tarihinde kadının arzı üzerine beratla çocuklarından daha salih olan Abdülaziz getirilmiştir⁷⁸⁰. Abdülaziz'in ölümünün ardından Şevval 1148/Şubat-Mart 1736 tarihinde tevliyet ve zaviyedarlık oğlu Hüseyin'e verilmiştir⁷⁸¹. Şaban 1178/Ocak-Şubat 1765 tarihli kayıta Hüseyin'in beratının yenilendiği bildirilmektedir⁷⁸². Recep 1211/Aralık-Ocak 1796-97 tarihli *Hurufat* kaydında bu defa Hüseyin'in vefatı nedeniyle boş kalan tevliyet ve zaviyedarlık kadrolarına oğlu Mustafa'nın atandığı görülür⁷⁸³. Ancak Cemaziyelahir 1247/Kasım-Aralık 1831 tarihli arşiv belgesi Mustafa'nın aslında hileye başvurduğunu ortaya koymaktadır. Şeyh Hüseyin'in ölümü ile Şeyh Abdülaziz ve Şeyh Mehmed'den başka evladı yokken yabancılardan olduğu anlaşılan Mustafa İstanbul'a giderek bir arzuhal sunmuş, Şeyh Hüseyin'in oğlu olduğunu ileri sürerek üzerine tevcih ve berat ettirmiştir. Mustafa ile vâkıfın soyundan olan Şeyh Abdülaziz ve Şeyh Mehmed'in vefatları ile tevliyet ve zaviyedarlığın Şeyh Hüseyin, Şeyh Mehmed oğlu Ömer ve Şeyh Abdülaziz oğlu Şeyh Hüseyin'e verilmesi gerektiği kaza ahalisinden ve Asakir-i Hassa'dan bazı kimselerin şahitlikleriyle sabittir. Ayrıca babalarının usul ve nizamı bilmedikleri için hayatları süresince beratsız olarak mutasarrıf oldukları ahalinin açıklamalarından ve konu ile ilgili kayıtlardan anlaşılmaktadır. Mustafa'dan önce mutasarrıf olan Şeyh Hüseyin'den mahlul olan bu vazifeler Anadolu Kazaskeri'nin ilamı üzerine 24 Cemaziyelahir 1241/3 Şubat 1826 tarihinde üçe bölünerek

⁷⁷⁸ KŞS, no: 34, s. 289.

⁷⁷⁹ KŞS, no: 34, s. 287.

⁷⁸⁰ VAD, no: 1079, vr.116b-64b; no: 543, vr. 40b.

⁷⁸¹ VAD, no: 1097, vr. 99b; no: 543, vr. 40b.

⁷⁸² VAD, no: 1075, vr. 11b; no: 543, vr. 40b.

⁷⁸³ VAD, no: 538, vr. 55a; no: 543, vr. 40b.

Şeyh Hüseyin, Ömer ve Şeyh Hüseyin'e tevcih olunmuştur⁷⁸⁴. 1260/1844 tarihinde hâlen görevli mütevellilerin bulunmasından⁷⁸⁵ tasavvuf yapısının XIX. yüzyılın ikinci yarısında da faal olduğu anlaşılmaktadır.

IV.I.II.XXVIII. Şekerim Zaviyesi

Alibeyhüyüğü'nde bulunan Şeyh Şekerim Zaviyesi'nden başka, 12 Şevval 1105/6 Haziran 1694 tarihli arşiv belgesinde Kuzviran'da Şekerim Zaviyesi olarak zikredilen ikinci bir tasavvuf yapısına rastlanılmaktadır. Bu zaviye de Alibeyhüyüğü'ndeki gibi Şeyh Şekerim tarafından aynı dönemde yaptırılmış olmalıdır. Adı geçen kayıta atamalar evladiyet ve meşrutiyet üzere yapıldığı halde mutasarrıfa dışarıdan yapılan bir müdahale söz konusu edilir⁷⁸⁶. XVII. yüzyılın ortalarında mevcut ve faal olduğu anlaşılan zaviye ile ilgili söz konusu kayıt dışında şimdilik herhangi bir belge tespit edilememiştir.

IV.I.II.XXIX. Şeyh Yakub Zaviyesi

Belviran Kazası'na tabi Erkalın köyü yakınlarında "Has" içinde bulunduğu söylenen Şeyh Yakub Zaviyesi⁷⁸⁷ mescitle birlikte adını kurucusundan almaktadır. Ayrıca Şeyh Yakub'un Erkalın köyünde kabrinin bulunduğu dair bir vakıf kaydı da buna işaret kabul edilebilir. Şeyh Yakub Zaviyesi'nin inşa tarihine dair bilgi bulunmamakla birlikte Karaman Vilayeti ile ilgili vakıfların tahririnde adının ve vakıflarının geçmesine bakılırsa XVI. yüzyılda mevcut idi. Erkalın'da ve Aladağ'a tabi Emir Ahmed köyünde bağ, Gedik köyünde bir kıta yer mescitle birlikte zaviyenin vakıfları arasında bulunuyordu. Hâsıl olan gelirin 1/3'i zaviye şeyhlerine, 2/3'si ise misafirlerin ihtiyaçlarına sarf ediliyordu⁷⁸⁸.

Zaviyeye yapılan zaviyedar, mütevellî ve şeyh atamaları ile ilgili kayıtlara Cemaziyelevvel 1130/Nisan-Mayıs 1718 tarihinden itibaren *Hurufat Defterleri*'nde rastlanılmaktadır⁷⁸⁹. Tevliyet, meşihat ve zaviyedarlık vâkıfın en salih evlada şart edilmiştir⁷⁹⁰. İlgili vazifeler vâkıfın şartlarına uygun olarak onun neslinden olan erkek ve kadınlarca yürütülürken, kendilerinden sonra yerlerine oğulları, kardeşleri veya kardeşlerinin oğulları atanmışlardır⁷⁹¹. Zikredilen görevler genellikle iştiraken yürütülmüş olup⁷⁹² vefat

⁷⁸⁴ VAD, no: 2176, s. 319, sıra no: 643; no: 543, vr. 40b-41a.

⁷⁸⁵ BOA, *ML.VRD.TMT.*, gömlek: 9814.

⁷⁸⁶ BOA, *İE.EV.*, dosya: 24, gömlek: 2813.

⁷⁸⁷ VAD, no: 1133, vr. 86b.

⁷⁸⁸ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 125.

⁷⁸⁹ VAD, no: 1075, vr. 11b; no: 1078, vr. 34a; no: 542, vr. 32b.

⁷⁹⁰ VAD, no: 1133, vr. 87a; no: 1143, vr. 138b; no: 1079, vr. 116b; no: 1079, vr. 117a; no: 1079, vr. 64b.

⁷⁹¹ VAD, no: 542, vr. 32b; no: 1143, vr. 138b; no: 1144, vr. 89b.

⁷⁹² VAD, no: 1079, vr. 116b-117a-64b.

eden şahsın hissesi kendinden sonra gelen evlatlarına aynen devretmiştir⁷⁹³. Zaviyedarlığın kimse üzerinde olmaması nedeniyle ilgili vazifeye Cemaziyelevvel 1130/Nisan-Mayıs 1718'de Abdülfettah ve Süleyman müşterek olarak atanmışlardır. Ancak Muharrem 1131/Kasım-Aralık 1718 tarihli kayıтта zaviyenin mutasarrıfının salih evlattan Yusuf oğlu Hüseyin olduğu halde yabancılardan oldukları anlaşılan Abdülfettah ve Süleyman'ın, vâkıfın şartlarına aykırı olarak tevliyet ve şeyhliği üzerlerine aldıkları, azillerini müteakiben bu görevlere beratla Hüseyin'in atandığı bildirilmektedir⁷⁹⁴. Hüseyin'in ölümü ile yerine Muharrem 1139/Ağustos-Eylül 1726 tarihinde kardeşi Hasan Halife tayin edilmiştir⁷⁹⁵. Bir süre sonra Hasan Halife'den mahlul olan tevliyet ve şeyhlik Rebiyülevvel 1142/Eylül-Ekim 1729 tarihinde naibin arzı üzerine beratla kardeşinin oğlu Mehmed oğlu Mehmed'e verilmiştir⁷⁹⁶. Öşür geliri ile mutasarrıf olan Mehmed Halife'nin bu görevi Ramazan 1143/Mart-Nisan 1731'de eski beratı gereğince yenilenmiştir. Vefatından sonra tevliyet, şeyhlik ve zaviyedarlık Rebiyülahir 1148/Ağustos-Eylül 1735 tarihinde vâkıfın evladından olan Şeyh Ömer ve Şeyh Hüseyin'e birlikte inayet edilmiştir. Safer 1149/Haziran-Temmuz 1736 tarihli *Hurufat* kaydında ise Mehmed'in bir oğlu olduğu halde yabancılardan Hasan ve Ömer'in, çocuksuz olarak öldüğü şeklindeki beyanatları neticesinde kendi üzerlerine berat ettirdikleri bildirilmektedir. Vâkıfın şartlarına aykırı olan bu durum Hasan ve Ömer'in azledilip Ramazan 1148/Ocak-Şubat 1736'da Mehmed Halife'ye berat verilmesiyle sonuçlanmıştır. Ramazan 1151/Aralık-Ocak 1738-1739 tarihli atama kaydında Mehmed ile Şeyh Ömer Halife aynı derecede mutasarrıf olma hakkına sahipken, Mehmed'in bir bahane ile müstakil olarak kendi üzerine berat ettirdiği haber verilmektedir. Şeyh Ömer'in onunla aynı derecede vâkıfın evladından olduğuna dair şahit göstermesi, Mehmed'in ise gerçeği itiraf etmesi neticesinde adı geçen vazifelerin yarısı kadının arzı üzerine Safer 1149/Haziran-Temmuz 1736'da Şeyh Ömer'e beratla tevcih edilmiştir. Mehmed'in çocuksuz olarak ölmesi ile sahip olduğu yarı hissesi kadı arzıyla Safer 1149/Haziran-Temmuz 1736'da vâkıfın neslinden olan Ömer ve Hatice'ye verilmiştir. Ömer ölünce boş kalan hissesi kadının arzı üzerine Şevval 1152/Ocak 1740'ta kardeşi Mehmed Halife'ye beratla tevcih olunmuştur⁷⁹⁷. Dörtte bir hisse tevliyet, şeyhlik ve zaviyedarlığa mutasarrıf olan Mehmed Halife'nin görevi eski beratı gereğince Recep 1160/Temmuz-Ağustos 1747'de yenilenmiştir⁷⁹⁸. Mehmed'in vefatı ile yerine kadının arzı üzerine Zilkade 1186/Ocak-Şubat 1773'te oğlu Hamza beratla

⁷⁹³ VAD, no: 542, vr. 32b.

⁷⁹⁴ VAD, no: 1133, vr. 86b-87a.

⁷⁹⁵ VAD, no: 1143, vr. 138b.

⁷⁹⁶ VAD, no: 1144, vr. 89b.

⁷⁹⁷ VAD, no: 1079, vr. 116b-117a-64b.

⁷⁹⁸ VAD, no: 1075, vr. 11b.

atanmıştır⁷⁹⁹. Muharrem 1238/Eylül-Ekim 1822 tarihli son *Hurufat* kaydı ise mutasarrıflardan Hatice'nin akıbeti hakkındadır. Ölümü ile boş kalan dörtte bir hissesi oğlu Ali Halife'ye tevcih edilmiştir⁸⁰⁰. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde atamaların devam etmesinden tarikat yapısının aynı. yüzyılda mevcudiyetini koruduğu anlaşılmaktadır.

IV.I.II.XXX. Şeyh Zebun Zaviyesi

Afşar köyünde bulunan Şeyh Zebun Zaviyesi ile ilgili *Hurufat Defterleri*'nde sadece iki kayıt bulunmaktadır. Muhtemelen Şeyh Zebun adında biri tarafından yaptırılmış olup yapım tarihi belli değildir. Ancak ilk *Hurufat* kaydında zaviyenin mütevellisi ve şeyhi Mevlüd'ün görevinden feragat ederek yerine Şevval 1122/Kasım-Aralık 1710 tarihinde yarım hisse ile Hacı Ali'nin atanmasından bu tasavvuf yapısının daha önceden mevcut olduğu anlaşılmaktadır⁸⁰¹. Öyle ise zaviye, XVII. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiş olmalıdır. İkinci kayda göre, Hacı Ali'nin vefat etmesiyle tevliyet ve zaviyedarlık Rebiyülahir 1164/Şubat-Mart 1751 tarihinde diğer Ali'ye verilmiştir⁸⁰². Şimdilik başka bir belgenin bulunmaması zaviyenin XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra artık faal olmadığı ihtimalini güçlendirmektedir.

IV.I.II.XXXI. Topuğu Balı/Buğra Baba/Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi

Topuğu Balı/Buğra Baba/Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi, Belviran Kazası'na tabi Dutludinek köyünde idi. II. Bayezid dönemi tahrir kayıtlarında Buğra Baba Zaviyesi olarak zikredilen yapının⁸⁰³ XVI. yüzyılın başlarındaki adı "*Topuğu Balı Zaviyesi*"dir⁸⁰⁴. Muharrem 1111/Haziran 1700 ve Ramazan 1139/Nisan-Mayıs 1727 tarihli *Hurufat* kayıtlarında ise Buğur Baba Tekkesi ve Buğur Baba Zaviyesi olarak geçmektedir⁸⁰⁵. İlk dönem *Hurufat* kayıtlarında tekke olarak söz edildiğine bakılırsa dönemdeki diğer zaviyelere göre daha kompleks bir yapı olduğu düşünülebilir. Cemaziyelevvel 1191/Haziran-Temmuz 1777 tarihli kayıttan itibaren bu yapıdan Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi olarak bahsedilmektedir⁸⁰⁶. Şücaeddin adlı birinin buraya vakıf tahsis etmesinden dolayı böyle anılmış olmalıdır. Nitekim Dinek köyünde zaviye adı geçmemekle birlikte Şücaeddin olarak bilinen bir vakfa dair ilk kayıt 1143/1730 tarihlidir⁸⁰⁷. Şu halde XVIII. yüzyılın başlarından itibaren zaviye, Şücaeddin

⁷⁹⁹ VAD, no: 1078, vr. 34a.

⁸⁰⁰ VAD, no: 542, vr. 32b.

⁸⁰¹ VAD, no: 1133, vr. 86a.

⁸⁰² VAD, no: 1079, vr. 64b.

⁸⁰³ COŞKUN, *aynı tez*, s. 72.

⁸⁰⁴ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 126.

⁸⁰⁵ VAD, no: 1140, vr. 98a; no: 1143, vr. 138b.

⁸⁰⁶ VAD, no: 1078, vr. 33a.

⁸⁰⁷ VAD, no: 1144, vr. 89b.

adıla da anılmaya başlanmıştır. İmar tarihi bilinmemekle birlikte M. Akif Erdoğan, Buğra Baba Zaviyesi'nin 1412'de ayakta olduğunu tespit etmiştir⁸⁰⁸. Buna göre XIV. yüzyıl sonlarında yapılmış olma ihtimali üzerinde durulabilir.

Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi'nin XV. yüzyıl sonlarında Dutludinek'te dört kıta, yaklaşık 50 dönüm ve Uzun oğlu Ömer Dıraz vakfı olan yedi kıta yeri vardı⁸⁰⁹. Kanuni dönemi tahririnde vakfiye ve Sultan Bayezıd Han ile Selim Han'ın kararnameleleri gereğince Belviran'a tabi Danyalovacığı mezrasında Malikâne; yine vakfiye ve Sultan Bayezıd Han'ın karnamesi gereğince Hacıköy mezrasında Malikâne; Ömer Bey tarafından vakfedilen Dutludinek köyünde Kazanlı, Kâbil, Kızıltül, Kayacıkaltı ve Çalardı'nda bir kıta yer; Ergalanözü, Filaderözü, Kızılca Köyü, Yoncalık Bellutkayacağı ve Ağca'da yer, zaviyenin vakfidır⁸¹⁰. 937/1530 tahrir kaydında ise Dutludinek'teki 11 kıta yer zaviyenin vakfı olarak gösterilmiştir⁸¹¹.

Karaman Vilayeti vakıflarından XVI. yüzyılın başlarında Hamza oğlu Halil, biraderi İsmail, Resul oğlu Dede, İbrahim oğlu Ali, Pir Mehmed oğlu Hasan ve Hasan oğlu Musa zaviyenin hizmetkarları olduğu anlaşılmaktadır⁸¹². İlerleyen dönemlerde İbrahim Paşa Zaviyesi ile Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi'ne vakıf işlerinin idaresinden sorumlu olan görevlilerin müşterek olarak atandıklarından İbrahim Paşa Zaviyesi konusunda bahsedilmiştir. Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi'ne yapılan atamalar aşağıda ayrıntılı olarak verilecektir.

Zaviye ile ilgili *Hurfat Defterleri*'nde yer alan kayıtlardan bir kısmında Şücaeddin evkafı ve İbrahim Paşa Zaviyesi'ne yapılan atamalara yer verilmiştir. Bunlardan ilki Cemaziyelevvel 1143/Kasım-Aralık 1730 tarihli olup mütevellî atamaları hakkındadır. Söz konusu tarihte vakfın mütevellisi Abdülhalim kızı Kerime'dir. Görevin mahlul olmasının ardından Mustafa ve İbrahim oğlu Ömer'in berat gereğince yeniden tayin edilemelerinden adı geçen şahısların daha önce de vakfın tasarrufundan sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Zilkade 1150/Şubat-Mart 1738 tarihli *Hurufat* kaydından Mustafa ve Ömer'in aynı zamanda İbrahim Paşa Zaviyesi'nde mütevellî olan Derviş Ali'nin kardeşleri oldukları anlaşılmaktadır. Rebiyülevvel 1154/Mayıs-Haziran 1741 tarihli berat özetinde Şücaeddin evkafı ile İbrahim Paşa Zaviyesi'nin müşterek mutasarrıflarından Ömer'in ölümü ile boş kalan hissesini devralacak bir çocuğunun olmadığı, Mustafa'nın ise sahip olduğu hisseyi kendi rızasıyla

⁸⁰⁸ERDOĞRU, *Karaman Zâviyeleri*, s. 93.

⁸⁰⁹COŞKUN, *aynı yer*; ERDOĞRU, *Murad Çelebi Defteri*, s. 115.

⁸¹⁰*Karaman Vilâyeti Vakıfları aynı yer*; VAD, no: 1078, vr. 33a.

⁸¹¹387 Numaralı Defter, s. 96.

⁸¹²*Karaman Vilâyeti Vakıfları, aynı yer*.

büyük oğlu Seyyid İbrahim'e bıraktığı belirtilmektedir⁸¹³. Bir akçe ile müteveli olan Seyyid İbrahim'in görevi Cemaziyevvel 1172/Aralık-Ocak 1759-1759 tarihinde eski beratı gereğince yenilenmiştir. Seyyid İbrahim'in ölümüyle mütevellilik vazifesine Cemaziyevvel 1173/Aralık-Ocak 1759-1760'da oğlu Seyyid Mustafa Halife atanmıştır⁸¹⁴. Seyyid Mustafa'nın çocuksuz olarak vefat etmesi üzerine mütevellilik amcasının kızları Neslihan Hatun, Şehribanu, Fatıma, İsmihan ve Hatice'ye Rebiyülevvel 1185/Haziran-Temmuz 1771'de zaviyenin aynı derecede müştereken mutasarrıfları olmak üzere tevcih edilmiştir⁸¹⁵.

Buğra Baba Zaviyesi'ne ait *Hurufat Defterleri*'ndeki ilk kayıt ise tekkenişin ataması hakkındadır. Muharrem 1111/Haziran-Temmuz 1699 tarihine kadar tekkenişin Ahmed iken vefatını müteakiben yerine Ali atanmıştır⁸¹⁶. Muharrem 1131/Kasım-Aralık 1718 tarihli *Hurufat* kaydından itibaren ise nazır atamalarına rastlanılmaktadır. İlgili kayıta zaviyenin bir nazırı olmadığı için bu vazifeye Hüseyin Ahmed'in tayin edildiğinden söz edilmektedir⁸¹⁷. Hüseyin Ahmed'in görevinin ne zaman sona erdiğine dair bir kayıt mevcut değildir. Ancak Ramazan 1139/Nisan-Mayıs 1727 tarihli kayıta Emrullah oğlu Şeyh Mehmed'in zaviyenin nezaretinden sorumlu olduğu, ölümü ile boş kalan bu kadroya üç ölçü buğday ile İbrahim'in atandığı bildirilmektedir. Bu esnanda Ahmed adlı bir şahıs, nazır olmadığı iddiası ile vakfın nezaretini haksızlıkla üzerine almış, durumun anlaşılmasıyla azledilerek İbrahim berat gereğince yeniden görevlendirilmiştir⁸¹⁸. Bu kayıttan itibaren Buğra Baba Zaviyesi'nin adına ancak 1775 tarihinde rastlanılmaktadır. Buna göre zaviyenin mutasarrıfları Abdurrahman, Arziyye, Mihriban, Kerime, Derviş Ali, Şah Mansur ve İbrahim'dir. Vefatlarıyla tevliyet, zaviyedarlık ve nezaretin Hadim Müftüsü Hacı Seyyid Abdullah ve Seyyid İbrahim'e tevcih edildiği Recep 1189/Ağustos-Eylül 1775 ve Şaban 1189/Eylül-Ekim 1775 tarihli *Hurufat* kayıtlarında bildirilmektedir.

Tasavvuf yapısı Cemaziyevvel 1191/Haziran-Temmuz 1777 tarihli atama kaydından itibaren Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi şeklinde zikredilmiştir. Söz konusu kayıta zaviyelerin tasarrufu hususunda bazı problemler yaşandığı görülür. Seyyid İbrahim, Hacı İbrahim ve Abdullah tevliyet ve zaviyedarlığın mahlul olduğunu ileri sürerek hile ve huda ile adı geçen görevleri kendi üzerlerine berat ettirmişlerdir. Olay mahkemeye intikal etmiş, ilgili kişilerin mahkemeden önce "*Âsitâne*"ye firar etmeleri ve hâlâ orada bulunmaları nedeniyle

⁸¹³ VAD, no: 1078, vr. 34a; 1079, vr. 116b-117a.

⁸¹⁴ VAD, no: 1097, vr. 103a.

⁸¹⁵ VAD, no: 1078, vr. 33a; no: 1058, vr. 103b.

⁸¹⁶ VAD, no: 1140, vr. 98a.

⁸¹⁷ VAD, no: 1133, vr. 87a.

⁸¹⁸ VAD, no: 113, vr. 138b.

Belviran naibinin ilamı üzerine azledilmelerine karar verilmiştir⁸¹⁹. İbrahim Paşa Zaviyesi ile Şücaeddin evkafının mütevellisi Seyyid Mustafa'nın çocuksuz olarak vefat etmesinin ardından amcasının kızları Neslihan Hatun, Şehribanu, Fatıma, İsmihan ve Hatice'nin Rebiyülevvel 1185/Haziran-Temmuz 1771'de müteveli olarak tayin edildiklerinden yukarıda söz edilmişti⁸²⁰. Adı geçen şahısların Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesin'de de aynı vazifeyle görevli oldukları Cemaziyelevvel 1191/Haziran 1777 ve Recep 1194/Temmuz 1780 tarihli berat özetlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Zaviye, Şehribanu ve Fatıma'nın vefat etmesi, İsmihan ve Hatice'nin "*ihtiyâr ve alîle*" yani yaşlı ve hasta olmaları nedeniyle Neslihan Hatun tarafından idare olunmaktadır. Seyyid İbrahim, Abdurrahman'ın feragat ettiğini; Mihriban, Kerime, Derviş Ali, Şah Mansur ve İbrahim'den mahlul olduğunu ileri sürerek zaviyeye vâkıfın evladından mutasarrıf istemiş ve 1189/1775-1776 tarihinde kendisiyle birlikte Hadim Müftüsü Hacı Abdullah üzerine tevcih ettirmiştir. Aynı yıl Seyyid İbrahim ve Hacı Abdullah hisselerinin 1/3'ni kendi rızalarıyla Hacı İbrahim'e vermişlerdir. Vâkıfın evladından olması nedeniyle Neslihan Hatun'nun bu hisseye ortak edilmesi hususu arz ve ilam olunmuştur. Seyyid İbrahim ve Hacı İbrahim'in kendi rızalarıyla hisselerini asaleten, Hadim Müftüsü Hacı Abdullah Efendi'nin hissesini ise vekâleten Neslihan Hatun'a feragat etmesi ile 22 Cemaziyelevvel 1191/28 Haziran 1777 tarihli ferman gereğince mütevellilik Neslihan Hatun'a tevcih olunmuştur. Neslihan Hatun'un vefatıyla tevliyet ve zaviyedarlık sırası kızkardeşi İsmihan Hatun'da olduğu halde Neslihan Hatun'un oğulları Seyyid Ebu Bekir ve Seyyid Mehmed vakfın şartlarını değiştirerek ilamla üzerlerine tevcih ettirme girişiminde bulunmuşlardır. Vakfiyeye göre İsmihan Hatun'un "*batn-ı evvelden*" adı geçenlerin ise "*batn-ı sâniiden*" olmaları nedeniyle aldıkları ilam kabul edilmemiştir. İbrahim Paşa vakfının zaviyedarlık ve tevliyeti Seyyid Ebu Bekir'den alınarak Şücaeddin ve Buğra Baba Zaviyesi'yle birlikte Rumeli Kazaskeri'nin ilamı ile 18 Recep 1194/20 Temmuz 1780'de çıkarılan ferman gereğince İsmihan Hatun'a tevcih edilmiştir⁸²¹. Fakat İsmihan Hatun "*nesibe ve halîle*" olmasından dolayı görevini yerine getiremeye gücü olmadığı için feragat ederek oğluna tevcih verilmesini istemiştir. İsmihan Hatun'un İstanbul'da ilam ve mahallinde tevcihin bildirilmesi istendiği sırada vefat etmesi üzerine adı geçen görevler 27 Zilhicce 1203/18 Eylül 1789 tarihli ferman gereğince vâkıfın evladından Ebu Bekir kızı Şerife Alime Hatun'a tevcih olunmuştur⁸²². Zaviyenin mutasarrıfı Şerife Alime Hatun iken beratının zayi olmasından dolayı eşi Seyyid Halil oğlu Seyyid Osman'ı vekil tayin etmiştir. Ahaliden

⁸¹⁹ VAD, no: 1078, vr. 33a.

⁸²⁰ VAD, no: 1078, vr. 33a; no: 1058, vr. 103b.

⁸²¹ VAD, no: 1078, vr. 33a-33b.

⁸²² VAD, no: 537, vr. 71b.

bazı kimseler konu hakkında şahitlik yaptıkları halde mahalli ilamı olmadıkça görevinden feragat ettiğine itibar edilmemesi gerekliliği üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Neticede Anadolu Kazaskeri'nin ilamı ve 13 Recep 1234/8 Mayıs 1819 tarihli ferman gereğince yeniden berat verilmiştir. 23 Recep 1234/18 Mayıs 1819 tarihli belgede Şerife Alime Hatun'un vazifenin gereklerini layığıyla yerine getirdiği ve berat ile zaviyedar olduğu halde başkasının müdahalesini gerektirecek bir durum yokken kaza sakinlerinden bazı kimseler aksi hareket etmişlerdir. Konuya müdahil olan bu kişilerin gereksiz müdahalelerinin yasaklanarak olay mahallinde bulunan mahkemeye havalesi konusunda Merahimi Aliyye'den emir rica olunmuştur⁸²³. Zaviyenin XIX. yüzyılın ilk yarısında mevcut ve faal olduğu buraya yapılan atamaların devamlılık arz etmesinden anlaşılmaktadır.

IV.I.II.XXXII. Yalınca Dede Zaviyesi

Yalınca Dede Zaviyesi, Ova-Belviran'a tabi Bozkandak köyünde idi. Adına zaviye yaptırılan şahıs, Yalınca Baba, Şeyh Yalınca, Yalınca Şeyh olarak da belgelerde geçmektedir. İnşa tarihi bilinmemektedir. Karamanoğlu İbrahim Bey'in muafiyetname verdiği bakılırsa⁸²⁴ XV. yüzyıl başlarında zaviye mevcut idi. Bu durumda XIV. yüzyılın sonlarında yaptırılmış olabilir. İsmail Çiftçiöğlü, adı geçen zaviyeden "*Karamanlı Eğitim Öğretim Müesseseleri*" adlı makalesinde iki farklı zaviye olarak bahsetmektedir⁸²⁵. Ancak Fatih ve II. Bayezid dönemi tahrir kayıtları ile 937/1530 tarihli *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karamanve Rûm Defteri'nde* yer alan kayıtlar dikkatle incelendiğinde Bozkandak köyünde yalnızca bir zaviye olduğu görülür. Zaviyenin vakfı II. Bayezid ve 937/1530 tahrirlerine göre bir çiftlik yerden ibaretti. 1483'te 434 akçe olan geliri 1530'da 1000 akçeye yükselmiştir⁸²⁶. Zaviye ile ilgili başka bir kayıt bulunmadığına bakılırsa XVI. yüzyılın ikinci yarısında yıkılmış olması muhtemel görünmektedir.

IV.I.II.XXXIII. Yusuf Fakih/Şeyh Yusuf Zaviyesi

Belviran Kazası'na tabi Seniroğlanı köyünde bulunan Şeyh Yusuf Zaviyesi ile ilgili ilk vakıf kaydı 1483 yılına aittir. Buna göre zikredilen tasavvuf yapısının adı Yusuf Fakih Zaviyesi'dir⁸²⁷. Daha sonra adının Şeyh Yusuf Zaviyesi olarak değiştiği Rebiyülevvel 1127/Temmuz-Ağustos 1715 tarihli belgeden anlaşılmaktadır⁸²⁸. Karamanoğlu İbrahim Bey'in zaviyedarla mektup vermesinden bu zaviyenin en geç XV. yüzyılın ilk yarısında inşa

⁸²³ BOA, C.EV., dosya: 368, gömlek: 18687; VAD, no: 540, vr. 48a.

⁸²⁴ *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, s. 32; COŞKUN, aynı tez, s. 71.

⁸²⁵ ÇİFTÇİÖĞLÜ, aynı makale, s. 539.

⁸²⁶ COŞKUN, aynı tez, s. 72; *387 Numaralı Defter*, aynı yer; ERDOĞRU, *Murad Çelebi Defteri*, s. 115-116.

⁸²⁷ COŞKUN, aynı tez, s. 71.

⁸²⁸ VAD, no: 1133, vr. 86b.

edildiği söylenebilir. Yusuf Fakih Zaviyesi, günümüzde tespit edilememekle birlikte Karamanoğulları döneminde görev yapan kazaskerden vakfiyesi olduğu bildirilmektedir. Bu vakfiye gereğince vakıfları 15 parça yer ile bir çiftlikten ibaret olup bazı vergilerden muaf tutulmuştur. Öşr-i galle, resm-i ağnam, kovan ve diğerleri olmak üzere yıllık geliri 400 akçe idi⁸²⁹. Kanuni dönemi tahririnden vakıf gayrimenkul sayısının değiştiği gözlenmektedir. Buna göre Seniroğlanı'nda 10 kıta yer ve bir kıta bağ, yine aynı köy sınırının yakınında bulunan Yarımca mezrası zaviyenin vakfidir. Yıllık toplam geliri 1600 akçe olup 160 akçe tevliyetine, 960 akçe misafirlerin yemeklerine, kalan 480 akçe ise zaviyenin çeşitli masraflarına tahsis edilmiştir⁸³⁰. 937/1530 tahririnde vakfın miktarı hakkında bilgi mevcut değildir. Sadece geliri yıllık 1350 akçe olarak gösterilmiştir⁸³¹.

Yusuf Fakih/Şeyh Yusuf Zaviyesi'nin II. Bayezid dönemi Karaman Eyaleti tahririnde belirtildiği üzere şeyhleri Hacı Yusuf oğlu Ahmed Fakih ve onun biraderi Hacı İbrahim, hizmetkârları Hüseyin, Mehmedi ve Musa Hacı idi⁸³². Kanuni döneminde ise Ahmed oğlu Mehmed, Seydi oğlu Gazi, Seydi Ali oğlu Musa, yeniçerioğlu Hızır İlyas, Seydi Ali oğlu Hasan Dede ve onun oğlu Aparı, diğer oğlu Mustafa ve Hamid oğlu Hacı Yusuf zaviyenin dervişleridir. Vakfiye gereğince tevliyeti Mevlâna Habil'den sonra evlattan salih olanlara şart edilmiştir⁸³³. Zaviyeye yapılan atama ile ilgili son kayıt Rebiyülevvel 1127/Temmuz-Ağustos 1715 tarihlidir. Tevliyetin mahlul olmasıyla bu görev naibin arzı üzerine beratla Seyyid Ali'ye tevcih edilmiştir⁸³⁴.

Yusuf Fakih/Şeyh Yusuf Zaviyesi ile ilgili bu son atama kaydından başka şimdilik başka bir belge olmaması tasavvuf yapısının XVIII. yüzyılın ortalarında yıkılmış olma ihtimalini düşündürmektedir.

IV.II.LXXXIV. Yusuf oğlu Mehmed/Şeyh Mehmed/Şeyh Hacı Mehmed Efendi Zaviyesi

Yusuf oğlu Mehmed/Şeyh Mehmed/Şeyh Hacı Mehmed Efendi Zaviyesi, Belviran Kazası'na tabi Çandar/Candar köyünde idi. XVI. yüzyıl başlarına ait tahrirde Yusuf oğlu Mehmed⁸³⁵, *Hurufat Defterleri*'nde ise Şeyh Mehmed Zaviyesi⁸³⁶ veya Şeyh Hacı Mehmed Efendi Zaviyesi⁸³⁷ olarak zikredilmektedir. Adını kurucusundan alan bu tasavvuf yapısının

⁸²⁹ COŞKUN, *aynı yer*; ERDOĞRU, *Murad Çelebi Defteri*, s. 115.

⁸³⁰ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 125.

⁸³¹ 387 Numaralı Defteri, *aynı yer*.

⁸³² COŞKUN, *aynı yer*; ERDOĞRU, *Murad Çelebi Defteri*, *aynı yer*.

⁸³³ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, *aynı yer*.

⁸³⁴ VAD, no: 1133, vr. 86b.

⁸³⁵ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 126.

⁸³⁶ VAD, no: 1079, vr. 116b; no: 1133, vr. 86b; no: 1097, vr. 99b; no: 1097, vr. 103a.

⁸³⁷ VAD, no: 1158, vr. 12a; no: 1097, vr. 103a; no: 1075, vr. 11b.

yapım tarihine dair bilgi mevcut değildir. Ancak Kanuni döneminde yapılan vakıf tahririnde isminin geçmesi zaviyenin XVI. yüzyılın başlarında kurulduğuna işaret kabul edilebilir. Şeyh Mehmed Zaviyesi'nin Çandar köyünde dört kıta bağ, üç değirmen ve vâkıf Mehmed'e ait bir çiftlik ile Mahmud'un bahçesi vakıflarıdır. Gelirin bir kısmının zaviye şeyhlerine verilmesi, bir kısmının misafirlerin yemeklerine sarf edilmesi, zaviyede her ayın başında ve sonunda Kur'an hatmedilmesi şart edilmiştir⁸³⁸.

Şeyh Mehmed Zaviyesi'nin Kanuni dönemi tahririnde belirtilen; ancak günümüzde tespit edilemeyen vakfiye gereğince şeyhliği⁸³⁹, tevliyet ve zaviyedarlığı günlük bir akçe ile evlada şart edilmiştir⁸⁴⁰. Yusuf oğlu İlyas ve oğlu Mustafa zaviyenin hizmetkârlarıdır. XVI. yüzyılın başlarında köyde mevcut olan mescidin padişah beratı ile Vahib oğlu Muslihüddin, biraderi Ahmed ile biraderinin oğlu Abdürrahim'in tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Mehmed Zaviyesi ile ilgili ilk *Hurufat* kaydı Şaban 1125/Ağustos-Eylül 1713 tarihlidir. Söz konusu tarihe kadar tevliyeti Veli'nin üzerindedir. Ölümü nedeniyle yabancılardan olduğu halde şartlara aykırı olarak görevi üzerine alan Mehmed'in azledilmesiyle yerine kadının arzı üzerine vâkıfın evladından Hacı Mehmed tayin edilmiştir⁸⁴¹.

Şeyh Mehmed Zaviyesi'ne yapılan atamalarda ilim ve bilgi bakımından daha ileride olanlar tercih edilmiş, bu nedenle mutasarrıfların vâkıfın evladından "*eslah*", veya "*sülehadan*" olmasına önem verilmiştir. Nitekim Recep 1129/Haziran-Temmuz 1717 tarihli *Hurufat* kaydında vâkıfın evladından müteveli ve zaviyedar olan Mehmed'in "*avâmdan*" olduğu için görevinden azledildiği ve yerine daha salih ve bilgili olan Ali'nin tayin edildiği görülür. Safer 1130/Ocak-Şubat 1718 tarihli kayıta bu defa Ali'nin vâkıfın evladından olmadığı, adı geçen görevleri haksızlıkla üzerine aldığı için azledilerek yerine naibin arzı üzerine beratla Hacı Mahmud'un atandığı bildirilmektedir⁸⁴². Hacı Mahmud'un vefat etmesiyle tevliyet ve zaviyedarlık Muharrem 1144/Temmuz-Ağustos 1731 tarihinde naibin arzı üzerine oğlu Seyyid Şeyh Abdülgani'ye beratla verilmiştir⁸⁴³. Seyyid Şeyh Abdülgani'nin bu görevi Şevval 1168/Temmuz-Ağustos 1755 tarihinde yenilenmiştir⁸⁴⁴. Şeyh Mehmed'in soyundan ve evladın salihlerinden olduğuna işaret edilen Abdülgani'nin vefatını müteakiben

⁸³⁸ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 126-127.

⁸³⁹ *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, aynı yer.

⁸⁴⁰ *VAD*, no: 1097, vr. 99b; no: 1097, vr. 103a.

⁸⁴¹ *VAD*, no: 1133, vr. 86b.

⁸⁴² *VAD*, no: 1133, vr. 86b.

⁸⁴³ *VAD*, no: 1079, vr. 116b.

⁸⁴⁴ *VAD*, no: 1097, vr. 99b.

görev yeri boş kaldığı için söz konusu vazifelere Cemaziyelevvel 1172/Aralık-Ocak 1758-1759'da kardeşinin oğlu Seyyid İbrahim Halife atanmıştır⁸⁴⁵. Zilkade 1179/Nisan-Mayıs 1766'da tevliyetle birlikte zaviyedarlık Seyyid İbrahim'in ölümünün ardından kadının arzı üzerine büyük kızı Şerife Aişe'ye beratla tevcih olunmuştur⁸⁴⁶. Zilkade 1195/Ekim-Kasım 1781 tarihli son kayıttan Şerife Aişe'nin yeniden görevlendirildiği anlaşılmaktadır⁸⁴⁷. Bundan başka şimdilik herhangi bir belge bulunmadığına bakılırsa XVIII. yüzyılın sonlarında veya XIX. yüzyılın başlarında yıkılmış olabileceği söylenebilir.

⁸⁴⁵ VAD, no: 1097, vr. 103a.

⁸⁴⁶ VAD, no: 1075, vr. 11b.

⁸⁴⁷ VAD, no: 1158, vr. 12a.

SONUÇ

Eski Çağ'dan itibaren çeşitli kültürlerin etkileşim alanı olan Belviran Kazası'nın tarihî süreçteki gelişimi Türkiye Selçukluları, Karamanoğulları ve Osmanlı dönemlerinde İslami yaşama uygun olarak farklı bir ivme kazanmış; pozitif yönlü bu değişimin yansımaları kurulan kültürel, dinî ve sosyal müesseselerle kendini göstermiştir. Kalıcılığın eğitime mümkün olduğunun farkında olan Türkler ilk fetih hareketlerinden itibaren Belviran Kazası da dâhil olmak üzere Anadolu'nun hemen her köşesinde Türkmen şeyhlerinin öncülüğünde çok sayıda tekke ve zaviye inşa etmişlerdir. Cami ve mescitlerin eşlik ettiği bu kurumlar yerleşim yerlerinin temelini oluştururken eğitim sisteminin de bu çevrede gelişmesine olanak tanımıştır. Toplumsal hizmet anlayışı çerçevesinde vakıflar aracılığıyla yürütülen bu faaliyetler, vergi muafiyeti ile de devlet tarafından desteklenmiştir.

Belviran Kazası'nda birer eğitim yuvası durumundaki cami, mescit, tekke ve zaviyelerden başka sırf eğitime tahsis edilmiş, çoğu bir cami veya mescidin bitişiğinde inşa edilen kurumlara da rastlanılmaktadır. Kazada iki sıbyan mektebi ve beş medrese tespit edilmiş; muallim ve müderrislerle ilgili kayıtlar bulunmuştur. Bunlardan muallimlik vazifelerine zaman zaman cami imam ve hatipleri atanmışlardır. Bölgede Osmanlı yerleşim birimlerinde yaygın olarak görülen, İslami ilimlerin okutulduğu genel amaçlı medreseler kurulmuştur. Bazen vakfiyedeki şartlara aykırı olarak zaviyeeler de medrese olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte tasavvuf yapıları yetişkinlerin eğitime yönelik kurumlar olduğu için buna tepki gösterenler olmuş, medrese tekrar eski işlevine döndürülmüştür. Kuzpınar köyündeki Ömer Seydioğlu Sinan Seydi ve Kuzviran köyündeki Şeyh Hocenti zaviyeleri bu durmun tipik örnekleridir. Sinan Seydi Zaviyesi, vakfiye ve vâkıfın şartlarına aykırı olarak bir süre medrese olarak kullanılmış, ancak zaviyedar tarafından durum merkeze bildirilerek medrese özelliğinin kaldırılıp tekrar zaviyeye çevrilmesini talep etmiştir. İstanbuldan gelen hükm-i şerifle müderrisin görevine son verilmiş ve eskiden olduğu gibi tekrar zaviye olarak işlevini sürdürmeye başlamıştır.

Eğitimin temelini oluşturan vakıflar, başta hükümdarlar olmak üzere hanedan üyeleri, yüksek dereceli devlet adamları ve hayır sahipleri tarafından kurulmuş, eğitim kurumlarının her türlü ihtiyacı bu vakıflardan karşılanmıştır. Vakıf sisteminde hizmetlerin düzenli olarak yürütülebilmesi için ihtiyaç duyulan malî destek, vakfedilen menkul ve gayrimenkullerden temin edilerek eğitim kurumlarının devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Vakıf gelirleri ile inşa edilen bu tür eğitsel nitelikli tesislere veya bu kurumlar için vakfedilen nakdin idaresine

yapılan tayin, terfi ve azillerin her biri *Hurufat Defterleri*'nde kayıt altına alınarak tespit edilmesi sağlamıştır. Başta Belviran Kazası *Hurufat Defterleri* olmak üzere arşiv belgelerinden Belviran Kazası'na bağlı köylerde 34 tekke ve zaviye, 70 cami ve mescit belirlenmiştir. Genellikle kurucularının adı ile anılan bu vakıf eserlerin önemli bir kısmının yapım tarihi hakkında bilgi mevcut değildir. Nüfusun zamanla artması, cuma ve bayram namazlarının kılınabileceği bir caminin olmaması, bakımsızlık gibi nedenlerle köyde bulunan mescit ve camilerden bazıları onarıma tabi tutulmuş; bu sırada padişah izni ile bazı mescitler minber konularak cami haline getirilmiştir.

Genellikle bu tür kurumların idaresinde vakfiyede belirtilen şartlar esas alınmıştır. İdare yetkisi vâkıfın soyundan gelen kişilere verilirken bu kişilerin çoğunlukla reşit, salih, bilgili ve liyakatli olması üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Adayın birden fazla olduğu durumlarda yapılan sınavda başarısını ispat edenler tayin edilmiştir. Bu durum vakıf müesseselerindeki hizmet anlayışının kalitesini göstermesi açısından önemlidir. Vakfiyede belirtilen hükümler mümkün olduğunca uygulamaya konulsa da bu şartlar kimi zaman istismar edilmiştir. Belviran Kazası'nda bulunan cami, mescit tekke ve zaviye gibi klasik eğitim kurumlarına ehil olmayanların atamaları yapılmış; şikâyetler üzerine bunlar görevlerinden alınarak yerlerine ehil olanlar getirilmiştir.

Görevli atamalarında vakfiye hukuku ve vakıfın şartları haricinde bir kriter belirlenmemiştir. Herhangi bir süre sınırlaması olmayan ve babadan oğula geçerek devam eden bir vazife, görevlinin vefat etmesi veya kendi isteği ile görevden çekilmesi ile nihayet bulurken çocuksuz olarak ölen bir görevlinin yerine ailesinden veya dışarıdan biri atanmıştır. Kadı arzı ve padişah beratı ile atanan görevlilerden hizmette kusuru olanlar, görevini yerine getirmeyen veya görev yerinde bulunmayanlar, haksızlıkla görevi üzerine alanlar durumun tespit edilmesiyle azledilerek olası aksaklıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı döneminde vakıf kurumları, toplumun yetişkin bireylerine iş imkânı tanıyan önemli bir istihdam alanı olmuş ve görevin bir kuşaktan diğerine geçmesi sonraki nesiller için geleceğin bir teminatı olarak görülmüştür. Bu nedenle tek kişi ile idame ettirilebilen bir vazifeye bazı durumlarda aynı anda birden fazla kişi atanmıştır. Özellikle müteveli ve zaviyedarlık müşterek olarak yapılırken, imam, hatip ve müezzinlik gibi vazifeler genellikle bir kişide toplanmıştır. Vakıf gelirleri ile karşılanan ve günlük olarak belirlenen ücretler ise görev yapılan kuruma ve zamana göre değişkenlik gösterirken, aynı görev bazı zamanlarda hiçbir ücret talep etmeden fahri olarak ifa edilmiştir.

Günümüzde Bozkır, Akören, Çumra, Güneysınır ve Hadim ilçelerinin sınırları arasında kalan bölgede bulunan Belviran Kazası'ndaki klasik eğitim kurumları ile ilgili olarak yapılan bu çalışma, Belviran Kazası'nda mevcut olan eğitim kurumlarının işlev ve faaliyetlerinin Türk eğitim tarihine etkilerini ve topluma olan yansımalarını ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Belviran'da bulunan eğitimle ilgili vakıf eserler, kültürel hayata verilen değerlerin bir göstergesi olup bu kurumlara yapılan tayin, azil ve terfiler ise Osmanlı bürokrasisinin işleyişini göstermesi açısından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

I.I. Basılmamış Arşiv Kaynakları

I.I.I. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

A.MKT.UM. DN 94, GN 13.

C.EV. DN 368, GN 18687; DN 619, GN 31230; DN 339, GN 17242; DN 377, GN 19143; DN 384, GN 19470; DN 450, GN 22800; DN 216, GN 10797; DN 655, GN 33040.

DH.İD. DN 140-1, GN 3; DN 86, GN 34; DN 183-1, GN 27.

HAT. DN 01598, GN 75.

HRT. GN 1117.

EV.ZMT. DN 201/49.

İE. EV. DN 24, GN 2813.

ML.VRD.TMT.d. GN 9814

ŞD. DN 1770, GN 6.

I.I.II. İstanbul Müftülüğü Evkaf Müfettişliği Arşivi

No: 199, 329, 480, 522, 699, 707, 713, 766, 776.

I.I.III. Konya Şeriye Sicilleri

No: 2, 34, 90, 91, 92, 93, 96, 99, 112.

I.I.IV. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Defterleri

No: 148, 149, 150, 591, 595, 597, 2176, 2178, 2179, 2180, 2181.

I.I.V. Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi Hurufat Defterleri

No: 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 1058, 1074, 1075, 1078, 1079, 1080, 1082, 1083, 1097, 1133, 1137, 1140, 1142, 1143, 1144, 1158.

I.II. Basılmış Arşiv Kaynakları

Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi, (haz. Feridun Nâfiz Uzluk), Ankara 1958.

COŞKUN, Fahri, “888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri”, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996.

Karaman Vilâyeti Vakıfları, (haz. Seyit Ali Kahraman), Kayseri 2009, s. 125.

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), I, Ankara 1996.

Şer’iye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, (haz. Ahmet Akgündüz), I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988.

Konya Kadı Sicili 1916-1921 (Katalogda Yer Almayan) Transkripsiyon ve Dizin, (haz. Halil Erdoğan, Yusuf Küçükdağ), Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2011.

II. DİĞER KAYNAKLAR

II.I. Kitaplar

ABACI, Nurcan, *Bursa Şehri’nde Osmanlı Hukukunun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (1243–1453)*, I, Ankara 1979.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999’a)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, bk. Cin, Halil.

ARABACI, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya Ticaret Odası, Konya 1998.

ATUF, Nafi, *Türkiye Maarif Tarihi*, Ankara 1930.

BAHAR, Hasan, Özdemir Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları 2 (Neolitik Çağdan Roma Dönemi Sonuna Kadar)*, Kömen Yayınları, Konya 2004.

BALTACI, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.

BAYKARA, Tuncer, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1990.

CENGİZ, Ahmet, *XVIII. Yüzyılda Lârende (Karaman)Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Karaman Valiliği, Karaman 2009.

CERAN, Ahmet Şeref, *Tarihi ve Sosyo Kültürel yönden Konya-Çumra: Alibeyhiyyüğü*, Konya 1999.

CERASI, Maurice M., *Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

CİN, Halil, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, I, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1995.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2010.

ERGİN, Osman, *Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkışafı*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul 1936.

_____, *Türkiye Maarif Tarihi*, I-II, Eser Kültür Yayınları, İstanbul 1977.

FAROQHİ, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (çev: Elif Kılıç), Tarih Yayınları, İstanbul 2005.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mevlânâdan Sonra Mevlevilik*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul 1983.

GÖNEY, Süha, *Büyük Menderes Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1975.

GÜL, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dârü'l-Hadîslerin Yeri*, TTK, Ankara 1997.

GÜNDÜZ, Tufan, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri: Bozulus Türkmenleri: 1540-1640*, Bilge Yayınları, Ankara 1997.

İZGİ, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, I, İz Yayınları, İstanbul 1997.

KARA, Mustafa, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler*, Dergah Yayınları, İstanbul 1980.

Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, I, (Tıpkı Basım), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara 2009.

KAZICI, Ziya, *İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1985.

_____, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1995.

Köylerimiz, İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1982.

KOÇAK, Özdemir, bk. Bahar, Hasan.

KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Alp Arslan Zamanı Selçuklu Kültür Müesseseleri*, Ankara 1977.

KUNTER, Halim Baki, *Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel bir Etüd*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *II. Bâyezid, Yavuz ve Kanûnî Devirlerinde Cemâli Ailesi*, Aksarayı Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

_____, *Armutlu*, Konya 1996.

_____, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Karapınar Belediyesi Kültür Yayını, Konya 1997.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000.

Mecelle-i Ahkam-ı Adliye, (ed. Ahmed Cevdet Paşa), Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 1322.

NAZMÎ, *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimâî Coğrafyası: Konya Vilâyeti*, Ankara 1922.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Degah Yayınları, İstanbul 1996.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye İdare Tarihi*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1979.

ÖNGÖREN, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyılda)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

ÖZTÜRK, Nazif, *Menşei ve Tarihi Gelişim Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983.

_____, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-II-III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2006.

SAVAŞ, Saim, *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi Sivas Ali Baba Zaviyesi*, İstanbul 1992.

Şemseddin Sami, *Kamûsu'l-A'lâm*, II, Kaşgar Neşriyat, İstanbul 1306.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.

YILDIZ, Pakize, *Maraş Şehri Vakıf Eserleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2012.

YILMAZ, Mustafa, *Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhüyük), Antik Tarihi ve Eserleri*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2005.

Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, II, (yay. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İstanbul 2006.

II.II. Tezler, Makaleler, Tebliğler ve Ansiklopedi Maddeleri

ADIVAR, A. "Mescid", *İA*, XVIII, 1979, s. 1-118.

AKANDERE, Osman, "Konya Vilayeti Salnamelerine Göre 1864-1904 Yılları Arasında Konya Sancağının İdari Yapısı", *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, S. 1, (1998), s. 99-130.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, "Osmanlı Hukukunda Vakıflar Hükümleri ve Çeşitleri", *Türkler*, X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 447-460.

AŞKAR, Mustafa, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIX., (1999), s. 535-563.

AVCI, Casim, "Nâib", *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, 311-312.

AYDIN, M. Âkif, "Osmanlıda Hukuk", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, II, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1999, s. 375-429.

BAKTIR, Mustafa, "Hutbe", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 425-428.

BALTACI, Cahit, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", *Türkler*, XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 446-462.

_____, “Mektep-Osmanlılarda Mektep”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 5-11.

BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *VD*, S. 2 (1942), s. 279-386.

BAYKARA, Tuncer, “Kaza”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 119-120.

BOZKURT, Nebi, “Medrese”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 323-327.

_____, “Mektep”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 5-11.

_____, bk. Önkâl, Ahmet.

CERAN, Ahmet Şeref, “Konya Alibeyhüyüğü Kuzviran (Kuzören) Şeyh Hocenti Zaviyesi Vakfiyesi”, *Türk Araştırmaları Dergisi*, S. 5 (1999), Konya, s. 171-181.

ÇAM, Mevlüt, “Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, II, (ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayını, Ankara 2014, s. 332-334.

ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, “Karamanlı Eğitim Öğretim Müesseseleri”, *Karaman Tarihi ve Kültürü II*, Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2005, s. 501-540.

ERASLAN, Kemal, “Ahmed Yesevî”, *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 159-161.

ERDOĞRU, Mehmet Akif, “Karaman Vilayetinin İdarî Taksimatı”, *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul 1992, s. 425-430.

_____, “Karaman Vilâyeti Zâviyeleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, (1994), İzmir, s. 89-158.

_____, “Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar II”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII, S. 2 (2003), s. 99-140.

FENDOĞLU, Hasan Tahsin, “Osmanlı’da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, *Osmanlı*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 453-469.

GELİŞLİ, Yücel, “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, *Türkler*, XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 35-43.

GENÇ, Mehmet, “Nazır”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 449-450.

GÖKBİLGİN, Tayyib, “XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesesinin Rolü”, *IV. Türk Tarih Kongresi 10-14 Kasım Ankara 1948*, Ankara 1952, s. 433-444.

GÜNAY, Hacı Mehmet, “Vakıf”, *DİA*, XLII, Ankara 2012, s. 475-479.

GÜNYOL, Vedat, “Mektep”, *İA*, VII, İstanbul 1972, s. 655-659.

HIZLI, Mefail, “Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 207-217.

_____, “Osmanlı Klasik Döneminde Medrese”, *Türkler*, XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 426-435.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim”, *Osmanlı Uygarlığı*, (haz. Halil İnalçık, Günsel Renda) I, İstanbul 2003, s. 345-384.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Cabi”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 529-530.

_____, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 1999, s. 139-277.

_____, “Medrese-Osmanlı Dönemi”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 327-333.

_____, “Nâib-Osmanlılar’da”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 312-313.

Frederick De JONG, “Mustafa Kemâleddin el-Bekrî (1688-1749):Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyâsı ve İslâhı”, (çev. Ramazan Muslu), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2005), s. 69-83.

KARA, Mustafa, “Tekke”, *DİA*, XL, İstanbul 2011, s. 368-370.

KARTAL, Ahmet, “Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Tasavvuf”, *Şiraz’dan İstanbul’a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2010, s. 332-343.

KAZICI, Ziya, “Osmanlılarda Mahalle İmamları ve Yerel Yönetim İlişkisi”, *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler*, II, İlke Yayınları, İstanbul 2005, 25-32.

KÖPRÜLÜ, Bülent “Tarihte Vakıflar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, VIII, S. 3-4 (1951), s. 479-518.

KÖPRÜLÜ, Fuad, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *VD, S.1 (1938)*, s. 1-6

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, “İmam” *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 178-181.

_____, “Müezzin”, *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 491-496.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Lâle Devri’nde Konya”, (SÜSBE Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1989.

_____, “Hadimî Medresesine Dair Bir Vakfiye”, *Vakıflar Dergisi*, XXVII, Ankara 1998, s. 79-94.

_____, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları”, *Konya Şehri’nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı-Makaleler*, I, Selçuklu Belediyesi Yayınları, Konya 2004, s. 105-134.

_____, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke ve Zaviyeler”, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005, s. 367-380.

_____, “Osmanlı Döneminde Konya’nın Tasavvufî Hayatına Kısa Bir Bakış”, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005, s. 355-366.

_____, “Konya’da Bir Mevlevî Manzumesi: Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfiyesi”, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005, s. 117-146.

_____, “Şer’iye Sicilleri”, *Ahilik Ansiklopedisi*, II, (ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayını, Ankara 2014, s. 263.

MADRAN, Emre, “Osmanlı Devleti’nde Onarım Etkinlikleri/Vakıf Kurumu İlişkisi (XV. ve XVIII. Yüzyıllar)” *Osmanlı*, X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 236-244.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Selçuklular ve Beylikler Devrinde Düşünce”, *Türkler*, VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 429-438.

ORAL, M. Zeki, “İzorya ve Pisidya’da bir Seyahat”, *Anıt*, S. 20-21 (1957), s. 32.

ORTAYLI, İlber, “Kadı”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 69-73.

_____, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Yerel Yönetimler”, *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler*, II, İlke Yayınları, İstanbul 2005, s. 69-93.

ÖNGÖREN, Reşat, “Osmanlıda Sûfîlerin Farklı Toplum Kesimleriyle İlişki Tarzları”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 3 (1999), s. 9-22.

- _____, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî” *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 441-448.
- _____, “Şeyh”, *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 50-52.
- ÖNKAL, Ahmet, Nebi Bozkurt, “Cami”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 46-56.
- ÖZCAN, Tahsin, “Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi”, *Marife Bilimsel Birikim*, I, Konya 2001, s. 129-151.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Vakfiye”, *DİA*, XLII, Ankara 2012, s. 465-467.
- ÖZKÖSE, Kadir, “Selçuklular Döneminde Tasavvuf İlminin Gelişim Seyri”, *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce*, I, Selçuklu Belediyesi Yayınları, Konya 2013, s. 337-360.
- ÖZTÜRK, Nazif, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Türkler*, X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 433-446.
- _____, “Mütevelli”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 217-220.
- PEDERSEN, Johs., “Mescid”, *İA*, VIII, İstanbul 1960, s. 1-86.
- SÜMER, Faruk, “Bozkır Tarihi Hakkında Bilgiler I”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, S. 102 (1995), İstanbul, s. 9-13.
- _____, “Bozkır Tarihi Hakkında Bilgiler III”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, S. 104 (1995), İstanbul, s. 14-17.
- ŞENTOP, Mustafa, “Osmanlı Yerel Yönetiminde Kadılık”, *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler*, I, İlke Yayınları, İstanbul 2005, s. 341-347.
- TANRIKORUR, Barihüda, “Mevleviyye”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 468-475.
- TOMAR, Cengiz, “Nâzır”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 449.
- TOSUN, Necdet, “Yeseviyye”, *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, s. 487-490.
- TUNÇEL, Harun, “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X/S. 2 (2000), s. 23-34.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Halvetiyye”, *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 393-395.
- UNAN, Fahri, “Osmanlılarda Medrese Eğitimi”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), V, Ankara 1999, s. 149-160.

UZUN, Mustafa, “Mektep-Mektep İlâhisi ve Gülbangi”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 10-11.

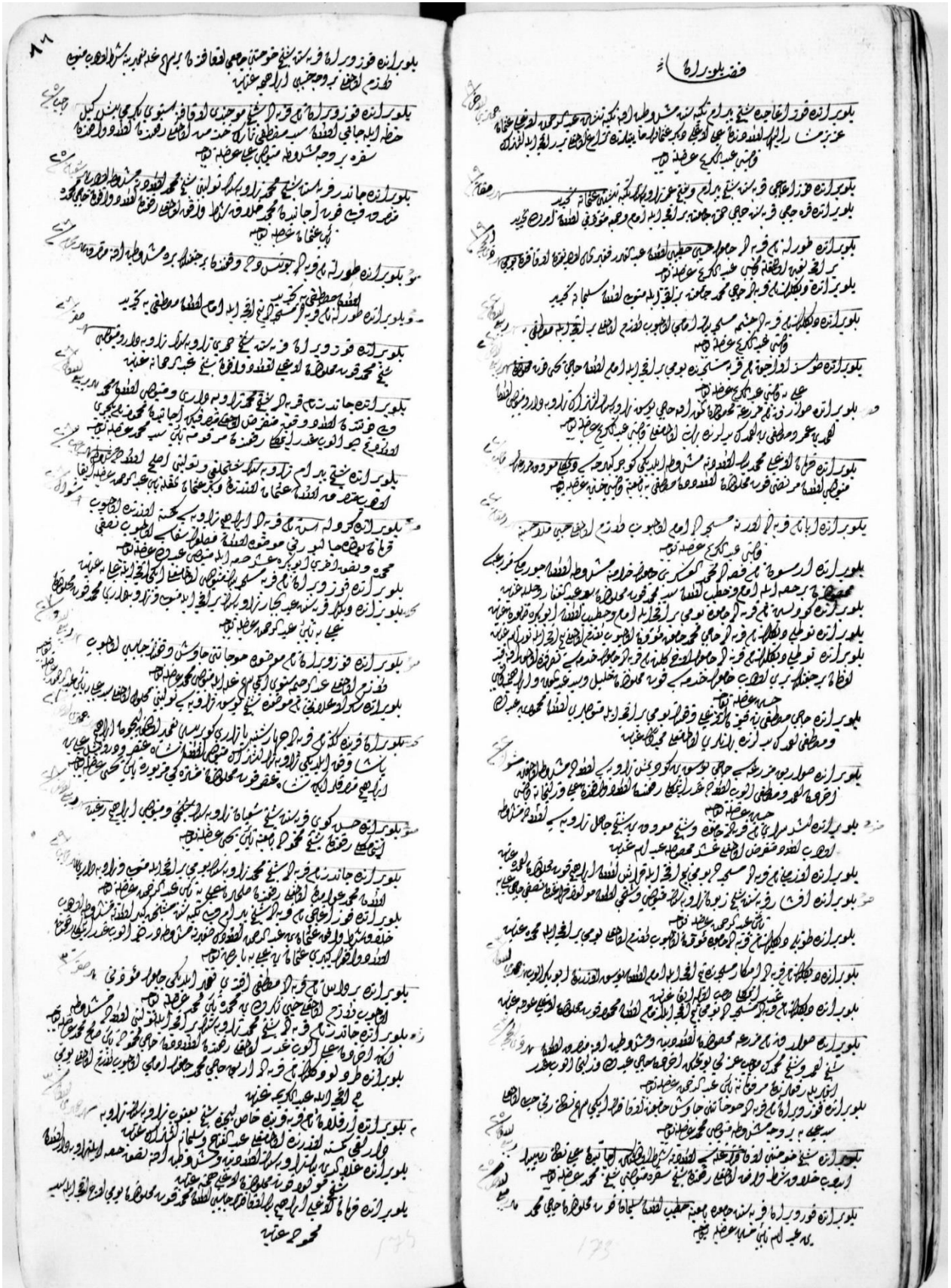
ÜNAL, Mehmet Ali, “Osmanlı Devleti’nde Merkezî Otorite ve Taşra Teşkilâtı”, *Osmanlı*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 111-122.

ÜNAL, Uğur, “Başbakanlık Osmanlı Arşivi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, I, (ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayını, Ankara 2014, s. 276-278.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Türkiye’de Yer Adı Verme Usulleri”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1984, s. 25-41.

YÜKSEL, Hasan, “Vakfiye-Türk ve Osmanlı Tarihi”, *DİA*, XLII, Ankara 2012, s. 467-469.

EKLER

Belge: 1 Hurufat Defterleri'nden bir örnek (VAD, no: 1133, vr. 86a.)

صفحه
 در شرفاً بمالیناه حکمی اولدر که
 تقاضیه به تابع بیلو بیز از قضا سنه واقف شکوم دده و قبی زاویه سنه و طینه معینه
 تولدیه بولندز اقدم مصدر اولدر شیخ علی قضا اولاد واقف اولاد اباغ جلد زاویه
 مزیدیه شیخ اولدر که اولاد ندن اولان ایشور افع تقویه رینو انان خانان شیخ علی
 ریند صلاحیه تقجیه اولحق رحاب سنه قدق القضاة و الحکام بیلو بیز قاضیه مولانا
 محمد ریند فضل عرض و اعلام اینکیز تولدیه مزبور محاسبه دفتر لرنه حاجی عبدالرحمن
 اوزرنه اولدوغا در کنار اولدندل قوت و ایتا ایه شرط واقف مو حنیجه تقجیه
 اولحق مزمان اولکیز مزبور شیخ علی حقد مزید عیانت یاد شاهانم وجوده کنور و
 مولانای موئی البهک عدیه و صورت رؤس هانوم ^{اوزره} حنیجه بیک طفاه بدی مضاف
 چهارگن یکدی در دخی کوندلن وجه مشروط تقجیه ایدوب بیدرانا هانوم
 و بیدوم و بیورد و مکه مزبور شیخ علی ریند صلاحیه و ارب متوفای مذکور شیخ
 مصطفی بیدینه بر موجب شرط واقف اولادی اوزرنه زاویه مرفقه او فانه متولی
 اولاد اداى خدمت اولدر که نصک قلمه معینه سنه او فاق مزیدیه محمولندن الذهب
 متصرف اولدور و کبابک بیج فرد مانع و مزاحم اولکیز شویلم بلکر عیانت شرفه اعتماد
 فلانر حد برانیم البوم النامع شرف نوال المکدم لسه سجا و تقیز و مضمون

محمد
 مصطفی
 محمد

۱۵۶
 مولانا

معه هله

خدمه: مرفوعه و لاقه لصفه
لوقه مرفوعه و لاقه لصفه

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

در دولت مکه عرض دایم کنه بود
فوقه سبج عتده واقع بیلورانه قضیه تابعه دیکن نام غیره چون کجای محمد بن ابی بکر جامع
یومیه دورت اجمه وظیفه ایله امامی اوله حیدر علیفیه بجهت القادر برین سنده در ترک اوصاف ایله
اهل و عیالیه دیار افره نقل ابوب خدمت لانه محلول اولمکه ارباب احتفاله نیشور قنده و غنی
جبودیت یند قریه دیوره سکانده بر حاله البق و حصار جماعت اوله کجای محمد علیفیه خدمت امانته
صحنه داعی بری اولمکه اوله حیدر علیفیه نیک دفعنده دیوره کجای محمد علیفیه یند وظیفه نده کوره سیله
امامت ندلوه لرحمیه و صدقه واحسنه بوردنکس مجده ایدن برات عایینه اعصه ببولیج دعا و سینه
اولمکه داعی الحار در وقت بعضی عرض و اولمکه اولمکه سوا و ما صله لاجرم بر سکره الحادیر سهر محمد الهامه کتبه و

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
سلورانه

OSMANLI ARŞIVI	
HAT	
1606	68

Belge: 6 Saraycık Köyü Mescidi'nin camiye çevrilmesi (BOA, HAT., dosya: 01598, gömlek: 75.)

Harita: 1 29 Zilhicce 1341/12 Ağustos 1923'te Belviran Nahiyesi'nin merkezi Sarroğlan (BOA, HRT, gömlek: 01117)

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Güler SİLAY	İmza:		
Doğum Yeri:	Pozantı			
Doğum Tarihi:	03/05/1974			
Medeni Durumu:	Evlü			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Pozantı Atatürk İlkokulu		Pozantı	1985
Ortaöğretim	Pozantı Ortaokulu		Pozantı	1988
Lise	Pozantı Lisesi		Pozantı	1991
Lisans	Selçuk Üniversitesi	İlköğretim Sosyal Bilgiler Eğitimi	Konya	2009
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan Üniversitesi	İlköğretim Sosyal Bilgiler Eğitimi	Konya	2015
Becerileri:	Osmanlıca, Resim, Müzik			
İlgi Alanları:	Tarih, Edebiyat, Müzik, Resim, Doğa, Fotoğrafçılık			
İş Deneyimi:	MEB Aşkale Güllüdere İlköğretim Okulu, Cihanbeyli İmam Hatip Ortaokulu, Meram Ali Taşoluk İlkokulu ve Meram Karadiğın Yeniaylar Ortaokulu 3,5 Yıl Öğretmenlik			
Aldığı Ödüller:				
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:				
Tel:	0505 670 60 15			
Adres	Necip Fazıl Mahallesi, Akçaabat Sokak, Fazilet Sitesi, B-Blok, No: 11/13, Meram/KONYA			